OM
DEN SVENSKA KYRKOREFORMATIONEN UTI INGERMANLAND

ETT BIDRAG TILL SVENSKA KYRKANS HISTORIA
ÅREN 1617—1704

Maledictus qui facit opus
Domini fraudulenter.
(Jerem. cap. 48, v. 10.)

STAHELL

AKADEMISK AFHANDLING

AF

C. ÖHLANDER
FILOSOFIE DOKTOR, S. M. KANDIDAT

UPPSALA 1900
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

OM

DEN SVENSKA KYRKOREFORMATIONEN UTI INGERMANLAND

ETT BIDRAG TILL SVENSKA KYRKANS HISTORIA
ÅREN 1617—1704

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

HÖGVÖRDIGA OCH VIDTBERÖMDA TEOLOGISKA FAKULTETEN
I UPSALA

FÖR VINNANDE AF KOMPETENS TILL TEOLOGIE LEKTORAT

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

CARL ÖHLANDER
FILOSOFIE DOKTOR, S. M. KANDIDAT

Å LÄROSALEN N:o IV
MÅNDAGEN DEN 28 MAJ 1900 KL. 4 E. M.

ACAD.
LUGD.BAT.
BIBL.

UPPSALA 1900
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548928_0109

Vid utarbetandet af denna afhandling har författaren i hufvudsak varit hänvisad till de källskrifter, som riksarkivet har att erbjuda. De tryckta arbeten, som i någon mån beröra författarens ämne, äro mycket fåtaliga, och detta gäller både om den svenska och den utländska litteraturen. Att författaren härutinnan äfven sökt inhämta upplysningar af fackmän faller af sig själf.

De urkundssamlingar, som lämnat hufvudmaterialet för författarens framställning äro hufvudsakligen tre: 1) Ingrica, särskildt dess afdelning ecclesiastica, 2) riksregistraturet, 3) Livonica. Härtill kommer vidare de Nordinska och Palmsköldska samlingarna på Uppsala universitets bibliotek. Äfven enstaka skrifvelser från andra samlingar hafva äfven användts och komma att i likhet med öfriga skrifvelser citeras, så ofta de ligga till grund för författarens framställning.

Hufvudkällan är dock Ingrica. Den innehåller skrifvelser från flertalet af de män, som i större eller mindre grad ingripit i reformationsarbetet. Dessa bref kunna indelas i fyra klasser. Till första klassen höra skrifvelser från superint. Stahell, Rudbeck, Brommius, Mathiæ Thavonius, E. Albogius, Bång, Gezelius d. y., Lang, Bergius och Rungius. Till andra klassen höra skrifvelser från svenska statens här stationerade högre ämbetsmän, såsom från guvernör. Mannersköld, Gyllenstjerna, Mörner, Stenbock, Fersen, Sperling m. fl. Den tredje klassen utgöres af de svenska konungarnas och den svenska regeringens resolutioner och svar å dessa skrifvelser m. m. Den fjärde klassen består af skrifvelser från statens lägre ämbetsmän samt från landets invånare. Af ekonomiska skäl har författaren ej varit i tillfälle att besöka några arkiv uti Östersjöländerna.

Från statsarkivarien uti Helsingfors har författaren mottagit meddelande om att i finska statsarkivet ej finnas några handlingar, som beröra föreliggande ämne. Från Narva har han däremot blifvit meddelad, att man i därvarande tyska kyrkas arkiv kunde påträffa ett och annat som, möjligen

berörde författarens ämne. Författaren beklagar därför, att han på grund af förutnämnda skäl ej varit i tillfälle att resa dit men vågar dock hoppas, att det resultat, hvartill han kommit i sin undersökning, ej genom en dylik färd skulle blifvit annorlunda än som nu skett, alldenstund flertalet af de handlingar, författaren användt, äro originalskrifvelser.

Ursprungligen har det varit författarens afsikt att skrifva Ingermanlands kyrkohistoria, men af brist på tillräckligt material har författaren nödgats inskränka sig till en utredning af reformationsfrågan, såvidt det af nu tillgängliga källskrifter låtit sig göra. Att uppgiften icke varit lätt, det inses nog af en hvar, som något sysslat med arkivforskningar. Författaren har här måst bearbeta ett nästan obrutet fält och vågar visst icke påstå, att han lyckats öfvervinna alla hinder, som legat i hans väg.

Slutligen känner författaren det som en kär plikt att till alla dem, som på ett eller annat sätt befordrat och understödt hans arbete, få frambära sin varmaste tacksägelse.

Till samtlige Herrar Tjänstemän i riksarkivet, med hvilka författaren kommit i närmare beröring, beder han härmed få framföra sitt hjärtliga och innerliga tack för all visad välvilja, tjänstvillighet och tillmötesgående, som i så rikt mått från deras sida kommit honom till del under den tid, han arbetat i nämnda arkiv.

I särskild tacksamhetsskuld står författaren denna gång till amanuensen Herr Doktor G. Berg såväl för all hjälp, denne godhetsfullt lämnat, som äfven för hans välvilliga och outtröttliga bemödanden att förskaffa författaren de många urkundsskrifter, som varit behöfliga för detta arbete. Författaren beder att härmed offentligen till Doktor Berg få framföra sitt varma och hjärtliga tack.

Författaren beder äfven att härmed få betyga bibliotekarien vid Uppsala universitet Herr Doktor L. Bygdén och samtlige vid nämnde institution anställde tjänstemän, med hvilka författaren kommit i närmare beröring, sitt varma och hjärtliga tack för all välvilja, tjänstvillighet och tillmötesgående, som från deras sida kommit författaren till del såväl vid utarbetandet af föreliggande afhandling som äfven under hela den tid, författaren vistats i Uppsala.

Uppsala i maj 1900.

Författaren.

INNEHÅLL.

Sid.

Inledning . . . . . .

Reformationens första skede.

Öfversikt af Ingermanlands kyrkliga förhållanden före inrättandet af konsistoriet i Narva . . . . . 1—28
Om Svenska regeringens kulturarbete i Ingermanland . 1
Hinder för detta kulturarbete 1
Ingermanlands befolkningsförhållanden . . . . . 1—8
a) Svenskarne och deras ställning i landet . . . 1
b) Tyskarne „ „ „ „ . . . 3
c) Ryssarne „ „ „ „ . . . 3
d) De finska stammarne Savakot, Äyrämöiset Ingrikot och Watialaiset samt Gezelius den yngres bevis för de båda sistnämnda stammarnes finska ursprung 4
e) Härledningen af namnet Ingermanland . . . 6 not. 3
f) Ester, holländare, fransmän och engelsmän . . 8
g) Folkmängden i landet 8
Målet för svenska regeringens kulturarbete i Ingermanland 8
Svenska regeringens religiösa och politiska motiv för att söka förmå landets grekisk-katolska befolkning att öfvergå till lutherska kyrkan 9
Carl X:s ställning till den grekisk-katolska kyrkofrågan 10 not. 2
Den åt ryssarne medgifna religionsfrihetens karakter och huru den i allmänhet af sv. regeringen respekteras 11
Gustaf II Adolf befaller sina hofpredikanter att medelst anordnande af samtal med ryssarne bibringa dessa religionskunskap 11
Ingermanland förenadt med Viborgs stift 1617—1641 12—31
Elimæus, biskop i Viborg, erhåller uppdraget att uti Ingermanland påbörja en kyrkoreformation och första instruktionen därför 12
Elimæus bekommer efter besök hos Gustaf Adolf i Narva 1622 förnyad instruktion och förslag till prästbristens afhjälpande 13

Sid.
Gustaf II Adolf förbättrar prästerskapets och biskopens inkomster samt förständigar den senare att noga öfvervaka prästernas ämbetsutöfning 13
Gustaf II Adolf befaller ståthållarne i Narva etc. att medverka vid genomförandet af påbjudna kyrkl. anordningar 14
Regeringens påbud af 1623 och 1627 om landets indelning uti socknar 14
Regeringens påbud af 1623 om utgörandet af tionde och dennas fördelning och användning samt missnöjet häröfver 15
Elimæi overksamhet och orsakerna därtill 15
J. Rudbeck får i uppdrag att anställa visitationer i Ingermanland och hvarför dessa afbrytas . . . 16
Hufvudorsakerna till det påbörjade reformationsverkets ringa framgång bland ryssarne 17
Per Brahe den yngres skildring af det kyrkliga tillståndet i Viborgs stift 18
Jämförelse mellan de grekiska kristnas och lutheranernas förekomst i Ingermanland 1630 18
Regeringens särskilda åtgärder för att skaffa lutherska kyrkans anhängare öfvervikt i anseende till antal 19
Regeringen förbjuder i nämnda syfte lutheranerna vid dödsstraff att öfvergå till katolska kyrkan 19
Följderna af dessa regeringens åtgärder 20
Regeringen föreskrifver hänsynen till sv. statens säkerhet och församlingens önskningar såsom bestämmande faktorer vid val och invigning af katolska religionslärare 20
Svårigheten i sistnämnda afseende förorsakar reformationsarbetets ringa framgång i stort sedt 21
Hvarför regeringen förbjuder metropoliten i Novgorod att vidare ordinera katolska präster åt Ingermanland 21
Motivet för regeringens afsikt att låta ordinera en grekisk-katolsk biskop för Ingermanland och hvarför hon afstod därifrån 22
Katolikernas[1] begäran att få inkalla präster från Pleskov eller Hvita Ryssland 23
Ryska tsarens ingripande till afhjälpande af den katolska prästbristen uti Ingermanland 24
Om munken Arfimager 24
En grekisk-katolsk beskickning i Stockholm begär tillåtelse att förskaffa katolska präster åt Ingermanland . . 24
Resultatet af denna åtgärd 25
Regeringen meddelar sitt beslut att gifva katolikerna

[1] Med katoliker menas i detta arbete alltid grekiska katoliker.

Sid.
egen biskop, som dock skulle därtill invigas af superintendenten i Narva 27
Intrycket af detta meddelande hos katolikerna och de omfattande verkningarna häraf 27

Reformationens andra skede.

Inrättandet af konsistoriet i Narva och nybildningen af Ingermanlands kyrkostyrelse . . . . . 29—121
Regeringens förslag till insättande af en superintendent öfver Ingermanland och motiven därför 29
Regeringen erhöll på begäran det i Stockholm församlade prästerskapets tillstyrkande utlåtande däröfver samt förslag å därtill lämpliga personer af angifna kvalifikationer 29
Rådet utnämner domprosten H. Stahell i Reval till nämnda befattning 30
Om Stahells föregående verksamhet uti lutherska kyrkans tjänst inom Estland 30
Stahells företräde inför riksrådet och Axel Oxenstjerna i Stockholm och den senares därvid gjorda erinringar 31
Karakteristik öfver Stahell 31
Stahell söker att lära känna tillståndet inom sitt ämbetsområde 33
Stahells därpå grundade berättelser till regeringen om det sorgliga tillståndet i kyrkligt afseende:
a) i allmänhet 33
b) bland finsk-lutherska prästerna 34
c) bland katolska prästerna och ryssarne . . . 34
Stahell ingifver till regeringen förslag till ordnande af kyrkostyrelsen 35
Om synoden å Ivangorods slott 1642 35
Stahells herdabref . . . . . 35 not. 2
Stahell tillrättavisar de protestantiska prästerna för deras försumlighet i afs. på anbefallda fortbildningsarbetet 36
Stahells förständigande till katolska prästerna och diakonerna 37
Katolikernas misstankar i afs. på Stahells syften . . . 37
Huru dessa misstankar delvis skingras och katolikernas därpå följande förhållande under synoden . . . 37
Katolikernas hörsamhet tiden närmast efter synoden . . 38
Stahell erhåller 1642 från regeringen sin instruktion och nämnda handlings betyd. för Ingermanlands kyrka 38
Ingermanländska kyrkans förhållande till moderkyrkan . 39
Nämnda instruktions ursprung 39
De i densamma utan afseende lämnade fordringar, som Stahell framställt i sitt förslag till kyrkostyrelsens ordnande 40

Sid.

Stahell förnyar sina desiderier och vinner åt dem regeringens bifall 41
Inrättandet af konsistoriet i Narva och dess sammansättning 41
Adelns begäran hos regeringen att på anförda skäl ombilda nämnda konsistorium till ett konsistorium mixtum 42
Regeringens afslag å nämnda framställning 43
Assessorerna, notarien och tolken i konsistoriet åliggande särskilda skyldigheter 43
Konsistoriets öfvervakande och dömande myndighet samt denna senares begränsning 44
Svårigheterna vid domsrättens utöfning 44
Stahells anspråk ifråga om domsrättens omfattning . . 44 not. 4
Ärendenas afgörande inom konsistoriet 45
Superintendentens enligt instruktionen åliggande skyldigheter:
a) i allmänhet 46
b) att hålla prästmöten 47
c) » » visitationsmöten 47
d) att särskildt utarbeta en agenda 47
Bristande konformitet i kyrkobruk m. m. inom församlingarna i Ingermanland 48
Superintendentens åliggande att ombestyra ungdomens uppfostran och utöfva tillsyn öfver hospital . . 49
Superintendentens rättighet att vid behof påkalla de världsliga myndigheternas bistånd 49
Förhållandet mellan Stahells och hans efterträdares instruktioner 49
Superintendenternas tillsättande och lönevillkor . . . 50
Ingermanlands samtliga superintendenter 50
Stahell indelar stiftet i prosterier 54
Katolska församlingarna erhålla äfven katolsk prost . . 54
Prostarnes egendomliga ställning till konsistoriet i Narva och deras dömande myndighet 54
Prostarnes visitationsskyldighet 55
Dessa visitationers tvåfaldiga ändamål 55
Prostarnes skyldighet att undervisa kontraktens präster i dogmatik 56
Redogörelse för innehållet i Hafenrefferi dogmatik . . 56 not. 1
Prostarnes aflöningsvillkor 57
Om kyrkoherdarne och komministrarne, dessa senares kvalifikationer samt öfriga kyrkotjänare och biträden 58
Kyrkoherdarnes åligganden enl. af Stahell gifven instruktion:
a) Guds ords rena och klara predikande . . . 58
b) Ådagaläggandet af en fläckfri vandel . . . 58
c) Begränsandet af verksamheten till egen församling 58

Sid.

Stahells särskilda fordringar på prästernas predikningar och umgängessätt 58
Kyrkoherdens åligganden mot i socknen boende ryssar 59
Hans åligganden att öfvervaka de katolska prästernas åtgöranden 59
Stahells instruktion för prästerna om sockenvisitationer och dessas dubbla ändamål 60
Tutores ecclesiæ och sexmän samt deras åligganden . . 61
Om kyrkovaktmästaren (= küster) och dennes åligganden 62
Generalguvernören B. Oxenstjerna reglerar prästerskapets löneförmåner 1639 och bestämmer sättet för deras uppbörd 62
De lutherska prästernas lönereglering år 1641, enligt hvilken löneförmånerna utgöras af:
a) Kyrkoherdars och komministrars boställsjord . 63
b) Kyrkoherdarnes natura prestanda och jura stolæ 64
c) Komministrarnes natura prestanda och jura stolæ 64
De grekisk-katolska ryssarnes klagomål öfver skyldigheten att bidraga till lutherska prästerskapets aflöning 64
Superintendenten J. Rudbecks undersökning ang. befintligheten af den prästerna tillerkända boställsjorden 65
Utdrag af Rudbecks protokoll öfver nämnda undersökning 65 not 3
Lutherska prästerskapets år 1679 till regeringen inlämnade »Quereler och Desiderier» i anledn. af oregelbundenheten i löneförmånernas utgående 66
Superint. Langs begäran om skattefrihet för brukare af pastors boställsjord och Karl XI:s resolution däråa 67
På framställningar af superintendenterna Bång, Gezelius och Lang vidtagna åtgärder till lindring af prästänkornas bekymmersamma ekonomiska belägenhet 67
Återbesättandet af lediga kyrkoherde- och komministersbefattningar i lutherska församlingar 68
De katolska ryssarnes åtgöranden för afhjälpande af prästbristen och dess olägenheter:
a) Utvandringar till Ryssland och bosättande där 69
b) Hemligt anlitande af katolska präster från angränsande ryska landskap 70
c) Ingifvande af petitioner till regeringen med åtföljande skildringar af tillståndet 70
Anklagelse mot Stahell hos regeringen med anledn. af rådande prästbristen 71
Af regeringen påbjudna åtgärder mot hemligen från Ryssland inträngande katolska präster 71
Johan Hulsshorsts och Isai Aminoffs framställning till regeringen om erhållande på lofligt sätt af grekisk-katolska präster 71
Generalguvernören C. Mörners utlåtande däröfver och det förslag till frågans lösning, som samtidigt ingafs till regeringen 72

Sid.
Regeringens beslut i ärendet 73
Konsistoriets i Narva klagoskrift till regeringen i anledning af nämnda beslut 74
Superintendentens och konsistorii besvär hos sv. riksdagen år 1660 öfver oegentligheterna vid katolska prästers anskaffande samt öfver de inträngande ryska prästernas skadliga inflytande och däraf följande fara för landets säkerhet 74
Superint. Bångs klagomål år 1680 öfver de inträngande ryska prästernas växande antal och ofullgjorda prestanda samt begäran om regeringens föreskrifter i berörda afseende 75
Karl XI:s förständigande för superintendenten och guvernören att på de ryska prästerna tillämpa gällande kungl. förordningar m. m. 75
Karl XI:s åsikter och beslut uti föreliggande fråga . . 76
Stahell ordnar genom en särskild instruktion förhållandet emellan de lutherska och katolska prästerna inom samma pastorat 78
Regeringen utfäster belöningar åt de präster, som noggrant efterföljde Stahells instruktion 78
Stadgade straffpåföljder för uraktlåtenhet därutinnan. . 79
Ordnandet af de ryska diakonernas verksamhet . . . 80
Stahells klagomål år 1649 öfver ryska prästernas förstörelseverk och regeringens dom med anledning däraf 80
De katolska prästernas och diakonernas tjänstgöring ordnas genom beslut å mötena i Narva och Coporje 80
Påföljden för de ryska prästerna för uraktlåtenhet i afseende på nämnda mötens beslut 81
Generalvisitationerna och deras ändamål 82
Regeringen ålägger adelsmän och deras vederlikar att vid vite infinna sig med underhafvande vid dessa visitationer 82
Huru dessa visitationer förrättades 83
Visitationsfrågorna till pastors besvarande 83
Visitationernas betydelse som medel till höjande af sedlighet och skingrande af okunnighet bland befolkningen 84
Synodernas betydelse för prästerskapets teoretiska och praktiska ämbetsbildning och för dess ämbetsutöfning 84
Synodernas anordning 85
Hur ofta synoder skulle hållas 85
Disputatio Synodica Æstivalis . . . . . 85 not. 3
Regogörelse för 1643 års synod 86
Främsta anledningarna till invånarnes missnöje med Stahells kyrkliga reformer 87
Oppositionen mot Stahells omdanande verksamhet:
a) Adelns opposition och huru verkningarna af densamma förringas genom landtdagen i Narva 88

Sid.
b) Adelns i Allentacken opposition 88
c) De lutherska prästernas ställning till oppositionen och reformationen och deras förkofran i sedlighet och allmän duglighet 89
d) Det ryska borgerskapets hållning i fråga om reformationen 90
e) Stahells förfarande med Elisæi kloster och följderna häraf 91
f) Ryska borgerskapets tumult uti Ivangorods kyrka 92
Åtgärder med anledning af och acta rörande tumultet uti Ivangorods kyrka:
a) Guvernören Nils Asserssons undersökning . . 93
b) Konsistoriets i Narva undersökning 95
c) Stahells skrifvelse till k. m:t därom 95
d) Regeringen tillsätter en särskild kommission att undersöka och döma i sak och den slutliga domen 95
e) Ögonvittnens berättelse om denna tilldragelse 96 not. 3
Oppositionens aftagande bland ryska borgarne 97
Det glädjande resultatet af undervisningsarbetet bland ryssarne framstår under Stahells visitation uti Ivangorods kyrka 1644, då dessa äfven återfingo den förut afsatte pastorn Åsip 98
Lugnet mellan Stahell och Ivangorods ryska invånare för en tid återställdt. 99
Stahell söker inför konsistorium förmå dit inkallade ryska präster att afstå från helgonens åkallan, bilders tillbedjan etc. och lyckas få rysk predikan hållen i rysk kyrka 99
Striden mellan Ivangorods ryska invånare och prosten Albogius om accidentierna 100
Resultatet af den på reg:s befallning af Stahell och konsistoriet därom företagna undersökningen 100
Katolska invånarne i Narva begära på anförda grunder att få präster invigda i Hvita Ryssland samt att ostörda få utöfva sin gudstjänst 101
Ett spändt förhållande inträder ånyo mellan Stahell och ryska borgarne uti Narva 101
Stahell nödgas afstå från sitt beslut att verkställa visitation i ryssarnes nya kyrka i Narva och orsaken härtill 102
Stahells strid med staden Narvas borgare och råd om jus episcopale:
a) Det tyska borgerskapets början afvoghet . . 104
b) Striden icke grundad i någon skiljaktighet uti uppfattningen af de kyrkligt-religiösa spörsmålen 104
c) Stridens utbrott, varaktighet och föremål . . 104
d) Stahells och konsistoriets anklagelser mot rådet i Narva inför k. m:t 105

Sid.

e) Borgerskapets och rådets i Narva anklagelser mot Stahell inför k. m:t 106
f) Generalguvernörens och regeringens tjänstemän i landet söka förgäfves att medla förlikning . 107
g) Regeringen ändar striden, sedan hon förgäfves förelagt parterna förslag till förlikning . . 107
h) Regeringen uppdrager gränser för de båda myndigheternas maktområden 108
Förnyade tvister uppstå mellan konsistorium och stadens råd ang. det senares utöfvande af jus patronatus . 109
Guvernören Stenbock förmår parterna att ingå skriftlig förlikning 110
Den därvid bestämda påföljden för öfverträdelser af bestämmelserna uti förlikningsdokumenten 110
Böndernas förhållande till reformationsarbetet och det framträdande resultatet däraf bland dem 111
Af Stahell åvägabragta åtgärder till reformationsarbetets påskyndande 1645 111
Regeringen frångår sin förut häfdade grundsats att icke använda tvångsmedel i fråga om trossaker i det hon
a) påbjuder straff å ingrikor och watialaiser för deras uteblifvande från lutherska gudstjänster å böndagarne 112
b) förbjuder de katolska ryssarne vid straff att i sin tjänst hafva andra än katolska tjänare . . 112
Stahells redogörelse af 1649 till regeringen för det kyrkliga tillståndet och de vunna framstegen i kristendomskunskap
a) bland tyska allmogen 113
b) bland ryska bönderna 113
Generalguvenörernas olika förhållande till reformationsverksamheten:
a) Medverkande vid densamma 114
b) Carl Mörner i oenighet med Stahell framlägger beskyllningar mot denne i bref till B. Skytte 114
c) Underlåtande sin ämbetsplikt i detta afseende . 116
Regeringen låter till ryska språket öfversätta och i tryck utgifva åtskilliga religionsböcker 116
Om Ingermanlands kyrkor:
a) Deras fåtalighet i allmänhet 118
b) Inskränkta utrymme och oansenlighet 118
c) Stundom ersatta af mindre träkapell 118
d) Antalet under särskilda tider 118
e) Domkyrkan i Narva. 119
Om förvirringen i de kyrkliga förhållandena efter Stahells död 1656 120

Sid.

Reformationens tredje skede.

Segregationen 1684. Ryska tsarens ingripande i reformationsarbetet uti Ingermanland och följderna häraf . 121
Anledningarna till reformationens afstannande efter Stahells död 121
Reformationsarbetets återupptagande 122
Generalguvernör Fersens proposition därom till ridderskapet och adeln i provinsen 122
Reformationssaken i Ingerm. behandlas å riksdagarne i Stockholm 1680 och 1682 hos prästerskapet, som rekommenderar detsamma hos konungen 123
Ett förnyadt reformationsarbete grundlägges genom Karl XI:s resolution 1683, som innehåller:
a) Åläggande för lutherska prästerne att medelst undervisning draga ingrikor och watialaiser till lutherska kyrkan 123
b) Förbud för katolska prästerna att uppbära några inkomster af eller förrätta kyrkliga handlingar åt dessa stammar 123
c) Försäkran om materiella fördelar för de ingrikor och watialaiser, som antogo lutherska läran . 123
d) Förständigande att tillvägagå med största varsamhet i reformationssaken 124
Hvilka största förtjänsten om den förnyade reformationsverksamheten tillkommer 124
Detta senare företagets karakter till skillnad från det föregående 124
Ingrikornas och watialaisernas nuvarande djupa okunnighet enligt företagen undersökning af Gezelius d. y., som blifvit supint. 1681 124
Om mötet i Coporje och katolska prästernas där afgifna förbindelse att afbryta all förbindelse med medlemmar af nämnda stammar m. m. 125
Om segregationen:
a) Ingrikors och watialaisers afskiljande från de katolska ryssarne 126
b) De afskildas undervisande 126
c) Gezelii instruktion 2 nov. 1683 till prästerna rörande meddelandet af denna undervisning . 126
Guvernören G. Sperlings manifest af 12 maj 1684 om segregationens verkställande 129
Gezelii föreskrifter af 12 maj 1684 om hvad som vid segregationerna skulle förrättas och om förande af register öfver såväl segregerade som i kat. kyrk. kvarvarande 131
Gezelii föreskrifter af samma dag om huru prästerna borde främja segregationens fortbestånd, hvarvid särskildt märkes:

Sid.

a) De segregerades öfvervakande att ej besöka katolska kyrkor eller kapell 134
b) Åtgärder till inskränkning af bilderdyrkan bland de segregerade 135
c) Afskaffandet af ryska klädedräkten 135
d) „ „ korset, som bars om halsen . . 135
e) De segregerades undervisning vid alla lämpliga tillfällen 135
f) Godsägare och deras befallningsmän bevekas att i detta arbete deltaga 136
g) Åstadkommande af gemensam husandakt . . . 136
h) Prästernas åliggande att framhålla de med öfver gången till lutherska kyrkan förenade fördelarne 136
g) Söka förmå godsägarne att nedsätta arrendeafgifterna åt de segregerade 137

Under hvilka förhållanden den föreskrifna segregationen försiggick 137

Svårigheterna vid företagandet af den samtidigt med segregationen påbjudna undervisningen af ingrikor och watialaiser 139

Gezelii beslut att genom personligt deltagande i detta arbete söka besegra svårigheterna 140

Utförlig redogörelse för Gezelii stora informationsresa 25 juli—31 aug. 1684 och därunder gjorda erfarenheter 140

Efter hemkomsten af Gez. åt prästerna lämnad ytterligare instruktion i afseende på fortsatta informationen bland ingr. o. watial. 146

Gezelii förhoppningar i afseende på informationen . . 148

Ryska tsaren ingriper i reformationsarbetet genom skrifvelse till Karl XI af den 7 aug. 1685, däri förekommer:

a) Klagomål öfver att ryssarne i Reval icke åtnjöto sina fördragsenliga rättigheter till Nicolai kyrka därstädes 148
b) Missnöje öfver de genom expressutskickningar gifna fördragsstridiga påbud och föröfvade våldsamheter mot katolikers helgonbilder samt öfver den misshandel och tortyr, hvilken katoliker blifvit underkastade för sin tro . . . 149
c) Fordran på undanrödjande af anledningarna till klagomålen 149

Karl XI infordrar generalguvernörens och superintendentens förklaringar öfver tsarens inkomna besvär . 150

Gezelii vederläggning af tsarens klagomål såsom obefogade, därunder framhålles:

Sid.

a) Att segregationen föregått det af tsaren åberopade fördraget i Moskwa 1684 150
b) Att katolikerna hade större fri- o. rättigheter i Ingermanland än i Ryssland, hvarpå anföres bevis 150
c) Åt katolska ryssar gjorda eftergifter i fråga om inkvartering, ordinationsbestämmelser etc. . . 152
d) De enda förpliktelser i religiöst afseende katolikerna uti Ingermanland voro underkastade 153
e) Att fredsfördraget i Stolbova lika litet som något annat fördrag före 1684 lämnade tsaren befogenhet att inblanda sig uti Ingermanlands religiösa angelägenheter 155
f) Att kungl. resolutionen af 1683, 1684 och 1685 endast afsågo ryssar, icke ingrikor och watialaiser, som äro finnar och hvilka allenast segregationen gällde 157
g) Att k. m:t i afseende på dessa endast föreskrifvit medel, hvilka bevisade sig vara tjänliga utan att kunna hänföras till förtryck 159
h) Ingrikors och watialaisers katolska dop kunde icke innebära tillräcklig grund för tsaren att inblanda sig uti deras religionsangelägenheter 159
Ytterligare klagomål till Karl XI öfver religionsförtryck från en rysk präst och en ingrisk bonde . . . 160
Karl XI:s svar å Gezelii utlåtande öfver tsarens klagomål 160
Karl XI:s erkännande af Gezelii nit men ock antydan huru-som denne själf medgifvit, att tvångsåtgärder användts 161
Karl XI vill taga hänsyn till äldre fredsfördrag och anbefaller undvikande af onödigt tvång till förekommande af utvandring 162
Raskolnikerna, deras uppkomst och invandring i Ingerm. 163
Gezelii redogörelse för deras lära och lefverne . . . 163
Karl XI:s åsikter om raskolnikerna 167
Superint. Langs och Rungii åsikter om dem 168
De ryska katolikernas klagomål öfver religionsförtryck och Gezelii vederläggning 169
Karl XI beslut i anl. af tsarens klagomål åstadkommer missnöje hos Gezelius och Sperling 170
Gezelii ämbetsberättelse rörande ingrikors och watialaisers omvändelse under tiden 1681—1686 170
Karl XI meddelar villkorlig religionsfrihet åt engelsmännen uti Ingermanland 172
Superintend. Bergii skrifvelse till Karl XII angående ingrikornas omvändelse 174
Prästerskapets berättelse om ingrikornas tänkesätt i detta afseende 175
Karl XII:s beslut med anl. af Bergii framställning . . 176

Sid.
Läroverken i Ingermanland . . . . . 177—188
Regeringens intresse för skolväsendet 177
Skolan i Duderhof 178
Regeringens beslut ang. upprättande af skolor i landet 179 not. 3
Den nya trivialskolans förening med stadsskolan i Narva 180
Svårigheterna skolarbetet hade att besegra 181
Stridigheterna mellan stadens magistrat och Stahell ang. Narva skola 182
Regeringens utslag i denna tvist 183
Brommii berättelse om Narva skola 183
Stenbocks berättelse om densamma 184
Gezelii förslag till skolväsendets omorganisation . . . 195
Bilagor 189
Stahells instruktion af den 16 juni 1642 189
Ryskt afsvärjelseformulär för dem, som öfvergingo till grekisk-katolska kyrkan 195
Prästbref af Pitirus, metropolit i Novgården 198
Specifikation på Ingermanlands kyrkor 199
Stahells synodprogram 200
Ärkemandriten Aron Semblicerscoi 202
Förteckning öfver källskrifterna 204
Träsnitt:
Utsikt af Iwangorod 94
„ „ Narva, båda ur Palmsköldska saml. . . 102
„ „ Capurie 125
„ „ Jamo el. Gama 138
„ „ Nöteborg 186

De tre sistnämnda från Olearii Moscowitische Reise at ar 1656.
Titelvignetten förställer Narva vapen 1426.

Rättelser.

Sid. 111 näst sista rad. nedifrån *står:* Palmer *läs:* Palma
» 30 raden 14 uppifrån » prudeus » prudens
» » » » serpeus » serpens

I början af afhandlingen förekomma å några ställen Ingrikot och Watialaiset *läs:* ingrikot och watialaiset.

Reformationens första skede.

Öfversikt af Ingermanlands kyrkliga förhållanden före inrättandet af konsistoriet i Narva.

Sedan Sverige genom en långvarig och häftig strid, som fortgått mer än ett halft sekel, lyckats bemäktiga sig Ingermanland, på hvilket område Ryssland genom Stolbova-freden afsagt sig alla anspråk, blef det svenska regeringens förnämsta uppgift dels att uppodla och befolka den snart sagdt ödelagda nya landvinningen, dels ock att bibringa dess råa och förvildade innebyggare någon bildning och kultur. Här gällde det för svenska regeringen att genomföra ett drygt kulturarbete, ty hon måste helt och hållet från grunden såväl omdana landets borgerliga förvaltning som äfven därstädes införa en ny kyrklig ordning. Men till all lycka stodo sådana män som Gustaf II Adolf och Axel Oxenstjerna i spetsen för svenska staten, och dessa män hade i trots däraf, att de voro öfverhopade af en mängd mycket viktiga och maktpåliggande arbeten, som togo deras yttersta krafter och tid i anspråk, dock tid och omtanke öfrig för den afsides liggande provinsen vid Neva-floden.

Ett stort hinder i vägen för kulturarbetet i Ingermanland lade såväl landets fattigdom och glesa folkmängd som äfven de inom dess gränser boende många folkstammarne med sina skilda språk.

På grund af sitt läge såsom genomgångsland för de från olika håll kommande folkstammarne har det säkert aldrig haft någon fullt homogen befolkning, och detta var äfven långt ifrån förhållandet under den svenska tiden. Såsom tillhörande den härskande befolkningen är det naturligt, att svenskarne skulle intaga en framstående plats bland de folkstammar, som bodde i landet, och nekas kan icke heller, att så var för-

hållandet. Deras ställning var dock i det hela i socialt hänseende icke så dominerande, som man på grund af det anförda förhallandet skulle kunnat antaga. Visserligen innehade de svenska adelsmännen under större delen af ifrågavarande tid en betydlig del af Ingermanlands jord. Åtskilliga jordområden saom Duderhoff [1], Sqvoritz [2] m. fl. kunde omfatta hela pogoster. De svenska adelsmännen uppehöllo sig dock sällan på sina härstädes belägna egendomar, utan dessa sköttes vanligen af deras amptmän. Guvenörs- och superintendents-befattningarna innehades vanligen af svenskar, hvilka äfven beklädde de viktigaste platserna inom den världsliga administrationen, och rätt många innehade äfven prästerliga befattningar uti landet.

I de ingermanländska städerna var den svenska befolkningens ställning mycket tryckt. Svenskarne betraktades och behandlades därstädes af de tyska borgarne såsom utländingar och främlingar, hvilka man visserligen måste fördraga, men hvilkas intressen man ingalunda ansåg sig på något sätt böra befordra. Under hela den svenska tiden klagade de svenska borgarne ständigt däröfver, att de voro utsatta för tyskarnes missaktning, för att icke säga förakt. Den svenska regeringen, inför hvilken dessa klagomål ofta framburos, kunde naturligtvis icke göra något för saken [3].

Svenska befolkningen förökades i Ingermanland dels därigenom, att de svenska herrarne från sina gods i Sverige hit öfverförde svenskt arbetsfolk, hvilket då här intog samma ställning till sina herrar, som det gjorde på deras gods i Sverige, dels äfven därigenom, att rätt många svenska förbrytare deporterades hit för att härstädes genom kroppsarbete på de svenska herrarnes här belägna gods eller på landets fästningar aftjäna sitt straff [4]. Man har skäl att antaga, det

[1] Nöteborgs revisionsbok. 927. Nya Livonica.

[2] Kopiebok för Ingermanland. Gabriel Gustafsson Oxenstjerna hade här 312 obser jord.

[3] Härom yttrar sig lagläsaren P. Alebek på följande sätt: Men till att förakta de svenske, som här hos dem vistas måste, icke unnandes dem nästan en husplats eller att få bo hos sig här i staden. Ja understå sig att skiere oss svenskar af stolrummet uti kyrkan, sägandes, att vi svenske, som här bo, icke hafva någon arfsrätt uti kyrkobänkarna utan allenast tyskarne, hvarom en strid sig yppat hafver, som ännu icke tillända är kommen. P. Alebeks bref d. 17 nov. 1640.

[4] G. Oxenstjerna erhöll tillåtelse att till sina gods i Ingermanland öfver-

åtskilliga af dessa förbrytare efter utståndet straffarbete såsom fria jordbruksarbetare nedsatt sig i landet. Härtill kommer den omständigheten, att rätt många af de svenska officerarne och soldaterna, som gjorde garnisonstjänst på de ingermanländska fästningarna, voro gifta. Regeringen bemödade sig äfven om att förmå dessa att såsom jordbrukare kvarstanna i landet.

En annan folkstam, som i socialt afseende kan ställas bredvid eller till och med framför svenskarne, utgjordes af de i landet boende tyskarne. Såsom jordägare innehade de en betydande del af landets område och användes mycket af regeringen både såsom civila och militära ämbetsmän. Åtskilliga af landets superintendenter och rätt många af stiftets präster tillhörde denna folkstam [1]. En tid synes det till och med varit regeringens afsikt att tilldela tyskarne och andra utländingar en dominerande ställning i landet. Genom den af regeringen 1622 utfärdade s. k. capitulationen tillerkändes de utländingar, som invandrade i landet eller med egna utifrån införda bönder ville uppodla detsamma, ganska stora företrädesrättigheter [2]. Det var mest tyska kolonister, som begagnat sig af denna tillåtelse, men de trifdes icke länge i landet, hvarför regeringens planer i detta fall misslyckades. I provinsens städer intogo tyskarne däremot en dominerande ställning och betraktade sig såsom städernas egentliga herrar. Det var endast med den största motsträfvighet, som de underkastade sig den svenska regeringens befallningar.

En vida mer underordnad ställning än tyskarne hade de i landet boende ryssarne. Visserligen intogo deras bojarer en mycket aktad och framstående plats i provinsen, och städernas ryska borgare erhöllo till och med erkännande af svenska

föra alla, som öfverbevisats om ofloflig jagt eller åverkan på bärande träd inom Väster- och Östergötland samt Småland. Detta gällde ej blott förbrytaren själf, utan äfven hans hustru och barn. Handl. i Skand:s hist. del 29, pag 201. Samma rättighet erhöll J. Banér i Uppland och Västmanland. Se Brinkmanska arkivet, del 1, pag. 23. Om de fångars försändning till Ingermanland, hvilka i Ulfvesunds län uppväckt ett tumult för landshjälpens skull. Rådsprotokollet den tredje juli 1626. 80 bönder hade blifvit dömda att för oloflig ekfällning sändas till Ingermanland. Rådet fann denna dom vara alltför sträng och dömde hvar tionde till deportation och lät resten slippa undan med böter. Rådsprotokollet den 1 juli 1628.

[1] Jfr Superintendentlängden öfver Ingermanland.

[2] Se latinska registret den 16 oktober 1622.

regeringen därför, att de flitigare än tyskarne skötte sin näring. Största delen af den ryska nationen uti Ingermanland utgjordes af lifegna, i djup okunnighet nedsjunkna jordbruksarbetare, för hvilka den torfva, på hvilken de bodde, saknade all betydelse. På den grund gick det mycket lätt för dessa att fly till Ryssland, alldenstund de ej af några fosterländska känslor voro fästade vid landet. Ryssarne bodde företrädesvis i östra delen af landet söder om Neva-floden. Däremot var det blott ett fåtal, som bodde norr om nämnda flod, hvilket berodde därpå, att flertalet af den därstädes boende ryska befolkningen hade för krig och missväxts skull begifvit sig till Ryssland och sedan ej återkommit därifrån [1].

Den största delen af Ingermanlands invånare tillhörde den jordbrukande finska folkstammen. Denna var här delad uti fyra grenar: Savakot, Äyrämöiset, Ingrikot och Watialaiset [2]. De båda sistnämnda grenarna Ingrikot och Watialaiset ådrogo sig under den svenska tiden den största uppmärksamheten därigenom, att de, oaktadt de voro okunniga i det ryska språket, dock envist höllo fast vid den grekisk-katolska kyrkans gudstjänst. Under hela denna tid, med hvilken vi här sysselsätta oss, bemödade svenska regeringen sig ständigt och jämt därom, att dels genom våld, dels på den frivilliga öfvertygelsens väg förmå Ingrikot och Vatialaiset att öfvergå till den protestantiska kyrkan, och detta är just det mest karakteristiska draget, som utmärker Ingermanlands kyrkohistoria under svenska tiden. På grund däraf, att ryske tsaren med anledning af den 1684 genomförda segregationen sökte förmå Karl XI att låta den grekisk-katolska kyrkans bekännare i Ingermanland få åtnjuta större friheter vid utöfvandet af den grekisk-katolska kyrkans kult, företog sig superintendenten Gezelius [3] att visa upp, att Ingrikot och Vatialaiset härstammade från Finland, ej från Ryssland. Kunde Gezelius anföra giltiga bevis för ett dylikt påstående, hade han med detsamma visat upp, att ryska tsaren icke ägde någon rätt att i religionsfrågor hos svenska regeringen inlägga något förord för de ifrågavarande grenarna af den finska folkstam-

[1] Jfr förteckningen öfver Ingermanlands socknar.

[2] Jfr J. A. Sjögrens Gesammelte Schriften etc. Band I "über die finnischen Bevölkerung des St. Petersburgschen Guvernements und über den Ursprung des Names Ingermanland".

[3] Jfr Gezelii skrifvelse till Kongl. Maj:t den 25 november 1685. Lit. b.

men. Med riktig blick tager Gezelius de ifrågavarande stammarnes språk till utgångspunkt för sitt påstående, att dessa stammar icke kunnat invandra från ett land, hvarest icke ryskan utan finskan talades såsom modersmål, och detta var just förhållandet i Finland.

I själfva det af Ingrikot och Watialaiset bebodda landets läge finner Gezelius ett nytt stöd för sin åsikt angående dessa stammars ursprung. De bebodde nämligen den västra delen af Ingermanland, landet närmast intill Estland, och innehade större delen af kulturlandet invid finska viken, under det att ryssarne företrädesvis bodde i landets östra del. Hade de finska stammarna invandrat från öster, borde enligt Gezelius ett motsatt förhållande ägt rum. Gezelius är [1] äfven af den åsikten, att dessa finska stammar så sent som under krigsåren 1656—1657 öfvergått till den grekisk-katolska kyrkan. De motiv, som enligt Gezelii åsikt då förmådde dem att taga ett dylikt steg, voro dels det, att om de under krigsåren ville fly till Ryssland, erhöllo de därstädes ett vänligare mottagande, dels äfven afsevärda ekonomiska fördelar. Därtill kom den dragningskraft, som de ryska prasnekerna utöfvade på finnarne, samt den omständigheten, att rätt många medlemmar af dessa folkstammar på grund af de brott, de begått i Finland, flytt öfver till Ingermanland och därifrån begifvit sig till Ryssland, hvarest de öfvergått till den grekisk-katolska kyrkan, på det att de vid sin återkomst till det svenska området icke skulle kunna igenkännas, utan betraktas såsom äkta ryssar [2].

Äfven Ingrikots och Watialaisets lefnadssätt vittnade om deras finska ursprung. Under det att ryssarne voro mycket konservativa både i seder, klädedräkt och dylikt, ägde ett alldeles motsatt förhållande rum hos Ingrikot och Watialaiset. Därjämte föraktades de såväl af ryssarne själfva som af de ryska prästerna, hvilka betraktade dem såsom hedningar, lappar och paganer. Det var endast för jordisk vinnings skull, som de ryska prästerna arbetade så mycket för att förmå dessa finska stammar att öfvergå till och stanna kvar i den grekisk-katolska kyrkans sköte. Såväl Ingrikot som Watialaiset hafva vid flera tillfällen, såsom vid segregationen 1681, själfva medgifvit, att de härstammade från Finland [3].

[1] Jfr Gezelii skrifvelse till Kongl. Maj:t den 25 november 1685. Lit. b.

[2] Jfr Gezelii förut cit. skrifv. § 3.

[3] Jfr § 4—6 af nämnda skrifvelse.

Gezelius anser, att en dubbel invandring till Ingermanland ägt rum, i det att ryssarne, allt eftersom tsarerna utsträckte sina eröfringståg mot väster, utvandrat till Östersjöns kuster, och finska stammar norrifrån inträngt uti Ingermanland. Bland dessa finnar hafva äfven Ingrikots och Watialaisets förfäder befunnit sig. Häraf drager Gezelius äfven den slutsatsen, att, eftersom de ifrågavarande stammarnes förfäder varit svenska undersåtar, äfven deras afkomlingar voro pliktiga att bekänna sig till den religion, som varit deras förfäders.

Ett nytt bevis för Ingrikots och Watialaisets finska ursprung finner Gezelius i de mellan Estland och Livland rådande språkliga förhållandena. Oaktadt hvarken några berg, floder eller stora ödemarker bildade någon oöfverstiglig gräns mellan dessa folkstammar, talade esterna en finsk munart, under det att letterna talade ett språk, som var nära besläktadt med kurernas, lithauernas och preussarnes språk. Detta beror enligt Gezelii åsikt därpå, att esternas stamfäder varit finnar och invandrat norrifrån, under det att letternas förfäder invandrat från söder [1].

Slutligen söker Gezelius äfven redogöra för de båda stammarnes namn och själfva landets namn. Han anser, att landet Ingermanland härleder sig af Ingo, Inge, däraf ingrer, däraf Ingermanland eller Germanland. Öfver ingrerna hafva aldrig de ryska tsarerna härskat, alldenstund de ej burit ingrernas namn i sin titel, och på den grund anser Gezelius, att det svenska väldet varit det äldsta i dessa trakter och att Magnus Ladulås anlagt Nöteborgs slott.

Watialaisernas namn anser Gezelius härleda sig från Wodler, Wandler eller Wandaler och angifver här Wexionii utsago [2] såsom stöd för sin uppfattning. Watialaiserna kallas på ryska Skuddra och anse sig själfva härstämma från det ryska folket Wotscher, och härpå åberopa de sig ofta, när de vilja räknas för ryssar [3].

[1] Jfr Gezelii förut cit. skrifvelse § 11.

[2] Jfr Wexionius "de antiquitate et origine gentis Sveo-Gothicæ et Fennicæ Lib. II. Cap. I.

[3] Hvad själfva namnets härledning beträffar, har J. A. Sjögren vidlyftigt afhandlat nämnda fråga och kommer då till det resultat, att namnet Ingermanland härledes från Ingerinmaa = Ingegerds män, emedan Ingegerd, Olof Skötkonungs dotter vid sin förmälning med storfurst Jaroslav, erhöll såsom

Ryssarnes påstående, att de ifrågavarande finska stammar skulle utvandrat från Karelen, vederlägger Gezelius på den grund, att den finska dialekt, som talas i Karelen, är mycket olika det språk, som Ingrikot och Watialaiset begagna. Gezelius tror sig äfven kunna angifva själfva den trakt, från hvilken Ingrikots och Watialaisets förfäder utvandrat. Han förlägger den till ett område, som finnarne kallat Ingeris, men af ryssarne benämnes Ischora. På samma ställe flyter äfven Ischora ström, och där fanns äfven en gammal förstörd stenkyrka med samma namn. Ännu på Gezelii tid kallades landet den Ischoriska pogosten.

Detta är hufvudgrunderna i den vidlyftiga framställning, hvarigenom Gezelius vill ådagalägga, att Ingrikot och Watialaiset voro af finsk stam. Mycket, som han här anfört, håller ej profvet inför våra dagars kritik, men på hans tid vägde dock de skäl, han anfört, tungt i vågskålen. Karl XI ville dock icke i allt gilla de slutsatser, som Gezelius dragit på grund af de bevis, han anfört.

Det skulle föra författaren mycket långt ifrån hans ämne, om han inläte sig på en granskning af de skäl, som Gezelius anfört såsom stöd för sin åsikt om Ingrikots och Watialaisets ursprung. En dylik granskning lämpar sig mera för den jämförande språkforskningen och etnografien än för kyrkohistorien.

---

morgongåfva Ladoga slott och län, till hvilket äfven trakterna kring Nevafloden synes hafva hört. (Jfr J. A. Sjögrens Gesammelte Schriften, Band I, X über die Finnischen, Bevolkerung des S:t Peters burgschen Guvernementes und über den Ursprung des Names Ingermanland.) Carlsson, Sveriges historia del II, pag. 20, hyser samma åsikt i denna fråga som Sjögren. J. Koskinen gillar Sjögrens förklaring och anser liksom denne, att namnet Ingermanland uppstått på det förut omtalade sättet, men gör här det tillägget, i sin Finlands historia, pag. 10, att en del af den karelska stammen efter tavasternas invandring till Finland, nedsatt sig i östra delen af Ingermanland och bibehållit dess gamla namn. Enligt Petreji ryska krönika bok 1, pag. 62 och ff. voro svenskarne de första, som använde namnet Ingermanland på hela detta område. Förut hade blott Koporje län burit detta namn. (Jfr J. A. Sjögrens Gesammelte Schriften; se ofvan). Sydvästra delen af Ingermanland benämndes en tid af invånarne i Novgorod Wotskaja P(j)ätena. Sedermera upptog Johan den tredje denna benämning i sin titel och kallade sig storfurste till Wotzkij Pethin och Ingermanland, men stundom skrefs namnet Wåtzkipetin eller Wotzkipetin. Emellertid fortfor namnet Ingermanland äfven under denna tid att vara ett mycket sväfvande begrepp, i det att med detta namn blott betecknades Jama, Koporje och Ivangorods län, men däremot icke Nöteborgs län. Stundom inbegreps dock i denna benämning äfven det senare länet jämte Narva län. Jfr Författarens bidrag till Ingermanlands historia.

och på den grund afstår författaren från att inlåta sig på någon undersökning angående detta ämne.

Västra delen af Ingermanland beboddes af ester, hvilka dock voro föga talrika och blefvo det i än högre grad, sedan allentackiska distriktet, inom hvilket de mest bodde, åter förenades med Estland. Esterna intogo en mycket obemärkt ställning uti Ingermanland, hvarför de ock sällan omtalas i de ingermanländska handlingarna från denna tid. För handelns skull besöktes Ingermanland af holländare [1], fransmän [2] och engelsmän. Såväl holländarne som fransmännen och engelsmännen försökte bilda särskilda handelskompanier för idkandet af en vidsträckt handel med Ryssland, och fastän svenska regeringen gjorde allt för att gynna dessa företag, misslyckades de dock helt och hållet. Sistnämnda folkstammar voro dock föga talrikt representerade i Ingermanland. Mot slutet af den svenska tiden voro engelsmännen dock så pass talrika därstädes, att de kunde bilda en liten kyrkoförsamling med egen pastor [3].

Några pålitliga uppgifter om, huru stor Ingermanlands folkmängd var under svenska tiden, kunna icke lämnas, alldenstund material för dylika uppgifter helt och hållet saknas. Att den var ringa, därför kunna flera bevis anföras. Landet hemsöktes rätt ofta af svåra missväxter med åtföljande hungersnöd, hvilken decimerade landets befolkning eller förmådde så många som möjligt af provinsens invånare att fly till Ryssland. Därtill kom krigets härjningar åren 1656—1700, och dessutom togo många af landets invånare till flykten, emedan de ej ville underkasta sig de religiösa omhvälfningar, som under tiden ägde rum uti Ingermanland. Allt detta bidrog i hög grad att förminska befolkningen. Hela landets folkmängd torde knappast kunna beräknas till mera än 25 à 30,000 personer.

Bland alla dessa stammar började svenska regeringen sitt organisationsarbete. Klart och tydligt har Gustaf Adolf betecknat målet för svenska regeringens sträfvan i fråga om Ingermanlands framtida ställning, då han förklarat, att detta

[1] Jfr Contractus S. R. M. cum Dr Abrahamo Sixt 12 april 1630 Lat.-tysk. registrat.

[2] Jfr samlingen Moscovitica de Quesnes egen berättelse. Riks.

[3] Jfr Guv. J. Sperlings bref den 23 september 1685.

land skulle betraktas såsom en del af Sverige och dess invånare aktas och hållas såsom svenskar [1]. Det gällde således att göra landets invånare delaktiga af Sveriges kultur och bildning samt att i den nya provinsen införa svenskarnes lagar och samhällsskick.

Ifråga om bildning och kultur lade svenska regeringen med rätta största vikten på att bibringa Ingermanlands folkstammar renare religionsbegrepp, och detta gäller speciellt om de i landet boende ryssar och finnar. Skulle någonting kunna uträttas i och för att draga Ingermanlands invånare ur det barbariets tillstånd, i hvilket flertalet af dem befunno sig, så var enligt regeringens mening en bättre upplysning i religiöst afseende ett hufvudvillkor därför. Synnerligen angelägen var regeringen därom, att landets grekisk-katolska invånare skulle öfvergå till den lutherska kyrkan, och man kan utan öfverdrift påstå, att detta var dagens brännande fråga under hela den tid, svenska väldet varade i Ingermanland. Visserligen framträder icke denna frågas afgörande så skarpt i förgrunden, som den gjorde på 1640- och 1680-talet [2], men svenska regeringen förlorade den aldrig helt och hållet ur sikte. Hon betraktade den grekisk-katolska kyrkofrågan uti Ingermanland dels från religiös, dels från politisk synpunkt. I hennes ögon voro den grekisk-katolska kyrkans ceremonier och gudstjänst idel vidskepelse och hennes anhängare idel afgudadyrkare [3]. Betraktas saken från denna synpunkt, så handlade svenska regeringen fullkomligt konsekvent, då hon af heligt nit på allt sätt försökte att draga de i hennes ögon förförda grekisk-katolska kyrkans bekännare öfver till den lutherska kyrkan. Det hette visserligen, att man med varsamhet, öfvertalning och undervisning skulle förmå den grekisk-katolska kyrkans bekännare att afsäga sig den grekisk-katolska läran, men, som vi få se, kunde den svenska regeringen äfven använda både mutor och våldsamma medel för att uppnå sin afsikt.

Ser man saken åter från politisk synpunkt, hade den svenska regeringen enligt den tidens statsläror icke mindre skäl att ifra för enhet i religionen och betrakta detta såsom ett af de förnämsta villkoren för statens styrka. Hon kunde

[1] Jfr G. A. bekräftelse af Ivangorods priv. m. fl.

[2] Jfr Stahells reformationsförsök och segregationen af år 1684.

[3] Jfr Biskop Elimæi instruktion 22 juli 1618 registr.

i detta afseende taga lärdomar af det, som under denna tid tilldrog sig uti Europas öfriga länder, och hon behöfde ju icke gå långt tillbaka i tiden uti sitt eget lands historia för att finna exempel på, hvartill split och oenighet i religionen kunde leda. Minnena från Sigismunds dagar hade nog ännu icke hunnit glömmas. Svenska regeringen betraktade äfven den religiösa frågan uti Ingermanland från en annan politisk sida, som under hela tiden allt emellanåt framhålles såväl af regeringen själf som af hennes ämbetsmän. Kunde nämligen de grekisk-katolska finnarne och ryssarne förmås att antaga den lutherska läran, så blef följden den, att de af sina landsmän i Ryssland betraktades såsom kättare och affällingar och på den grund tvingades att närmare sluta sig till den lutherska kyrkan. I fredsfördraget i Stolbova erhöll icke Ingermanlands grekisk-katolska bebyggare någon försäkran om fri religionsöfning, men detta förutsattes i fredsfördraget genom förbudet för de ryska prästerna och bönderna att utvandra ur landet, hvilket däremot var tillåtet för bojarer, borgare och munkar. Hade svenska regeringen icke ämnat medgifva ryssarne fri religionsöfning, så hade det ju legat i hennes eget intresse att förjaga de grekisk-katolska prästerna ur landet. Att detta icke skedde, berodde antagligen därpå, att svenska regeringen befarade, att de ryska bönderna äfven genom ett dylikt tilltag från regeringens sida skulle gripa till flykten. Borgerskapet uti Ivangorod erhöll försäkran om religionsfrihet [1], och uti regeringens skrifvelse till landets invånare finner man sådana uttryck, hvaraf man ser, att regeringen betraktade religionsfriheten som en gifven sak för landets grekisk-katolska invånare i allmänhet. Äfven Karl X var böjd för att gifva religionsfrihet åt den grekisk-katolska kyrkans bekännare, hvilket bland annat framgår af hans bref angående den grekiska religionen. Nämnda skrifvelse är visserligen i främsta hand afsedd för Polens grekisk-katolska invånare, men har äfven betydelse för Ingermanlands grekisk-katolska kristna [2].

[1] Jfr G. A. bekräftelse af Ivangorods priv.

[2] K. M. bref angående den grekiska religionen.

Nos Carolus Gustavus etc. Universis et singulis quorum interest notum testatumque facimus nos eum modum regnandi amplecti et ea sceptra firma stabilia est indicare qua legibus divinis sunt consona, idcircio dominum conscientium supremo omnium domino et regum regi relicto libertatem conscientiarum et omnes qui cristianam religionem profitentur non tantum opprimendos noluimus sed vindicandos potius esse duximus prout et religionis Graeci ritus

Att den religionsfrihet, som på detta sätt beviljades den grekisk-katolska kyrkans bekännare uti Ingermanland, icke får fattas uti samma betydelse, som det ordet har i våra dagar, faller af sig själf. Ännu erfordrades det århundradens strider, innan den åsikten kunde göra sig gällande, att medborgare, tillhörande olika religionssamfund, kunde i frid och lugn bo i samma land och betrakta detta som sitt gemensamma fädernesland. Det högsta, man i detta afseende kunde hinna till, var, att de olika kyrkornas bekännare kunde fördraga hvarandra, och redan toleransen var ett oerhördt stort framsteg på tankefrihetens område. Det var just en religionsfrihet af detta slag, som svenska regeringen lämnade sina grekisk-katolska undersåtar uti Ingermanland. Visserligen kan hon icke fritagas från att rätt ofta hafva gjort intrång i sina grekisk-katolska undersåtars religionsfrihet, men å andra sidan måste man medgifva, att hon det oaktadt behandlade dem mildt. Detta framgår tydligt af en jämförelse med det, som andra länders regeringar kunde tillåta sig mot de personer, som hade en annan religion, än den de respektive ländernas regeringar hyllade. Vi behöfva blott erinra om, att Ferdinand d. II:s restitutionsedikt, dissenternas förföljande i England, Ludvig XIV:s dragonader och upphäfvandet af Nantesiska ediktet äro tilldragelser, som inträffat samtidigt med svenska regeringens reformationsarbete uti Ingermanland.

Redan innan Ingermanland blifvit formligen afträdt till Sverige, hade Gustaf Adolf varit betänkt på att låta meddela ryssarne någon undervisning uti religionen och för det ändamålet befallt sina hofpredikanter, J. Rudbeck och J. Palmer, hålla ett religionssamtal med ryssarne, hvilket ock ägde rum

sectatoribus pristina eorum libertatum restituendam esse cupimus omnia privilegia antiqua et consuetudines omnes ecclesias seu certevias eorum im civitatibus oppidis villis et pagis integro conservamus cum rito antiquo Graeco et obedentia patriarcha constantinopolitani bona præteria oblata ab ecclesis Ruthenis eisdem restituimus et majorum insuper gratiam nostram promittimus. Quo quidem facti non dubitamus de fide et sinceritate erga nos omnium graeca religionis hominum cujuscunque sint status et conditionis illis armis nostris omni modo opem præstituros libertatemque religionis sua data hac occassione vindicaturos. Quo peracto et per Dei omni potentis benedictionem feliciter ad votum nostrum finito gratiam nostram regiam et deminutionem contributionum mittimus ac onerum populo hac promittimus et pollicemur. In cujus rei fidempræsentes manu nostra subscriptus sigillo nostro regio communimus.

D. Jaroslaw den 10 Mars 1656.

(Palmsköldska samlingen acta ecclesia Tom 7.)

uti Ivangorod [1]. Ämnet för samtalet var antagligen en jämförelse mellan den grekisk-katolska och den lutherska kyrkans lärosatser. Detta var ett uti Ingermanlands kyrkohistoria mycket ofta återkommande diskussionsämne, och med anledning af religionssamtalet uti Ivangorod författades en skrift öfver samma ämne, hvilken trycktes 1640 [2].

Sedan Ingermanland blifvit afträdt till Sverige, förenades det i kyrkligt afseende med Viborgs stift, och nämnda stifts öfverherde, biskop Elimæus, erhöll uppdraget att göra början med att genomföra en kyrkoreformation uti Ingermanland. I den instruktion [3], han i och för detta ändamål mottog, ålades han att framför allt arbeta därpå, "att de i vidskeplig afgudadyrkan försjunkna och mot vår kristliga religion alldeles sträfviga ryssarne uti Kexholms län och Ingermanland skola ifrån deras villfarelse omvändas och Gudi vunne och behållne blifva".

För att uppnå detta mål borde han uti de ifrågavarande länderna tillsätta lärda och välförfarna prästmän, hvilka fogligen och med saktmodig anda genom undervisning, förmaning och öfvertalning skulle inpredika i dem sanningens kunskap. Emedan kyrkornas antal uti de ifrågavarande länderna var mycket ringa och på många orter alls icke funnos några kyrkor, anbefalldes biskopen i Viborg, att i samband med de ifrågavarande ländernas ståthållare söka förmå folket att på lämpliga ställen uppföra dylika byggnader. Därjämte borde prästgårdar anskaffas och förses med lämpliga åbyggnader, om sådana icke funnos där förut, och till prästens underhåll skulle tionde utgöras af landets invånare. Med riktig blick lade Gustaf Adolf synnerligt stor vikt vid den sedliga och moraliska halten hos de prästmän, som skickades till dessa trakter. De borde nämligen genom sina framstående egenskaper visa sig så mycket öfverlägsna de ryska prästerna, att de senares åhörare skulle dragas till de förra. Hade Gustaf Adolfs planer i detta fall kunnat realiseras, så torde nog reformationen erhållit en större framgång, än som nu blef fallet. Motsatsen af det Gustaf Adolf velat i detta hänseende inträffade, i det att de lutherska prästerna, som skickades till de ryska församlingarna uti dessa trakter, voro både okunniga och förde därtill en lastbar vandel, så att den grekisk-katolska kyrkans anhängare rent af hade skäl att förakta

[1] Jfr Hallenberg G. A:s historia IV pag. 847—848.

[2] Schück Svensk Litteraturhistoria pag. 556.

[3] Jfr Biskop Elimæi instruktion 22 Juii 1618 registrat.

dem. För öfrigt kan man draga i tvifvelsmål, huruvida den åldrige Elimæus var den rätte mannen på den rätta platsen i fråga om reformationens införande uti Ingermanland. Han besökte Gustaf Adolf 1622 uti Narva och begärde ytterligare föreskrifter rörande ordnandet af de kyrkliga förhållandena bland de grekisk-katolska invånarne. Efter någon tid erhöll han en ny instruktion [1] såsom svar på sin förfrågan angående ordnandet af de grekisk-katolska församlingarna uti Ingermanland och Karelen. I nämnda instruktion lämnar konungen först några föreskrifter om handhafvandet af pastoralvården uti de ryska församlingarna uti Ingermanland och Karelen. Någon rysk präst fick icke genom "argelist" förskjutas, och när han dog, fick hans efterträdare icke tagas från utlandet. Alla ryssar ålades att höra såväl sina egna som lutherska kyrkans präster, till dess Gud täcktes vidare upplysa dem uti Jesu Kristi sanning. Vid konungens onåd och högsta straff förbjödos de lutherska prästerna att hvarken i kyrkorna eller annorstädes öfverfalla ryssarne med otidig ifver eller med otjänliga skällsord, utan i stället tjäna dem med kristlig undervisning i trons artiklar och föregå dem med ett oförargligt lefverne. För att afhjälpa bristen på ryska präster ålades Elimæus att utvälja några ryssar eller finnar, som kunde ryska språket och därjämte voro kända för en ostrafflig vandel. Han skulle äfven sörja för, att de erhöllo undervisning uti religionens enklaste sanningar och att de äfven färdigt kunde läsa bibeln på ryska. De skulle dessutom läsa psalmerna, Syrach, Nya testamentet och katekesen och erhålla undervisning uti de öfriga till prästämbetet hörande förrättningar. Dessa skulle sedan anställas uti de ryska församlingarna och därstädes förrätta prästämbetet, till dess Gud täcktes lärdare personer i sinom tid mildeligen förläna. Särskildt lade konungen Elimæus på hjärtat att hvarken till de ryska eller finska församlingarna befordra några vrångsinta, ensinta och "meserunda hufvud", af hvilka man icke kan vänta något annat än buller och stor oro.

Med afseende på den oordning, som inrotat sig i stiftet vid prästernas uppbörd af sina löner, förklarade konungen sig hjärtligen vilja afskaffa densamma [2]. Han var för öfrigt sinnad att här införa samma löneregler som var gällande

[1] Jfr Instructio pro Epis Vib. odaterad afskrift uti Ingrica ecclæsiastia riks.

[2] Jfr förut cit. instruktion.

för prästerskapet i det egentliga Sverige; men dels på grund af tidens besvärlighet, dels ock därför, att någon grundlig undersökning rörande denna fråga icke hållits i landet, måste han nu afstå därifrån. Han uttalar äfven sin önskan om, att de stora socknarna skola delas i mindre delar, på det att folket icke skulle få för lång kyrkoväg. För att i någon mån förbättra prästernas aflöning bestämde konungen, att de skulle hafva rätt att uppbära quick- och skaft-tionde af bönderna, hvilka af vederbörande ståthållare och befallningsman skulle tillhållas att ordentligen betala denna afgift. Vid sin högsta onåd förbjöd konungen prästerna att med våld, hugg eller slag taga något ifrån sina åhörare, hvilket hittills till stor förargelse mångenstädes skett. Biskopen ålades att noga vaka däröfver, att ifrågavarande föreskrifter efterlefdes och att lämna konungen underrättelse, om några "stora enormiteter och skändliga bedrifter" tilldrogo sig därstädes. Efter att äfven hafva förökat biskopens egna inkomster afslutar konungen sin skrifvelse med följande allvarliga ord:

"Och är vår allvarliga vilja, det I uti alla dessa saker ställen Eder som en Kristi tjänare, fogeligen märkandes efter lägenheten hvad tiden kan lida och hvad apostelen lärer[1]: "Men en Herrans tjänare skall icke kifva utan vänlig vara mot hvar man, skicklig att undervisa, tålmodig, så går alltsammans väl och I kunnen icke irre uti saken. Det är för Guds äros skull och Jesu Kristi helga evangelium vår stränga vilja där i skolen eder efterrätta[2]".

I sammanhang härmed befallde konungen ståthållarne uti Narva, Nöteborg, Kexholm och Viborg att rätta sig efter den nya instruktionen, som biskopen i Viborg erhållit, och att så mycket ske kunde bidraga därtill, att de i nämnda instruktion anbefallda kyrkliga anordningarna genomfördes. Detta borde de förut nämnda embetsmännen göra så mycket hellre, som det lände till "den högsta Gud till ära" och hans kristliga församling till befordran. Härvid borde de dock i samråd med biskop och konsistorium med foglighet ställa allt i bättre lag[3].

På grund af Elimæi höga ålder och det stifts stora omfång, hvars öfverherde han var, blef icke mycket genom hans eget initiativ uträttadt för reformationens genomförande uti

[1] 2 Tim. 2: 24.

[2] Jfr Elimæi förut cit. instruct.

[3] Jfr Elimæi instruction.

Ingermanland, utan regeringen i Stockholm måste själf taga saken om hand. År 1623 befallde hon, att landet skulle indelas i socknar [1], och härvid borde pogosten tagas till utgångspunkt, så att hvarje dylikt område skulle bilda en församling, men om pogosterna voro alltför stora, skulle de fördelas i flera socknar. Fördelningen skulle verkställas af vederbörande ståthållare tillsammans med biskopen i Viborg, hvilken på grund af sin sjuklighet erhöll rätt att skicka ett ombud i sitt ställe, om han själf var oförmögen att deltaga i de för sockendelningen erforderliga resorna. Regeringen förnyade befallningen om sockendelningen 1627, men med verkställandet häraf gick det mycket sakta, så att denna indelning knappast hann att genomföras här i provinsen, innan svenska väldet upphörde i dessa trakter.

Som vi förut sett, ingick det i Gustaf Adolfs plan för ordnandet af Ingermanlands kyrkliga förhållanden, att presterna därstädes skulle aflönas genom tionde. Med anledning häraf påbjöd regeringen 1623, att tionde skulle utgöras af landets jordbrukande befolkning och att s. k. kyrkohärbergen skulle uppföras i landets skilda delar [2]. Detta påbud mottogs dock med mycket knot af landets befolkning och det dröjde länge, innan det fullt kunde efterkommas. Tionden skulle utgifvas af korn, råg och hafre efter svenskt sätt. Två tredjedelar skulle tillfalla kronan och den återstående tredjedelen användas till prästerskapets aflöning. På grund af de adliga previlegierna fritogos adelsmännen från att af egen afvel erlägga tionde, men alla öfriga såväl landsåtarna som den öfriga jordbrukande befolkningen skulle betala denna afgift. De två tredjedelar af tionden, som kronan bekom, använde hon för egen del utan att lämna något till de utblottade ingermanländska kyrkornas behof. Dessa voro ofta så utarmade, att de icke ens ägde nödvändiga medel till inköp af nattvardsvin och oblater, hvilket gaf anledning till många klagomål från prästerskapets sida. Elimæi overksamhet

[1] Jfr registrat. den 16 Mars 1623.

[2] Regeringens skrifvelse den 29 maj 1623, registr. "Så skall ock strax uppsättas ett kyrkohärberge. och så att alla de, där bo i landet, frälse eller ofrälse, göra sitt tionde af allehanda säd, hvete, korn, råg och hafre efter Sveriges sed och manér, däraf 2 delar föras uti kyrkohärberget och tredingen gifves presten till sitt uppehälle, och ingen vare där fri före än som adeln frälst uti däras egen afvel, såvida som privilegierna utvisa, men ingen annan, och denna tionde skall strax påbjudas, så att folket vet sig därefter att rätta etc.

hade sin grund både i hans höga ålder och äfven i en tilltagande sjukdom, som gjorde det omöjligt för honom att sköta sitt vidsträckta stift, så att det till och med var satt i fråga att gifva honom en coadjutor uti kyrkoherden i Viborg Nicolaus Magni Carelius. Detta kan äfven förklara svenska regeringens tillvägagående att lämna J. Rudbeck i uppdrag att äfven visitera Ingermanland, då han i och för visitations anställande vistades uti Estland. Detta var naturligtvis ett ingrepp uti Elimæi episkopala rättigheter. Rudbecks visitationsresa synes äfven i hemlandet hafva ådragit sig en viss uppmärksamhet, så att till och med en poet vid Fyris strand kände sig manad att vid en af Rudbecks kamraters affärd stränga sin lyra [1]. Nå-

[1] Rudbecks visitationsbok 348 Livonica.

(ΑΙΙΟΒΑΤΗΡΙΟΝ,)
Apobaterion,
Quod
Præstantissimo et Literatissimo Juveni-Viro,
Dn. Andreæ Martini Gangio,
Philosophiæ Candidato dexterrimo, & Sacrosanctæ
Theologiæ Studioso maximè industrio.
Dum speciali impetrato et consensu Reverendi et Clarissimi Viri,
Dn. Johannis Botvidi Gothi,
S. S. Theol. Doct. celeberrimi, & Sereniss. R. M. Sveciæ
concionatoris aulici dignissimè primarij
nec non
Singulari suasu Reverendi et Humanissimi viri,
Dn. Martini Laurentii Aschanei.
Pastoris in Frestadh & Hammarby vigilantissimi, Fautoris
ac promotoris sui plurimum honorandi.
Ex Regiâ Academiâ Ubsaliensi, in Livoniam abitum
maturaret 20 Junij Anni 1627.
Pro felici itineris trajectione Ut ex tempore scripsit, Ita ex debito reliquit,
Joannes Sveno-Wivallius, Nericiensis.

Pallados almæ
Svavis alumne, et
Inter amicos
Intime Gangi
Fautor, amica
Gratia morum
Quem benè nutrit
Cultaque virtus,
Quem benè vestit:
Relligioque
Sancta venustat.
Corpore cum non
Fas mihi sit nunc.
Te comitari,
Ut tibi semper
Pollicitatus
Sum stipulatâ
Mente, manuque,
Ergò fideli
Pectore et ore
Hæc tibi pauca
Vota relinquam
Votum.
Te Pater ipse, et

gon grundlig visitation blef ej heller företagen uti Ingermanland denna gången. Endast i Allentacka, som på den tiden räknades till Estland, verkställdes visitationen. Visserligen skrifver Rudbeck till regeringen, att han vid Mikaeli ämnade komma till Narva, sedan han förut visiterat uti Ingermanland, men dessa planer kunde han icke förverkliga. Han insjuknade nämligen uti Reval, och därigenom fördröjdes hans arbete i Estland till långt fram på hösten. Då han på den grund insåg, att han icke fick tid att företaga någon visitationsresa till Ingermanland, ditskickade han i september superintendenten i Reval Nicolaus Gaza, hvilken han försåg med en särskild fullmakt. Såsom hans biträden medföljde lektorn Andreas Erici Dalekarlius och komministern Christoffer Schilling, af hvilka den sistnämnde förrättade notarietjänst. De sammankallade prästerna uti västra Ingermanland till visitationsmöten, på hvilka dessa befalldes att uppträda som predikanter. Vid medlet af oktober återvände Rudbeck till Stockholm, hvarest han inför konungen aflade sin ämbetsberättelse [1]. Två år därefter afled biskop Elimæus, och kyrkoherden i Viborg [2] Nikolaus Magni Carelius, som förut varit påtänkt till Elimæi coadjutor, blef hans efterträdare på biskopsstolen i Viborg. Äfven han synes vid denna tid varit en äldre man med brutna krafter, som dessutom led af svår ögonsjukdom, och följden blef den, att han icke kunde uträtta något af vikt för sitt vidsträckta stift. Han dog redan 1632 och efterträddes i mars 1633 på biskopsstolen af rektorn vid Åbo skola Gabriel Melartopæus [3]. Äfven han var en ålderstigen man, som föll i en svår sjukdom, hvilken gjorde det omöjligt för honom att vaka öfver det sedliga tillståndet i sitt vidsträckta stift. Under de första 24 åren efter freden i Stolbova hade Ingermanland således endast haft svaga, bräck-

Christus Jesus Sydere dextro;
Spiritus, atque Conficiendo,
Concomitentur Corpore sano.
Tempore cuncto Ulterius nil
Incifriendo, Addo, sed opto,
Omine fausto; Prosper ut omni
Progrediendo, Tempore vivas.

Hæc faciat rata vota Deus, qui cuncta gubernet,
Ut referas patriæ commoda magna tuæ
Ubsaliæ, Typis Escilli Mathiæ, An. 1627.

[1] Jfr Livonica 348.

[2] Jfr Tigerst. Kexholms hist. IV pag. 35.

[3] Jfr pag. 36 af samma arb.

liga biskopar, och följden kunde ej heller blifva någon annan än den, att landet i kyrkligt afseende råkade i det djupaste förfall. Under sådana förhållanden är det klart, att reformationen bland ryssarne uti Ingermanland under denna tid endast skulle göra ringa, knappast några framsteg, och det var så långt ifrån att lutheranerna kunde utöfva ett så hälsosamt inflytande på den grekiska kyrkans bekännare, att dessa kunde förmås att öfvergå till den lutherska kyrkan, att de senare tvärtom förmådde lutheranerna att öfvergå till den grekisk-katolska kyrkan. Denna kyrka utöfvade ett stort inflytande på den finska befolkningen genom sina bullrande kyrkofester, i hvilka dryckesvaror utgjorde den förnämsta beståndsdelen. Den skildring, som Per Brahe gör öfver det kyrkliga tillståndet i Viborgs stift, är i detta afseende mycket upplysande, hvarför vi här vilja redogöra för de viktigaste hufvudpunkterna af densamma. Sedan Per Brahe anfört, huru klent det stod till med biskop och konsistorium i Viborg, anser han med rätta, att "den ryska surdegen" icke under dylika förhållanden kan blifva utrotad, utan det inträffade äfven tvärtom, "att den där, det Gud bättre, många utaf våra finnar och helst de öfverlupne besmittar". De andliga myndigheterna i Viborg hade framför allt bort till de grekisk-katolska församlingarna skicka "lärde", bekväme och förnuftige män, hvilkas innersta böjelse och hjärtats lust skulle gå därpå ut att hos folket inplanta Guds rena ord och att räkna det sig till den största heder och båtnad att undervisa många på saligheténs väg. I dess ställe ditskickade nämnda myndighet män, utmärkta genom ett förargligt lefverne, hvilka därigenom mera kullslå än uppbygga. Dessa män bruka oftast vistas i ölkrogarna, hvarest de med tobakspipan i handen försmäda den ryska religionen och dess anhängare. Dessa blefvo naturligtvis icke svaret skyldiga, och på den grund följde den ena försmädelsen på den andra, hvarigenom förargelsen men icke lärdomen befordrades [1].

På grund af hvad vi här anfört, faller det nästan af sig själf, att den grekisk-katolska kyrkans bekännare skulle uti Ingermanland vara talrikare än lutheranerna. Så var ock i själfva verket händelsen år 1630, då de förra ägde 48 kyrkor och 17 präster, under det att de senare blott hade 8 kyrkor

[1] Per Brahes skildring af det kyrkliga tillståndet i Viborgs stift 1638. Tryckt. handling. rör. Skandinaviens historia, band 31, pag. 429.

och 6 präster, hvaraf det vill synas, som om uti hela Ingermanland den tiden endast funnits 56 kyrkor, hvilket antal dock torde vara för ringa i jämförelse med verkliga förhållandet.

Betraktas saken från regeringens synpunkt, så kunde detta faktum blott verka nedslående, och detta intryck gjorde det äfven på regeringen. Hon vidtog också genast åtskilliga åtgärder, syftande på att förskaffa lutherska kyrkans anhängare öfvervikten öfver anhängarne af den grekisk-katolska kyrkan. Ännu en gång förnyade regeringen befallningen, att pogosterna skulle fördelas i kyrkosocknar. Det var biskopen i Viborg Nikolaus Magni Carelius, som mottog denna befallning. I sammanhang härmed ålades han att i de vakanta pogosterna tillsätta en finsk pastor i stället för den afgångne ryske popen, och i de pogoster, inom hvilka ryska präster fortfarande funnos, skulle han äfven insätta finska präster, som, aflönade med statsmedel, kostnadsfritt skulle tillhandagå pogostens invånare med alla kyrkliga förrättningar. Den förut af Gustaf Adolf utfärdade befallningen, att ryssarne en gång hvarje söndag skulle närvara vid lutheranernas gudstjänst, förnyades. Meningen med dessa anordningar var naturligtvis den, att ryssarne så småningom skulle vänja sig vid den lutherska kyrkans präster, så att de, när den grekisk-katolska pastorn dog, ej vidare skulle skaffa sig någon rysk präst utan i fråga om alla kyrkliga förrättningar vända sig till församlingens lutherska prästerskap. För att såvidt möjligt var hindra lutheranernas öfvergång till den grekisk-katolska kyrkan erhöll J. Skytte af regeringen rättighet att med lifvets förlust straffa enhvar, som tillåtit sig ett dylikt steg [1]. Följ-

[1] Registr. d. 9 febr. 1630. Svar på J. Skyttes skrifvelse. "Ecclesiastika belangandes se vi ogärna, att där är 17 ryske präster och 48 ryska kyrkor och dock intet emot mer än 6 våre präster och 8 evang. kyrkor, och fördenskull först, att I se till om I med god lämpa att småningom kunna insätta en af våra präster i hvar pogost och hålla ryssarne till, att fastän de måste drifva deras egen gudstjänst hos deras egne präster, de likvisst hvarje söndag måste åtminstone en gång höra den finske, på det att de således vänja sig till våra, och när den ryske affaller, den finske då må inträda och förstå församlingen igen. Och efter det är mest angeläget att allmogen icke blifver förargad af våre prästers lefverne, så skolen I på det noggrannaste tillse, att bemälte våra präster må få deras nödtorft till underhåll af oss och kronan och ingalunda låta dem vid stort straff tillgörandes taga något af åhörarne för hvarjehanda gudstjänst de göra dem, eftersom Henrikus Thomæ till deras omvändelse nådeligen håller. För det tredje skolen I gifva oss tillkänna huru många omdöpta

derna af dessa anordningar visade sig snart. Sedan en stor del af den grekisk-katolska kyrkans präster dött och det till följd af svenska regeringens tillvägagående blef mycket svårt, snart sagdt omöjligt, för ryssarne uti Ingermanland att erhålla präster af sin egen trosbekännelse, nödgades de att ifråga om kyrkliga handlingar såsom begrafningar, barndop m. m. vända sig till den lutherska kyrkans präster, förutsatt att de icke hellre föredrogo att utvandra till Ryssland. En del af ryssarne gjorde likväl detta för att undkomma religionstvånget, andra begåfvo sig blott öfver ryska gränsen för att därstädes förrätta sina religiösa bruk på det sätt, de ansågo vara riktigast. Men genom sin flykt inåt Ryssland befordrade äfven ryssarne svenska regeringens religionsplaner, ty i samma man som ryssarne utvandrade österut, invandrade trots regeringens förbud ett stort antal lutherska finnar öfver Finska viken in uti Ingermanland. Dessutom bildades på de svenska herrarnes härstädes belägna stora gods små lutherska församlingar, hvilka företrädesvis tillväxte genom svenskt arbetsfolk, som kommit öfver från Sverige. Äfven i garnisonsstäderna bildades lutherska församlingar. Detta utgör en fullt tillräcklig förklaringsgrund för det faktum, att det på knappt mera än ett decennium kunde bildas icke mindre än 17 nya lutherska församlingar, så att när konsistoriet i Narva upprättades, 25 dylika församlingar funnos inom Ingermanland [1].

Den i kyrkligt afseende svåraste uppgiften, som regeringen hade att lösa, var att finna en utväg att förskaffa de grekisk-katolska invånare uti Ingermanland grekisk-katolska religionslärare. Regeringen hade å ena sidan att se till, att de personer, som utsågos till religionslärare för den grekisk-katolska kyrkans anhängare, ej gjorde sig skyldiga till en politisk propaganda, som kunde blifva farlig för svenska staten, men å andra sidan äfven se till att dessa religionslärare ininvigdes genom sådana ceremonier och på ett sådant sätt, att de grekiska katolikerna erkände dem för rätta präster.

Den första uppgiften löste regeringen på det sätt, att

finnar där kunna vara, så vele vi oss vidare därom betänka. Dessemellan skolen I strängeligen förbjuda, att ingen präst fördristar sig någon att omdöpa, vid straff, som i andra kristelige regemente därpå stadgade äro, efter man förnimmer att bemälte finnar ej af någon devation utan mera cupiditate lucre låta sig således omdöpa, så må I andra till varnagel låta straffa dem till lifvet, som sig härnäst efter påbudet omdöpa låter".

[1] Akiander pag. 4—6.

hon föreskref, att till grekisk-katolska präster uti Ingermanland endast finge användas personer, som voro födda inom svenska statens område och hvilka, innan de fingo tillträda sitt ämbete, aflagt trohetsed till svenska regeringen. Den andra uppgiften kunde svenska regeringen icke alltid lösa på ett för den grekiska kyrkans anhängare antagligt sätt, och detta är innersta orsaken därtill, att svenska regeringens reformationsarbete väl icke helt och hållet misslyckades eller gick om intet men dock i stort sedt hade så ringa framgång. Under ryska tiden hade Ingermanland uti kyrkligt afseende hört under Novgorods stift, och metropoliten därstädes tog för gifvet, att detta förhållande skulle äfven få äga rum, sedan landet kommit under Sverige. På den grund ordinerade han fortfarande präster och sände dem till de grekisk-katolska församlingarne uti Ingermanland. Till en början lät svenska regeringen detta äga rum [1], och det är möjligt, att hon tillåtit metropoliten att äfven framdeles ordinera grekisk-katolska präster för Ingermanland, om han blott velat nöja sig därmed. Men genom särskilda bref befallde han äfven de grekisk-katolska prästerna, att vid den grekiska kyrkans stora fester infinna sig i Novgorod för att därstädes mottaga hans välsignelse (benediction). Med rätta ansåg regeringen, att dessa möten mera hade en politisk än en religiös betydelse, och på den grund förbjöd hon de grekisk-katolska prästerna uti Ingermanland att vidare besöka ifrågavarande kyrkofester [2].

[1] "Vi vele eder Herr Karl Gyllenhjelm icke förhålla, att ändå vi tillförene hafver gjort den besked, det de ryske prästerna uti Ingermanland icke skulle söka till metropoliten i Novgården om deras prästvigning och välsignelse, eftersom de förr pläge vara vane, så hafve vi nu likväl såväl för Theodor Aminoffs underdåniga flitiga intercessioners skull, som eljest andra orsaker nådigst efterlåtit, att de ännu på någon tid tillgörandes efter deras vis måga söka dit och taga välsignelse, tilldess vi oss annorledes där inlåta och icke taga uti något straff, där de sig dit begifver, allenast I hafven därmed inseende, att icke därunder något sker med kunskapare eller annat, som vi kunne taga skada utaf". Registr. den 28 september 1618.

[2] Registr. den 23 december 1619. "Vi hafve, Herr Karl Gyllenhjelm, utaf Eder skrifvelse, vår rikskansler tillskrifven, daterad Narva den 13 november, såsom ock af de medföljande ryska bref nådigst förnummit, att en hop med sådana bref skola vara förskickade från den novgorodske metropoliten till de ryske präster, som under vår jurisdiriktion uti Ingermanland boendes äre, med hvilka han dem råder och förmanar, att de så nu som tillförne sig på vissa tider uti Novgården skola inställa, hans benediction att undfå och

Men detta förbud åtlyddes icke, utan såväl de grekisk-katolska prästerna som äfven Ingermanlands öfriga grekiska katoliker underhöllo en liflig förbindelse med metropolen uti Novgorod, hvilket hade till följd, att flera af de ingermanländska invånarne blefvo för dylika färder anklagade inför världslig domstol. Emellertid hade regeringen i Stockholm tagit i öfvervägande, på hvad sätt Ingermanlands grekisk-katolska församlingar kunde förses med tjänliga präster. Dessa kunde regeringen för en tid icke undvara, äfven om det skulle lyckas för henne att genomföra sina planer angående de grekisk-katolska församlingarnes öfvergång till den lutherska kyrkan. Afgörandet af denna fråga kunde icke gärna länge uppskjutas, emedan de ryska prästernas antal mer och mer förminskades, så att landet inom kort tid totalt led brist på sådana präster, för hvilka landets grekisk-katolska befolkning kunde hafva förtroende. I början var regeringen betänkt på att i Konstantinopel [1] låta inviga en person till grekisk-katolsk biskop öfver Ingermanland, hvilken skulle hafva vård om och tillsyn öfver de grekisk-katolska församlingarne därstädes och förse dem med präster. Nekas kan icke heller, att detta hade varit för båda parterna bästa sättet att lösa den invecklade religiösa frågan uti Ingermanland, och regeringen hade säkert därigenom vunnit sin afsikt att förmå ryssarne att inställa sina besök uti Novgorod. Men, som vi sett, var det icke svenska regeringens mening, att de grekisk-katolska församlingarne för framtiden skulle äga bestånd uti provinsen, utan att de skulle uppgå i den lutherska kyrkan. Betraktas saken från denna

andra ceremonier, som deras religion medbringar att öfva och bevara. Men alldenstund ett sådant hans skrifvande och påbjudande oss icke allenast är mycket prejudice utan ock storligen suspect, att därigenom icke så mycket skall sökas att fordra och befrämja religionen, som undersåtarne från oss hemligen att afdraga, hvilket i framtiden oss och riket till det som största skada och förtret lända kunna. Därför är vår nådiga vilja och befallning, att I prästerskapet uti de län, som Eder anbetrodde äre, strängeligen och allvarligen tillsäga och påbjuda låta, att de med sådana resor afstå och sig vid straff tillgörandes därifrån hålla, låtandes sig åtnöja med den benediction, de tillförne kunna bekommit hafva, till dess de antingen med en egen metropolit kunna försörjde eller att några andre medel uppfunna blifva, hvarigenom deras stånd kan blifva främjadt och vid makt hållet. Vi befallde ock nådeligen, att I med första lägenhet vojevoden uti Novgården tillskrifver, det Eder förundrar, att sådant skedt är af metropoliten etc.

[1] Registrat. den 5 januari 1625.

synpunkt, så var det alls icke fördelaktigt för regeringens planer, att ett grekiskt biskopsdöme kom till stånd uti Ingermanland, ty det ligger i sakens natur, att innehafvaren af ett dylikt ämbete skulle göra allt för att afhålla Ingermanlands grekisk-katolska invånare från att öfvergå till den lutherska kyrkan. Detta är antagligen den innersta grunden därtill, att regeringen under den första tiden icke fullföljde sin i det hela för religionsfrågans lyckliga lösning kloka plan att inrätta ett grekiskt biskopsdöme öfver Ingermanland.

Emellertid uppmanade hon Ingermanlands grekisk-katolska befolkning att utvälja tre personer, som voro tillräckligt kvalificerade för att mottaga prästämbetet. Dessa skulle sedan på regeringens bekostnad begifva sig till Konstantinopel för att af patriarken därstädes invigas till präster och en af dessa sedan anställas som grekisk-katolsk biskop öfver Ingermanland. Till en början hvarken utsågos eller afskickades några dylika personer till Konstantinopel. Af lätt begripliga skäl synes regeringen icke heller mycket bekymrat sig därom, ty hennes bemödanden gingo framför allt ut på att vinna tid, så att hennes egna reformationsplaner därigenom kunde komma till mognad och utveckling [1]. Emellertid blef bristen på grekisk-katolska präster alltmera kännbar för den grekisk-katolska kyrkans bekännare, och på grund häraf begärde de att få hämta präster antingen från Pleskow eller Hvita Ryssland [2], hvilken anhållan regeringen afslog men förnyade sitt förra löfte att förskaffa dem en särskild grekisk biskop. Invånarne uti Ivangorods hakelverk fingo 1634 rätt att använda de präster, som de kunde påträffa inom provinsen. I sin till regeringen inlämnade ansökan rörande detta ärende klaga de öfver den stora prästbristen [3]. "Den tid vi först lefde under k. maj:ts och Sveriges krona hade vi sex präster och en diakon. Nu äro alla våra präster och diakoner döda. Därför äro många kristna själar afsomnade utan skriftermål och

[1] "Ryssarnes lamentationer, rop och skrik så ofta jag är uti Ingermanland, om ryska präster och deras föga religionsexercitum, men jag håller dem uppe från den ena tiden till den andra, huru jag kan, och är intet tvifvel att, så framt E. K. M. täcktes efterlåta dem sina präster, att en stor myckenhet af folk skall komma af Ryssland, så att hela Ingermanland med idel ryssar inom en kort tid besättas kunde". B. Oxenstierna till regeringen den 18 mars 1640. Livonica 117.

[2] Registrat. den 22 augusti 1634.

[3] Ingrica 41.

sakrament och barn utan dop liksom osjäliga djur". Den religiösa ställningen uti landet blef nu mera betänklig, alldenstund ryske tsaren på grund af svenska regeringens hållning uti den grekisk-katolska kyrkofrågan började inblanda sig i saken och genom ett bref till svenska regeringen anhålla, att ryssarne uti Ingermanland skulle få taga sig präster från Novgorod. Hvilket svar svenska regeringen lämnade ryske tsaren på denna anhållan, därom kan författaren på grund af bristande källmaterial icke lämna någon upplysning. Dåvarande generalguvernören öfver Ingermanland, Johan Skytte, gaf regeringen det rådet, att lämna tsaren ett dilaterande svar [1] på denna framställning, och det är antagligt, att hennes svar gått i denna riktning, alldenstund det fullkomligt öfverensstämde med hennes egna åsikter i denna fråga.

Emellertid infann sig uti Ingermanland en munk, Arfimager, från Konstantinopel, hvilken uppvisade en skrifvelse från patriarken därstädes, hvari denne omtalar, att Arfimager blifvit vigd till grekisk biskop öfver Ingermanland. Men då Arfimager icke före sin ankomst till Ingermanland uppvaktat regeringen uti Stockholm, ville den ingermanländska guvernören icke erkänna honom som biskop utan satte honom trots ryssarnes lifliga protester tillsvidare i förvar på Ivangorods slott.

Att regeringen gillade guvernörens handlingssätt och icke ville erkänna Arfimager som grekisk biskop, framgår däraf, att nämnde person uti maj månad 1639 [2] satt som fånge kvar på Åbo slott, dit han blifvit förd från Ivangorod. Därifrån skulle kan sändas med en danzigerskuta antagligen till Danzig. Arfimager skulle visserligen erhålla tillräckligt uppehälle för den ifrågasatta färden, hvilket dock enligt slottssekreterarens på Åbo, Jöns Schmitts, utsago icke var så lätt, alldenstund den förre på grund af sin religions föreskrifter ej fick äta kött "eller hvad däraf dependerar" utan endast fisk. Nämnde munk omtalas icke vidare i den tidens handlingar, och frågan om anskaffandet af en grekisk biskop för Ingermanland fick någon tid hvila.

På hösten 1640 infann sig i Stockholm en beskickning, utsänd från Ingermanlands grekisk-katolska invånare, hvilken

[1] Livonica III.

[2] Jfr skrifvelse till P. Brahe den 23 maj 1639. Tengström, Handlingar till upplysning uti Finlands kyrkohäfder, häft. 4, pag. 51.

hade till uppgift att af regeringen utverka tillåtelse att förskaffa grekisk-katolska präster för Ingermanland. De mottogos å regeringens vägnar af Per Brahe och häradshöfdingen uti Ingermanland J. Oxenstjerna. Genom det samtal, som fördes mellan medlemmarne af ifrågavarande beskickning och nyssnämnde herrar, fingo dessa tillfälle att ånyo framställa de åsikter, som regeringen hyste angående den grekisk-katolska kyrkofrågans ställning uti Ingermanland. Hon ansåg nämligen, att skillnaden mellan den grekisk-katolska och de lutherska kyrkornas lärosatser var så ringa, att de olikheter, som verkligen förefunnos, voro af så underordnad betydelse, att de med tiden lätt kunde utjämnas. Om så var förhållandet, måste regeringen betrakta det motstånd, som hon fick röna af den grekisk-katolska kyrkans anhängare, när hon ville genomföra sina reformationsplaner, såsom antingen härledande sig af okunnighet eller envishet, hvilka mindre goda egenskaper regeringen ansåg sig på allt sätt böra bekämpa hos de grekisk-katolska invånarne i landet. Häraf kan regeringens handlingssätt angående Ingermanlands kyrkliga angelägenheter förklaras, och från denna synpunkt sedt blir det fullt konsekvent.

Resultatet af detta samtal blef, att de grekisk-katolska invånarne uti Ingermanland för denna gång erhöllo rätt att skaffa sig 6 präster [1], hvilka de fingo taga från hvilken ort

[1] "Gref Peder gaf Consilia: 1) sända goda präster och alltid hafva evangeliske finske kyrkor; 2) att ingen präst dem bestås, som icke kan katekismum; 3) att han kommer hit till regeringen, och regeringen försäkrar, att han skall lära sina åhörare bemälda katekes; 4) att man med någon obligerar dem; Per Brahe och Johan Oxenstierna utsågos att i saken förhandla med ryssarnes deputerade, och då föreföll följande samtal (genom tolk):

Gref Peder: K. M:t och k. regeringen vill intet förtaga dem den gamla grekiska religion, vi improbera intet den, våra symbola komma öfverens, det fattas allenast, att prästerna äro olärde och veta icke Fader vår, mycket mindre något af skrifterna.

Herr Johan befallde tolken säga dem, att K. M:t vill intet förhindra dem uti deras religion.

Gref Peder befallde tolken fråga dem, om icke den bör mer känna, som lärer en, än den, som läres. Svar: ja!

Gref Peder befallde åter att fråga dem, om de hafva läst det Ivan Vasilovitz hafver låtit publicera, att de bilder intet kunna hjälpa dem, utan skola vara som åminnelse.

De svara, att de hafva en Gud, den de tro uppå.

de ville, men dessa skulle infinna sig i Stockholm för att hos regeringen mottaga sina konstitutionsbref, hvilka skulle lämnas till prästkandidaterna, om dessa kunde uppvisa kallelsebref från någon församling. Fanns det några präster, som hemligen uppehållit sig bland dem, kunde dessa gifva sig till känna för att erhålla förordnande att vara präster, om rege-

Gref Peder: Prästerna äro så oförfarna, att de intet veta till det, hvad de skola andra förhålla. Uppräknade sedan för dem korteligen, hvad uti catechismo contineras.

Gref Peder befallde tolken säga dem, att honom och Herr Johan är pålagdt att tala med dem, som de finna godt det, som nu hålles uti Kexholms gebit, så kanske att vi förmå drifvat därhän, att hos dem det samma ock blifver anrättadt.

De svara: där tala de finska; eljest begära de, att det så må hållas med dem, som det sker med de andre, men de veta intet den modum. — Därpå referade Gref Peder, huru där tillgår, att de ville draga till Konstantinopel att låta ordinera präster, men efter den vägen faller dem för lång, hafva vi förmått K. M:t vill förordna dem präster, hvilka skola: 1) läsa catechismum; 2) schripturam; 3) docebunt lecta auditores; 4) auditoribus skola de intet förmena att gå uti våra kyrkor; 5) Sacerdotes skola intet försmäda på vår religion.

Frågade dem sedan, om de icke tro Trefaldigheten? Responsio: ja, deras barn döpas på samma sätt som våra: Sacramento cænæ administreras på samma sätt som hos oss.

Hvarför hafva de då smädat på vår religion? Vi hafva ock en Gud, en öfverhet, en tro in generalibus, hvi skulle vi då icke komma öfverens?

Befalldes sedan tolken säga dem, att vi vele så mycket förmå, att efter vi äre så när öfverens med dem, att så med dem skall förhållas som med de ryssar uti Kexholms län, på det att de icke må draga bort med suckan. Därmed voro de till freds.

Collationsbrefven skola de taga af H. K. M:t, när några skickas hit och fordrar därpå, skola de bekomma dem.

Herr Johan: H. K. M:t vill ock draga försorg därför, att prästerna göra deras ämbete, som dem bör, och allt går skick- och redligen till.

De fråga, hvadan prästerna skola tagas.

Herr Johan: de skola föreslå och förevisa dem hit, här af H. M:t att konstitueras, till dess däröfver kan på annat sätt stadgadt blifva, nu pro tempore kan det vara lika, hvadan de tagas, allenast de äro förfarna uti den heliga skrift: för denna gång vele vi intercedera för dem, att de få sex präster, flere kan dem intet efterlåtas. Prästerna, när de komma hit till att konstitueras, skola de hafva bevis af församlingen.

Ryssarne begärde, att prästerna måtte examineras uti Narven af prosten där Herr Johan.

Det kan framdeles fuller efterlåtas, men nu första gången skola de här af H. M:t och regeringen blifva därtill förordnade och här taga kollation på pogosterna.

Ryssarne begärde, att deras präster måge ordineras uti Ryssland. Det efterläts dem för denna gång att taga sig präster, hvar de dem kunde be-

ringen fann dem tjänliga därtill. Med anledning af ryssarnes begäran om att erhålla ryska präster, gaf Per Brahe regeringen det råd, att hon till Ingermanlands ryska församlingar skulle sända goda präster och alltid hafva evangeliska finska kyrkor; att ingen präst tillsättes i dessa församlingar, som icke både själf kan Luthers katekes och äfven försäkrat regeringen därom, att han skall lära sina åhörare nämnda bok; att man äfven tilldelar sådana präster någon belöning för deras välförhållande. Då ryssarne någon tid därefter gjorde en förnyad framställning om att få hämta sig präster från Hvita Ryssland, underrättades de därom, att deras biskop skulle invigas af den nye superintendenten, som skulle hafva sitt säte uti Nyen eller Narva. Detta påbud var en naturlig följd af regeringens tänkesätt i den ingermanländska grekisk-katolska kyrkofrågan, men en annan fråga blir, om ryssarne äfven funno denna sak så naturlig. De kunde naturligtvis icke taga den biskops- eller prästvigning för god, som icke verkställdes enligt den grekiska ritualen, och därtill kom, att den man, som skulle förrätta invigningen, af ryssarne betraktades som kättare, hvilken de förbannade uti sina kyrkoböner, Detta var ett af de största misstag, hvartill regeringen gjorde sig skyldig i den ryska religionsfrågan. Man får därför icke undra öfver, att den grekiska kyrkans bekännare med bitterhet mottogo den underrättelsen, att de skulle såsom sin biskop erkänna en person, som i deras ögon icke gärna kunde betraktas på annat sätt än såsom en kättare. Då det syntes blifva mer och mer omöjligt för den grekisk-katolska kyrkans bekännare att med regeringens tillåtelse skaffa sig grekisk-katolska präster, så gick det icke, som regeringen beräknat, att flertalet af den grekisk-katolska kyrkans bekännare skulle vända sig till den lutherska kyrkans präster, när det blef fråga om förrättandet af några kyrkliga handlingar. Det var endast ett ringa an-

komma. Och där än några nu äro under dem, som hafva hållit sig hemlige, kunna de namngifva, där de finnas bekväme, kunne man dem därtill förordna. Därmed voro ryssarne tillfreds.

Slutligen resolverade regeringen:

Ryssarne tillåtas hafva präster, prästerne förobligerade: 1) lära catechismum; 2) biblen lära deras åhörare, enkannerligen ungdomen, och på det de må det med flit göra, skall præpositus af vår religion vara dem underkastad uti examina et informatione.

Jfr rådsprotokollet för den 18 september 1640. Finnes äfven tryckt hos Tigerstedt i hans Kexholms läns historia.

tal ryssar, som begagnade sig däraf. På de flesta ställen fick den grekiska kyrkans kult ligga nere, eller ock inkallade de grekiska katolikerna hemligen några grekiska präster från de Ingermanland närmast belägna ryska landsdelarna. De mötte dessa präster i skogar, lundar, ödemarker, och prästerna förrättade vid dessa möten alla i den grekiska ritualen föreskrifna handlingar såsom att begrafva lik, döpa barn, viga bondfolk, utdela nattvarden m. m. Dylika sammankomster höllo de grekisk-katolska invånarne i denna provins under hela den svenska tiden.

Det kan från politisk synpunkt vara förklarligt, att svenska regeringen icke ville tillåta sina grekisk-katolska undersåtar att taga präster från Ryssland, men att hon äfven drog i betänkande att tillåta dem hämta religionslärare från Hvita Ryssland, var ett stort misstag, ty hon behöfde icke alls frukta, att dessa skulle göra politisk propaganda till ryssarnes fördel.

Genom sitt motstånd i denna för ryssarne så viktiga fråga begick regeringen det stora felet att göra de ingermanländska ryssarne till martyrer för sin tro. Följden häraf blef den, att alla den grekisk-katolska kyrkans bekännare, från tsaren till den ringaste muschik, visade dem det djupaste deltagande.

I spetsen för alla gick dock metropoliten uti Novgorod, som dels genom bref, hvilka hemligen smögos in i provinsen, dels genom de möten, han höll med Ingermanlands ryska befolkning, när de kommo i handelsärende, uppmuntrade dem att stå fasta i sin tro. Äfven från andra orter kommo uppmuntrande bref i samma syfte fram till provinsens invånare, och således hade regeringen genom sitt tillvägagående åstadkommit just motsatsen af det som hon velat, något som ofta förekommer uti kyrkans historia. Genom de uppmuntringar, Ingermanlands grekisk-katolska invånare med anledning af regeringens tillvägagående erhöllo, uppeldades de till att med större ifver kämpa för sin tro, på samma gång som de allt ifrigare motsatte sig regeringens reformationsplaner. Detta utgör äfven en fullt tillräcklig förklaringsgrund för det förhållandet, att oaktadt rätt många ryssar öfvergingo till den lutherska kyrkan, det stora flertalet af den grekisk-katolska kyrkans bekännare i Ingermanland i trots af alla omvändelseförsök dock under hela svenska tiden stod fast vid sin fäderneärfda tro.

Reformationens andra skede.

Inrättandet af konsistoriet i Narva och nybildningen af Ingermanlands kyrkostyrelse.

Det blef dock snart tydligt för svenska regeringen, att om hennes reformationsarbete uti Ingermanland skulle krönas med någon framgång och något väsentligt uträttas bland landets rysk-finska invånare i denna för henne så viktiga sak, blef det af nöden att förskaffa den lutherska kyrkan i denna landsända en egen målsman. Men det dröjde några år, innan hon kunde bestämma sig för orten, hvarest den påtänkta öfverherden skulle hafva sin bostad. Både Narva, Nyen och Koporje voro på förslag. Frågan om att tillsätta en superintendent i någon af de nyssnämnda städerna förekom till öfverläggning i rådet den 15 juni och den 4 juli 1637 samt den 24 maj 1638 [1]. 1637 begärde kongl. maj:t det i Stockholm församlade prästerskapets betänkande öfver denna fråga. Såsom skäl för inrättandet af ett dylikt ämbete anför regeringen dels Ingermanlands stora vidd, dels dess invånares barbariska lefnad samt de många olika språk, hvilka talades af de folkstammar, som bodde inom dess gränser. Regeringen begärde äfven, att prästerskapet skulle till henne inlämna förslag på personer, som voro lämpliga att förestå ett dylikt ämbete. Vid upprättande af ett dylikt förslag borde såväl afseende fästas därvid, att de personer, som uppsattes på förslaget, utmärkte sig för lärdom och en fläckfri vandel, som äfven därpå, att de nitälskade för utvidgandet af den lutherska kyrkan i provinsen [2]. Prästerskapet fann inrättandet af super-

[1] Jfr rådsprotokollen för samma år och dagar.

[2] Punkta och ärende, som k. maj:t begär prästerskapets betänkande d. 17 juni 1637. Registr., § 4. "Så behöfde fuller Ingermanland sin egen superintendent för dess vidd, folkens barbariska lefverne, religionens och tungomålens åtskillnad och andra ordningars skull. Ty ändock, att det provinsialiter slagits till Viborg, så är dock Viborg i sig själf så stort, att en biskop det intet kan väl och såsom honom bör förestå mycket mindre de där skulle blifva under ett. Hvarföre synes församlingens tarf och nytta fordra, det till Ivangorod eller Koporje en superintendent måtte förordnas, och några bekväme män namngifvas, den som kunde tagas därtill att förestå församlingen med nytta, och måste enkannerligen i denna mannens val ses uppå hans lefverne och lärdom, är till det fallet och kallet bekväm och enkannerligen, att de må föra en nitälskan att utvidga församlingen".

intendentbefattningen både nödigt och af största gagn och tillstyrkte på den grund regeringens förslag. Prästerskapet föreslog äfven domprosten i Reval H. Stahell och pastorn i Viburgensis M. Mathias Jacobeus såsom lämpliga kandidater för den nya superintendentbefattningen [1]. Riksdrotset rekommenderade Henrik Fattbur att erhålla det nya ämbetet, men det vann icke rådets bifall. De öfriga rådsherrarne sade sig icke känna "Fattburen" men hade hört, att han var en "snijken man, ungestüm och på drich begefven, förmedels hvilke odygder itt sådant biskopeembete mycket skulle kunna förhindras" [2]. Däremot trodde sig rådet hos Stahell finna de egenskaper, som det ansåg sig böra fordra af den förste innehafvaren af det nya superintendentämbetet öfver Ingermanland, nämligen att vara prudeus som serpeus och simplex som Columba [3]. När biskop Milartopeus i Viborg 1641 gick ur tiden, satte regeringen sin länge närda plan i verket och skilde Ingermanland från Viborgs stift. Ingermanland i förening med hela det estniska landskapet Allentacken skulle hädanefter bilda ett eget stift med Narva som residensstad för den nye superintendenten. Det lilla estniska distriktet skildes dock snart från det nya stiftet [4], som sedan endast bestod af Ingermanland. Till förste innehafvare af den nya superintendentbefattningen utnämnde regeringen domprosten i Reval, magister H. Stahelius eller Stahell. Han var en inom Estlands kyrka mycket framstående man, hvilken inlagt stora förtjänster om den lutherska kyrkan uti Estland och äfven utöfvat en icke obetydlig skriftställareverksamhet. Han hade nämligen på estniska språket utgifvit en predikosamling samt en Hand- und Hausbuch i 4 delar, hvilken utkom i tryck åren 1632—1638. Detta arbete har blifvit mycket berömdt och haft en epokgörande betydelse för Estlands kyrka. Ifrågavarande bok innehåller bland annat öfversättning af evangelierna och epistlarna, passionshistorien, Esaias 53 kapitlet, samt några

[1] Prästerskapets svar hade följande lydelse: Hvad Ingermanland anlangar synes det vara nödigt att en superintendent därtill blefve förordnad med lärdom och skicklighet i språken väl förfaren. Men hvar en sådan skulle finnas, vet man för denna tiden icke nogsamt tillkännagifva med mindre att M. Mathias Jacobeus, pastor Wiburgensis eller M. H. Stahell därtill voro väljandes. Riksdagsakta 1637—39. Riksarkivet.

[2] Jfr rådsprotokollet den 21 juli 1641.

[3] Jfr rådsprotokollet den 4 juli 1637.

[4] Jfr Westling Kyrkoförfattningen i Estland pag. 5, not 6.

Davids psalmer. Han hade därjämte författat en ordbok och en grammatik öfver det estniska språket[1]. Slutligen var han en af de män, som fått det maktpåliggande uppdraget att utarbeta en kyrkoordning för Estland[2]. Det var på den grund helt naturligt, att regeringen trodde sig i Stahell hafva paträffat den man, som för det ifrågavarande maktpåliggande ämbetet hade de nödiga kvalifikationerna och ställt honom på den rätta platsen. Den 24 juli 1641 erhöll den nye superintendenten företräde inför riksrådet i Stockholm[3]. Rikskansleren Axel Oxenstjerna fäste Stahells uppmärksamhet därpå, att det egentliga motivet, som förmått k. maj:t att inrätta den nya superintendent-befattningen, var i främsta rummet ett kristligt nit för Guds ords spridande. Därjämte önskade regeringen se den tanke förverkligad, som den länge hyst, "att draga den ryska nationen till vår religion" samt i och för vinnandet af detta ändamål utnämnt och förordnat Stahell till superintendent öfver Ingermanland. Huru han närmare skulle utföra detta uppdrag, därom underrättades han såväl af sin instruktion som af de upplysningar, sekreteraren Silfverstjerna komme att lämna honom. Slutligen erinrade Oxenstjerna Stahell om en superintendents plikter i allmänhet och fäste hans uppmärksamhet därpå, att han i sitt stift kunde, ifråga om den olika grad af religionskunskap som invånarne därstädes ägde, indela dem i två klasser. Den ena klassen besatt en mycket illa grundad religionskunskap, den andra klassen hade ingen kunskap alls uti religiösa ting. De som hörde till den förra klassen borde han flitigt undervisa, så att de stärktes i sanningen, de, som hörde till den senare klassen, borde han locka till sanningens kunskap. I sitt umgänge med båda klasserna ålade Oxenstjerna Stahell att bruka sin moderation. Till sist önskade honom rikskansleren lycka till hans nya ämbete och ålade honom att efter ett års förlopp till regeringen inlämna rapport om det kyrkliga tillståndet uti landet.

Stahell hade många goda egenskaper, som gjorde honom lämplig för den plats, han beklädde, och regeringen hade icke alldeles så orätt, när hon ansåg honom vara den rätte man-

[1] Jfr Vestling förarbetena till den estn. öfversättningen af nya Test. pag. 5.

[2] Jfr Vestling Kyrkolagsarbete i Estland pag. 12.

[3] Jfr rådsprotokollet för samma dato.

nen på den rätta platsen. Han var en nititisk och oförtruten arbetare i sitt kall och var synnerligen verksam för att från vidskepelsens och okunnighetens mörker rycka den hjord, som var anförtrodd i hans vård. Synnerligen låg ungdomens uppfostran honom om hjärtat, och om ej frukterna af hans bemödande i detta fall kommo att svara mot det myckna arbetet, som blifvit nedlagdt därpå, så bar han icke ensam skulden härför. Han ägde goda kunskaper såväl uti teologien som i de döda språken, och att han icke saknade insikter uti predikans teori, därom vittna de goda råd och anvisningar, han i detta afseende lämnade unga prästkandidater. Därtill kom, att han äfven var en god organisatör, hvilket kom honom väl till pass såsom stiftschef för Ingermanlands kyrka. Men dessa goda egenskaper fördunklades helt och hallet utaf många stora och svåra fel, af hvilka vi här särskildt vilja nämna häftighet, härsklystnad och en viss benägenhet att vilja låta sina egna förtjänster framstå i så klart ljus som möjligt. Lättretlig och häftig, som han var, kunde han i uppbrusningens ögonblick icke behärska sig själf utan öfverröste då både sina åhörare eller andra personer, som då kommo i hans närhet, med hotelser, skällsord och de gröfsta smädelser, som stundom kunde öfvergå till handgripligheter [1]. Hans härsklystnad och hänsynslöshet dref honom att så mycket som möjligt söka utvidga sitt maktområde, hvarigenom han ofta invecklades i häftiga och bittra strider med de borgerliga myndigheterna, särskildt med rådet i Narva, hvilket lände den sak, som han hade att befordra, till största skada. Allt detta gjorde, att hans verksamhet i Ingermanland ej kom att bära så rika frukter, som man haft skäl att vänta. Därtill kom, att Stahell ej var fullt mäktig ryska spraket utan måste begagna tolk, hvilket lade stora hinder i vägen för hans reformationsarbete ibland ryssarne [2].

[1] Jfr Stahells strid med rådet i Narva.

[2] Det har ursprungligen varit författarens afsikt att lämna en karakteristik öfver samtlige superintendenter uti Ingermanland, men han har nödgats afstå därifrån, alldenstund flertalet af de utmärktaste superintendenterna endast under en kort tid tjänstgjort här och på helt andra verksamhetsfält utfört sitt lifsarbete. Teckningen af deras lifsverksamhet skulle därföre blifvit mycket ofullständig, om författaren blott hade fäst sig vid hvad de uträttat för Ingermanland. Att här redogöra för hvad de uträttat på sina andra arbetsfält, skulle fört författaren från sitt ämne. De superintendenter åter, som slutat sina

Såsom vi förut sett, hade regeringen satt reformationens genomförande uti Ingermanland såsom det viktigaste målet för den nye superintendentens kyrkliga verksamhet.

En af Stahells första uppgifter blef att skaffa sig en så noggrann kännedom som möjligt om landets kyrkliga tillstånd, och en dylik erhöll han dels genom att företaga visitationsresor uti landet, dels genom att sammankalla provinsens prästerskap till en synod i Narva.

Att landet i kyrkligt afseende råkat i förfall, hafva vi redan förut sett, och de erfarenheter, som Stahell inhämtade om det kyrkliga tillståndet i landet, voro af den mest nedslående beskaffenhet. Med stöd af de vunna erfarenheterna inlämnade han till regeringen i Stockholm en berättelse om Ingermanlands tillstånd uti kyrkligt afseende. Framställningen är hållen uti mycket mörka färger, och Stahell tror, att det icke kunde vara sämre ställdt i något kristet samhälle uti hela världen [1]. Att kyrkostyrelsen under den sista tiden helt och hållet legat nere i landet, är naturligt, alldenstund de sista biskoparne i Viborg så föga kunde motsvara de kraf, som det stora stiftet ställde på deras verksamhet. Landet saknade äfven mångenstädes kyrkor, så att flera pogosters invanare voro nödsakade att gå många mil, om de ville besöka den allmänna gudstjänsten [2]. Efter dessa allmänna drag af det kyrkliga tillståndet i Ingermanland i allmänhet, öfvergår Stahell till skildringen af landets olika folkklasser och finner i allmänhet det religiösa tillståndet hos dem mycket bedrövligt. Landets präster voro alldeles utfattiga och hade så klena inkomster, att de på den grund ej på ett värdigt sätt kunde sköta sina ämbeten. Okunnigheten var mycket stor hos dem, så att de till och med saknade kunskap om kristendomens enklaste hufvudläror mycket mindre hade någon kännedom

dagar i Narva, hafva kvarlämnat så ringa spår af sin verksamhet, att nödigt material för en dylik framställning saknas. Superintendenten Stahell gör härifrån det enda undantaget.

[1] — — so ist es mit denen Ingrischen kirchen allerseits dermassen ubel bestellet das Ich. nicht glaube unter der Sonnen an einem Orte bey Christen es erger könne gefunden werden. Jfr Stahells skrifvelse till regeringen om Ingermanlandets kyrkas tillstånd odaterad men sig. n:o 135. Ingrica ecclesiast.

[2] Was die Kirchen anlanget sind in vielen Pogosten keine kirchen aufgerichtet und mussen dahers zweij dreij vier Pogosten auff. viele Meile weges zu einem Pfarrherrn sich haltten. Jfr Stahells bref till regeringen daterad Revall am 22 Septembris anno 1641. Ingrica ecclesiastica.

om bibeln eller innehållet i denna bok. Dessutom voro de försumliga i sina studier, skötte gudstjänsten vårdslöst och voro i många afseenden tadelvärda. I ett afseende gaf dock Stahell de finska prästerna företräde framför de ryska, i det att de förre lärde sina åhörare Luthers katekes [1]. Enligt Stahells åsikt måste man betrakta de äkta ryssarne såsom kristna, alldenstund de voro döpta och antogo symbolum nicænum. Men han fann dem så okunniga uti trons enklaste elementer, att de hvarken visste eller förstodo något däraf. Stahell ansåg, att de ryska prästerna buro skulden härför, alldenstund de blott sysselsatte sig med kyrkliga ceremonier och bekymrade sig föga om bibeln eller trons lära mycket mindre undervisade sina sockenboar däri. De ryska prästerna ville hvarken själfva vandra den väg, som förde till lifvet, ej heller leda och föra sina åhörare på densamma [2]. Stahell fann dem äfven vara mycket hårdnackade, så att de icke ens ville infinna sig till något samtal med honom. Några diakoner voro däremot mera tillgängliga och mottogo exemplar af Luthers katekes, som Stahell lämnade dem. De lofvade att både för egen del lära sig denna bok och äfven att till visitationen följande vår lära barnen psalmer, böner samt det nicænska cymbolum. Stahell gjorde sig bättre förhoppningar därom, att den lägre ryska befolkningen skulle visa sig benägen att antaga den rätta läran och trodde, att han, så snart han flyttat till Ingermanland och bosatt sig där, skulle genom sitt dagliga umgänge med ryssarne kunna i detta afseende mycket inverka på dem.

Sådan var den kyrkliga ställningen i det nyinrättade stiftet, hvars öfverherde Stahell blifvit, och han fann här för sig ett arbetsfält, som tog saväl hela hans förmåga som hans

[1] Bey den Kirchendienern und Pfarherrn findet sich grosser mangell sintemahlen die wenigsten Ihr Ambt verstehen Ich geschweige dass Sie selbiges mit nutzen ohne verletzung ihrer gewissen und verseumungh, der zuhörer verwalten. Dan etzliche unter den Predigern wissen nicht die rudimenta Christlischer lehre sind undfleissigh in ihrem Studieren unbekandt in Heiliger Schrifft unerfahren in den Schrifften der Theologorum ergerlich im leben nachlessigh in verrichtungh ihres Ambts und wirt dahero mechtigh viell unterlassen dass billigh met sonderbahrem Eyffer solte getrieben werden dahero es dan kommet das keine Reussen zu unser wahren Religion sich bekehren hinkegen aber viele Finnen die Reusischen abgöttereien annehmen und vom glauben abfallen. Stahell till regeringen Revall. 22 September 1641. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr Stahells förut cit. skrifvelse Reval den 22 september 1641.

vishet, kärlek och tålamod i anspråk. Att han i sina ämbetsförrättningar både använde vishet och kraft, därom bär hans verksamhet i stiftet vittne, men den vittnar äfven därom, att kärlek och tålamod voro för honom nästan främmande egenskaper.

Med stöd af de underrättelser, som Stahell på sätt, som vi förut nämnt, erhållit angående det kyrkliga tillståndet i sitt stift, framlägger han äfven inför regeringen ett vidlyftigt förslag, huru kyrkostyrelsen skulle ordnas i detsamma, så att regeringen därigenom skulle kunna uppnå det mål, hon föresatt sig, för att förmå den grekisk-katolska kyrkans bekännare att antaga den lutherska läran. Regeringen i Stockholm dröjde nära 9 månader, innan hon lämnade resolution på Stahells inlaga.

Under det att Stahell väntade på svar på sitt till regeringen inlämnade förslag, höll han i början af 1642 en ny synod på Ivangorods slott. Detta möte var icke blott en synod i vanlig bemärkelse utan kan äfven betraktas såsom ett slags landtdag, emedan landets förnämsta bojarer och Ivangorods borgare äfven voro närvarande.

Vid synodens öppnande sökte Stahell visa upp, att den af regeringen länge påtänkta och anbefallda reformationen i Ingermanland var icke blott nödvändig och behöflig för landets grekisk-katolska utan äfven för dess protestantiska invånare. Den var äfven lika behöflig för landets protestantiska som för dess grekisk-katolska prästerskap [1].

Han uppmanade äfven de protestantiska prästerna att arbeta på vinnandet af det stora målet att förskaffa alla landets invanare en bättre religionsundervisning. Antingen vid detta tillfälle eller något senare på året sände han Ingermanlands prästerskap ett i allvarliga men kärleksfulla ordalag affattadt herdabref, i hvilket han lämnar mottagarne särskilda föreskrifter om huru de skulle gå till väga för att värdigt utföra sitt ämbete [2].

[1] Stahells br. 27 febr. 1642.

[2] Stahells herdabref (Liv. 119) hade följande lydelse: "Wördige Wällärde N. N. Nåd och frid af Gud genom Christum samt med broderlig vänlighets tillbjudelse. Wördige wällärde H. Pastor i Christo kære Broder och gode vän jag tviflar icke E. W. kommer ännu väl ihåg, hvad jag det vördiga prästerskapet såväl uti synnodo, som ock hållen visitation hafva förehållit och på ämbetsens vägnar pålagt, men icke dess mindre på det att hos mig icke någon brist må spörjas, hafver jag aktat nödigt vara E. W. med denna skrifvelse

Den uppfattning, som Stahell på grund af de erfarenheter, hvilka han gjort under den första synoden om de ingermanländska prästernas stora okunnighet, stärktes allt mera vid detta tillfälle. Prästerna uti Ingermanlands protestantiska församlingar hade icke sedan förra synoden sökt afhjälpa de brister, som Stahell då fann hos dem, hvilket framgick bland annat däraf, att de icke ställt sig någon af de föreskrifter, som de då erhöllo af Stahell, till efterrättelse och kunde icke för de sista 8 eller 10 åren framlämna någon

att besöka och mina förra trogna förmaningar korteligen repetera. Är fördenskull uti Hennes Kongl. Maj:ts min aller nådigste utkorade drottnings namn samt på mitt dragande kall och ämbetes vägnar till E. W. min allvarsamma begäran: 1) Att E. W. för alla ting vinnlägger och beflitar sig om en sann gudsfruktan och sedan på det högsta flyr och skyr allt frosseri, svalg, tapperi, slagsmål, uti en summa allehanda synder och laster och häremot förer ett kristligt lefverne, på det att alla Ingermanlands invånare måge se edra goda gärningar och prisa Gud. 2) Till det andra att E. W. innerligen åkallar den nådefulle och barmhärtige Guden morgon och afton hemma såväl som uti kyrkan, han ville mildeligen gifva sin välsignelse och önsklig framgång till denna påbegynta reformation och förläna nådena, att de som ännu lefva i det andliga mörkret vidare måge genom evangelii klara ljus upplyste varda och till sanningens kunskap komma, att de klentrogne måge i trone tillväxa och stärkte varda, att de trogne måge uppehållne och bevarade blifva allesammans uti sin kristendom fullkomligen gjorde och uppbygde varda till det eviga lifvet. 3) Att E. W. fliteligen läser och öfverväger den heliga bibeln, således att han utaf hvart och ett kapitel något märker och behåller. 4) Att E. W. Hafenrefferi locus Theologicus eller ock hans kompendium med största allvarsamhet och nit genomläser, på det att han dem så väl som sitt fader vår må veta och förstå. 5) Att E. W. sina predikningar icke utur gamla schartecker framdrager eller, som man plägar säga, skakar utur armen utan dem fliteligen premediterar rena och klara skrifteligen författar, lämpar efter åhörarena och församlingen uti en sann devation och andaktlighet troligen förehåller. 6) Att E. W. sin församling efter den art och sätt, som jag lärt och undervist hafver tillstundande vår med det första localiter visiterar utaf Katekesmo undervisar och allt annat, som till sådan visitation hörer, troligen förvaltar ytterst och till ett beslut att E. W. hvar och en casum, som härefter det Gud förbjude kan sig tilldraga med alla omständigheter antecknar och mig, när Gud vill, jag kommer igen tillbaka öfverantvardar.

Om nu E. W. sig härutinnan på ett tillbörligt sätt, som jag hoppas, förhåller så varder den högste Guden all använd mödo och arbete rikligen honom belönandes, och jag skall finnas villig och redobogen honom till att promovera och befordra men där E. W. sig försumlig och ohörsam, hvilket jag icke förmodar, förehåller, varder det maledictus qui facit opus domini fraudulenter och det straff med hvilket de motsträfvige och genstörtige uti vår kyrkoordning varder hotade ingalunda uteblifvandes hvarför jag E. W. härmed vill hafva varnat uti en viss tillförsikt E. W. icke varder förandes sig själfvom uti Guds onåd och vrede och sine förmäns straff, Gud med oss af Ræffle d. 5 mars anno 1642".

skrifven predikan[1]. Såsom skäl för denna försummelse anförde prästerna sin stora fattigdom, som gjorde det omöjligt för dem att skaffa sig de härför nödvändiga böckerna. Stahell tog dock icke denna ursäkt för god utan uppmanade dem allvarligen att härutinnan göra sin plikt. Att han härvid icke sparade på häftiga ord och utfall, kunna vi, med den kännedom vi äga om mannens karakter, förstå, och här kunde äfven de hårda orden vara på sin plats. I sin berättelse härom begagnar han själf följande uttryck: "Wie ich dieselbe eines bessern erinnert, ermahnet, gewarnet, gedriwet ja auch gescholten"[1].

Stahell ålade de ryska prästerna att både för egen del grundligt lära sig Luthers katekes och att äfven undervisa ryssarne däruti[1]. De ryska diakonerna visade sig bättre än de ryska prästerna hafva hållit det löfte, som de vid den föregående synoden gifvit Stahell, ty vid den ifrågavarande synoden framförde de flera unga personer, hvilka de lärt den nicænska trosbekännelsen jämte åtskilliga böner och psalmer.

Att de närvarande medlemmarne af den ryska nationen med ovilja och misstroende mottogo superintendentens meddelanden, det är naturligt, alldenstund de, såsom de betraktade saken, måste anse sig därigenom utsatta för den faran att förlora det dyrbaraste de ägde, sin religion. De voro fullt öfvertygade, att han med våld ville tvinga dem att öfvergå till den grekisk-katolska kyrkan.

Sina förhandlingar med de närvarande medlemmarne af den ryska nationen började Stahell därmed, att han gaf en finsk präst det uppdraget att uti Ivangorods kyrka på ryska språket hålla en predikan. Detta var något mycket ovanligt för ryssarne, alldenstund ingen predikan då ingick i den ryska liturgien. Att denna predikan icke mottogs under odeladt lugn och allmän uppmärksamhet, det framgår af Stahells egen berättelse om denna synod[2]. Det kunde nu hafva nyhetens behag för ryssarne att åhöra en predikan på sitt modersmål, men icke lång tid därefter intogo de en helt annan hållning, när de anmodades att åhöra en rysk predikan. Efter predikans slut förklarade superintendenten, att han ingalunda hade för afsikt att disputera med de närvarande ryssarne om deras kyrkolära eller kyrkoceremonier utan ville[3]

[1] Jfr Stahells bref den 27 febr. 1642. Ingr.

[2] Stahell: "Ryssarne åhörde predikan zwar ihrer theils mit grosser devation und andacht, theils aber mit einem getummel und murmel".

[3] Jfr guv. N. Asserssonsskrif. d. 19 febr. 1642.

blott halla religionssamtal med dem. Till ämne härför valde han att framställa skillnaden mellan den lutherska och den grekisk-katolska kyrkans trosläror. Ämnet var för tillfället mycket väl valdt, så mycket mera som bibeln skulle vara utgångspunkten för samtalet.

Följden af Stahells uppträdande var den, att sinnesstämningen hos de vid synoden närvarande medlemmarne af den grekisk-katolska kyrkan mycket mildrades och blef lugnare. Samtalet öfver det uppgifna ämnet försiggick sedan i lugn och fred, och det skulle varit af största gagn för reformationens sak, om många dylika fredliga religionssamtal framgent kunnat hållas. Vid detta tillfälle deltogo ryssarne uti samtalet, så att de både besvarade de religiösa spörsmål, som ställdes till dem öfver det förelagda ämnet, och somliga uttalade till och med sin tillfredsställelse däröfver att regeringen ditskickat en man, som ville sörja för att folket erhöll en bättre undervisning uti religionen än den, som dittills kommit det till del. Många bland de närvarande lofvade äfven att tillhålla sina barn och sitt tjänstefolk att lära sig Luthers katekes. En tid bortåt fortforo ryssarne att intressera sig för Stahells arbete i och för meddelandet af en bättre religionskunskap ibland Ingermanlands ryska befolkning.

De besökte flitigt de möten, som Stahell anordnade i och för samtal i den religiösa frågan, jämförde den grekisk-katolska och den lutherska kyrkans lärosatser och funno dem i mångt och mycket stämma öfverens med hvarandra. Icke utan framgång tillhöllo ryssarne sina barn och sitt tjänstefolk att lära sig Luthers katekes. På en kort tid hade i en församling i närheten af Narva öfver 70 personer lärt sig denna bok. Hade reformationsarbetet i fred och lugn fortgått på detta sätt, så skulle utan tvifvel reformationen uti Ingermanland kunnat genomföras, men regeringens vacklande hållning uti den grekisk-katolska prästfrågan och Stahells utmanande sätt samt de många okloka handlingar, han begick, hvarigenom han allt för mycket sårade ryssarnes religiösa känslor, gjorde snart slut på ryssarnes välvilliga stämning mot reformationsarbetet.

Sedan Stahell 1642 afslutat synoden i Narva, företog han en visitationsresa uti sitt stift, men innan han fullbordat densamma, reste han till Reval för att biträda vid revisionen af Estlands kyrkoförfattning. Från början af mars till slutet

af juli månad uppehöll Stahell sig i nämnda stad [1] och mottog här regeringens resolution på sina förut inlämnade förslag till ordnandet af Ingermanlands kyrkliga förhållande. Det var Stahells egen instruktion [2], som utgjorde svaret på hans framställning till regeringen. Denna instruktion är i flera afseenden märklig och betydelsefull för Ingermanlands kyrka. På samma gång, som den i likhet med öfriga instruktioner lämnar innehafvaren upplysningar om hvilka plikter och skyldigheter åligga honom såsom innehafvare af den ifrågavarande befattningen, utgör Stahells instruktion tillika en kyrkoordning för Ingermanland. Någon annan kyrkoordning utfärdades antagligen icke för området ifråga till 1687, då 1686 års kyrkolag äfven blef gällande i dessa trakter. Det har åtminstone icke lyckats författaren att i de Ingermanlands handlingar, som finnas kvar, påträffa något spår till någon annan kyrkoordning före 1687. Visserligen säger Bång, att Sveriges kyrkoordningar blefvo gällande där 1660. Men antagligen fattar Bång kyrkoordningen här i en annan betydelse, än man vanligen fäster därvid. Att svenska prästerskapets privilegier tillämpades i Ingermanland, det är säkert, och lika säkert är, att regeringen här ämnade för prästerskapet införa samma aflöning, som var gällande uti Sverige. De flesta kyrkliga kungörelser, som publicerades i Sverige, skickades äfven öfver till publikation i Ingermanland. Hit höra t. ex. alla kungörelser, som rörde tilldragelser, hvilka timade i det kungliga huset, om tingspredikningars hållande, om tacksägelsefester för de kristnas seger öfver turkarne, plakat om kif och trätor, skuffande, knubbande och offentliga slagsmål uti kyrkorna och om böndagars hållande. Böndagsplakaten öfversändes regelbundet dit för åren 1680—1697. Med ett ord alla publikationer af dylika slag kungjordes äfven uti Ingermanland [3].

Ingermanlands kyrkoordning, hvilken benämning vi här tilldela Stahells instruktion, var författad efter Stahells förslag, hvarvid han dock haft svenska förebilder för ögonen,

[1] Jfr Stahells br. d. 27 febr. o. 3 aug. 1642.

[2] Kongl. maj:ts vår aller nådigste drottnings och frökens instruktion för superintendenten öfver Ingermanland vördige och höglärde M. Henrico Stahlio hvarefter han sig uti samma sitt ämbete skall hafva till regulera actum. Stockholm den 16 juni 1642. Ingrica ecclesiast.

[3] Jfr Extract uppå de Kongl. bref, domar eller resolutioner som efter vår stormäktigste konung som herres nådiga bref den 30 maj 1698 sedan år 1680 till den 7 maj 1697 en original eller copialiter vid domkapitlet i Narven finnes ad acta lagda. Jfr Ingrica ecclesiastica.

och anledningen härtill är lätt funnen. Att instruktionen är författad under öfverinseende af Axel Oxenstjerna, är mycket antagligt, äfven om sekreteraren Silfverstjerna därvid fört pennan. Att Oxenstjerna därunder skulle hämtat förebilderna ifrån "constitutiones quædam ecclesiastiæ", ligger äfven nära till hands att antaga, när man vet, att han vänskapligt umgicks med biskop Paulinus i Strängnäs [1], och att kyrkoherden i Jäders församling, inom hvilken Oxenstjerna ofta bodde på sin egendom Fiholm, under en följd af år samtidigt var domprost i Strängnäs [2]. Äfven innehållet uti Ingermanlands kyrkoordning bär vittne om dess frändskap med constitutiones quædam, och vi komma äfven att uppvisa detta förhållande. Att närmare här redogöra för innehållet uti denna kyrkoordning anser författaren öfverflödigt, alldenstund snart sagdt alla de åtgärder, som Stahell vidtog i och för ordnandet af Ingermanlands kyrkliga förhållanden, leda sitt ursprung från denna urkund. Däremot har författaren ansett lämpligt att här meddela en kort öfversikt af de fordringar, som Stahell framställde i sitt nämnda förslag, men hvilka regeringen icke upptager i själfva kyrkoordningen utan förbigår med tystnad. Hit hör i främsta rummet Stahells önskan, att regeringen skulle ålägga ryssarne i Ingermanland att erkänna honom såsom sin metropolit. Vidare var regeringen icke sinnad att införa de svenska kyrkoceremonierna utan befallde i stället Stahell att författa en särskild agenda, närmast afsedd för de ingermanländska församlingarne. Vid författandet af nämnda bok skulle visserligen Stahell följa de principer, som lago till grund för den svenska gudstjänstordningen, men borde därvid äfven fästa afseende vid de ingermanländska församlingarnes särskilda behof. Icke heller lyckades Stahell utverka regeringens bifall till sin begäran att sända dorptiska stipendiater till Novgorod för att där idka språkstudier. Till en början uppbyggdes icke något konsistoriihus i Narva, hvilket Stahell önskat, och regeringen tilldelade icke det tillämnade konsistoriet så vidsträckt domsrätt, som Stahell föreslagit. Hon gick nu heller icke in på att vad från konsistorii domar endast skulle få äga rum till kongl. maj:t. Lika litet ville regeringen bifalla hans förslag att fastställa världsliga straff för rent kyrkliga förbrytelser. Regeringen biföll icke heller Stahells förslag, att kronans fiskaler skulle åläggas att vid

[1] Jfr H. Lundströms L. P. Gothus pag. 164.

[2] Jfr H. Lundström L. P. Gothus pag. 126.

förefallande behof lämna handräckning åt konsistoriet, eller att staorosterna skulle medfölja på visitationerna och föra in folket inför visitatorn. Något latinskt-svenskt-ryskt boktryckeri erhöll icke Stahell. Med tystnad förbigår regeringen Stahells begäran att i vissa fall få tillsätta präster i församlingarna. Slutligen intogs icke heller uti Stahells instruktion någon bestämmelse om det ingermanländska prästerskapets aflöning [1]. Dessa voro de väsentliga inskränkningar, som regeringen gjorde i det förslag, hvilket Stahell inlämnat till henne. Emellertid hade Stahell sina af regeringen för tillfället icke antagna förslag uti godt minne. Några år därefter inkommer Stahell till regeringen med nya desiderier, ibland hvilka flertalet af de nu af regeringen afböjda förslagen återfanns. Då hade Stahell bättre tur, ty de flesta af hans gamla förslag godkändes af regeringen. Sedan Stahell återkommit till Narva, arbetade han med ifver därpå, att efter den instruktion, han fått, ordna de ingermanländska kyrkliga förhållandena och framför allt att inrätta ett ordnadt kyrkoregemente, ty Ingermanland betraktades i detta afseende af regeringen såsom "en kyrkee-Staat then ännu intet är kommen uti någon rätt skick och ordning, utan mera är till considerera lijka som skulle hon nu först dragas uthur hedendomen" [2].

Det gällde först och främst att i Narva inrätta ett konsistorium eller domkapitel [3]. Detta skulle enligt regeringens beslut bestå af superintendenten själf såsom præses samt en svensk, en tysk, en rysk och en finsk pastor såsom assessores, såsom kapitulares här kallades. Därtill kommo en notarie och en rysk tolk. Att i Narva inrätta ett dylikt konsistorium var lättare sagdt än gjordt, emedan i ett så litet stadssamhälle, som Narva då för tiden var, icke några personer funnos, som voro nog kvalificerade att förestå ett assessorsämbete i konsistoriet. Svårigheten ökades äfven därigenom, att ifrågavarande assessorer icke fingo uppbära någon lön [4] för sitt arbete uti konsistoriet, och på den grund gick det gärna icke an att från främmande orter inkalla personer, som voro fullt lämpliga till detta uppdrag. Assessorsbefattningen uti domkapitlet

[1] Jfr Stahells förslag till kyrkoordning för Ingermanland pag. 135. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr Stahells instrukt. § 3.

[3] Jfr Stahells instrukt. § 4.

[4] Att extra assessorer stundom fingo lön jfr Gezel. till K. m:t 1686–87.

kunde således endast innehafvas af sådana personer, som erhöllo sitt uppehälle från andra af dem förvaltade ämbeten, och som således kunde betrakta arbetet uti konsistoriet såsom bihang till det öfriga arbetet, som de utförde. I allmänhet var det kyrkoherdarne uti Narvas svenska, finska, tyska och ryska församlingar, som innehade denna befattning. Förekommo mycket viktiga mål uti konsistoriet (in causis gravioribus) [1], ägde præses rätt att såsom extra ordinarie medlemmar inkalla de närmast Narva boende prostarna, hvilka i och för de ifrågavarande målen fingo säte och stämma i konsistorium. En dylik anordning förekommer äfven i Strängnäs domkapitel under denna tid. I konsistoriet i Narva gjordes äfven bruk af denna bestämmelse, och under krigsåren 1656—1657, då flertalet af assessorerna hade flytt ifrån Narva, kunde konsistorii verksamhet endast uppehållas på detta sätt [2]. Med största möda lyckades emellertid Stahell att anställa en svensk och en tysk pastor såsom assessorer i konsistoriet, och till en början bestod nämnda institution blott af dessa båda personer jämte superintendenten som præses. Någon lämplig person till notarie kunde till en början icke heller påträffas, utan superintendenten måste själf med tillhjälp af sina söners lärare åtaga sig notariebefattningen [3]. Icke långt därefter inkallades från Åbo en finsk pastor, hvilken erhöll anställning som kyrkoherde uti Narvas finska församling och mottog på samma gång en assessorsbefattning i domkapitlet. Slutligen erhöll den ryska pastorn uti Ivangorod transport till en annan församling, och hans befattning uti nämnda stad gafs åt den uti Ingermanlands kyrkohistoria ryktbare Erik Albogius. Han var till börden svensk men kunde ryska språket, och därför fick han gå och gälla såsom rysk pastor, och sedan kallades han att taga säte och stämma uti domkapitlet. Att anskaffa en tolk gick lätt för sig, och slutligen påträffades äfven en lämplig person att sköta sekreterarebefattningen. Härmed var konsistoriet i Narva färdigbildadt, sådant det enligt instruktionen skulle vara.

Rätt snart väcktes det dock fråga om att organisera detsamma till ett konsistorium mixtum. Det var den ingermanländska adeln, som framställde detta förslag. Anledning att väcka ett dylikt förslag tog sig ifrågavarande folkklass däraf, att den

[1] Jfr Stahells instruktion § 4.

[2] Jfr E. Albogii bref till K. M. T.

[3] Jfr Stahells br. 19 sept. 1642.

svenska riksdagen yrkat på att ett generalkonsistorium skulle inrättas i Sverige. Skälen för att inrätta ett dylikt af världsliga och andliga män bestående konsistorium i Ingermanland voro dels att i detta land funnos olika religioner och språk, dels att lekmännen i allmänhet hade en vidsträcktare blick för tingen än prästerna. Om ett dylikt konsistorium komme till stånd, skulle det bruka största måtta och icke göra sig skyldigt till sådana våldsamma steg, som det nuvarande konsistoriet under Stahell gjort, ty han föredrog stränghet för saktmod och hårdhet för "gelindigkeit". Enligt deras mening skulle ett dylikt konsistorium åstadkomma mycket godt samt finna utvägar och lindriga medel, genom hvilka ryssarne oförmärkt kunde lockas öfver till den lutherska kyrkan. Petitionärerna lämna icke något närmare förslag om huru detta konsistorium skulle vara sammansatt. De föreslå blott, att det borde bestå af kvalificerade andliga och världsliga män med någon landshöfding som direktör [1].

På detta förslag lämnade kongl. maj:t ett afböjande svar. Kongl. maj:t förklarade, att afsikten alltid varit, att alla konsistorier, som bero af regeringen, borde vara lika inrättade, och därför uppsköt han att nu lämna någon resolution på detta ärende utan lät det hvila till framtiden [2].

Af hvarje assessor fordrades, att han vid sitt tillträde till ämbetet med ed skulle förbinda sig att i allt sitt görande och lätande såsom assessor iakttaga redlighet och uppriktighet och icke uppenbara, hvad som enligt sakens natur borde hållas hemligt [3]. Därjämte ålades han att såsom yttersta målet för sin verksamhet inom domkapitlet sätta Guds ära, kyrkors, skolors och hospitals gagn och nytta, rättvisans befordrande samt människornas själars eviga välfärd och salighet. Genom ed skulle notarien förbinda sig att med trohet och flit förrätta sitt ämbete "uthj alle secreta saker förewigin och tyster" samt noga vårda domkapitlets arkiv. På samma sätt måste äfven tolken förbinda sig att uppriktigt och fullkomligen translatera och förtolka, hvad honom i det ryska språket förelästs så ock att ifrån sig gifva, hvad honom befaldt och pålagdt varder.

[1] Jfr Landsåtarnes uti Ingermanland till K. M. T. omkring 1650.

[2] Jfr Kongl. Maj:ts Nådige resolution om förklaring öfver de punkter och ärender, som på samtliga adelns och landsåtarnes uti Ingermanland wägnar deras deputerade de adle och wälbördige Johan Hulsshorst och Isai Aminoff underdånigst hafver andraga låtit Actum Stockholm den 30 april 1651.

[3] Jfr Stahells instruktion § 9.

Till konsistoriets i Narva uppgift hörde dels en öfvervakande, dels en dömande myndighet [1]. Enligt den förra skulle domkapitlet se till att kyrkor, skolor och hospital höllos vid makt samt att såväl präster, skollärare som andra personer, hvilka voro anställda i dessa institutioners tjänst, gjorde sin plikt. Till domkapitlets öfvervakande myndighet hörde äfven att se till att synoder, prästmöten och visitationer årligen anställdes, och att protokollen öfver samma förrättningar ordentligt insändes till domkapitlet. Domkapitlets dömande myndighet togs mest i anspråk, när det gällde att uppehålla kyrkodisciplin, för hvilket ändamål domkapitlet äfven ansåg sig hafva rätt att utfärda kyrkliga förordningar, hvarigenom det t. ex. förbjöd folket att anställa bröllop på söndagar och lördagar m. m.[2] Under Stahells tid ville äfven domkapitlet tillvälla sig lagstiftningsrätt i viktigare kyrkliga frågor, hvilket försök regeringen tillbakavisade [3]. Domkapitlet borde dock taga sig till vara för att underkasta de i landet boende ryssarne, som ännu icke blifvit protestanter, någon kyrkotukt. Därmed borde man dröja, tills de i kyrkligt hänseende intagit samma ställning som de öfriga evangeliska kristna inom provinsen. De brott och förseelser mot den lutherska kyrkan, till hvilka ryssarne kunde göra sig skyldiga, skulle lagföras af provinsens guvernör och bestraffas med penningeböter.

Vid utöfvandet af sin dömande verksamhet hade [4] domkapitlet mycket stora svårigheter att bekämpa, alldenstund

[1] Jfr Stahells instruktion § 5.

[2] Jfr Liv. 120. Stahells förbud den 10 januari 1643.

[3] Jfr Stahells strid m. råd i Narva.

[4] Att Stahell hade mycket stora anspråk i fråga om konsistoriets i Narva domsrätt synes af följande: "An dieses Consistorium zu erkennen, und unter die Kirchen disciplin zu ergeben, alle und jede ergerliche Personen, so wider die Erste und andere Tafel des Gesetzes, und wider die Schwedische Kirchen Ordnung handeln, insonderheit alle die, so streitigkeiten wider die Christliche Lere und den rechten Brauch der Hochwürdigen Sacramenten eregen, die keine gleicheit der Ceremonien halten, die mit Abgöttereyen, Zaubern, Segnen, Warsagen und dergleichen Sünden umbgehen, die könisch, spöttisch, freventlich, ergerlich wider Gottes Wort, die hochwürdige Sacramenta, und Christlichen Ceremonien reden oder thuen, die sich wider Kirchen und Schuldiener, inner oder ausser der Kirchen und Schulen mit worten oder wercken aufflenen, die die Kirchen verschliessen, die Gottes Wort vorsetzlich verachten, zur Kirchen nich gehen, und das H. Abendmahl nicht besuchen, die die bekehrte Reussen wegen ihrer Bekerung verfluchen, verfolgen oder sonsten beleidigen die an fest- und Sontagen, Bier, Brantweien, Wien unter der Predigt verschenceken. Item alle auffrührische, halstarrige, muthwillige, der Obrigkeit dem Predigambt,

de personer, som antingen af världslig domstol blifvit dömda att infinna sig inför konsistoriet, eller hvilka nämnda myndighet inkallat inför sitt forum, icke ville infinna sig. Så klagar Stahell "Sonsten werden bey uns viele excessen alss. Ehetrennungen ergerliche schlegereijen und zanck in der Kirche auch Unzucht von Adelichen Personen begangen und kan man dieselben so schuldig befunden wan sie gleich vom Weltlichen Gericht an das Consistorium remittiret dennoch zu compariren nicht bringen leben also ohne Buss Bekehrung und versünung [1].

Vad från konsistoriets domar till högre instans fick icke äga rum före införandet af 1686 års kyrkolag. Den med nämnda myndighets utslag missnöjde kunde endast per querelam vända sig direkt till konungen.

På hvad sätt frågorna afgjordes inom domkapitlet, om præses och assessorerna röstade per capita, eller om superintendenten hade flere röster, därom kan författaren icke lämna några upplysningar, alldenstund hvarken Stahells instruktion eller några nu tillgängliga handlingar från denna tid lämna någon upplysning därom. Antagligen intog superintendenten härutinnan samma ställning till domkapitlet som biskoparne uti det egentliga Sverige. Att Stahell utöfvade ett öfvervägande inflytande i domkapitlet, därom lider intet tvifvel. Öfver alla mål af vikt, som förekommo i domkapitlet, skulle föras protokoll, och af domkapitlet utfärdade domar skulle underskrifvas af præses och alla assessorerna. Andra protokoll, af hvilka utdrag skulle meddelas parterna, behöfde blott underskrifvas af superintendenten i dennes eget och domkapitlets namn [2].

und Eltern ungehorsame, Alle unversünhliche Todtschlager, denen das Leben von der Obrigkeit geschencket, Alle Ehebrecher hurer Unzuchtige, dessgleichen alle Seuffer und Epicurer, Item alle Ehesachen, Verlöbnussen, Ehescheidungen, Verlassungen, verbottene gradus, sonderlich so weit sie die conscientien betreffen, und der Weltlischen Obrigkeit jurisdiction nicht vorgreiffen, Item alle Reuber, Ungerechte Wucherer, so mit falscher massergerwichte, grentz verfelschungen umbgeben, Alle Meineydige, falsche zeugen, und die mit falschen Brieffen herumb lauffen, Item alle gewalt unzucht und frewel so den Kirchen, Kirchöfen, widmen, Schulen, Hospitalen und dero dienern zugefüget werden, Item alle Klagten wegen nich bawung, und nicht Zahlung der Kirchen, Schulen und Hospitalen Schulde, und vorenhaltung dero Diener Besoldung, Item alle zwistigkeiten und Spaltungen der Kirchen und Schuel-diener, wie auch alle anklagen deroselben, auch in civilibus œ criminalibns quad primam instantiam. In summa alle offentliche ergerliche Sünder, so der Weltlichen Obrigkeit Perdon erlanget, damit sie sich bekeren und Salig werden. Liv. 119.

[1] Stah. till reg. 23 juli 1649. Ingr.

[2] Tengströms handl. till Finl. kyrkohist. IV. pag, 119.

[3] Enl. K. m:ts bref den 6 aug. 1684 skulle alla kap. led. skr. und.

På grund af bristande källmaterial kan författaren ej meddela någon detaljerad framställning af domkapitlets verksamhet. Att det skulle få fullt upp med arbete, då det gällde att upprätta den förfallna kyrkostyrelsen uti Ingermanland, faller af sig själf. Äfven Stahell själf bekräftar detta, i det han berättar, att i domkapitlet förekom en stor mängd mål att handlägga, och bland dem mål, som härrörde från tilldragelser, hvilka timat 10, 12, 16, 20 år förut. Med afgörandet af dessa mål hade assessorerna så mycket arbete, att de knappast fingo tid att premeditera dem, innan de skulle föredragas i domkapitlet.

Att en man med Stahells skaplynne skulle föra ett barskt regemente, faller af sig själf. Från en senare tid lämnar en af Stahells efterträdare den uppgiften, att under Stahells ämbetstid blefvo de ryska prästerna och diakonerna straffade både med penningeböter, fängelse, afsättning och landsflykt, därför att de icke ville finna sig uti hans religiösa föreskrifter. Med skarp aga drefs folket till kyrkorna, och äfven ryssarne tvungos att i sina egna kyrkor åhöra ryska predikningar [1].

Som vi sett, var superintendenten själfskrifven ordförande uti domkapitlet. Såsom hans främsta plikt ålägger hans instruktion honom att, för såvida det berodde på honom, söka bibehålla landets invånare i pliktig hörsamhet mot kungl. maj:t och regeringen samt att hos dem underhålla det hälsosamma förtroende, som bör råda mellan undersåtare och deras öfverhet. Isynnerhet borde han arbeta därpå, att det goda skulle uppehållas och stadfästas samt det onda och förargliga afskaffas "synnerligen hvadh uti Guds ord simpelt ähr befaldt eller ock förbudet". Uti likgiltiga ting (adiaphora) [2] anbefallde regeringen honom att bruka mildhet, "lämpa och beskedenhet" (sua moderatione), allt i det syftet, att landets protestantiska invånare skulle stärkas i sin tro. De af landets invånare, som tillhörde den grekisk-katolska kyrkan, kunde genom ett dylikt bemötande med "maklighet" dragas till samningens kunskap, hvilket regeringen, såsom vi förut sett, med rätta trodde bäst kunna ske därigenom, att de grekiska katolikerna undervisades med mildhet och foglighet. Härigenom kunde församlingarna bättre uppbyggas "än genom någon otijdig ström och styffheet (där den företages) göra skada och turbera." Däremot var det förbjudet att med

[1] Jfr Gez. till k. m:t 1685. Ingr. eccles.

[2] Jfr Stahells instruktion § 3.

våld tvinga någon att antaga lutherska läran. Det ålåg superintendenten att två gånger om året hålla prästmöten eller synoder. Det ena mötet skulle hållas uti januari månad och var afsedt för stiftets präster och kyrkoherdar, det andra i juli månad, och då borde prostarna [1], diakonerna och öfriga medlemmar af det lägre prästerskapet infinna sig. Att stiftschefen skulle årligen hålla två prästmöten, förekom äfven under samma tid uti Strängnäs och Västerås stift [2]. Stiftets tillstånd uti kyrkligt afseende skulle blifva första föremålet för mötets öfverläggningar. Den öfriga tiden, som icke åtgick härtill, skulle mötet användа till att hålla predikningar, orationer, diskussioner och disputationer, i hvilka öfningar dock icke finge förekomma några onyttiga spetsfundigheter, utan blott sådant skulle vid dem framhållas, som kunde bidraga till bibelns förklaring och religionens rätta förstånd samt till befrämjande af goda seder. Hufvudsyftet med dessa öfningar borde för öfrigt vara det, att prästerskapet därigenom erhölle större insikt uti de teologiska disciplinerna, hvilket kunde komma det här väl till pass, då det ofta kunde blifva fråga om att försvara den lutherska kyrkans lärosatser mot angrepp af den grekisk-katolska kyrkans anhängare samt af falska lärare.

Till superintendentens åliggande hörde äfven en ganska vidsträckt visitationsskyldighet. En gång hvarje år skulle han visitera alla stiftets församlingar, och ehuru dessa i början blott utgjorde ett sextiotal, blef det dock ett ganska drygt arbete att besöka dessa församlingar, synnerligast som landet i förra hälften af århundradet icke erhållit det vidsträckta vägnät, som det sedan fick. För att så mycket som möjligt undvika de hinder, som landets naturbeskaffenhet lade i vägen för dessa visitationsresor, plägade de företagas vintertiden. I trots däraf att friskjutsen blifvit afskaffad 1639, begagnade sig dock den förste superintendenten däraf, hvilket väckte missnöje hos adeln, och fastän regeringen i denna sak tog superintendentens parti, ansåg hon dock till sist lämpligast att sätta honom i tillfälle att med egen skjuts företaga nämnda resor.

För att det ingermanländska prästerskapet skulle erhålla någon ledning, huru det skulle tillgå vid gudstjänstens firande uti provinsens kyrkor, ålade regeringen Stahell att utarbeta en agenda eller kyrkohandbok, afsedd för de ingermanländska församlingarna. Stahell var mest böjd för att genast införa

[1] Jfr Stahells instruktion § 11.

[2] H. Lundström L. P Gothus, pag. 118.

den svenska handboken uti provinsens församlingar, men regeringen var i början af en annan mening uti denna fråga. Följden blef också den, att Stahell började utarbeta en dylik handbok, och frågan därom diskuterades på en synod. Det oaktadt synes Stahell återkommit till sin första tanke att införa den svenska kyrkohandboken uti Ingermanland. Antagligen har han därtill utverkat sig regeringens tillåtelse, ty i programmet till 1644 års synod uppmanar Stahell prostarna att med allvar "inquirera om prästerna likhet i ceremonierna hålla efter svenska handboken, som i framliden vinter på Synodo concluderat blef" [1].

Häraf vill det synas, som om det redan nu i fråga om ceremonier ålegat prästerskapet att följa den svenska kyrkohandboken. Har Stahells agenda verkligen blifvit utgifven, kan den endast hafva begagnats en kort tid, ty man har säkra underrättelser därom, att svenska kyrkohandboken användes i landets kyrkor redan 1660 [2].

Någon konformitet vanns i detta afseende icke inom Ingermanlands församlingar förrän 1687, då Karl den XI:s kyrkolag blef gällande i denna provins. Förut rådde det här i fråga om ceremonier uti kyrkorna och firandet af särskilda helgdagar en fullkomlig babylonisk förbistring. Ryssarne hade sin egen kalender, och på grund af de anvisningar, som den innehöll, firade de sina särskilda helgdagar, hvilka icke inträffade på samma dato som svenskarnes och finnarnes. Af detta skäl framställde superintendenterna ofta inför regeringen anhållan om att den ryska kalendern skulle afskaffas uti Ingermanland, hvilken begäran på goda grunder afslogs [4]. Äfven tyskarne, som bodde i provinsens städer, firade ej samma helgdagar som svenskarne. Följden häraf blef den, att det ofta inträffade, att när den ena folkstammen firade sina särskilda högtidsdagar, medlemmarne af en annan folkstam voro sysselsatta med arbete, öfver hvilket tillvägagående de högtidsfirande togo anstöt. Redan före 1687 bemödade regeringen sig om att råda bot för detta onda, i det att hon befallde, att alla Ingermanlands folkstammar borde samtidigt fira de allmänna böndagarne m. fl. fester [3].

[1] Jfr Stahells program för 8 augusti 1643. K. B. Stockholm.

[2] Jfr Bångs gravamina 1679.

[3] Jfr K. m:ts påb. om bön- o. högtidsdagars fir. jfr kungl. handl. i domkap. i Narva för 1680—1697.

[4] K. m:t till Stahell 8 nov. 1645, 6 sept. 1649. Ingr.

Såsom stiftschef ålåg det äfven superintendenten att draga försorg och omtanke om ungdomens uppfostran och bildning. På den grund var det hans skyldighet att arbeta för inrättande af nya skolor inom stiftet, och att de förut i stiftet varande elementarläroverken blefvo så förbättrade, att de mera motsvarade sitt ändamål, än som dittills varit fallet. Då det på den tiden var svårt att på landsbygden inrätta egentliga skolor, borde superintendenten dock draga försorg därom, att vid hvarje kyrka på landsbygden funnes en person, som kunde undervisa ungdomen uti läsning och skrifning. Församlingarnas kyrkotjänare däremot tillkom det att vidtaga sådana åtgärder, att ifrågavarande personer kunde bekomma ett lämpligt underhåll. Öfver stiftets hospital tillkom det superintendenten att hafva noggrann uppsikt och särskildt vaka däröfver att hvar och en därstädes gjorde sin plikt, samt att inrättningarnes inkomster och egendom ej bortslösades utan användes i och för det ändamål, hvartill de blifvit bestämda.

Att regeringen vid de betydande förändringar uti Ingermanlands religiösa förhållanden, som nu voro å bane, väntade sig starkt motstånd, framgår däraf, att hon uppmanade superintendenten Stahell, att han, ifall någon förvirring med anledning af reformationsarbetet därstädes skulle uppstå, skulle försöka att afhjälpa och stilla densamma. Behöfde han därtill generalguvernörens eller guvernörens bistånd, hoppades regeringen, att dessa ämbetsmän skulle göra sin plikt i allt, som sakens vikt kräfde och fordrade. Genom en särskild skrifvelse anbefallde hon dessutom guvernören i Narva bidraga till reformationens genomförande uti Ingermanland [1].

Den öfversikt, som författaren här lämnat öfver den ingermanländska superintendentens ämbetsplikter, stöder sig hufvudsakligen på den förste superintendentens instruktion. De följande superintendenternas fullmakter och instruktioner äro affattade i mycket korta ordalag och utgöra endast ett sammandrag af instruktionen för den förste [2]. I trots af dessa af regeringen lämnade instruktioner var superintendenternas makt mycket obestämd och växlade efter tidsförhållandena samt karakter och personlighet hos de personer,

[1] Jfr Stahells instruktion § 25.

[2] Jfr Rudbecks fullmakt af den 15 maj 1658. A. Thawoni fullmakt den 23 juni 1666. Erik Albogii fullmakt af den 6 maj 1673. Alla återfinnas under anförda år och daton i registrat. riks.

hvilka för tillfället beklädde superintendentbefattningen. Kyrkolagen af år 1686, som infördes här 1687, gjorde en ändring uti detta förhållande.

Superintendenterna uti Ingermanland tillsattes omedelbart af regeringen, utan att stiftets präster före införandet af Karl den XI:s kyrkolag hade något inflytande på valet, och det kan sättas i fråga, om de under den korta tid, som återstod för svenska väldet i dessa trakter, begagnade sig af den rätt, nämnda urkund tillerkände dem i fråga om val af stiftschef. Däremot hände det icke sällan, att regeringen vid riksdagarne eller vid andra tillfällen, när det svenska prästerskapet var samladt, kunde inhämta dess betänkande om tillsättandet af chefsplatserna [1] uti de särskilda stiften och uppmana det att föreslå lämpliga kandidater för de vakanta platserna. Superintendenternas aflöning utgjordes hufvudsakligen af statsanslag, som 1642 bestämdes till 900 daler silfvermynt och sedermera ökades till 1300 daler samma mynt [3]. I Stahells instruktion tilldelades honom socknarna Luggenhausen, Jewe, Pöhaiäggi, Isack, Waiwer, Lagena, S. Petter och Wassonarfwen såsom prebenden. Det är antagligt, att Stahell alldrig kom i besittning af dessa socknar, alldenstund de ända till 1653 voro föremål för tvist om hvart de skulle räknas, antingen till Narvas eller Revalls stift. Åtminstone hade icke superintendenten något prebendepastorat 1649 [2]. Något boställshus hade icke heller de första superintendenterna, utan måste de hyra sig bostad uti Narva. Stahell klagar 1649 öfver att han under 7 år tre gånger måst flytta och då var mycket trångbodd. "Ich ietzo so erbarmlich lebe das meine Wohn-Stube auch Zugleich meine Studir-Stube ist" [2]. På grund af Sveriges dåvarande svåra ekonomiska belägenhet fingo icke heller superintendenterna i rätt tid ut sina löner utan efter rätt lång väntan. Så t. ex. klagar Stahell, att han 1649 icke fullt utfått sin lön för 1646—1647 [2]. Sådant var äfven förhållandet med flertalet af efterträdarne härstädes ända till Karl XI:s tid. Superintendentbefattningen uti Narva innehades under hela svenska tiden af 11 personer. De voro i allmänhet lärda och högt bildade män. Allesammans hade förvärfvat sig magisters eller doktorsvärdigheten, men blott

[1] Jfr t. ex. rådsprotokollet af den 4 juli 1637.

[2] Jfr Stahells inlaga till K. M. T. den 23 juli 1649.

[3] Dessutom erhöll Stahell 4 obser jord till landtgård samt ett hyresbidrag af 60 daler silfvermynt.

ett ringa antal af dem har uti Ingermanland efterlämnat varaktiga spår af sin verksamhet. Anledningen härtill är den, att de flesta bland superintendenterna betraktade superintendentbefattningen uti Narva såsom expektansplats för något bättre ämbete. Icke mindre än fem [1] af superintendenterna förflyttades till biskopsstolar i andra stift. En blef generalsuperintendent i Livland [2], och en föredrog Falu pastorat framför superintendentbefattningen uti Narva. Blott fyra dogo såsom superintendenter öfver Ingermanland. Som vi redan sett, var magister N. Stahell den förste innehafvaren af superintendentbefattningen öfver Ingermanland. Enligt Erici Albogii uppgift i skrifvelse till regeringen uti Stockholm dog Stahell 1656 [3]. Rhyzelius angifver 1658 [4] såsom Stahells dödsår, hvilket således är oriktigt. Någon ny superintendent tillsattes icke förrän 1658, och under tiden uppehöll den nyss nämnde prosten Albogius superintendentbefattningen. Stahells efterträdare blef teologie professorn i Uppsala, öfverfältpredikanten vid armén i Livland magister J. Rudbeck [5]. Han innehade ämbetet nära fem år, af hvilken tid han tillbragte tre år i Sverige. Följden häraf blef den, att han icke kom att uträtta synnerligen mycket för sitt stift. Han arbetade ifrigt för återställandet af den genom 1659 års brand förstörda domkyrkan uti Narva, lät 1661 företaga en undersökning i stiftet för att utröna, om prästgårdarne därstädes erhållit de 1642 af regeringen föreskrifna två obser jord [6]. För öfrigt är han inom Ingermanlands historia mest bekant genom den bittra strid, i hvilken han blef invecklad med pastor Brockhausen i Nyen. Han blef prost i Falun 1663. Rudbeckii efterträdare såsom superintendent öfver Ingermanland blef f. d. lektorn uti Narva trivialskola, pastorn i Glanshammar mag. P. L. Brommius [7]. Efter knappt ett års vistelse uti Narva 1663—1664 utbytte han sin superintendentbefattning mot Viborgs biskopsstol. Han efterträddes såsom superintendent i Narva af ärkediakonen och teologie professorn i Stettin mag. Salomon Mathiæ, hvilken erhöll fullmakt på tjänsten den 6 september 1664 [8] men måste

[1] Brommius Thauvonius, Bång, Gezelius d. y. och Lang.

[2] Bergius.

[3] E. Albogii bref till K. M. T. något af åren 1666—73.

[4] A. Rhyzelius Episcoposcopia Sviogothica, bok 9, pag. 60.

[5] Registrat. den 15 maj 1658.

[6] Jfr hans visitationsprotokoll af år 1661. Ingrica ecclesiastica.

[7] Registrat. den 27 augusti 1663.

[8] Jfr registrat. för samma år och dato.

på grund af sjuklighet ständigt intaga sängen. Han förmådde endast ordinera en prästkandidat till präst, och detta gjorde han sängliggande. Att han icke kunde uträtta något till reformationens genomförande uti Ingermanland, faller af sig själf [1]. Enligt Rhyzelius skulle han redan dött i september 1665 [2]. Hans efterträdare såsom superintendent öfver Ingermanland var teologie professorn i Åbo doktor A. G. Thavonius, som blef utnämnd till superintendent här den 23 juni 1666 [3]. Rhyzelius antager, att han blifvit det först 1667, hvilket är oriktigt. Icke heller han har kvarlämnat några djupa spår af sin verksamhet såsom superintendent. Thavonius klagar öfver den otillräckliga lönen och begär att såsom prebende erhålla Narvas svenska eller tyska pastorat. Han synes hafva haft den svenska församlingen i Narva såsom prebende. Den tyska åter kunde konungen ej bortgifva, alldenstund församlingen hade jus patronus [4]. Vid sin afresa från Narva hade han innestående restantier på sin lön hos regeringen för de fyra sista åren. Han blef biskop i Viborg 1672 och efterträddes såsom superintendent i Narva af prosten uti Ivangorod mag. E. Albogius [5]. Han var redan en gammal man och dog 1678. Som vi sett, hade han redan många gånger förut förestått superintendentbefattningen i Narva, innan han nu erhöll fullmakt på nämnda tjänst. Han hade förut gjort sig känd som en ifrig antagonist mot ryssarnes fria religionsöfning. Såsom superintendent bibehöll han i detta afseende samma sinnesstämning. Efter hans död utnämndes teologie professorn i Åbo doktor P. Bång till hans efterträdare. Dennes fullmakt är daterad den 8 maj 1678 [6]. Han innehade superintendentbefattningen uti Narva till september månad 1681, då han blef coadjutor åt biskopen i Viborg. Uppgiften hos Rhyzelius, att han innehaft befattningen mellan åren 1679—1683, är icke öfverensstämmande med verkliga förhållandet [7]. Bång intresserade sig mycket för sitt

[1] Jfr E. Albogii bref till K. M. T. något af åren 1666—1673. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr Rhyzelii förut cit. arbete bok 9 pag. 60.

[3] Registrat. af samma år och dag.

[4] Jfr Thavonii skrifvelse till K. M. T. af den 5 juli 1673. En skrifvelse odaterad båda uti Ingrica ecclesiastica.

[5] Fullmakt den 6 maj 1673 registrat.

[6] Jfr registrat. för samma år och dag.

[7] Jfr Rhyzelii förut cit. arbete bok 9, pag. 61.

stift, men den korta tid, han var dess öfverherde, tillät honom icke uträtta mycket för dess bästa. Han inlämnade dock till regeringen ett ganska vidlyftigt förslag öfver de förändringar, som han fann nödiga att genomföra för stiftets bästa. Förslaget, som är kändt under benämningen Bångs trettiosju punkter, blef under hans efterträdare genomfördt.

Med doktor J. Gezelius den yngre, som blef superintendent här den 17 september 1681 [1] och innehade samma befattning till den 18 augusti 1688 [2], erhöll det ingermanländska stiftet en af sina verksammaste chefer. Men då författaren kommer att ägna en särskild afdelning uti föreliggande afhandling åt Gezelii verksamhet som stiftschef, anser han öfverflödigt att här lämna någon redogörelse därför. Äfven här har Rhyzelius gjort sig skyldig till oriktiga uppgifter om Gezelii ämbetstid, som han förlägger mellan åren 1684—1690 [3]. Gezelii efterträdare såsom superintendent öfver Ingermanland blef prosten doktor J. Lang uti Nyen. Han sökte träda i Gezelii fotspår och innehade platsen från 1688 till 1700 [4]. Hans efterträdare blef pastorn i franska församlingen i Stockholm doktor N. Bergius, hvilken blott innehade denna befattning till 1701 [5]. Samma år erhöll det ingermanländska stiftet sin siste superintendent, i det att teol. professorn vid Åbo universitet doktor J. Rungius utsågs till innehafvare af denna befattning. Äfven han sökte arbeta för uppnående af samma mål, för hvilket doktor Gezelius så ifrigt sträfvat, men han dog under Narvas belägring 1704, och härmed var det slut med den svenska kyrkostyrelsen i Narva [6].

[1] Fullmakt den 17 september 1681.

[2] Jfr registrat. för samma år och dag.

[3] Jfr Rhyzelii förut cit. arbete.

[4] Fullmakt den 18 augusti 1688, registrat.

[5] Fullmakt den 16 juli 1700, registrat.

[6] Såsom prof på huru lättvindigt en författare i början af 1700-talet kunde handskas med sifferuppgifter angående den tid under hvilken Narvas superintendenter innehade sitt ämbete meddelas här ett utdrag ur M. Zethrini Catalogus Chronologicus Praesulum sive Archi-episcoporum et episcoporum. Holmiae MDCCXI. Superintendentes Narvenses instr:a R. Christina:

1. M. Henricus Stahlius a. Christ. 1647.
2. M. Johannes Rubeckius 1659.
3. M. Salomon Mathiæ 1660.
4. Dr Abrahamus Thavonius 1666.
5. M. Ericus Albogius 1673.
6. Dr Bång 1679.
7. Dr Gezelius jun. 1682.
8. Dr J. Lang 1693.
9. Dr Nicolaus Bergius 1701.
10. Dr J. Rungius 1702.

Sedan konsistoriet uti Narva kommit till stånd, företog sig superintendenten att efter svenskt manér indela stiftet uti prosterier. Denna indelning var dock icke alldeles främmande för stiftet, ty innan Ingermanland blef eget stift, var det fördeladt uti två prosterier. Enligt den nya bestämmelsen skulle hvarje prosteri omfatta 8—9 socknar[1]. Till en början synes stiftet blifvit indeladt uti fyra prosterier, åtminstone omtalas fyra prostar närvarande på 1643 års synod[2]. Sedan tillkom ytterligare ett kontrakt, men stiftet synes endast haft 5 prostar, hvilket bland annat framgår däraf, att när Karl den XI till Ingermanland sände några exemplar af den till hågkomst af 1693 års jubelfest slagna medaljen, voro fem exemplar afsedda för prostarne i stiftet. Det är icke heller antagligt, att någon prost blifvit bortglömd, emedan Karl den XI af Narvas konsistorium begärt upplysningar om huru många prostar funnos i stiftet.

Superintendenten Thawonius gjorde äfven försök att tillsätta en rysk pastor såsom prost öfver de grekisk-katolska församlingarna uti stiftet. Nämnde tjänsteman skulle naturligtvis intaga samma ställning till de grekisk-katolska församlingarna, som de andra prostarne innehade till stiftets återstående församlingar. Åtgärden synes väl tillfredställt den grekisk-katolska kyrkans bekännare, men Thawoni efterträdare, Erik Albogius, gjorde saken om intet, därigenom att han icke ville erkänna den ryske prosten[3].

Prostarne utnämndes af superintendenten, och kontraktets präster synas icke haft något inflytande på utnämningen. I sitt förhållande till konsistoriet i Narva intogo de ingermanländska prostarne en egendomlig ställning. Såsom adjungerande medlemmar uti konsistoriet stodo de i jämnbredd med nämnde

I ersättning för bristande noggrannhet i sifferuppgifter vill författaren dock uppfriska läsarens minne genom följande rim:

Narvensis hos Cathedra
Tibi præsules ministrat,
exinde computando
Christina quo volehat,
ibi erigi Cathedram.
Sunt Stahlius deinde
Rudbeckius deinde
Salomon Thavoniusque
Albogius Petrus Bång
Gezelius deinceps
Jacobus ille Langus
Mox Bergius deinceps
fit Rungius.

[1] Jfr Stahells instruktion § 6.

[2] Jfr programmet för 1643 års synod. Ingrica ecclesiastica.

[3] Jfr P. Sovilioffs klagomål. Lagus historiska handlingar, häftet 1 pag. 27.

institutions asessorer, men såsom prostar lydde de under nämnde myndighet. I likhet med konsistoriet uti Narva hade kontraktsprostarne både en dömmande och en öfvervakande myndighet. De erhöllo i andliga mål en inskränkt domsrätt, i det att de voro skyldiga att upptaga alla inom kontraktet förekommande konsistoriemål och söka, så vidt möjligt var, afhjälpa dem. Befanns något mål vara särdeles svårt eller viktigt, borde det antingen omedelbart remitteras till konsistoriet i Narva, eller ock ålåg det vederbörande prost att till nämnde myndighet insända de protokoll, som blifvit förda vid utredningen af dylika mål jämte alla öfriga dithörande handlingar.

Sin öfvervakande myndighet skulle prostarne företrädesvis utöfva vid de visitationer, som de å ämbetets vägnar voro skyldiga att företaga. Deras visitationsarbete blef ganska mödosamt, i det att de två gånger om året borde hålla visitationer uti kontraktets alla församlingar, af hvilka åtskilliga voro ganska vidsträckta, så att kyrkorna därigenom ofta lågo på långt afstånd från hvarandra.

Prostarnes visitationer hade en tvåfaldig uppgift: dels att förskaffa visitator en noggrann underrättelse om huru vederbörande präster skötte sitt maktpåliggande kall, dels att utröna, huru det stod till med församlingsboarnes kristendomskunskap och sedliga vandel. I det förra fallet borde visitator noga underrätta sig om huru vederbörande församlings prästerskap skötte alla åligganden, som tillhörde deras prästerliga kall. Hit hörde att prästerna ofta och troget höllo predikan, förrättade dop och skriftermål, besökte sjuka m. m. Lika viktigt var det äfven, att visitator genom samtal med vederbörande församlingsmedlemmar erhöll noggrann kännedom om sockenprästernas dagliga lif: om detta såsom sig borde var fläckfritt, så att prästerna därigenom kunde tjäna sina åhörare till föresyn. Befanns prästerskapets dagliga lefnad vara i någon mån tadelvärd, så att prästerna voro trätgirige "dryckesbullar", eller gjorde sig skyldige till utöfvande af andra laster, hvarigenom de åstadkommo allmän förargelse i sina församlingar, tillkom det visitator att härför "korrigera och karpera" dem. I senare fallet borde visitator dels genom katekesförhör taga reda på huru det stod till med vederbörande sockenallmoges kristendomskunskap, dels äfven söka utröna, huru det förhöll sig med folkets kristliga vandel.

På samma gång som visitator för sockenallmogen beto-

nade vikten af flitig kyrkogång, borde han äfven taga reda på om de uti ifrågavarande socken boende större godsägarne eller deras amptmän eller några andra dylika personer, som hade många bönder och tjänare under sitt husbondevälde, tillåto dessa att flitigt gå i kyrkan. Visitator borde äfven göra sig underrättad om, huruvida de ifrågavarande jordinnehafvarne ordentligt betalade tionden och öfriga prästerskapet tillkommande löneförmåner. Befanns något uti pastoratet vara uti olag, tillkom det visitator att med lämpa och försiktighet söka ställa allt till rätta eller ock remittera ifrågavarande mål till domkapitlet uti Narva. Öfver allt det, som förekom vid visitationerna, ålåg det visitator att föra noggranna protokoll, hvilka senast fyra veckor efter afslutad visitation skulle insändas till domkapitlet i Narva.

Den tredje hufvuduppgiften, som ålåg de ingermanländska kontraktsprostarne, var att fungera som lärare i dogmatik för kontraktets präster, klockare och diakoner. Fyra ganger om året skulle kontraktsprostarne sammankalla ofvannämnda kyrkotjänare till ett particular convent, på hvilket de skulle "pie et placide" diskutera den lutherska kyrkans dogmatiska spörsmål. Hafenrefferi berömda dogmatik skulle därvid läggas till grund för diskussionerna, och dessa borde anordnas så, att deltagarne kunde under årets lopp hinna med att fullständigt ga igenom ifrågavarande bok. Efter hvarje dylikt konvents slut borde vederbörande prost noga taga reda på hurudant tillstandet varit i kontraktet efter den senast hållna visitationen. Såsom mycket betecknande för tiden och landet kan anföras, att vid dessa partikularkonvent var öfverflöd i mat och dryck förbjudet, och på det att detta förbud icke skulle blifva en död bokstaf, var superintendenten pliktig att efter hvarje dylikt mötes slut därom hålla ransakning på det sätt och manér, han fann för godt[1].

[1] Då Hafenrefferi dogmatik spelade en stor roll vid den teologiska undervisningen under sextonhundratalet, har författaren ansett sig här böra redogöra för innehållet af densamma. Bokens titel är följande:

Compendium Doctrinæ coelestis

ex

Locis Theologicis Reverendi atque Clarissimi Viri D. n. Matthiæ. Hafenrefferi S. S. Theologiae Doctoris et in celeberrima Tubingensium Academia Professoris publici collectum et In usum scholarum particularium inclyti Regni Sveciae separatum editum.

Stockholmiae.

Excudebat Ignatius Meurerus 1640.

Totum hoc Locorum Theologicorum compendium in tres libros tribuo quorum.

För sitt i många afseenden ansträngande och maktpåliggande arbete erhöllo prostarne under en lång följd af år icke någon lön. På superintendenten Bångs initiativ bestämdes det år 1681, att prostarne skulle såsom ersättning för sitt arbete

I) Primus est. de Deo.
II) Secundus de Angelis.
III) Tertius de Homine.

Liber Primus.

I) De Deo.
II) De Creatione.
III) De Providentia Dei.
IV) De Scriptura sacra.

Liber Secundus.

I) De Angelis in genere.
II) De Bonis Angelis.
III) De Malis Angelis.

Liber Tertius.

De homine.

Quot sunt igitur Status Hominio.

I) Status integritatis ante Lapsum.
II) Status peccati post Lapsum.
III) Status Restaurationis per Christum.
IV) Status post Mortem.

Status Integritatis.

I) De Animae humanæ immortalitate.
II) De Animae humanæ propagatione.
III) De Imagine Dei in Homine.
IV) De Libero Arbitrio.

II) *Status peccati post Lapsum.*

III) *Status Restaurationis.*

1) De Prædestinatione.
2) De Christo.
3) De Fide.
4) De Lege et Ewangelio.
5) De Pœnitentia.
6) De Ecclesia.
7) De Sacramentis.
8) Justificatione.
9) De Cruce et Precibus.
10) De Diversis vitæ Ordinibus.

IV) *Status est post. Mortem.*

I) De Morte.
II) De Immortalitate Animæ et Corporis Sepultura.
III) De Limbo Patrum.
IV) De Purgatorio.
V) De Invocatione et Intercessione Sanctorum.
VI) De Fine Mundi.
VII) De Mortuorum Ressurectione.
VIII) De extremo judicio.
IX) De Inferno.
X) De Vita aeterna.

Boken består af 312 sidor liten oktav. Deltagarne uti ifrågavarande partikularkonvent skulle således under tre månader lära sig 78 sidor, för att

erhålla två tunnor spannmål från hvarje pastorat inom kontraktet[1].

Inom hvarje församling borde finnas en kyrkoherde, som, oberoende om han bodde på landsbygden eller i städerna, icke finge innehafva någon anexförsamling[2]. Såsom kyrkoherdens biträde skulle i hvarje församling tillsättas en komminister och en klockare[3]. Förutom dessa förekommo äfven i hvarje socken åtskilliga andra personer, som hade kyrkliga uppgifter, såsom tutores ecclesiæ, sexmän och küster. För att kunna utnämnas till komminister erfordrades att prästkandidaten kunde förete intyg om att hafva gjort sig känd för en ostrafflig vandel, kunna väl bestå profvet uti prästexamen samt i öfrigt vara i besittning af de egenskaper, som äro nödvändiga för en duglig församlingslärare. Innan ordination fick äga rum, var prästkandidaten skyldig att genom en rysk eller finsk predikan visa sig besitta tillräckliga kunskaper uti ryska och finska språken[4].

Äfven stiftets kyrkoherdar erhöllo en ny instruktion af Stahell. Det var hufvudsakligen tre uppgifter, som den nye stiftschefen genom sin instruktion ville lägga kyrkoherdarne på hjärtat. De skulle först och främst beflita sig om att rent, klart och tydligt för sina församlingsboar predika Guds ord[5]. De borde betrakta det som en samvetssak att föra en fläckfri vandel och skulle noga taga sig till vara för att utan särskildt tillstånd gripa in uti sina grannpastorers verkningsfält. Å andra sidan borde de också tillse, att ingen främmande präst utan särskildt tillstånd uppträdde uti deras egen socken[6].

Då Guds ord skulle vara normen för predikningarna, och dessa på samma gång borde öfverensstämma med den lutherska uppfattningen af trosläran, så blef följden den, att prästerna jämte bibeln äfven måste studera de tre symbola samt den

hinna afsluta den på året. I betraktande af bokens format, synes detta icke varit så öfverdrifvet långt pensum. Men alldenstund boken är författad på romarespråket, torde uppgiften varit benig nog för Ingermanl. klerus. Att ifrågavarande konvent under de första åren, då Stahell var Ingermanlands superintendent, verkligen kommo till stånd, är säkert.

[1] Bångs gravamina § 24. Ingrica ecclesiastica.
[2] Stahells instruktion § 19.
[3] D:o d:o § 20.
[4] D:o d:o § 21.
[5] Instruktio pastorum. Ingrica ecclesiastica.
[6] Jfr Stahells instruktio pastorum.

lutherska kyrkans öfriga bekännelseskrifter[1]. Superintendenten ställer äfven samma fordringar på prästernas katekisationer och kasual tal. Han förbjuder prästerna att i religiösa föredrag använda berättelser, hämtade ur profanhistorien, och ännu mindre var det tillåtet att vid sådana tillfällen citera de gamla hedniska författarnes skrifter. Med rätta ålägger superintendenten dem att lämpa sina predikningar efter åhörarnes ståndpunkt och därvid samt i sina föredrag noga taga sig tillvara för att begagna ord, lånade från latinet eller annat språk, som åhörarne icke förstodo. Prästerna borde dessutom premeditera sina predikningar och sedan ordentligt nedskrifva dem, på det att de vid generalvisitationerna skulle kunna uppvisas för visitator.

Men den nye stiftschefen ansåg med rätta, att en församlingslärare kunde lika mycket inverka på sina åhörare genom sin vandel som genom sin lära, och därför gjorde han det till en samvetsplikt för prästerna att bemöda sig om att föra ett fläckfritt lefverne, så att de därigenom kunde tjäna som föredöme för sina åhörare, hvilka de icke genom olidlig procedur borde stöta för hufvudet[2]. En församlingslärares bemödanden borde framför allt gå därpå ut, att allt skulle lända åhörarne till uppbyggelse och evig välfärd. Det ålåg därför en församlingslärare att bemöda sig om alla kristliga dygder, väl förestå sitt hus, uppfostra sina barn i gudsfruktan, samt dagligen undervisa såväl dem som tjänstefolket uti katekesen.

Mot de ryssar, som bodde inom pastoratet, skulle kyrkoherden visa sig vänlig och förekommande samt med all flit se därpå, att de med goda ord och bevekliga argument i all saktmodighet och utan tvång kunde dragas till den lutherska kyrkans gudstjänst. Läto ryssarne förmå sig härtill, blefvo de befriade från att betala metropolit-pänningar.

Den ingermanländske pastorn måste, såsom redan är sagdt, inskränka sin verksamhet till sin egen församling och ägde hvarken rätt att utan superintendentens medgifvande hålla predikningar i en annan socken, ej heller på villkor tillåta någon främmande präst uppträda i sin egen församling[3].

De lutherska prästerna ålades att noga se till, att icke någon rysk präst hemligen smög sig in i deras pastorat och

[1] Jfr Stahells instruktio pastorum.

[2] Jfr Instruktio pastorum. Ingrica ecclesiast.

[3] Jfr Instruktio pastorum af Stahell.

utan vederbörande pastors medgifvande utöfvade några kyrkliga handlingar. Ville ryssarne däremot hafva sin egen präst, voro de pliktiga att, innan denne fick tillträda sitt ämbete, skriftligen förbinda sig att allt framgent aflöna äfven den lutherska kyrkans prästerskap.

En vidsträckt visitationsskyldighet ålåg äfven de särskilda församlingarnas prästerskap. Kyrkoherden tillsammans med komministern och den ryske prästen eller diakonen skulle två gånger om året, i mars och september, hålla visitationer eller husförhör i sin egen församling. Vid dylika tillfällen borde visitatorerna framför allt taga sig till vara för alla egennyttiga handlingar såsom frosseri och dryckenskap, hvilka förhindrade visitationen och gjorde prästerskapet illa stinkande för folket. Tiden för ifrågavarande sammankomsters hållande skulle tillkännagifvas från predikstolen 14 dagar förut; dessutom ålåg det pastor att därom särskildt underrätta de ståndspersoner och amtmän, som bodde inom socknen, på det att dessa skulle blifva i tillfälle att förmå sina underlydande att infinna sig å mötet[1]. Huruvida socknarne i och för detta ändamål skulle fördelas i särskilda kretsar eller rotar, därom nämner icke superintendenten något i sin instruktion för prästerna, men det är mycket antagligt, att hvarje hof bildade en dylik krets eller rote. Sedan de förut nämnda visitatorerna infunnit sig på ett torp eller hof, borde de kalla inför sig samtlige dess invånare och för dem redogöra för ändamålet med sammankomsten. Sedan detta skett, skulle det egentliga förhöret taga sin början. Inledningen skedde medelst bön och psalmsång, hvarpå alla de närvarande, såväl gamla som unga, måste undergå förhör. Ett undantag härifrån utgjorde adliga personer, som voro öfver 12 år gamla. Äfven här hade visitationen ett dubbelt ändamål, i det att visitatorerna såväl skulle taga reda på huru det stod till med folkets kristendomskunskap som äfven göra sig underrättade om, huruvida folket förde en kristlig vandel. Genom katekesförhör skulle de utröna måttet af folkets kristendomskunskap, och därvid borde de icke nöja sig med om folket kunde recitera Luthers lilla katekes, utan de skulle med all flit vinnlägga sig om att göra innehållet fullt begripligt för dem, som besökte mötet. Efter kristendomsförhörets slut, gällde det för visitatorerna att taga

[1] Jfr Stahells instruktio pastorum.

reda på folkets sedliga ståndpunkt. Därvid borde de lägga sina församlingsboar på hjärtat, huru viktigt det var, att de flitigt gingo i kyrkan, ofta använde nådemedlen samt dagligen höllo husandakt och icke lefde i kif och tvedräkt med hvarandra. Befanns det, att någon af åhörarne gjort sig skyldig till gröfre förseelse eller uppfört sig mindre väl, erhöll denne varning med tillagd förmaning att för framtiden bättra sig.

Allt, hvad som förefallit vid dessa visitationer, ålåg det visitatorerna att noggrant anteckna i det protokoll, som fördes vid dessa sammankomster, och hvilket dels skulle uppvisas vid nästa prostvisitation, dels i afskrift omedelbart insändas till superintendenten i Narva[1].

För att handhafva sockenkyrkornas ekonomi och i allt öfrigt stå på kyrkornas bästa samt att i hithörande frågor lämna kyrkoherdarne biträde tillsatte superintendenten i hvarje socken s. k. tutores ecclesiæ eller kyrkoföreståndare. De hafva antagligen varit två uti hvarje församling. I Narva tillsattes dessa ämbetsmän af stadens magistrat. År 1650 erhöllo äfven landsförsamlingarna rätt att själfva tillsätta dylika ämbetsmän. Dessa två hade till sina biträden sexmän, hvilka vanligen tillhörde böndernas klass[2]. Genom den af Stahell för tutores ecclesiæ utfärdade instruktionen ålades de att föra ett ostraffligt lefverne och att därjämte biträda pastor uti de ärenden, till hvilkas utförande han begärde deras hjälp, således äfven när det gällde att upprätthålla kyrkotukten. Nämnda tjänstemän skulle därjämte biträda vid vården af kyrkans egendom och se till, att såväl själfva kyrkan med de henne tillhörande åbyggnaderna som den omgifvande kyrkogården med dess stängsel hölls vid makt. Detta var en väl behöflig föreskrift, det oaktadt befunno sig dock de ingermanländska kyrkogårdarne uti mycket vanvårdadt skick, och flertalet af dem låg för fäfot. Tutores ecclesiæ voro därjämte pliktiga att föra noggranna räkenskaper öfver kyrkornas inkomster och utgifter, förse räkenskaperna med nödiga verifikationer och så tidigt afsluta dem, att de kunde uppvisas för superintendenten vid årets generalvisitation. En af tutores skulle medfölja på visitationerna och hafva till uppgift att framföra folket inför visitatorn samt taga reda på hvilka

[1] Jfr Stahells instruktio pastorum. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr Gezelii skrifvelse till K. M. T. Ingrica ecclesiastica.

som gömt sig undan och icke kunnat påträffas. Detta uppdrag funno tutores så obehagligt, att de sällan voro närvarande vid dylika tillfällen, hvarför ock detta åliggande år 1645 öfverflyttades på starosterna och pristaverna. Tutores ecclesiæ skulle dessutom uppbära skole- och djäknepänningarna och lämna dem till vederbörande pastor samt förvara de medel, som influtit till nattvardsvin och oblater. För alla sina besvär erhöllo tutores ingen annan ersättning än fri lägerstad i kyrkogården samt fri klockringning för sig och sina anhöriga, när någon af dem dött. Det var därför icke underligt, att det hade sig mycket svårt att i socknen träffa på personer, som ville åtaga sig ett dylikt förtroendeuppdrag, synnerligast som man önskade, att socknens mest framstående medlemmar skulle innehafva det samma. Äfven bönderna vägrade att göra sexmanstjänst. På den grund blef det flera gånger, till och med på 1680-talet under det Gezelius var superintendent, satt i fråga att bötfälla de personer, hvilka icke ville mottaga en dylik befattning, helst som den blott behöfde innehafvas i tre år. Regeringen nekade dock att bifalla en framställning i sådant syfte[1].

Därjämte borde i hvarje kyrka finnas en vaktmästare = küster, hvilken hade som främsta uppgift att flitigt uppvakta i kyrkorna och där lämna prästerna allt det biträde, de kunde behöfva. Pastorn och komministern skulle han dessutom åtfölja på deras sjukbesök, hvarjämte han var skyldig att medfölja prästerskapet på synoder och konvent[2].

Som vi sett, hade redan Gustaf Adolf 1622—1623 anslagit en tredjedel af tionden till prästerskapets aflöning[3], men ifrågavarande pålaga rönte stort motstånd från befolkningens och särskildt från bojarernas sida, hvarför det ock dröjde ganska länge, innan aflämnandet af tionde blef mera allmänt. I trots af påbudet synas icke heller några kyrkohärbergen hafva blifvit inrättade[4]. Tionden upptages dock såsom kronouppbörd för åren 1630—1631, hvaraf framgår, att kronan då upp-

[1] Jfr Gezelii skrifvelse till K. M. T., antagligen år 1686 eller 87. Skriften är nämligen odaterad. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr Stahells förslag till kyrkoorganisation uti Ingermanland.

[3] Jfr pag. 14 af denna afhandling.

[4] Jfr Gezelii skrifvelse till K. M. T. Skriften är odaterad, men är antagligen författad åren 1686—87.

bar sin del af tionden[1]. Då generalguvernören B. Oxenstjerna 1639 företog sig att ordna de kyrkliga förhållandena uti Ingermanland, reglerade han äfven prästerskapets aflöning[2]. Hvar bonde skulle årligen gifva sin pastor i underhåll af hvarje hake jord 10 kappar råg, 10 kappar korn och 10 kappar hafre. Från en half hake tillkom pastorn utaf hvart och ett af nämnda sädesslag 7 kappar och af en fjärdedels hake 4 kappar. Af hvarje bonde eller hushåll skulle pastor dessutom erhålla 1 skålpund lin och en höna. Såsom jura stolæ tillförsäkrades pastor rätt att uppbära för barndop 6 öre, för jordfästning af bonden eller hans hustru 16 öre, för jordfästning af en dräng, en piga eller ett barn 8 runstycken. Hvarje bonde skulle därjämte erlägga 2 öre uti påskpänningar. Visserligen ålades hvarje bonde, större eller mindre, dessa afgifter till de i regel fattiga landsprästerna närmast af det skäl, att de sistnämnda skulle vara tillförsäkrade ett någorlunda tillräckligt underhåll; men generalguvernören åsyftade äfven att genom detta aflöningssätt bereda prästerna, som själfva hade att uppbära sina löneförmåner, lämpliga tillfällen att oftare träda i personlig beröring med de ryska bönderna, hvarigenom dessas undervisning om sanningens väg borde blifva underlättad. Till boställe skulle prästerskapet erhålla två obser jord. Detta förändrades sedermera därhän, att den egentliga prästgården bestod af en half hake jord. Den öfriga boställsjorden skulle däremot innehafvas af bönder, hvilka voro skyldiga att bruka prästens egen jord samt verkställa åtskilliga andra arbeten åt boställsinnehafvaren, till hvilken de äfven hade att erlägga sina utskylder med undantag af statien, accissen och mantalspänningarna, hvilka kronan förbehållit sig.

Då Ingermanlands kyrkliga förhållanden 1641—1642 ordnades, omreglerades äfven prästerskapets inkomster[3]. Deras lön skulle fortfarande utgöras dels af den förut omtalade boställsjorden, dels af vissa af församlingsboarne utgjorda natura prestanda, dels ock af de s. k. jura stolæ eller särskilda afgifter, som skulle erläggas till prästerskapet för verkställandet af vissa kyrkliga handlingar. Prästerskapets boställer skulle

[1] Jfr författarens arbete Bidrag till Ingermanlands historia, pag. 70—71, not. anm.

[2] Jfr Super. Stahells skrifvelse den 5 februari 1646. Ingrica ecclesiastica.

[3] Registrat. den 2 juni 1642.

alltjämt bestå af två obser jord, men det dröjde snart sagdt till svenska väldets slut i dessa trakter, innan alla prästgårdarne erhöllo den fastställda jordarealen. Boställsjorden fördelades på det sätt, att kyrkoherden erhöll 20 tunnland, komministern och kyrkobonden 12 tunnland hvardera, samt klockaren 6 tunnland. Såsom allmän regel uppställdes den fordran, att boställsjorden borde ligga så nära kyrkan som möjligt. Om enskilda personer innehade jorden vid kyrkan, tillbytte regeringen sig den för bostället erforderliga jordrymden mot annan längre bort belägen jord. I de pogoster, som kronan bortförlänat till enskilda personer, ålåg det dessa att utan ersättning afstå ett jordstycke af förut bestämd vidd till prästgård[1]. Uppbyggande af nödiga boställshus, om dylika icke funnos förut, skulle guvernören ombesörja. Detta gällde naturligen företrädesvis om prästgårdarne i de många nya församlingarna, som bildades uti Ingermanland.

In natura erhöll kyrkoherden från hofven och sätesgårdarne 12 kappar råg, 12 d:o korn, 6 d:o hafre, 2 lass ved och 1 lass hö, hvilket allt skulle erläggas för hvarje hake jord. För en half obs skulle erläggas 8 kappar råg, 8 d:o korn, 6 d:o hafre, 1 lass ved och $^1/_2$ lass hö. För en fjärdedels obs skulle utgöras 4 kappar råg, 4 d:o korn, 4 d:o hafre, 1 lass ved och $^1/_4$ lass hö. Af hvarje hemman, litet eller stort, skulle kyrkoherden dessutom årligen bekomma 1 mark lin och 1 höns.

Komministern bekom från hvarje hof 1 tunna spannmål och af bönderna för hvarje hel obs 2 kappar korn. Jura stolæ bestämdes på följande sätt: för brudfolks lysning 4 öre, för vigsel 8 öre, för barndop 6 öre; för jordfästning: 1 daler för man, 1 daler för hustru, $^1/_2$ daler för barn, 1 öre för tjänstehjon. Därtill kommo påskpänningar från hvarje hemman. Klockaren erhöll 1 öre för barndop, 2 öre för ringning och 2 öre för hvarje begrafning. Löneregleringen gällde endast provinsens lutherska prästerskap[2] och således icke de ryska prästerna, hvilka aflönades dels med ryskt pastoratsland, dels med de gåfvor, de erhöllo af den grekisk-katolska kyrkans bekännare.

De ryska bönderna tvingades således att aflöna både de

[1] Jfr registrat. den 15 juni 1642.

[2] Prästerskapet uti Ingermanlands städer aflönades efter andra grunder.

lutherska prästerna och sina egna själasörjare. Med anledning af de ryska bojarernas klagomål öfver [1] att deras bönder måste aflöna de lutherska prästerna, af hvilka de dock icke hade nagon nytta, nedsatte regeringen år 1651 dels på grund af de anförda klagomålen, dels till följd af de missbruk, som vid uppbörden af de ingermanländska prästernas löneinkomster gjorde sig gällande, de ryska böndernas bidrag till de lutherska prästerna. Hädanefter skulle nämnda bönder endast erlägga 8 kappar råg, 8 d:o korn, 8 d:o hafre och 2 lass ved, allt beräknadt för hvarje hel obs och i proportion härtill, om de innehade mindre jordområden. Till komministrarne och klockarne måste däremot de ryska bönderna i Ingermanland allt fortfarande utgöra de förut stadgade utskylderna [2]. Såsom vederlag härför erhöllo den grekiska kyrkans bekännare befrielse från skyldigheten att betala metropolitpänningar.

De ofta återkommande klagomålen öfver att de ingermanländska prästerna icke kommo i åtnjutande utaf de af regeringen upprepade gånger utlofvade två obser land till boställsjord föranledde superintendenten J. Rudbeck att år 1661 under sina visitationsresor noga undersöka, huru härmed egentligen förhöll sig. Visitationerna omfattade visserligen endast 23 socknar; åtminstone finnas icke flera upptagna uti det protokoll öfver dessa visitationer, som ännu finnes kvar. Af detta protokoll framgår, att i blott 7 af de här upptagna 23 socknarna hade prästgårdarnas jord den af regeringen för mer än två decennier sedan fastställda storleken. Antagligt är det väl äfven, att det i förevarande afseende ej stod bättre till uti Ingermanlands öfriga socknar, och prästerskapet hade således i detta fall fullt giltiga skäl för sina klagomål [3].

[1] Jfr Landsåtarnes uti Ingermanland klagomål, framlämnade till regeringen genom Johan Hulsshorst och Isai Aminoff 1650. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr K. M. T. nådiga resolution och förklaring öfver de punkter och ärenden, som på samtlige adelns och landsåtarnes uti Ingermanland vägnar, deras deputerade, de ädle och wälbördige Johan Hulsshorst och Isai Aminoff andragit. Stockholm den 30 april 1651. Ingrica ecclesiastica.

[3] Utdrag af Rudbecks visitationsprotokoll angående det ingermanländska prästerskapets boställsjord. Ingrica.

Appolio	socken:	Prästgården	litet mera än en ny obs.
Capurie	„ :	„	två obser.
Dudlehåf	„ :	„	två d:o
Deglina	„ :	„	endast 8 tunnors utsäde.
Globitz	„ :	„	strid om pastoratslandet.

Emellertid inlämnade vidare Ingermanlands lutherska prästerskap genom prosten J. Albogius år 1679 en mängd "Quereler och Desiderier" till regeringen[1]. I en del af dessa "quereler" påpekas det sätt, på hvilket prästerskapets inkomster erlades eller undanhöllos för de personer, hvilka hade uppdraget att uppbära dem. Så klaga t. ex. landsprästerna öfver att adeln lät begrafva sina döda i städerna, hvarigenom vederbörande sockenpräster förlorade de för dylikt tillfälle af regeringen fastställda jura stolæ. Med afseende på naturainkomsterna påyrkade prästerna, att allmogen i gemen, den ene med den andre, erlade de utgifter, som voro anslagna till prästerskapets och klockarnes underhåll, dock med det undantag att den, som icke förstod finska språket utan höll sig till de ryska församlingarna, skulle på vanligt sätt till den församlingens prästerskap aflämna de afgifter, som tillkommo prästerna. Vidare begärde landsprästerna att få i städerna utan gensägelse af därvarande prästerskap förrätta vigsel mellan adliga personer af deras socknar samt att därstädes få döpa sina åhörares barn, om behofvet skulle påkalla en dylik förrättning. Därjämte ansågo prästerna det vara billigt att erhålla rätt till något fisk, smör, honung och humle af dem bland åhörarne, hvilka bodde i trakter med god tillgång på sådana produkter.

Gubanitz	socken:	Prästgården	två obser.
Cuivas	„ :	„	litet mera än en obs.
Hewa	„ :	„	en och en tredjedels obs.
Cattila	„ :	„	knappt två obser.
Kieltis	„ :	„	icke fullt en obs.
Loppis	„ :	„	två nya obser.
Moloschowitz	„ :	„	en och tre femtedels obs.
Pastor i Ingrica	„ :	„	23 tunnland, icke fullt en obs.
Nova Bura	„ :	„	två obser.
Nyen	„ :	„	icke fullt en obs.
Nötheborg	„ :	„	två obser.
Slawanka	„ :	„	en och en tiondedels obs.
Sqvoritz	„ :	„	två obser.
Tyris	„ :	„	en och en half obs.
Toxowa	„ :	„	icke fullt två obsers utsäde.
Soikina	„ :	„	en obs.
Unaditza	„ :	„	fulla två obser.
Cosemkina	„ :	„	blott 7 tunnors utsäde.

[1] Efterföljande quereler och desiderier hafve hos H. K. M. T:s vår allernådigste konung och herre presterskapet uti Ingermanland igenom dess fullmäktige P. et P. Ivang. M. Justum Albogium uti djupaste underdånighet att andraga.

I syfte att förskaffa Ingermanlands lutherska präster ytterligare fördelar begärde superintendenten Lang, att brukare af pastors boställsjord måtte befrias från antingen alla afgifter till kronan, eller, om detta icke kunde bifallas, att dessa åtminstone ej borde sättas högre än de kronoutskylder, hvilka prästerna själfva voro underkastade för boställsjord under eget bruk. Denna begäran fann Karl XI icke kunna uppfyllas[1]. Däremot ansåg konungen rätt och billighet kräfva, att torpare (bobuller) liksom öfriga icke-jordbrukande församlingsmedlemmar ålades att bidraga till sina själasörjares aflöning. Bestämdt beslut i denna sak ville konungen dock icke afgifva, innan han därom rådfört sig med generalguvernören.

Prästänkornas ställning uti Ingermanland var i många fall bekymmersam. Visserligen erhöllo de två extra nådår[2], men emedan landet var fattigt, inbringade denna fördel blott en ringa behållning. År 1679 begärde dåvarande superintendenten Bång, att de prästänkor, som ville bosätta sig uti stiftets städer, skulle erhålla tillåtelse att där fritt få brygga och bränna. Denna framställning vann sedermera kungl. maj:ts bifall[3]. Superintendenten Gezelius sökte däremot gagna prästänkorna på annat sätt. Han hemställde till regeringen att åt ifrågavarande personer dels skulle upplåtas ledigblifvande ryska pastoratsland, så långt dessa kunde räcka, dels att vid bristande tillgång på sådana åt en pastorsänka skulle fritt upplåtas en hel obs ödeland och åt en komministersänka en half obs[4]. Meningen härmed var den, att nämnda änkor skulle uppodla och bebygga dessa landsträckor och sålunda bereda sig egna hem, sedan prästgården öfvergått till annan innehafvare. Karl XI godkände detta Gezelii förslag så mycket hellre, som statens intressen därigenom befordrades, eftersom den föreslagna åtgärden skulle bidraga till landets uppodling. Det visade sig emellertid snart vara mycket svårt för prästänkorna att bekomma dylika ödeland och ännu svårare för dessa i allmänhet utarmade kvinnor att uti de aflägset liggande öde trakterna skapa sig något hem. Med anledning däraf begärde superintendenten Lang, att prästerna själfva under sin lifstid

[1] K. M:ts resol. på superint. Jacob Langs desideria d. 27 sep. 1694. Registr.

[2] K. M. T:s resolution den 2 maj 1681. Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistoria af Tengström, häftet 5 pag. 18.

[3] Jfr Bångs 37 punkter.

[4] Gezelii skrifvelse till K. M. T., antagligen åren 1686—87. Ingrica ecclesiastica.

skulle få arrendera två obser kronojord mot samma arrendeafgift, som öfriga kronoarrendatorer erlade för jämförliga jordområden. Härigenom skulle den fördelen vinnas, att vederbörande pastor under sin lifstid möjligen kunde blifva i tillfälle att uppodla och bebygga ifrågavarande jordstycke och sålunda tillförsäkra sin hustru ett nytt hem vid inträdande änkestånd. Karl XI gaf sitt bifall äfven till denna framställning dock med det uttryckliga förbehåll, att om någon präst, som erhållit dylik jord i arrende, antingen begärde nedsättning af arrendesumman eller sökte under någon förevändning förskaffa sig framtida besittningsrätt till det på arrende erhållna jordområdet, skulle han vara förfallen till böter af 1,000 daler silfvermynt. Fanns ej för ifrågavarande ändamål lämplig kronojord att tillgå, och kronans arrendatorer ej kunde förmås att mot billig ersättning afstå sådan, så måste emellertid prästerna afbida möjligen uppstående arrendeledigheter af kronojord [1].

Vid tillsättandet af kyrkoherde- och komministersbefattningarna uti Ingermanland synas församlingarna till en början hafva utöfvat en slags kallelserätt och för de kyrkliga myndigheterna presenterat kandidater till de lediga platserna. Stiftschefen hade i så fall blott haft att stadfästa eller förkasta kallelsen. Adeln sträfvade liksom i Sverige att erhålla jus patronatus. Det tyska borgerskapet i Narva hade redan denna rätt vid sin kyrka [2], hvilket äfven var förhållandet med den tyska församlingen i Nyen. Då Ingermanlands förste superintendent vid prästerliga tjänsters tillsättande uppträdde allt för egenmäktigt, uppväckte detta förbittring hos adel, bojarer och landsåtare uti landet, hvilka å sin sida däremot gingo allt för långt i detta afseende, då de utan de kyrkliga myndigheternas hörande både ville till- och afsätta präster i de socknar, inom hvilka de bodde. Regeringen afgjorde omsider fragan till fördel för de ofvannämnda klassserna, hvilka sedermera fingo stort inflytande på valen [3]. Under den följande tiden tillsattes de prästerliga lägenheterna på det sätt, att när en dylik var ledig, uppsatte antingen konsistorium tvenne kandidater på förslag, af hvilka församlingen valde en, eller ock kunde församlingen kalla en präst att intaga den lediga befattningen, under hvilket förhållande domkapitlet hade rätt att stadfästa eller förkasta kallelsen. Utföll valet i ena eller andra fallet

[1] K. M:ts resol. på superint. Jacob Langs decideria d. 27 sep. 1694. Registr.

[2] Jfr K. M. T:s bekräftelse på Narvas privilegier 1634.

[3] K. M:s resol. 30 apr. 1651. Ingr.

lyckligt för den ifrågasatte prästkandidaten, var det i alla händelser icke så säkert, att han erhöll platsen, ty domkapitlet brukade i de flesta fall ställa valet under regeringens beprövande. Sedan Karl XI:tes kyrkolag 1687 erhållit gällande kraft uti Ingermanland, tillämpades äfven där nämnda lags föreskrifter vid prästval. År 1693 blefvo de flesta af landets bättre pastorat förklarade för regala[1]. Icke fullt så många af provinsens mindre pastorat blefvo konsistoriella. Genom Karl XI:s reduktion förlorade flertalet adelsmän den jus patronatus, som af dem innehafts i många ingermanländska församlingar. Efter den tiden förekommo församlingar, i hvilka adeln på grund af särskilda kungabref hade jus patronatus, ytterst sparsamt i landet.

Vi hafva förut redogjort för ryssarnes bemödanden att erhålla präster af sin egen trosbekännelse och tillika framhållit det intryck, som underrättelsen om regeringens beslut, att ingermanländska ryssarnes präster skulle invigas af den nye superintendenten i Narva eller Nyen, utöfvade på ryssarnes känslostämning[2]. En del af Ingermanlands ryska befolkning drog sig undan till Ryssland och kvarstannade där för att undkomma religionsförtrycket. En annan del inkallade i

[1] Oförgripligt förslag på de pastorat och gäll, som uti "superintendentien" Ingermanland kunna skattas för regale, samt äfven de, som allernådigst kunde lämnas till superintendentens och konsistorii disposition.

Regale:	Under *superintendentens och konsistorii disposition:*
Cosemkina	Unaditza
Moloschowitz	Soikina
Gubanitz	Cattila
Capurie	Nova solka
Sqvoritz	Globitz
Deglina	Lisila
Coprina	Kieltis
Dudlehåf	Loppis
Tyris	Nötheborg
Nyens svenska och finska pastorat med socknen Sposkoi, som under een pastor lyda.	Ingris
	Hewa.
Slawanka	
Jeroisari	
Cuivas	
Toxowa	

Jac. Lang

[2] Jfr pag. 27—28 i denna afhandling.

hemlighet ryska präster från de till Ingermanland gränsande ryska landskapen och mötte dem i skogar eller på afsides belägna platser. Här förrättades nu alla den grekiska kultens kyrkliga handlingar, och efter utfördt värf återvände prästerna dit, hvarifrån de kommit[1]. En tredje klass bildades af de förmögnaste ryssarne, till hvilka äfven bojarerna hörde. På grund däraf, att medlemmarne af denna klass i allmänhet voro i besittning af ganska stora jordegendomar, hvilka de kunde förlora, om de flydde till Ryssland, vidtogo de andra åtgärder för att erhålla ryska präster. Hos regeringen i Stockholm eller hos hennes förnämsta representanter uti Ingermanland bönföllo de nära nog oupphörligen om denna förmån. År 1646[2] begärde ryssarne uti Ivangorods hakelverk att få präster från Novgorod, hvilken begäran regeringen emellertid afslog. Icke långt därefter inkom till regeringen en skrifvelse, i hvilken alla de i Ingermanland boende ryssarne förena sig uti bitter klagan öfver den i landet rådande stora bristen på grekisk-katolska präster. Inom hela stiftet funnos endast fem ryska präster[3]. Dessa voro redan gamla, så att de snart kunde falla undan, men icke ens i dessa bortgåendes ställen vore det under för handen varande förhållanden möjligt att anskaffa efterträdare. Att denna ryssarnes uppgift om det ringa antalet ryska präster icke var öfverdrifven, det framgår äfven däraf, att den öfverensstämmer med den, som superintendenten Stahell nästan samtidigt aflät till regeringen[4]. Det ringa fåtalet af grekiska präster hade emellertid till följd, att den grekisk-katolska kyrkans verksamhet i Ingermanland nästan fick ligga nere. Detta framgår äfven af ryssarnes klagomål, då de underrätta regeringen därom, att många ryssar måst dö utan att få mottaga sakramentet, och att flera barn gått hädan utan att hafva kunnat undfå dop. Hos familjer, som bodde aflägset, måste barnens dop i många fall uppskjutas, tills de blefvo flera år gamla. De döda måste begrafvas utan sång och klockringning[5].

[1] Jfr Aminoffs och Hulssh. skrifv. till k. m:t m. fl.

[2] Extract. af K. M:ts nåd. resol. Stockholm 24 okt. 1646.

[3] Jfr Sämptliche Russische Untersassen dess Ingermanlandischen Krivsses. Ingrica ecclesiastica. Skrifvelsen är odaterad, men är troligen författad omkring 1650.

[4] Stahells inlaga till K. M. T. af den 23 juli 1649. Ingrica ecclesiastica.

[5] Jfr not 3.

Icke utan skäl delade ryssarne den öfvertygelsen, att superintendenten Stahell bar skulden därför att det stod så sorgligt till i kyrkligt afseende bland dem, hvarför de äfven framhålla den omständigheten inför regeringen, att Stahell hade hotat att beröfva dem deras religiösa tro, liksom han äfven för icke länge sedan berömt sig af att draga ryssarne in uti den lutherska kyrkans sköte. Ryssarne åter betygade, att det hittills icke lyckats Stahell att förmå någon ryss att öfvergå till lutherska läran, och det skulle icke heller ske[1]. Detta torde dock vara ett öfverdrifvet påstående från ryssarnes sida. Att Stahell på grund af de ryska prästernas fåtal däremot skulle anse sig stå nära målet för sina kyrkliga sträfvanden, är lätt begripligt, men det skulle dock snart visa sig, att han därutinnan storligen missräknat sig. Antagligen på Stahells initiativ föreskref svenska regeringen år 1649, att om några ryska präster kommo öfver gränsen i syfte att förföra de ryska bönderna, skulle de gripas och efter förbrytelsens art straffas med några veckors fängelse, hvarefter de skulle återsändas till Ryssland med hot att, om de återkommo andra gången, blifva underkastade ännu hårdare straff[2].

År 1650 framförde ett par adelsmän, Isai Aminoff och Johan Hulsshorst, de ryska böndernas klagomål till regeringen däröfver, att de icke kunde erhålla några grekisk-katolska präster. De ryska bönderna voro villiga att själfva aflöna dessa präster, och nämnda herrar fäste regeringens uppmärksamhet därpå, att G. A. icke vägrat att gifva dem sådana. Å ena sidan klagade nämnde herrar, att de ryska bönderna "sie mit so unaufhöriglichen seufzen täglichen bitten und schreyen von ihnen angefallen werden, klagendt dass sie aller elendesten leute im der Wehlt, und fast kein barbarischer nation zu finden wehre, welche nicht in seiner sprache die gewohnliche devotion frey hette"[3]. Å andra sidan erinrade nämnde herrar regeringen om det faktum, att ryssarne genom att besticka gränsvakten från Ryssland förskaffade sig

[1] Weitn sigh dan auch, der Herr Supperindententе Mag. Henrico Stahll und der Herr pastor Ernhauff Iwannogrott unss nicht allein vörlængst, gedrawet, und sich, auch Newlich berühmet und vörlauten lassen dass Sie unss zu der Lutterschen Religion bringen wolten, da Sie doch noch keinenn darhingebracht, und Auch keinen nunmehr dahinbringen werden keinen Eintzigen Russen zur Lutterschen Religion zuzwingen. Jfr Sämptliche Russische Untersassen bref. Ingrica ecclesiastica.

[2] Jfr K. M. T:s resolution på Stahells punkter den 6 september 1649.

[3] Aminoffs grav. å landsåt. i Ingerm. vägn. Ingr. 1650.

präster, hvilka efter att hafva i Ingermanland förrättat de kyrkliga bruk, som där boende funno för sig nödvändiga, åter begåfvo sig tillbaka till tsarens område. Att hindra dylika företag från ryssarnes sida var omöjligt[1]. Med anledning af de ryska herrarnes gravamina och petita, hvilka antagligen inlämnades till regeringen af dåvarande generalguvernören uti Ingermanland C. Mörner, ansåg denne sig böra lämna ett utlåtande i den grekisk-katolska kyrkofrågan uti sitt län. Utgående från det faktum, att ryssarnes religionsfrihet hade blifvit bekräftad af forna svenska regenter, och att ryssarne i Ingermanland[2] "icke ehvad flit, konster och anslag, som användts därpå, stodo på intet sätt att bringa ifrån deras grekiska religion", inlämnade han ett nytt förslag till regeringen i och för ordnandet af denna viktiga angelägenhet i provinsen. Enligt detta förslag borde ryssarne uti Ingermanland erhålla fem och deras trosfränder i Karelen två präster. Ryssarne borde få taga sina präster hvarifrån de behagade men med det uttryckliga förbehåll, att de personer, som skulle få mottaga något ryskt prästämbete uti Ingermanland, icke voro kända som mördare, horkarlar och trolldomsmän eller behäftade med andra dylika laster[3]. De borde med ed förbinda sig att lefva och dö i landet, och att lyda dess andliga och världsliga öfverhet. Med afseende på de i förslaget åsyftade prästernas verksamhet bland landsmän borde denna inskränkas därtill, att prästerna skulle hålla sig till sin egen religions föreskrifter, så att de både själfva läste och äfven lärde sina åhörare, hvad nämnda föreskrifter[4] ålade dem såsom böner etc. De skulle därjämte verkställa alla öfliga kyrkliga handlingar såsom att döpa barn, viga brudfolk, begrafva döda m. m. Ofver alla verkställda kyrkliga förrättningar borde prästerna inlämna berättelse till regeringen. Då ekonomiska hänsyn varit de förnämsta driffjädrarna för de ryska prästernas nit uti religionsfrågan, ansåg Mörner det med rätta vara lämpligast, att staten aflönade dessa präster, hvilka därigenom icke

[1] Jfr Landsåtarnes i Ingermanland skrifvelse till K. M. T. Im. Nahmen undt von wegen der Ingermanlandischen samptlichen Ritter, Adell und Lanschafft inlämnad af Johan Hulsshorst och Isai Aminoff. Ingrica ecclesiastica. Skrifvelsen är odaterad, men är troligen författad 1650.

[2] Generalguvernören C. Mörners bref till K. M. T. af Nyen den andre september 1650.

[3] Jfr Mörners förut cit. skrifvelse. Ingrica.

[4] Tzazofinck.

skulle blifva beroende af sina åhörare, och då de icke mera fingo uppbära någon lön af dessa, kunde de sedermera icke heller hafva samma intresse som förut af att fasthålla dem uti den grekisk-katolska kyrkans sköte. Deras lön kunde exempelvis bestämmas till 50 tunnor spannmål och 100 daler i pänningar om året [1]. Gjorde superintendenten sig därjämte älskad af ryssarne, sökte han vinna deras förtroende, och visste han att vänligt umgås med dem, skulle snart nog af sig själf en förändring till det bättre inträda hos ryssarne, och dessa skulle sålunda lättare kunna föras från sin vidskepelse. Under sådana förhållanden skulle äfven ryssarne bättre draga nytta af sin grekiska religion, bättre läsa katekesen samt de många vackra bönerna, som funnos uti deras bönböcker. Enligt Mörners åsikt inneburo ryssarnes fastande och korsande litet eller intet klandervärdt, ty det visade sig, att ju flitigare muschiken fastade, desto bättre betalade han sin ränta, sin skatt och fullgjorde sina öfriga skyldigheter [1]. Då muschiken uttalar sina böner till den heliga treenigheten, till hvilken han vet sig hafva blifvit döpt, kan han äfven så småningom förgäta sina andra förmenta gudomligheter, S:t Maria, S:t Nicolaus, S:t Michael och ängeln Gabriel; och härtill, menar Mörner, kunde Gud med en liten gnista af sin nåd mera förhjälpa honom än alla superintendentens och konsistoriets fåfänga ehuru dagliga invändningar. Mörner ger vidare den grekisk-katolska kyrkans bekännare i landet det vitsordet, att de i sina kyrkor lägga i dagen större vördnad till Guds ära än finnarne uti sina kyrkor, i hvilka senare pärlor ofta kastas för svin.

Sådant var i hufvudsak Mörners förslag till ordnandet af den grekisk-katolska kyrkofrågan uti Ingermanland. Nekas kan icke, att detsamma i många afseenden varit ägnadt att bättre lösa den intrasslade härfvan än flera andra förslag, som blifvit framställda i sådant syfte. Det innehåller icke heller så litet af den ormalist och dufvoenfald, som regeringen ehuru förgäfves fordrade hos Ingermanlands kyrkliga öfverhufvud, men som däremot förefanns hos den världsliga maktens förnämste representant i orten.

Vare sig nu att regeringen tog hänsyn till Mörners framställning eller Aminoffs klagan, eller att hon med afseende på den grekisk-katolska kyrkofrågan uti Ingermanland af andra skäl förändrat tankar, säkert är det emellertid, att hon nu

[1] Jfr Mörners förut cit. skrifvelse.

gaf ryssarne löfte om att erhålla präster, hvilket skulle ske på det sätt, att den person, som invånarne uti Narva afsändt till Kiev för att där invigas till grekisk biskop [1], skulle vid sin återkomst äfven förse dem med nödtorftigt antal präster, hvilka dock skulle tillhöra landets barn, och med ed förbinda sig att vara svenska regeringen trogna [2].

Att detta steg från regeringens sida icke skulle falla konsistoriet i Narva i smaken, det var ju att förmoda. I en till regeringen insänd skrifvelse förklarade också nämnda myndighet, att allt det arbete, som blifvit nedlagdt på ryssarnes omvändelse, hade blifvit gjordt förgäfves genom detta medgifvande åt ryssarne, ty dessa påstodo nu bestämdt, att de icke hade något att skaffa med de lutherska prästerna; de skulle blifva alldeles fria, när Ignati Iwanoff återkom från Kiev [3]. Emellertid befanns det sedan, att nämnde person med hela sitt följe aflidit på resan, och blott en person återkom, hvilken dock Stahell icke ville erkänna för rysk präst, men som regeringen emellertid tillät ryssarne att tillsvidare få behålla. I och för invigningen af den nya kyrkan uti Narva fingo äfven ryssarne inkalla en rysk diak, hvilken dock omedelbart efter invigningen återvände till Ryssland [4].

Vid 1660 års riksdag klagade superintendenten och konsistoriet i Narva öfver att det gick så oordentligt till vid anskaffandet af ryska präster uti Ingermanland. Prästerna hämtade ryssarne fortfarande från Ryssland, hvilket uppenbarligen stod i strid mot alla kungl. förordningar uti religionsfrågan [5]. De ryska prästerna voro därjämte i hög grad skadliga för den grekisk-katolska kyrkans bekännare i Ingermanland, hvilka de förförde till afgudadyrkan och belätens tillbedjande. De uttydde orätt Guds ord och brukade ett för de ryska åhö-

[1] Ärkemandrit Aron Semblicerscoi fr. Nazaret beg. i br. till Ivang:s inv. att få blifva biskop. Jfr bil.

[2] Jfr Kongl. Maj:ts nådige resolution och förklaring öfver de punkter och ärender som på samtlige adelens och landsalarnes uti Ingermanland vägnar deras deputerade de adle och välbördige Johan Hulsshorst och Isai Aminoff underdånigst hafve andraga låtit. Actum Stockholm den 30 april 1651. Ingrica.

[3] Jfr superintendentens och consistoriales i Narva klagomål däröfver den 4 november 1652. Ingrica ecclesiast.

[4] K. M:t Karl Gustafs resol. 20 nov. 1654. Ingr.

[5] Jfr superintendenten J. Rudbecks ingifna punkter och K. M. T:s resolution på de postulata, som superintendenten i Narven J. Rudbeck med consistoris och menige prästerskapet uti Ingermanland hafver insinuera och andraga låtit. Stockholm den 14 december 1660.

rarne ofattligt språk. Men vederbörande myndighet ansåg de påpekade missförhållandena icke vara mindre skadliga för det världsliga regementet i landet. Om nämligen några särskilda, för svenska väldets fortvaro olycksbådande tilldragelser inträffade, såsom t. ex. om ett krig utbröte mellan Sverige och Ryssland, så kunde de präster, som aflagt trohetsed till ryska tsaren, blifva dennes verksammaste handtlangare i Ingermanland emot svenska regeringen. Skäl för sådana farhågor vore att hämta från förhållandena, sådana de framträdt under det senaste ryska kriget. Regeringen befallde med anledning häraf guvernören i Narva att göra allt sitt för att förhindra dylika präster att inkomma i landet. Å andra sidan ville icke regeringen helt och hållet hindra den grekisk-katolska kyrkans bekännare uti utöfningen af deras religion, och på den grund tillät hon nu de grekiska katolikerna uti Ingermanland att ifrån Hvita Ryssland eller från andra under Polen lydande trakter hämta sig präster, hvilka voro hemmastadda i det ryska språket. Dock fästade regeringen härvid det villkor, att ifrågavarande präster skulle stå under kontroll af konsistoriet i Narva och aflägga trohetsed till kungl. maj:t.

År 1680 klagar Bång öfver att stiftet var uppfylldt af ryska präster[1]. Flertalet af dessa voro sådana, som förut rymt från stiftet. De hade hvarken aflagt trohetsed till kungl. maj:t eller inför konsistoris undergått examen prabandæ vitæ, hvilket Bång med rätta anser strida mot kungl. maj:ts resolutioner den 6 september 1649, den 30 april 1651 och den 14 december 1660. Superintendenten Bång var äfven mycket oviss, huru man skulle förfara mot dessa, och begärde på den grund regeringens föreskrift, huruvida de borde tolereras eller fördrifvas ur landet. Bång var dock fortfarande af den åsikten, att endast de infödda ryssar borde antagas till präster, hvilka låtit ordinera sig till landet. Dylika personer kunde man lättare förmå att lära något. Därjämte önskar Bång, att kungl. maj:t ville förbjuda Ingermanlands befolkning att för gudstjänstens skull begifva sig inåt Ryssland, hvilket dittills skett i många socknar.

Äfven Karl XI fann de ryska prästerna vara både okunniga och försumliga uti åliggandet att undervisa åhörarne, hvilka sålunda höllos kvar i vidskepelse och andligt mörker. Mot det kungl. huset och svenska staten, hvilka de uteslöto ur sina kyrkliga förböner, visade nämnda präster därjämte

[1] Jfr superintendenten Bångs punkter 1679—80. Ingrica ecclesiastica.

mycken kallsinnighet. Med anledning häraf förständigade Karl XI Ingermanlands guvernör och superintendent att noga taga reda på förefintliga kungliga förordningar rörande detta förhållande och med allvar tillämpa dem. Han ansåg det äfven vara nödigt att på ryska språket låta trycka kristendomens hufvudstycken såsom tio Guds bud, apostoliska och nicænska symbola, fader vår, sakramentens instiftelse och bruk samt med härtill passande bibelspråk. Men alldenstund det af Gustaf Adolf anskaffade boktryckeriet blifvit förskingradt, påbjöd konungen att på ryska kyrkornas bekostnad låta afskrifva nämnda kristendomsstycken, och ålade han de ryska prästerna att vid ämbetets förlust undervisa åhörarne uti dessa stycken. Vid enahanda straffpåföljd för underlatenhet häruti förständigades äfven samma präster att i kyrkorna läsa det fastställda bönformuläret för det kungliga huset. De förbjödos därjämte vid högsta straff att vid sina sammankomster hemligen eller uppenbarligen framföra de i deras ryska kyrkoböcker intagna execreationer och förbannelser öfver de evangeliska kristna och den rätta kristliga trona [1]. Det vardt dem ock strängt förbjudet att i ord eller handling smäda eller vanvörda det lutherska prästerskapet. Dessa åligganden och förbud borde enligt Karl XI:s åsikt superintendenten vid ordination med omsorg förehålla de ryska prästerna samt äfven fortfarande noggrant öfvervaka, att dessa föreskrifter ordentligt efterlefdes. Dessutom tillkom det nämnda ämbetsmän att med kraft söka afskaffa det ännu förekommande oskicket, att ryssarne, som följde en annan kalender än den för svenska undersåtar gällande, gjorde de senares helgdagar, när dessa icke sammanföllo med de förras, till vanliga arbetsdagar.

I fråga om de ryska prästernas ordination var Karl XI för egen del af den åsikten, att alla präster borde ordineras af superintendenten i Narva, och i enlighet härmed befallde han, att en rysk präst, som låtit ordinera sig af metropoliten uti Novgorod, skulle afsättas. Men å andra sidan kunde icke konungen förblifva oberörd af det faktum, att ryssarne ej såsom sina präster ville erkänna dem, som därtill blifvit invigda

[1] Kongl. M. T:s nådige resolution på några af superintendenten Narven vördige och höglärde doktor Gezelius den yngre andragne och af samtlige prästerskapet som till riksdagen år 1680 och 1683 sig infunno merendels i underdånighet rekommenderade ärender.

Stockholm den 4 maj 1683 registrat.

af den svenska biskopen. De föregående regeringarne hade haft för afsikt att i Konstantinopel låta inviga en lämplig person till biskop öfver grekisk-katolska kyrkan i Ingermanland, hvilken sedermera skulle äga att ordinera präster åt bekännarne af nämnda kyrkas lära. Denna plan hade emellertid icke kommit till utförande, utan hade regeringen tid efter annan tillåtit, att ordination till grekisk-katolsk präst i landet finge förvärfvas i Kiev. Att numera tillsätta en metropolit i Ingermanland finner Karl den elfte icke "anständigt", emedan detta skulle endast tjäna till att "styrka de villfarande", hvarförutom äfven andra "vedervärdigheter" därigenom komme att uppstå. Icke heller fann han det vara gagneligt för svenska väldet att fortfarande tillåta präster inom dess område att bekomma ordination i Kiev, sedan denna stad med sina myndigheter tillhörde tsarernas herradöme.

Hufvudsakligen på grund af anförda skäl fattade nu Karl XI i fråga om de ryska prästernas ordination ett beslut, som mycket påminner om guvernören Mörners förslag i detta afseende. I enlighet med detta kungl. beslut skulle den, som ville låta ordinera sig till präst i någon ledigblifven rysk församling, först anmäla sig därtill hos landets guvernör och inför denne aflägga sin trohetsed till Sveriges konung samt därvid skriftligen tillförbinda sig att icke afgifva trohetsed till någon främmande potentat [1]. Sedan detta skett, och superintendenten äfven erhållit communication därom, ägde prästkandidaten att söka ordination hvar helst han ville. När sådan erhållits och ordinationsbrefvet till bekräftelse därpå blifvit uppvisadt, borde den invigde prästen få tillträda sin församling dock under det ytterligare förbehåll, att han därtill erhölle guvernörens samtycke [1].

Något veto tilldelades således icke superintendenten, och Karl XI hade löst den grekisk-katolska kyrkofrågan i Ingermanland på ett sätt, som borde kunna tillfredsställa båda parterna. Å ena sidan hade konungen sökt att förvissa sig om den ryske prästens trohet mot svenska staten, å andra sidan kunde ju den nye pastorns katolska åhörare icke hafva några giltiga skäl till fortsatt vägran att erkänna honom som sin präst, sedan han efter eget fritt val erhållit prästerliga invigningen.

Det hade varit lyckligt, om den grekisk-katolska präst

[1] Jfr Karl den XI:s skrifvelse den 11 november 1686 registrat.

frågan uti Ingermanland redan vid reformationens början hade erhållit denna lösning. Mycken bitterhet hos den grekisk-katolska kyrkans bekännare hade därigenom kunnat förekommas. Afgörandet af detta i flera riktningar söndrande tvisteämne till förmån för det ryska prästerskapet kom emellertid nu försent, ty endast 18 år efter denna tilldragelse var den svenska kyrkostyrelsen i dessa trakter ett minne blott.

Genom en särskild instruktion ordnade äfven Stahell förhållandet mellan de lutherska prästerna å ena sidan och den ryska prästen eller diakonen å den andra, för den händelse att dessa kyrkliga ämbetsmän bodde inom samma pastorat. Genom nämnda urkund blefvo de ryska prästerna helt och hållet underordnade de lutherska. Utan den lutherske pastorns medgifvande fick icke den ryske prästen förrätta någon kyrklig handling ellet ämbetsåtgärd såsom att döpa barn, viga brudfolk eller förrätta jordfästningar. Erhöll den senare ett dylikt medgifvande af den förre, måste han till den lutherska pastorn lämna en fullständig förteckning öfver alla under tiden af honom förrättade kyrkliga handlingar samt utan dröjsmål äfven sända en dylik till superintendenten [1]. I fråga om sjukbesök ändrades sedan instruktionen därhän, att den ryske prästen icke därtill behöfde någon särskild tillåtelse af vederbörande luthersk pastor. Den ryske prästen var tvärtom skyldig att besöka alla sjuka, hvilka tillhörde den grekisk-katolska hyrkan, dock med det uttryckliga villkor, att han för ett dylikt besök icke fick fordra mer än 8 öre kopparmynt. För sina egna personer ålades de ryska prästerna och diakonerna att flitigt studera Luthers katekes, hvilken de voro skyldiga att recitera ur minnet, om så erfordrades. Vid lokal-visitationerna voro de skyldiga att infinna sig för att examinera ryssarne uti deras kristendomskunskap, för den händelse att de lutherska prästerna icke voro tillräckligt hemmastadda i deras språk. Därjämte voro de skyldiga att hvar och en inom sin pogost resa omkring från den ena gården till den andra för att lära ungdomen katekesen, hvarigenom de blefvo ett slags folkskollärare för sina landsmän [2].

Svenska regeringen och hennes ställföreträdare inom provinsen hade icke endast fordringar och hårda ord för ryssarne utan kunde äfven stundom använda mot dem en form, hvil-

[1] Jfr Stahells instruktion för de ryska prästerna Ingrica. ecclesiastica.
[2] Jfr Stahells instruktion för de ryska prästerna.

ken mera öfverensstämde med den "beskedenhet", som borde visas ryssarne för att förmå dem att öfvergå till den lutherska läran. Regeringen fann sig nämligen föranlåten att slå in på samma väg, hvilken tsaren i Moskva beträdde, när han ville göra proselyter för den grekisk-katolska kyrkan[1], i det att hon genom beviljandet af världsliga förmåner sökte hos ryssarne uppväcka en gynnsammare stämning för reformationen. Om någon medlem af ryska allmogen öfvergick till den lutherska kyrkan, undslapp han att erlägga metropolitpänningar och befriades äfven för vissa år från skyldigheten att betala mantalspänningar. De ryska prästerna åter, hvilka noggrant följde sin instruktion, kunde räkna på att regeringen i ett dylikt fall visade sig fullt erkännsam. Hon hade nämligen på Per Brahes inrådan år 1642 beslutit sig för att med särskilda anslag obligera de präster, som hade själfva grundligt lärt sig Luthers katekes och därjämte flitigt undervisade den ryska ungdomen däri. Den präst, som vid generalvisitationen kunde framvisa 20 personer, hvilka han lärt Luthers katekes, erhöll årligen från ränteriet 4 tunnor spannmål samt dessutom 4 tunnland kronjord, för hvilken han icke behöfde erlägga någon skatt. För 40 personer lämnades 8 tunnor spannmål och 8 tunnland jord[2].

Följde den ryske prästen däremot icke den erhållna instruktionen utan försummade att undervisa den ryska ungdomen uti katekesen, så att han vid visitationerna icke kunde framföra några personer, som han lärt densamma, straffades han första gången med pänningeböter och andra gången med fängelse. Följde därefter icke heller någon förbättring å hans sida i detta afseende, skulle han förlora sitt ämbete. År 1645 ålade regeringen de ryska prästerna att hvarje söndag för sina åhörare föreläsa Luthers katekes jämte litanian och fortfara därmed, till dess man påträffade någon lämplig person, som kunde öfversätta en god predikosamling till ryska språket. För hvarje söndag, som den ryske prästen försummade dessa föreläsningar och således icke åtlydde regeringens påbud, gjorde han sig förfallen till[3] böter: första gången 2, andra gången 4, tredje gången 6 mark silfvermynt o. s. v. ända tills plikten utgjorde 1 rubel för hvarje förnyad försummelse af ifrågavarande slag.

[1] Jfr A. Olearius Muscowitischen und Persischen Reyse, pag. 185.

[2] Jfr Stahells instruktion för de ryska prästerna.

[3] Jfr Stahells cit. instruktion.

De ryska diakonerna fingo år 1645 sitt arbete närmare bestämdt, i det att regeringen ålade dem i stället för den obestämda visitationsskyldigheten, som dittills ålegat dem, att två gånger om året besöka hvarje by i den församling, inom hvilken de bodde, för att undervisa barn och ungdom uti Luthers lilla katekes. Dessutom voro de fortfarande skyldiga att både infinna sig å prästkonventen och deltaga i alla de visitationer, som deras närmaste förmän höllo inom församlingen. För sin verksamhet hade de att inför superintendenten och konsistorium aflägga räkenskap. Emedan diakonerna voro skyldiga att fara omkring i sina respektive socknar för att meddela den ryska ungdomen de första grunderna af kristendomens hufvudstycken, ansåg Stahell det vara rätt och billigt, att de föräldrar, som icke ville sända sina barn till diakonerna för att hos dem atnjuta undervisning i katekesen, borde straffas med böter, hvilket regeringen dock icke gick in på [1].

År 1649 funnos endast 6 ryska präster uti hela stiftet jämte en diakon. De ryska borgarne i Narva förbjödo sina präster att enligt regeringens pabud läsa Luthers katekes, och dessutom förklarade de [2], att om superintendenten infunne sig i kyrkan på visitation, så skulle de allesamman stanna utanför. Superintendenten Stahell klagade däröfver, att de ryska prästerna, hvilka dock voro så felaktiga, refvo neder, hvad han byggde upp, i det att de för sin närings skull utan någon försyn fortsatte att döpa och viga finnar, hvilket ofog Stahell för sin del tror kommer att fortfara, ända tills de ryska prästerna förlorade sina ämbeten. Detta blef äfven regeringens dom öfver de ryska präster, hvilka icke åtlydde de föreskrifter, som Stahell meddelade dem [3].

Vid mötena uti Narva och Coporie fastställdes de ryska prästernas och diakonernas tjänstgöring på det sätt, att de på alla söndagar, särskildt på alla stora högtider och böndagar, skulle i rätt tid hålla gudstjänst uti sina egna kyrkor. Detta påbud var nödvändigt därför, att ryssarne och den lutherska kyrkans bekännare firade särskilda helgdagar, och det således lätt kunde inträffa, att den ena parten arbetade,

[1] Jfr kongl. maj:ts nådiga resolution på superintendenten Henric Stahells underdånigst andragna punkter. Stockholm 8 november 1645. Ingrica.

[2] Stahells inlaga till regeringen den 23 juli 1649. Ingrica ecclesiast.

[3] Jfr K. M. resolution på Stahells inlaga af 1649. Ingrica ecclesiastica.

under det att den andra firade dagen såsom högtidsdag. Om de ryska prästerna ej ställde detta påbud sig till efterrättelse, så gjorde de sig saker till 6 daler silfvermynts böter. Försummade de att hålla gudstjänst på en böndag eller annan högtidsdag, förlorade de sitt ämbete. Det ålåg starosterna att noga vaka öfver, att de ryska prästerna och diakonerna ställde sig detta påbud till efterrättelse. Underläto starosterna detta, skulle de därför under tre månader mista sina ämbeten[1].

Hvarje gång församlingen kom till kyrkan, skulle prästerna och diakonerna med hög och tydlig röst två à tre gånger långsamt läsa upp tio Guds bud, trons artiklarna och fader vår och i dessa stycken äfven undervisa ungdomen. Om prästen eller diakonen i detta fall var försumlig, skulle han förlora sitt ämbete och drifvas i landsflykt. Vid sina gudstjänster ålades de att bedja för det svenska konungahuset och dess medlemmar[1]. Underläto de detta, skulle de straffas som menedare och förrädare. Hvad de föreläste ur psalmerna, evangelierna och apostlarnes skrifter, antingen detta skedde i kyrkan eller annorstädes, borde ske med klara och tydliga ord, på det att de enfaldiga måtte förstå detsamma. Under inga förhållanden var det lofligt att på finska språket meddela undervisning uti den ryska religionen[1]. Förbudet för de ryska prästerna att mottaga några gåfvor af sådana personer, som icke voro fullt mäktiga det ryska språket, upprepades. Vidare förbjödos de ryska prästerna vid högsta straff att icke hvarken hemligen eller uppenbarligen förbanna den lutherska läran eller hennes anhängare. Detta förbud var i hög grad påkalladt, ty hvar och en, som öfvergick till den grekisk-katolska kyrkan, måste öfver den lutherska kyrkan uttala de hårdaste förbannelser. Detta förbannelseformulär förelästes antagligen äfven i de ryska kyrkorna, alldenstund det var intaget uti den ryska liturgien[2]. Förbudet för ryska präster att inträngа inom provinsen förnyades, och detta förbud gällde, antingen de blott infunnit sig där för att verkställa några kyrkliga handlingar eller för att därstädes söka sig en lägenhet. Både den ryske prästen, som kom dit utan pass, och den ingermanländske kyrkotjänare, som härbergerade en dylik präst, gjorde sig saker till landsförräderi. Därjämte ålades de ryska prästerna att föra en exemplarisk vandel, så att de därigenom kunde blifva sina

[1] Jfr Gez. br. till Carl XI 21 nov. 1685. Lit. H. Ingr.

[2] Detta form. finns intag. i bil.

åhörare till efterdöme. Gjorde sig den ryske prästen däremot skyldig till "fyllerij, eeder, svordomar", dryckenskap, slagsmål, otukt, sköraktighet, orättrådighet, snikenhet eller någon annan last, skulle han straffas med fängelse eller landsflykt.

Men det var icke nog med att goda och utförliga föreskrifter lämnades de ifragavarande kyrkliga ämbetsmännen, så att dessa fingo reda på de viktigaste åligganden, som hörde till deras respektive ämbeten, utan det gällde äfven att finna en utväg, hvarigenom man kunde öfvertyga sig om, att kyrkans ämbetsmän verkligen följde de föreskrifter, de erhållit. En dylik utväg erbjöd de årligen återkommande generalvisitationerna, som superintendenten skulle anställa i hvarje socken. I Stahells instruktion var det föreskrifvet att en dylik visitation en gång hvarje år skulle hållas uti stiftets alla församlingar. Att Stahell gjorde allt, hvad han kunde, för att ställa sig denna föreskrift till efterrättelse är säkert, men af hans bref finner man äfven, att han icke alltid kunde fullgöra denna ämbetsplikt. Stundom var han förhindrad af sjukdom, stundom gjorde äfven andra omständigheter hans visitationsplan om intet. Det dröjde ej heller så länge, innan generalvisitationerna upphörde att årligen hallas och endast återkommo hvart tredje år[1]. Stahell kom äfven snart under fund med att folket icke så flitigt som önskligt varit infunno sig på generalvisitationerna, och vi hafva förut äfven sett, att tutores ecclesiæ icke heller gärna uppfyllde sin plikt att framhafva folket vid dessa tillfällen. På Stahells förslag ålade regeringen i Stockholm 1645 alla adelsmän uti Ingermanland eller, om dessa hade förfall, deras amptmän eller arrendatorer att vid två daler silfvermynts vite infinna sig vid general- och partikularvisitationer, medhafvande alla sina underlydande bönder. Infunno bönderna sig icke vid dessa sammankomster, atföljda af hustrur och barn, gjorde de sig förfallna till tva marker silfvermynts plikt för hvarje gång de voro borta. I stället för tutores ecclesiæ alade regeringen starosterna och pristaverna att medfölja på lokalvisitationerna och framföra folket inför visitator. De skulle äfven se till, att icke så mycket folk som dittills försummade att infinna sig å dessa sammankomster[2].

[1] Jfr Bångs grav.

[2] Jfr kongl. maj:ts nådiga resolution på superintendenten Henric Stahli underdånigast andragna punkter. Stockholm den 8 november 1645. Ingrica ecclesiast.

Innan superintendenten begaf sig ut på generalvisitation, brukade han sända vederbörande prästerskap tryckta program, hvilka innehöllo upplysningar om tiden, när dylika visitationer skulle företagas, och huru därvid borde tillgå. Så snart visitator anländt till ort och ställe, kallade han inför sig i enrum hvar och en af socknens präster, klockare och diakoner och frågade dem på samvete, om det inom församlingen funnos några personer, som lefde i uppenbara synder mot tio Guds bud eller förde i öfrigt ett förargligt lefverne. Sedan detta förhör ägt rum, var pastor loci skyldig att inför superintendenten såsom generalvisitator redogöra för gången af sina teologiska studier och på samma gång framlämna sina predikningar, "prydligt nedskrifna på rent papper", samt kyrkans räkenskaper jämte en förteckning öfver hennes egendom. Jämte aflämnandet af dessa dokument ålåg det äfven pastor loci att framlämna en förteckning öfver alla kyrkliga handlingar, han förrättat sedan sista visitationen. Hit hörde sjukbesök, barndop, brudvigsel och jordfästningar. Häraf framgår äfven, att man till och med i dessa aflägsna trakter redan vid denna tid börjat föra ett slags kyrkoböcker. Sedan detta försiggått, skulle folket samlas i kyrkan, hvarest pastor loci då höll en predikan, hvarefter katekesförhör anställdes med de närvarande. Slutligen tillfrågades vederbörande församlingsmedlemmar, om de hade något klagomål mot sitt prästerskap. Häraf finna vi, att biskopsvisitationerna redan då hade den form, hvilken de i hufvudsak bibehållit till våra dagar. En i ögonen fallande olikhet torde dock här böra anföras. Någon tid innan visitationen hölls, hade pastor antagligen genom sin kontraktsprost från superintendenten upptagit en skrift, hvilken innehöll en mängd frågor, på hvilka pastor loci innan visitationen måste aflämna svar. Antagligen voro äfven dessa i skrift affattade. Vid en visitation hade frågorna följande lydelse: 1) om åhörarne gärna och flitigt gå i kyrkan, 2) om de gärna och ofta gå till nattvarden, 3) om någon af åhörarne, sedan de mottagit nattvarden, supa, spela, roffa och slåss, 4) om före och efter predikan öl och vin utskänkes, 5) om någon från vår tro öfvergår till ryska läran, 6) om trolldom och signeri på sjuka och fä och Guds förnekelse sker, 7) om föräldrar och husfäder hålla sina barn och tjänare till kyrkan och till bön, synnerligen att läsa den heliga katekesen, och till kristliga dygder vänja och hålla, 8) om barn och tjä-

nare äro gudfruktige och sina föräldrar lydige visa och sig förhålla, 9) om dråp och oförsonlighet och fiendskap i socknen förekomma, 10) om äkta makar lefva i hat, oenighet och oförsonlighet, 11) om äktenskapsbrott, hordom m. m. ondt går i svang, 12) hvad kyrkan har för inkomster, 13) om kyrkan är försedd med dugliga och flitiga föreståndare, 14) om öfver inkomster och utgifter riktiga räkningar föras, 15) om kyrkor tillbörligt byggas, 16) om pastorerna hafva sitt nödtorftiga uppehälle, 17) af hvilka och huru diakoner betalas, 18) huru många pogoster hvar och en pastor har och huru de heta, 19) huru många hof i hvarje pogost finnas och hvad de heta, 20) huru många byar till hvarje sätesgård, 21) huru många bönder i hvarje hof, 22) om küster vid kyrkan och huru desamma underhållas[1].

Man behöfver icke länge studera de urkunder, som behandla den ingermanländska reformationsfrågan, innan man fäster uppmärksamheten på det förhållandet, att kyrkans ämbetsmän därstädes voro pliktige att hvarje år hålla så många visitationer. Om nämnde möten rätt leddes, hade de en oerhördt stor betydelse för de ingermanländska folkstammarnes religiösa undervisning och ledning. De utgjorde snart sagdt det enda medlet, hvarigenom vederbörande kyrkolärare kunde komma i tillfälle att omedelbart meddela sina åhörare någon religionsundervisning. Men vederbörande visitatorer använde icke alltid i detta fall den "beskedenhet" och klokhet, som här var af nöden vid folkets undervisning, utan kunde stundom mot sina åhörare begagna hårda ord och athäfvor, hvilket ofta hade den påföljden, att invånarne vid den följande visitationen kunde begifva sig till skogs, så att när visitator kom till ort och ställe, han icke påträffade något folk utan fick återvända med oförrättadt ärende. Att använda tvångsmedel, som regeringen gjorde för att förmå invånarne att infinna sig vid de ifrågavarande visitationerna, verkade endast motsatsen af det hon därmed åsyftat, i det att dessa möten för en stor del af provinsens invånare blefvo förhatliga, och ändamålet med dessa mötens hållande blef nästan förfeladt.

Synoderna hade en mycket stor betydelse för det ingermanländska prästerskapets bildning, och de fingo ett ännu högre värde genom det sätt, på hvilket de anordnades af den förste

[1] Visitationsfrågorna finnas tryckta uti Ingrica ecclesiastica.

superintendenten. Äfven synoderna hade en tvåfaldig uppgift för prästerskapet. Dels tjänade de som kontroll öfver det sätt, på hvilket prästerna skötte sina teologiska studier, särskildt om de voro hemmastadda uti Hafenreffers dogmatik, dels kunde prästerna af dem hämta stor både teoretisk och praktisk nytta.

Vid dessa möten uppträdde stiftets bästa förmågor såsom predikanter, och vanligen brukade en predikan hållas på hvart och ett af de fem hufvudspråk, som talades inom provinsen. Dessa föredrag voro icke uteslutande afsedda för uppbyggelse utan voro lika mycket ämnade till mönsterbilder, efter hvilka de i predikokonsten mindre försigkomna prästerna kunde författa sina egna predikningar. Af icke mindre intresse voro prostarnes till hvarje vintersynod inlämnade relationer, som antagligen handlade om det kyrkliga tillståndet inom de respektive kontrakten. Af ifrågavarande relationer upplästes vanligen en på eftermiddagen af de flesta synoddagarne, hvarefter ventilation af densamma ägde rum. Med anledning häraf kunde såväl superintendenten själf som synodens öfriga medlemmar blifva i tillfälle att under diskussionen öfver den upplästa berättelsen lämna viktiga upplysningar om sådant, som kunde vara till gagn för vederbörande pastorer att iakttaga vid den respektiva församlingsvården[1].

I Stahells instruktion föreskrifves det, att superintendenten skulle hålla två synoder om året, den ena i början af året för stiftets prostar och pastorer, den andra i juli med prostarne och diakonerna[2]. Att Stahell regelbundet sammankallade Ingermanlands präster till vintersynoden är säkert, och endast laga hinder kunde förmå honom att afstå därifrån. Om sommarsynoderna lika regelbundet återkommo under hans tid, det är däremot tvifvelaktigt. Att 1643 års sommarsynod var församlad, därom kan intet tvifvel råda, alldenstund själfva disputationen vid nämnda synod ännu finnes i behåll[3]. För öfrigt

[1] Uppgifterna från Stahells synodprogram för 1643.

[2] Stahells instruktion § 11.

[3] *Jova Juva. Disputatio Synodica Æstivalis,* Quam *Deo Ter Optimo Ter Maximo Adjuvante. Sub|præsidio. M. Henrici* Staheln, Superintendentis Narvensis in Ingermannia et Allentaccia, ibidemq; Regij Consistorij Præsidis, Defendent Viri Reverendi et Docti. Dn *Christiernus Georgii,* Diaconus Duderensis. Dn *Martinus Henrici* Fattbur, Diaconus Nievensis Habebitur Disputatio ad d. 27 Junij, Anno 1643.

lämna icke handlingarna uti Ingrica-samlingen några upplysningar därom, hvilket torde innebära, att nämnda synoder icke regelbundet sammankallades.

Att samma former för synoders hållande begagnades i det afsides liggande landet vid Neva som uti det egentliga Sverige, det framgår af programmet för 1643 års synod. Synoden började detta år den 8 januari. På morgonen samma dag hölls en svensk predikan af Erlandus Jonæ öfver ämnet: "Om föräldrarnes och barnens ämbete". Eftermiddagen nämnda dag ålåg det Abraham Beronius Törne att hålla en svensk predikan öfver ämnet: Om "sanna gudfruktighetens öfning". och den därför bestämda texten utgjordes af söndagens epistel 1 v. Dagens förhandlingar afslutades af senior ministerii Martinus Beer med en på tyska språket hållen predikan öfver ämnet: "Guds viljas rätta kunskap och fullbordan". med sön-

Omnes qui 1) baptizantur aqua in nomine Patris, Filij et Spiritus Sancti, 2) Symbolum Nicenum amplectuntur, 3) per solum Christum salvari cupiunt, et 4) student bonis operibus, sunt Christiani Rutheni sunt tales. E. Rutheni sunt Christiani. Major sua lucet luce, ac operos a non indiget probatione. Minor, quæ negatur fortean a nonnullis, explicanda, et demonstranda. Subjectum quod attinet, illos intelligimus, qui in Esthonia, Ingria, Allentaccia degunt, de cæteris, qui extus sunt, et nihil ad nos, parum solliciti.

Prædicati tria priora membra ipsa nituntur exeperientia, omni exeptione majori teste, et collequijs, quæ eum in Synodis, Jwanogrodensi, anno 1642, ad diem 10 februar: ac Narvensi, hoc ipso anno ad d. 11 Januar: demandato Serenissimæ et Potentissimæ Reginæ ac Dominæ, Dn *Christinæ,* Svecorum, Gothorum, Wandalorumq; designatæ Reginæ, etc. Reginæ ac Dominæ nostrae clementissimæ publice et solenniter, præsentibus omnium ordinum Viris spectatissimis plus quam multis, celebratis tum et in Visitationibus localibus, et Generali, secundum tenorem prædictæ Sacræ Regiæ Majestatis Instructionis, feliciter, per Dei gratiam, mensibus Ianuario, Februario et Martio anno præterlapso et currente institutis, cum Ruthenis, Ingricis et Allentaccicis sunt habita. Quartum quod concernit Prædicati membrum, sanctos, et ab omni labe immunes proclamare sicut non possumus Ruthenos: Ita, Deo et veritate testibus, asseverare non dubitamus, illos publica scandala et vitia, quantum fieri potest, aversari, bonisque operibus, non quidem ut mereantur salutem, sed ut fidem, sine operibus mortuam, contestentur, studere, ac vel in excessu vel in defectu peccantes disciplina Ecclesiastica severe coercere. Ergo sequitur Conclusio: Rutheni sunt Christiani quod erat demonstrandum. Nota, Accuratissime observanda est distinctio inter bonos et non bonos, inter informatos et non informatos, inter dociles et non dociles, inter seductus, et seducentes, de illis, non de his, potissimum nobis est sermo.

Votum, Domine doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. Psalm 143: 10.

Revaliæ, Typis *Henrici Westphali,* Gymnasij Typographi, Anno 1643.

dagens epistel till text. — Den andra mötesdagen den 9 januari började förhandlingarna med en svensk predikan af E. J. Falk; texten var Dav. psalm. 2 v. 10—12 och ämnet: "Världslig öfverhets pliktskyldiga omsorg om ämbetet, det heliga evangelii lopp till att befordra". Efter predikans slut höll superintendenten en oration öfver "de hinder, som uppehålla evangelii fria lopp". På aftonen samma dag borde prosten Fattburs "inlagda" relation uppläsas och ventileras. — Den tredje mötesdagen den 10 januari började förhandlingarna med en finsk predikan, hållen af prosten J. Lofmannus öfver ämnet: "En predikants plikt att befordra evangelii cursum". Under superintendentens presidium började därpå en disputation de præcognitis Catecheticis. Såsom respondenter fungerade Ambrosius Winter och E. Nicolai. På eftermiddagen upplästes och ventilerades prosten Lofmanni relation. — Fjärde mötesdagen den 11 januari höll prosten E. Albogius en rysk predikan öfver Joh. 3 v. 36 med ämnet: "Att vi utan tron på Kristum, uti evangelium uppenbarad, icke kunna salige varda". Efter predikan skulle superintendenten hålla ett samtal med ryssarne angående likheten mellan det apostoliska och det nicænska symbolum. Därpå skulle prosten E. Albogii berättelse uppläsas och ventileras. — Femte mötesdagen den 12 januari började med en tysk predikan af prosten Andreas Besicke med text från Tit. 3 v. 1, 2 öfver ämnet: "Undersåtarnes pliktskyldiga hörsamhet att efter Guds vilja och öfverhetens befallning befordra evangelii lopp". Efter slutad predikan ämnade superintendenten hålla en oration om konsistoriet, och på eftermiddagen förelåg prosten Besickes relation att ventileras. — Äfven sjette eller sista mötesdagens förhandlingar inleddes med en predikan på estniska språket, hållen af Frans Illyricus med text från Davids 96:te psalm öfver ämnet: "En uppmaning till åhörarne att tacka Gud för den påbegynta reformationen". Efter denna predikans slut upplöste superintendenten synoden med ett för tillfället lämpligt tal[1].

Att de förändringar i kyrkligt hänseende, som Stahell lyckades genomföra, liksom dennes energiska åtgöranden för åstadkommande af andra sådana, hvilka dock af ännu kraftigare motstånd omintetgjordes, icke i det stora hela mottogos välvilligt af landets invånare, det torde vara lätt begripligt. De tillskyndade nämligen flertalet af landets befolkning betyd-

[1] Uppgifterna från Stahells program för 1643 års synod.

ligt stegrade utgifter och det ingermanländska prästerskapet mångdubbelt större arbete än det, som dittills ålegat detsamma. Den del af provinsens befolkning, som bekände sig till grekisk-katolska läran, trodde sig i Stahells antydda åtgärder därjämte kunna skönja ett annalkande kyrkligt tvångsvälde och ett allvarligt hot mot sin religions fria utöfning.

Oppositionen mot Stahells omdanande verksamhet företräddes och anfördes af såväl den svenska och tyska adeln som de ryska bojarerna i Ingermanland. Nämnda samhällsklasser riktade visserligen sitt motstånd mot alla reformplaner, som syntes leda sitt upphof från Stahell och af honom befrämjades. Men främst vände de sig dock mot den enligt kungl. förordningen af 1642 dem åliggande skyldigheten att bidraga till prästerskapets aflöning, hvars fullgörande de icke ville underkasta sig[1]. Samtidigt härmed framställde ock medlemmarne af bemälda klasser bestämda anspråk på att få sig tillerkänd rättigheten att till- och afsätta präster uti de socknar, i hvilka de hade sina hemvist. Detta motståndarnes trots samt deras, som det ville synas, öfverdrifna fordringar föranledde Stahell att hos generalguvernören begära sammankallande af landets bojarer, landsåtare och adelsmän till en landtdag, hvilken begäran äfven fick sin uppfyllelse i den landtdag, som år 1644 sammanträdde i Narva. Inför här församlade ombud och i närvaro af generalguvernören afgaf Stahell en redogörelse för den pågående reformationsverksamhetens innebörd och dess verkliga syften samt framhöll de särskilda påbud rörande denna sak, hvilka regeringen i Stockholm tid efter annan utfärdat. Därvid sökte han ock fästa medlemmarnes af landtdagens uppmärksamhet på det förhållandet, att dem såsom kungl. maj:ts trogne undersåtare ålage att ställa sig såväl k. m:s berörda påbud till ovillkorlig efterrättelse som hvarje annan af k. m:t utfärdad befallning. Med tillhjälp af generalguvernörens inflytande bekom slutligen Stahell af landtdagen ett svar, med hvilket han förklarade sig nöjd, uttryckande därpå den förhoppning, att landtdagsmännen skulle i framtiden hålla sina afgifna löften[2].

Adeln uti Allentacken gjorde dock fortfarande ifrigt motstånd mot förverkligandet af Stahells reformplaner och ville icke förblifva skilda i kyrkligt hänseende från Estland, med

[1] Jfr Stahells ber. 16 mars 1644 och af 1645.

[2] Jfr Stahells ber. 16 mars 1644. Ingr. sign. 640.

hvilket land den alltid haft sina kyrkliga angelägenheter gemensamma. Den vände sig därför till landtrådet uti Estland med anhållan, att nämnda myndighet ville verka för Allentackens kyrkliga införlifvande med Estland. För ernående af detta mål anlitade adeln äfven olagliga medel. Sålunda förbjöd den sina kyrkoherdar att bevista synoderna i Narva, och under en af Stahells visitationsresor i Allentacken uteblef därvarande adeln allmänt från visitationerna och nekade att lämna superintendenten begärd skjuts emellan visitationsorterna[1]. Omsider verkade motståndarne allt mindre uppenbart. Flera omständigheter visa dock, att adeln under svenska väldet aldrig kunde med blida ögon betrakta reformationsarbetet. Landets grekisk-katolska invånares sträfvanden att erhålla präster af sin egen religion understöddes och gynnades sålunda i hemlighet af den städse missnöjda adeln, som mera såg därpå, att den fick tillräckligt många "afgudiske bönder" som arbetare i och för jordens brukning, än den behjärtade sanningens och Guds ords framgång[2].

Af det föregående hafva vi funnit, att det var klent beställdt med den teologiska bildningen äfven bland det lutherska prästerskapet, och att många af dess medlemmar gjort sig kända för allt annat än föredömlig vandel. Det gällde nu således för Stahell att kunna förmå prästerna af nämnda kyrkosamfund till ett flitigt studium af de teologiska disciplinerna samt till ådagaläggande af ett kristligt uppförande. För ernående af dessa syften lämnade Stahell många och noggranna föreskrifter och sparade icke hvarken på allvarliga förmaningar eller stränga ord. Men det visade sig snart, att ännu kraftigare åtgärder voro af nöden för att upprycka de i försoffning och okunnighet försjunkna lutherska prästerna. Många af dessa blefvo därför af Stahell kallade till konsistoriet i Narva, inför hvilket de erhöllo de skarpaste tillrättavisningar för begångna fel och förseelser[3]. Här bibringades äfven de felande den öfvertygelsen, att om icke en allvarlig förbättring omedelbart inträdde, skulle deras lättja och försumlighet samt klandervärda vandel ovillkorligen vålla dem förlusten af deras ämbeten. Dylika kraftåtgärder medförde åsyftad verkan. Förändringar till ett bättre uti anmärkta missförhållanden började

[1] Stahells ber. 20 mars 1643. Ingr. sign. 234.

[2] Jfr Rudbecks inl. till k. m:t 1661. Ingr. eccles.

[3] Jfr Stahells br. 28 febr. 1643: De inkallade prästerna måste lämna en "revers" om sin förbättring.

äfven snart att märkbart framträda bland lutherska prästerskapet. Att prostarnes particulärkonvent äfven bidragit till detta lofvande resultat, kan man taga för gifvet.

Emellertid kunde Stahell redan i mars 1644 härom afgifva det omdöme, att landets protestantiska präster under senast hållna prästmötet genom sina predikningar, disputationer och diskussioner visat, att de uti sina teologiska studier gjort goda framsteg[1]. I ämbetsberättelsen af 1645 särskiljer Stahell provinsens prästerskap uti två klasser i fråga om dess studier och arbete för den påbjudna reformationen[2]. Till den första af dessa klasser räknar han sådana präster, som saknade inblick uti prästämbetets stora vikt och betydelse. Dessa funno de ofta återkommande visitationerna, synoderna och partikulärvisitationerna mycket besvärliga, och icke mindre betungande kände de sin skyldighet att meddela sina sockenboar särskild kristendomsundervisning. Genom konsistorii och superintendentens förmaningar, råd och hotelser tillhöllos dock dessa att någorlunda göra sin plikt. Till den andra af nämnda klasser hänför åter Stahell de präster, som frukta Gud och hafva lust till utvidgande af hans rike. Dessa fröjdade sig öfver den nya kyrkoordningen och deltogo med lif och intresse uti alla föreskrifna visitationer. Om de två synoderna, som dittills hållits, de likaledes två öfver hela stiftet hållna generalvisitationerna samt om de två i hvarje socken företagna lokalvisitationerna uttalar Stahell den åsikten, att de tillsammans medfört stort gagn för stiftets alla församlingar[3]. År 1649 afgifver Stahell det fördelaktiga vitsord, att en stor förändring till det bättre hade inträdt bland Ingermanlands lutherska präster. De studerade numera flitigt, nedlade mycket arbete på sina predikningar och hade under de fyra senast gångna åren fyra gånger genomgått Hafenrefferi dogmatik. Följden häraf visade sig äfven å synoderna, där nämnda präster numera redde sig vida bättre än tillförene. Intill sist nämnda år hade Stahell ordinerat 15 nya präster[4].

Af det sagda har framgått, att de ryska borgarne och bönderna dels med välvilja, dels med mycket växlande känslor betraktade det påbörjade reformationsarbetet inom provinsen.

[1] Jfr Stahells skr. 16 mars 1644.
[2] Jfr Stahells skr. af 1645. Ingr.
[3] Jfr Stahells skr. 1645. Ingr.
[4] Jfr Stahells inlaga t. k. m:t 23 juli 1649.

Det dröjde dock icke länge, förrän den mot reformationen vänliga sinnesstämningen hos ryssarne allt mera började efterträdas af likgiltighet eller ovilja, hvilken senare gjorde sig gällande uti hemligt eller ohöljdt motstånd. Detta den lägre ryska befolkningens motstånd mot pågående reformer företräddes i allmänhet af Ivangorods borgare, hvilka uti religiösa frågor utöfvade ett stort inflytande på sina trosförvanter i hela Ingermanland. Dessa senare fogade också alltid sin ställning till de på dagordningen stående kyrkliga frågorna efter de förras göranden och låtanden. Åtskilliga af superintendenten Stahells vidtagna, mindre välbetänkta åtgärder bidrogo äfven till att gifva näring åt det företintliga motståndsbegäret hos nämnda borgerskap. Detta gäller framför allt om hans tillvägagående mot Elisæi kloster, hvilket han 1642 sökte att sekularisera. Denna handling hade de skadligaste följder för hela hans följande ämbetsverksamhet uti Ingermanland. Den lade snart sagdt oöfverstigliga hinder i vägen för framgången af hans reformationsarbete bland ryssarne, åt hvilkas omvändelse han enligt regeringens åsikt i främsta rummet skulle ägna sina krafter [1].

Klostret bestod blott af en mycket obetydlig byggnad af trä, fem famnar i längd, två och en half famnar i bredd. Det var saledes knappast större än de träkapell, som förefunnos i de ryska byarne, och uti hvilka ryssarne plägade fira sina präsneker. På grund af byggnadens ringa utsträckning är det klart, att blott ett fåtal munkar där kunde uppehålla sig. Byggnaden var äfven vid denna tid mycket förfallen, nästan genommurken och brukade blott en gång om året användas till gudstjänsts hållande. Efter den sista munkens död lät Stahell uppskrifva klostrets tillhörigheter [2], hvilka voro af blott ringa materiellt värde, men dessa föremål betraktades dock af ryssarne såsom heliga ting, hvilka de genom denna handling ansågo

[1] Jfr Stahells bref 3 aug. 1642. Ingr.

[2] Inventarieförteckning uti Elisæ kloster: Livonica 119.

2 st. små klockor; 1 mässingskrona; 32 målade beläten af trä; 11 små silfverkors; 3 förtennade kopparfat; 1 kalk af trä; 2 skålar; 1 fat; 2 små Kristi och Marias beläten af silfverkors; 1 Kristi beläte af koppar; 2 rökelsekar af järn; gamla prästkläder af dräll och lärft; 35 ryska böcker.

Att detta af oss undertecknade inventerats och strax efter munkens död funnits, betyga vi med våra egna handskrifvelser.

Actum uti supra:

Erice Johannes Albogii. *Eric Larsson.* *Bengt Persson.*

hafva blifvit vanhelgade. Deras religiösa känsla uppeldades mest därigenom, att Stahell lät ifrån ifrågavarande kloster bortföra trettiofem böcker, hvilka ryssarne synnerligen högt värderade [1]. Nämnda böcker innehöllo helgonlegender, Chrysostomi homilier äfvensom evangelierna jämte den ryska liturgien [2]. Därjämte yrkade Stahell, att klostret, såsom varande en härd för afguderi, borde förstöras, och detta synes äfven regeringen hafva låtit verkställa.

Genom detta tillvägagående med ofvannämnda kloster och dess tillhörigheter förlorade Stahell det vunna förtroendet hos ryssarne, hvilka nu i stället blefvo förda till den fasta öfvertygelsen, att han med våld ville beröfva dem deras fäders tro. Stahells högtidligaste försäkringar, att han icke ville kränka dem i utöfningen af deras religion, uträttade häremot platt intet. Det var endast med de största farhågor i detta hänseende, som ryssarne sedermera sammanträffade med Stahell, och detta var i synnerhet då fallet, när han någon gång besökte de ryska kyrkorna. Häruti ligger också en tillräcklig förklaringsgrund, hvarför ryssarne sökte lägga alla möjliga hinder i vägen, när Stahell ville besöka deras kyrkor.

Den närmaste följden af Elisæi klosters upphäfvande var tumultet mot Stahell i Ivangorods kyrka, och omedelbara anledningen till detta var, att Ivangorods ryssar fruktade, att han med våld skulle påtvinga dem en främmande religion och borttaga böckerna ur kyrkan, alldeles som han förut gjort i Elisæi kloster. Ryssarne borde dock varit bättre underrättade om ändamålet med detta Stahells besök, alldenstund han förut tillställt dem utdrag af sin instruktion [3]. För att få reda på innehållet af de böcker, som blifvit borttagna ur Elisæi kloster, hade Stahell kallat till sig ett par ryska borgare från Ivangorod jämte hakelverkets ryska präster och af dem begärt upplysning härom. Helt naturligt föll härunder samtalet äfven på grekisk-katolska kyrkoförhållandena, hvarvid superintendenten uttryckt sin önskan om att någon gång besöka de ryska borgarne uti deras kyrka för att få reda på, huruvida prästerskapet undervisade barn och ungdom [4]. Församlingen blef underrättad om superintendentens tillämnade besök men

[1] Stahells skrifv. 19 sept. 1642. Ingr.
[2] D:o d:o 5 nov. 1642.
[3] Nämnda utdrag återfinnes uti Ingr. eccles.
[4] Jfr Stahells bref 5 nov. 1642.

icke om dagen för detsamma. Den 31 oktober, reformationsdagen, anlände Stahell till ryska kyrkan uti Ivangorod, men då han ville gå dit in, förvägrades det honom af kyrkovaktaren Ivan Moros. Sedan superintendenten emellertid vunnit tillträde till kyrkan, rusade hela den på gården samlade folkmassan äfven dit in, fruktande att han därifrån skulle taga bort kyrkans böcker. När menigheten en längre stund än vanligt knäböjt med pannan lutad mot kyrkogolfvet och ändtligen uppstigit därifrån, ville Stahell börja ett samtal med de närvarande. Detta blef dock omöjligt på grund af det oväsen, som då uppstod, i det att hela församlingen ropade, att den icke ville veta af Stahell eller hans nya läror. Efter fåfängt upprepade försök att börja ett samtal med ryssarne måste Stahell med oförrättadt ärende begifva sig därifrån [1], sedan de förut tvingat honom att återtaga den katekes, som han lämnat dem.

Emellertid kunde icke provinsens styrelse låta ett dylikt uppträde gå oanmärkt förbi, och det så mycket mindre som guvernören på grund af tjänsteplikt var skyldig att bistå superintendenten uti reformationsarbetet. På Stahells anmodan höll därför den dåvarande guvernören Nils Assersson Mannersköld en förberedande undersökning och lät till denna förrättning, som ägde rum å slottet i Narva, uppkalla anförarne för tumultet däribland vaktmästaren Ivan Moros, hvilken dock tills vidare höll sig undan. I dennes ställe infann sig en stor skara af Ivangorods invånare framför slottet och ville komma dit in, hvilket dock icke tilläts. Endast starosten Isidor fördes in till guvernören, inför hvilken han uppförde sig såsom en vansinnig, åtog sig därunder själf ansvaret för hela uppträdet och blef på grund häraf insatt i fängsligt förvar på slottet. Tidigt på morgonen dagen därpå återkommo hakelverkets invånare talrikare än dagen förut och begärde att få tala med guvernören. Några af dem blefvo insläppta däribland en af de ifrigaste uppviglarne af uppploppet. Denne blef tillfrågad, om han visste, hvad Stahell skulle förrätta i deras kyrka, hvarpå han afgaf ett nekande svar. Såsom slutresultat af den mycket vidlyftiga undersökningen framgår, att ryssarne voro fullt och fast öfvertygade om Stahells afsikt att

[1] Alls jch mich neben wenigen unsern Pfarherren am 31 octob. in jhren kirchen eingestellet midt so grossem Ungestum alss weren sie rasend. und ursinnig also dass Jch mir meiness leben befaret. Jfr Stahells br. 5 nov. 1642.

Narwa
von der Liefländischen Seiten.
Das Schloss Iwangorodt.
Die Teutsche Kirche
Die Schwedische Kirche
Der Lange Haven
Das Schloss
Brücke
Das Finnische Hackelwerk oder Vorstadt
BER
FLUSS

vilja beröfva dem deras religion [1]. Följden af undersökningen blef den, att såväl starosten som den nu påträffade Ivan Moros jämte ett par andra uppviglare bibehöllos i fängsligt förvar i afbidan på generalguvernörens ankomst.

Äfven inför konsistorium hölls ett förberedande förhör med de bägge ryska prästerna, som deltagit uti tumultet. Den ena af dessa var mycket medgörlig, ogillade och beklagade, att ett sådant tumult uppstått, men han kunde icke förklara, på hvad sätt det börjat, ej heller hade det stått i hans makt att lugna den upphetsade mängden. Den andra prästen däremot uppförde sig mycket trotsigt, ville icke direkt besvara någon fråga och förklarade, att församlingen hade ålagt honom att motsäga superintendenten, hvilken uppgift dock vid närmare undersökning icke befanns vara sanningsenlig [2]. Ivangorods borgare försökte att mot borgen utverka frihet åt de fängslade, hvilket dock misslyckades, alldenstund de icke kunde anskaffa de utlofvade borgesmännen.

I en skrifvelse till k. m:t söker Stahell visa, huru viktigt det var, att de, som uppviglat menigheten mot honom uti Ivangorods kyrka, blefvo allvarsamt straffade. Skedde ej detta, skulle hela kyrkoreformationen gå under och Stahell för egen del alldeles förlamas i sin verksamhet. Uti nämnda skrifvelse tager han därjämte Gud till vittne, att han är alldeles oskyldig till ifrågavarande tumult, och möjligen kan han också inför sitt eget omdöme hafva rätt i detta påstående, men flera af Ingermanlands den tiden mest betydande män hyste dock helt andra tankar om denna sak. Det torde heller icke kunna förnekas, att han genom sitt häftiga lynne och ovisa förfarande med Elisæi kloster åtminstone indirekt har framkallat det följdrika kyrkouppträdet.

Efter att hafva erhållit tillförlitlig underrättelse om tilldragelserna uti Ivangorods kyrka föranstaltade regeringen i Stockholm om tillsättande af en kommission med E. Gyllenstjerna, generalguvernören uti Ingermanland, som ordförande [3].

[1] Jfr Stahells underr. härom af 5 nov. 1642.

[2] Jfr Stahells skr. 5 nov. 1642.

[3] Anno 1643 den 27 februari blef efter Hennes K. M:ts nådiga order till Wälborne Generalguvernören Herr E. Gyllenstierna de dato Stockholm den 4 januari om ett tumult, som de Ivangorodske ryssarne den 31 oktober 1642 i i deras kyrka uti Hans ärevördighet K. superintendentens närvaro anrättat hade uppå Narvens slott, en noga och accurat inquisition och ransakning hållen in presentia Wälborne Herr Generalguvernören; Wälborne Herr Guvernören Nils

Denna kommission, som höll sitt första sammanträde den 23 februari å slottet i Narva, hade af svenska regeringen bekommit ett mer än vanligt vidsträckt bemyndigande. Sålunda hade den sig icke blott förelagdt att verkställa noggrann undersökning och grundlig utredning af saväl förenämnda tumult som i samband därmed stående omständigheter och förhållanden samt att däröfver uppsätta en detaljerad redogörelse, hvilken efter utfördt värf skulle insändas till regeringen, utan åt densamma var äfven öfverlämnad domsrätten öfver uppträdets anstiftare och straffvärda deltagare. Ingen af föregående kommissioner, som för utredning af vissa särskilda ärenden i Ingermanland dittills förekommit, hade varit utrustade med sistnämnda myndighet, hvilken regeringen i alla dylika mål städse förbehållit sig själf.

Den ifrågavarande kommissionens omfattande undersökningar synas emellertid icke hafva medfört några omedelbara resultat af väsentligare betydelse. I dess ännu befintliga, vidlyftiga handlingar [1] förekomma nämligen icke några nya upplysningar utöfver dem, hvilka under tidigare företagna undersökningar af saken redan framgått. Visserligen omförmäla nämnda handlingar såsom något icke förut framhållet, att superintendenten skulle medfört en hund in uti kyrkan [2], hvaröfver många ryssar hade blifvit uppretade, men inför en närmare undersökning hade emellertid denna uppgift befunnits ohållbar. Kommissionen ådömde slutligen några personer böter. Sålunda blef starosten Isidan Samsonoff ålagd att betala 120 riksdaler, den ryske prästen Asip 100 och en annan ryss, Wolkowsky, 30 riksdaler, allt species. Därjämte skilde konsistoriet Åsip från prästämbetet [3].

Assersson; Ståthållaren på Koporje Wälb. Jacob Jonsson; Öff.-Lieut. Wälb. Frantz Jonsson; Ryttmest. Wälb. Johan Brakell; Öff.-Lieut. Wälb. Christof Jago; Öff.-Lieut. Johan Kuleman; Underståth. Wälb. H. Per Larsson; Borgmästare i Narven Wälh. H. Diedrich Warnicken; Borgmästare i Nyen Wälb. H. Peder Hansson; Rådsherrar i Narven Herr Cort Poppelman, Herr Jacob von Cöllen, Herr Jörgen Lasslio, Herr Herrman Herbers; Landssåtare och ryske bojarer, Lieut. under landssåtarnes rusttjänst: Erik Larsson, Wälb. Köln Rapp; Bojarer: Wasilie Sabataioff, Alexander Rupssen, Esai Aminoff, Stefan Aminoff, Michaila Aminoff och Gregorie Colinowitz. Livonica 119.

[1] Livonica 120.

[2] Jfr Uppenbarelseb. kap. 21 v. 15.

[3] Den pålitligaste underrättelse om tilldragelsen i Ivangorods kyrka lämnar den vittnesskrift, som inlämnades till kommissionen af personer, som varit

Efter uppträdet uti Ivangorods kyrka afhöllo sig denna stads ryska invånare från alla våldshandlingar. Men de upp- uppgåfvo icke därför allt motstånd mot reformationsverket. Sålunda förbjödo de sina barn och tjänare att besöka de

---

ögonvittnen till uppträdet, och bifogas här som not: Sannfärdig relation, hvad som är skedt uti den ryska kyrkan uti Ivangorods hakelverk mellan superintendenten M. H. Stahelium och dem, som där församlade voro, den 31 oktober 1642.

När superintendenten jämte oss nalkades till ryska kyrkan, stod en ryss, bemäld Ivan Moross, utanför dörren, hvilken strax begynte skamligen bruka mun och icke ville tillstädja superintendenten att ingå i kyrkan, skakande sitt hufvud och stampande med fötterna, förebärandes: "du hafver intet göra med oss, det är emot vår religion, att dig i vår kyrka inlåta".

Då superintendenten gick in i kyrkan, stormade hela menigheten efter, och så snart de voro inkomna, föllo de alla tillika neder på golfvet och slogo för deras beläten sina hufvuden i kyrkgolfvet af iffren och förtret, längre liggandes neder, än deras plägsed för deras beläten vara plägar. Men, sedan de uppstått, ville superintendenten med dem tala, då begynte de alla med eno stämma ropa: "Vi vele här nu intet höra", utan såsom vansinniga människor sorlade de, och ropet växte mer och mer, och ibland dem voro isynnerhet deras principaler, som icke ville gifva audients, nämligen först ryske prästen Åsip ropade och sade: "Detta folket vill icke mottaga Catechismum, ty hon är icke rätt, ej heller hafva vi något med Luther att göra", och stöter sig obeskedligen, sägande till superintendenten: "tag igen din Cateches, vi hafva med den intet att göra", icke afstående, förrän superintendenten i alla deras presentia måste igentaga catechesen.

Sedan böd superintendenten dem, de ville honom sin mening uttala låta, då framträdde starosten Isidan och sade till superintendenten: "Du hafver intet att göra i vår kyrka, och förrän vi öfvergifva vår gamla tro och plägsed, förr vilja vi lifvet mista", demonstrerande på sin egen hals. Då bad superintendenten såsom tillförene några gånger fliteligen, de ville honom höra, de visste ju intet, hvad han ville, men han uträttade intet hos dem, ehuru Feodor Popoff dem förmanade, ty de principal-tumultanter ville icke tillstädja någon tala med superintendenten. Då sade superintendenten till dem: "Är eder tro anten än vår? Hvilken tron I på?" Alltså var där en bland folket, hvilken beskedligt svarade superiniendenten på några questiones ex symbolo apostolico desumtas, och hans reponsa berömde högeligen superintendenten, och många voro, som sade det vore bättre, att superintendenten toge några af församlingen och med dem talade, men isynnerhet prästen, starosten Moross och Ivan Solkuni, ville icke tillåta, att dem skulle något gifva sig in med superintendenten, och tillökade bullret helt och hållet högre och högre. "Vik bort, vi vilja icke höra dig med din lärdom". Och emedan Afanas Assimick och Alea Monostsoff m. fl. kommo in i kyrkan och superintendenten med dem var bekänd, bad han dem, de ville menigheten, isynnerhet deras principaler, tysta, men de gingo bort, läto honom stå och sade: "Vi förmå icke något dem att verka". Huruväl superintendenten några gånger på det flitigaste och för Guds skull bad, efter de icke hade hört hans proposition och icke visste för hvad

lutherska gudstjänsterna och underläto att tillhålla dem att lära sig Luthers katekes [1].

Följande år företog Stahell visitation med befolkningen af Ivangorods hakelverk uti därvarande ryska kyrkan. Vid detta tillfälle uppträdde han i staden med ett lysande följe antagligen för att imponera på dess invånare. Till denna visitation infann sig äfven Ingermanlands generalguvernör, åtföljd af många officerare och ett stort antal köpmän från Riga, Reval, Dorpt, Narva, Nyen och Viborg. Stadens menighet och isynnerhet dess ungdom hade talrikt samlats i kyrkan, då Stahell, beledsagad af några präster, där inträdde. Under den därpå företagna visitationens gång framträdde tydliga bevis för en pågående förbättring i fråga om de ivangorodska ryssarnes kristendomskunskap. Ivangorods invånare "reciterade" nu så väl "alla partes catechismi" och responderade på Stahells "qvestiones", att alla, som där tillstädes voro, med "stor förundring lust och fröjd anhörde" [2]. Men ryssarne i fråga hade nu också haft en särskild anledning att förkofra sin kunskap i kristendomens läror. Stahell hade nämligen framställt fordran därpå såsom ett uttryckligt villkor för uppfyllandet af deras begäran att som pastor återbekomma Åsip, hvilken, såsom ofvan nämndt är, för sitt deltagande i kyrkotumultet 1642 blifvit skild från prästämbetet. Dennes egen ofta förnyade anhållan att blifva återinsatt i ämbetet hade hittills städse af Stahell blifvit besvarad med en hänvisning till svenska regeringen, hos hvilken Åsip borde personligen utverka sig tillstånd till att af nåd återfa sitt ämbete. Omedelbart efter afslutad visitation framfördes emellertid ånyo de ivangorodska ryssarnes nämnda begäran inför superintendenten och generalguvernören. Dessa båda ämbetsmän lämnade nu därtill sitt bifall på den grund, att Ivangorods invånare genom det utmärkta sätt, på hvilket de vid visitationerna redogjort för kristendomens hufvudstycken, hade fröjdat de närvarande ämbetsmännen och öfriga åhörare, hvar-

orsaks skull, han till dem uti deras kyrka kommen var, de ville honom höra, han förhoppades, att de med fröjd och glädje skulle hem gå och nytta och gagn af det samtalet hafva. Nödgades så superintendenten gå ur deras kyrka och icke fick sin mening från sig säga.

(Underskrifter.) Livonica 120, pag. 185.

[1] Jfr Stahells ber. 9 aug. 1643.

[2] Jfr Stahells ber. 16 mars 1644, sign. 640 Liv. 121.

för det icke vore mera än rätt och billigt, att man också beredde dem själfva glädje. Strax därpå inträdde Åsip åter i ämbetet [1].

Lugnet mellan Stahell och Ivangorods invånare var härigenom till det yttre för en tid återställdt [2], och den förre brukade sedermera ofta som åhörare infinna sig uti Ivangorods kyrka vid de tillfällen, då rysk gudstjänst där ägde rum. Vid dylika tillfällen åtföljdes han af en grekisk munk, som öfvergått till lutherska läran och i grund förstod det ryska språket, hvilket Stahell till stor olägenhet för sig själf och till icke ringa skada för stiftet ej var fullt mäktig. Afsikten med dessa besök var, att Stahell därigenom skulle komma i tillfälle att grundligt studera den grekisk-katolska kyrkans ceremonier, hvilka han därvid fann hafva stor likhet med dem, som de romerska katolikerna använde [3].

Några gånger hade han äfven inkallat de ryska prästerna inför konsistoriet och uppmanat dem att afstå från helgonens åkallan, bildernas tillbedjan och förböner för de döda jämte åtskilliga andra stycken, men allt hade varit förgäfves. I själfva verket kunde ej heller den grekisk-katolska kyrkans präster afstå från dessa kyrkobruk, på hvilka den grekisk-katolska kyrkan lade så mycken vikt, utan att på samma gång afsäga sig själfva ämbetet [3]. En tid därefter lät Sta-

[1] Livonica 121, sid. 640. Stahells ämbetsberättelse den 16 mars 1644. Det Ivangorodska hakelverket hafver utan återvändo såväl hos Hans Nåde generalguvernören såsom ock hos mig och konsistorium supplicando anhållit, att deras priverade präst måtte restitueras. Vi hafva dem svarat, så framt de och prästen sig förbättra, kunde de bönhörde blifva, och emedan de förmente, de hade sig förbättrat, alltså begaf sig Hans Nåde generalguvernören med ett stort comitat af officerare och köpmän ifrån Riga, Reval, Dorpt och Narven, Nyen, Wiborg och andra orter utur Tyskland så och jag med prästerskapet i deras kyrka, där mesta af parten menigheten och ungdomen sig församlade och alla partes Catechesmi reciterade så och på mina questiones responderade, att alla, som därstädes vore, med stor förundring lust och fröjd anhörde. När jag nu concluderat collegium, kommo de alle samtliga till H. generalguvernören och mig bedjandes, att de deras präst kunde få igen, jag svarade den och sade med generalguvernörens samtycke, emedan de oss hade fröjdat, så skulle de ock fröjdas, och deras präst restituerader varder, hvilket och så nästföljande dagen publicæ i consistorio skedde.

[2] Att Ivangorods ryska befolkning dock icke ändrat tankar om reformationsarbetet, det framgår af Stahells egna ord. Dock kunna vi därhos icke förtiga att mesta parten af de ivangorodske akta hvarken kyrkan eller skolan.

[3] Jfr Stahells br. 18 okt. 1644. Ingr.

hell prosten i Ivangorod, E. Albogius, uti Ivangorods kyrka hålla en predikan på ryska språket. Generalguvernören jämte åtskilliga utländska personer voro närvarande och åhörde densamma. Alldenstund predikan icke ingick uti den ryska liturgien, ville ryssarne icke gärna åhöra någon dylik, men sedan superintendenten efter predikans slut särskildt undervisat dem därom, voro de villiga att äfven hädanefter åhöra rysk predikan.

Emellertid hade Ivangorods ryska invånare icke så alldeles ogrundade skäl att beklaga sig öfver prosten Albogii förfarande i fråga om accidentierna. Oaktadt han endast var anställd som slottspräst uti Ivangorods fästning och icke kyrkoherde öfver Ivangorods hakelverk, fordrade han dock med Stahells begifvande, att invånarne därstädes skulle erlägga samma afgifter till honom, som prästerna å landet erhöllo af sina sockenboar. Hakelverkets invanare klagade, att Albogius gick ända därhän uti girighet, att han lät liken länge sta obegrafna och barn dö utan att erhålla dopet, om icke barnens eller de dödas anhöriga kunde anskaffa medel att till honom erlägga jura stolæ. Klagomal häröfver anfördes hos regeringen i Stockholm, hvilken egendomligt nog uppdrog åt Stahell, som själf gifvit Albogius rätt att uppbära accidentierna, och konsistoriet att rannsaka om detta förhållande. Af rannsakningen framgick, att Albogius visserligen icke kunde fällas saker till alla de klagomål, som Ivangorods invanare framställde mot honom, men å andra sidan däremot icke heller fritagas från flertalet af dem. Albogii tillvägagaende var mycket straffvärdt, alldenstund regeringen uti Stockholm åtagit sig att i alla ryska församlingar, hvarest lutherska präster funnos, själf aflöna dessa, utan att ryssarne på något sätt behöfde bidraga därtill. Dessutom hade han som pastor i ett hakelverk icke rätt att utan k. m:ts medgifvande uppbära några accidentier, alldenstund den nya löneregleringen endast gällde landsprästerna, hvarom Albogius såsom assessor i konsistoriet icke kunde vara okunnig. Följden af denna undersökning kunde ej gärna blifva någon annan än den, att domkapitlet efter slutad visitation förklarade, att Albogius saknat all rätt att betunga hakelverkets invånare med dylika afgifter[1], hvilken förklaring äfven blef en lämplig admonition åt Stahell,

[1] Jfr Stahells br. 5 febr. 1646. Ingr.

som olagligt gifvit Albogius en dylik rättighet. Regeringen synes 1646 äfven hafva ålagt Albogius att återbära, hvad han olagligt uppburit. Men härmed gick det ej fort, ty 1650 klaga invånarne, att Albogius ännu icke lämnat tillbaka de pänningar, han som jura stolæ uppburit, oaktadt han därom flera gånger blifvit erinrad, och vill icke återlämna dem. De klaga dessutom däröfver, att de många ansökningar, som de ingifvit till generalguvernören och k. m:t, förorsakat dem en omkostnad af 500 daler. På den grund anhöllo de underdånigst, att k. m:t strängeligen måtte tillhålla Albogius att återlämna, hvad han olagligt uppburit, samt därjämte ersätta dem ansökningskostnaderna [2].

På samma gång som ryssarne i Narva till k. m:t framföra sin underdåniga tacksamhet, därför att han tillåtit dem att sända personer till Konstantinopel, visa de, att detta är dem omöjligt på grund af deras stora fattigdom. Å andra sidan ådagalägga de, att eländet är stort ibland dem uti religiöst afseende, i det att deras fattiga föräldrar, hustrur och barn måste dö utan döpelse eller altarets sakrament och begrafvas såsom oskäliga djur. De försäkra därjämte regeringen, att det för samvetets skull är alldeles omöjligt att förmå dem att öfvergå till någon annan troslära, denna må vara så god och ren som helst. På den grund föreslå de, att regeringen måtte tillåta dem att hämta präster från Ryssland eller ock att få sända några personer till Hvita Ryssland för att därstädes undfå invigning, hvarefter dessa kunde vid inträdande behof inviga ryska präster. Som vi förut sett, biföll regeringen denna hemställan. Därjämte begära de att erhalla en klocka för sin kyrka. De klaga vidare öfver att de ofta störes i utöfningen af sin gudstjänst af främmande personer, hvilka med våld inträngde i deras gudstjänstlokaler och där på störande och förargelseväckande sätt förlöjligade deras religiösa ceremonier. Af denna orsak begära de, att k. m:t måtte förbjuda andra religionsbekännare att utöfva dylikt självsvåld vid deras gudstjänst, liksom de protestantiska prästerna förut blifvit förbjudna att besöka de ryska kyrkorna [2].

År 1645 befallde [1] regeringen borgarne uti Ivangorod att rifva ned sina hus och sedan uppföra dem väster om Narva strömen på en plats, som låg alldeles intill Narva, hvarige-

[1] Jfr K. M. T:s resolution på invånarnes uti Ivangorods inlaga af den 17 december 1645.

[2] Jfr Narvas utsk. O. Gavrilovs och I. Sergerefs skrifv. Ingr.

nom en ny förstad uppstod. Härigenom dömdes Ivangorods hakelverk till undergång, ty äfven hakelverkets grekisk-katolska kyrka måste flyttas öfver floden och uppföras i den nya förstaden. Härtill ansågo dock invånarne uti Ivangorod sig behöfva begära tillstånd af metropoliten uti Novgorod [1]. Äfven såsom borgare uti Narva fortforo ryssarne att hysa motvilja för reformationens sak. Detta visade de bland annat därigenom, att de i uppenbar strid mot gällande påbud förbjödo sina präster att uti den nya grekisk-katolska kyrkan i Narva föreläsa Luthers katekes. I sin inlaga till k. m:t 1649 [2] klagade Stahell öfver denna uppenbara olydnad mot gällande föreskrifter [3] och uppvisar äfven de skadliga följder, som ett dylikt tillvägagående hade för reformationens sak i provinsen. Mot Stahell fortforo ryssarne att i Narva visa samma motvilja, som de förut bevisat honom uti Ivangorod. Då han meddelade dem sin afsikt att företaga visitation uti deras nya kyrka, läto de honom sålunda veta, att de därunder komme att stanna utanför kyrkan. Erinrande sig de ledsamma uppträdena vid visitationstillfället i Ivangorod 1642 och obenägen att åtaga sig ansvaret för deras upprepande äfven i Narva, afstod Stahell från förverkligandet af denna sin föresats vid underrättelsen om ryssarnes omförmälda beslut. Det ryska borgerskapets i Narva hållning i fråga om kyrkliga och religiösa angelägenheter sträckte emellertid, såsom redan är antydt, sitt skadliga inflytande jämväl till trosfränderna i hela det öfriga Ingermanland. De grekiska katolikerna i landet fattade alla sina beslut rörande omnämnda ärenden i enlighet med den öfvervägande meningen bland trosbröderna i Narva, och för hvarje sitt görande och låtande i detta afseende hämtade de föredömet från Narva. Äfven på detta förhållande riktar Stahell regeringens uppmärksamhet genom sin till henne ställda inlaga, i hvilken han såsom ett oeftergifligt villkor för den kyrkliga reformationens framgång i Ingermanland begär ett regeringens kraftiga förständigande för ryssarne i Narva att punktligt ställa sig till efterrättelse k. maj:ts resolutioner [4].

[1] Jfr Metropol. Makarei br. till de fr. Ivang. inflytt. borg. 4 maj 1653. Ingr.
[2] Jfr Stahells inlaga af den 23 juli 1649.
[3] Jfr K. M. T:s resolution på Stahells punkter den 8 nov. 1645.
[4] Jfr Stahells inl. 23 juli 1649. Ingr.

NARWA.

NOTULÆ.

A. Slottet Ifwr warod. B. Nya Tornet. C. Johans dahl på Joola sydan. D. Tornet Lonchärman. E. Arsenalen. F. Barnen werbijode wed Watten porten. G. Narwens Stadt. H. Swenska Kyrkan. I. den Tyska Kirkan. K. den nija Börsen. L. Rådhuset. M. Gamla Werken emot N. åfwer Wran els Bastion wed Nyport. O. Sandwal eller Karjoet. P. Rundelar. P. Nya Förstaden. Q. Finsk Kijrka. R. dhe nija Festnins werkn. S. Kronans Wattengwarn. T. det allra nädsta Fäst werket. V. Bryggan imellan Staden och Tswaröd. W. Stensbrinnan kwilken wid dalen åfwer runnerudh. X. Rådshott ar och allra st. Y. Narwa Strom. Z. Sillsgader som under belägrningen blefwo sattte. —.

Äfven Narvas tyska borgare voro afvogt stämda mot Stahell och hans reformatoriska verksamhet, hvilket ej var underligt, alldenstund de så ifrigt motsatte sig regeringens sträfvan att ifråga om den världsliga förvaltningen införa en ny tingens ordning [1]. Regeringen synes äfven hafva väntat, att Narvas tyska borgerskap skulle motsätta sig de nu ifrågasatta förändringarna uti kyrkligt afseende, och det är antagligen grunden till att hon genom en särskild skrifvelse underrättade Narvas borgare därom, att Stahell blifvit utsedd till superintendent öfver Ingermanland [2], hvarföre det tillkom dem att erkänna honom såsom den högste uppsyningsmannen öfver stadens kyrkliga inrättningar.

Dessa Sveriges tyska undersåtar voro dock långt ifrån okyrkliga. De hade år 1634 lyckats att icke utan ansträngningar af regeringen utverka åt sig en efter dåvarande myntvärde betydande donation [3], hvarigenom de blefvo satta i tillfälle att grundligt reparera sin kyrka, som nu äfven försågs med inredning, ny orgel och altartafla [4]. Striden i Narva mellan borgmästare och råd å ena sidan och superintendenten med konsistoriet å den andra härrörde icke heller ur någon väsentlig skiljaktighet uti uppfattningen af de föreliggande kyrkligt-religiösa spörsmålen, utan den afsåg egentligen blott gränserna för de särskilda myndigheternas befogenhet.

Först under behandlingen af frågan om införandet af den nya kyrkoordningen i Narva upplågade striden dem emellan om jus episcopale. Denna strid fortfor under Stahells hela återstående tjänsttid och kan knappast sägas hafva blifvit utagerad, medan svenska väldet varade i dessa trakter. Rådet ansåg, att jus episcopale var inbegripet i den patronatsrätt, som det ägde öfver den tyska kyrkan i staden, och ifrån denna synpunkt handhade det stadens kyrkliga angelägenheter [5]. Stahell och konsistorium förnekade på det bestämdaste, att staden ägde en dylik rätt, hvilket det ansåg strida emot sin jus ecclesiasticum.

[1] Jfr författarens arbete Bidrag till Ingermanlands historia och förvaltning.

[2] Jfr regeringens bref till staden Narva den 15 jan. 1642. Livonica 122.

[3] Den 19 aug. 1634 donerade K. M. T. 2,000 riksdaler till Narva kyrka och skola. Jfr H. Larsson Almarks bref den 1 juli 1642. Liv. 119.

[4] Jfr Almarks förut cit. skrifvelse.

[5] Jfr guvernören Stenbocks skrifvelse dat. Narva den 12 juni 1652.

Att superintendenten skulle hafva uppsikt öfver kyrkor och skolor, det förnekade visst icke borgmästare och råd i Narva, och det kunde de heller icke göra, emedan regeringen 1634 förbehållit sig denna rätt[1]. Däremot protesterade nämnda myndighet mot superintendentens tilltag att utan dess hörande utfärda stadgar och förordningar rörande kyrka och skola samt tillsätta tutores ecclesiæ i Narva. Hetsig och uppbrusande som Stahell var, synes han hafva glömt, att en liknande strid ägt rum i Reval, medan han var domprost därstädes, mellan biskopen å ena sidan och åtskilliga folkklasser å den andra. Regeringen gaf biskopen orätt i denna strid, i det hon förklarade, att hans uppgift vore att öfvervaka, att predikanter och lärare gjorde sin plikt samt att allt, som i detta fall kunde vara skadligt, afhjälptes[2]. Var det åter fråga om att lämna föreskrifter rörande ordning med mera i församlingarna, så tillkom detta regeringen i Stockholm och guvernören på platsen, hvarvid dock i Östersjö-provinserna alltid borde brukas den bästa "moderation och beskedenhet". Men det var just detta som Stahell hade så lätt att glömma, oaktadt han så ofta blifvit påmint därom, och detta var grundorsaken till den ringa framgången i mångt och mycket af hans arbete[3].

De klagomål, som Stahell och konsistoriet i Narva hade att framföra mot magistraten därstädes, innefattas hufvudsakligen uti följande: Borgmästare och råd hade nekat att inlåta sig i några samtal med superintendenten och konsistoriet, antastat nämnda myndighet med oförsvarliga skrifter, kasserat konsistorii domar, hållit kyrkan stängd under tre dagar för superintendenten, slagit låsen från bänkdörrarne i kyrkan samt till- och afsatt åtskilliga kyrkliga ämbetsmän. När borgmästare och råd instämts för konsistoriet, hade de förfallolöst uteblifvit. De hade infört nya kyrkoceremonier, tagit hus och inkomster från det svenska pastoratet. Två borgare hade därjämte tillsatt en "skolpojke" som konrektor i skolan[4].

På grund häraf förklarade superintendenten, att såväl han själf som konsistoriet icke ogärna skulle se, att k. m:t

[1] K. M:s resol. på Narv. postul. 19 aug. 1634.

[2] Jfr J. Silfverstjernas bref den 17 mars 1645. Livon. 122.

[3] Jfr P. Larsson Alebek till K. M. T. om striden i Narva den 12 mars 1645. Livonica 122.

[4] Stahells ämbets-berät. 1645. Ingrica.

lämnade staden jus episcopale, liksom den redan förut bekommit jus patronatus. I motsatt fall begärde han, att k. m:t måtte straffa rådet för dess våldsamma försök att tillvälla sig jus episcopale och strängeligen förbjuda detsamma att vidare förgripa sig på konsistorii myndighet.

Borgerskapet däremot påstod, att ehuru superintendenten själf var tysk till börden, behandlade han dock det tyska borgerskapet i Narva på ett sådant sätt, att detsamma väl behöfde bedja Gud om befrielse från ett dylikt förtryck[1]. Det påstod, att Stahell förut på hemliga vägar försökt afskaffa tyskarnes privilegier, men då han funnit, att detta icke kunde ske, hade han talat föraktligt om dessa och öfverhopat borgarne med smädelser såväl ifrån predikstolen som vid andra tillfällen samt städse eftersträfvat att hafva ena foten i rådhuset och den andra i predikstolen. Han hade brutit de löften, som han gifvit borgerskapet, att icke angripa dess privilegier, och han hade alltid sökt tillfälle att göra rådet föraktligt inför stadens menighet. Åtskilliga församlingsmedlemmar hade han till och med behandlat med grymhet, och till raga på allt hade han velat fängsla hela rådet[2].

---

[1] Jfr Narvas borgerskaps inlaga till generalguvernören den 12 mars 1645. Livonica 122.

[2] — — — ist also im abgewichenen Jahre auff die Canzel kommen, und unter andern aussgeschulteten heftigen worten, in diese nachfolgende eingefallen: Wan du nicht weiter kommen kanst, da ruffestu privilegia, nun sollen die Königlichen Regalien deinen verfluchten privilegien weichen — hier ist aber nur zu fragen, welches ein grossers Regale ist des Herrn Superintendenten instruction oder dieser Stadt privilegia?

— — — Mit worten in unterschiedenen Predigten besonderlich nun fast umb ein Jahr, auff den Palmsontage, da er auff uns so aussgefahren, dasz einem jeden der darauff gehöret die haar zu berge gestanden: und waren diese unter andern seine worte: Ihr lieben Bürger die Ihr zu emptern nicht gezogen seyd gedancket festiglich, Gleich wie der Palmzweig je mehr er untter gedrückt wird, je mehr und mehr grünet er, also ihr auch ob ihr schon hier verachtet, so sollet ihr doch gleichwol grünen in dem ewigen reuhe Gottes die andern aber die Euch verstossen werden ewig dafür leiden mussen.

Hierauff ist nach Mittage als die vesper vollendet, der ganze Rath von dem H:n Superint. in die Garve Cammer gefodert worden, da dan Sehl. Bürgermeister Wernike und der Gerichts vogt Cord Poppelman nebenst dem Secretario hinzugehen deputiret, und da der H. Superint. in gegenwarth des Ehrenvesten und hochachtbarn herrn Stadthalter Peter Larsen seine Sachen wegen vorhaben der Kirchen ordnung proponirte, und anzog dass der H. Christus als er am Palmsontage seine Einreitnung in Jerusalem gehalten hernach in den Tempel gangen und herauff getrieben alle die kauffer und Verkauffer etc. Und der

Då striden antagit en så förbittrad karakter å båda sidor, kan man lätt förstå, hvarför regeringens tjänstemän i landet så enträget sökte åvägabringa en förlikning emellan de kämpande parterna. Generalguvernören lämnade inga medel oförsökta för att uppnå detta mål[1], men äfven alla hans bemödanden i detta afseende strandade mot parternas bitterhet mot hvarandra. Han kunde icke ens förmå dem att sammanträda till en gemensam öfverläggning om saken. Slutligen ansåg sig generalguvernören icke kunna uträtta något till biläggande af tvisten, hvarför han nödgades hänskjuta densamma till regeringens afgörande.

I det längsta synes dock regeringen hafva velat undvika att göra de framhållna tvistepunkterna till föremål för beslut, emedan hon förelade de stridande förslag till förlikning. Samtidigt uppmanade hon Stahell att afhålla sig från alla stridigheter, hvilka endast tjänade till att åstadkomma förvirring[2]. Stahell lofvade äfven detta, men påstod "dass auf consistorii seiten alle bescheidenheit, sanfftmuth und glimpff gebraucht". Vi hafva emellertid redan visat, att detta påstående föga öfverensstämde med sanningen[3]. Då det sålunda syntes omöj-

Sehl. Bürgermeister mit sanfften Muthe darauff antwortete: Herr Superint. Ihr habet heute E. Rath hart angegriffen, der Herr Christus ist sanfftmütig zu Jerusalem eingezogen. Do hat der H. Superint. den Sehl. mann mit solchen ungestümen Schimpff worten überfallen, dass dem Sehl. Manne die zunge im Munde erstarret: ja er hat noch des folgenden Tages im Gerichte geklaget, dass es nicht hette gefehlet als dass Er nur eine Peitsche genommen und auff ihn zugeschlagen: Dass auch vor wolgedachter herr Stadthalter Peter Larsen bekennen müssen, er könte seinen Stalljungen nicht ärger anfahren und ausmachen.

Verschmähet Er. die löbliche ordnunge so I Königl. Mtt. auss allergnedigster Vorsoge gestifftet in dem er anno 1643, im Synodo offentlich von der Canzel gar laut aussgeruffen, dass es nicht recht were dass die Politici im geistlichen Consistorio solten gebrauchet werden den Sie vermehreten des Teuffels Reich.

Er hat auch er Rath in beysein der Bürger wie er solches nicht wird verneynen können für Kerlls gescholten als wennwi solche värechtlichte leute weren die nicht werth weren mit dem Ampts oder sonst unserm eigenen Nahmen geneunet zu werden.

Hat er den andern Tag in den verwiche neu Weynachten. E. Rath für naseweise klügeling gescholten sagende die jungen Naseweise klüglinge wollen nicht zulassen dass die geistlichen disponiren sollen über die Kirchen gelder.

[1] Jfr guv. E. Gyllenstjernas bref den 19 april 1645. Livonica 122.

[2] Jfr Stahell till regeringen den 3 augusti 1645.

[3] På hvad sätt Stahell som officiell ämbetsman iakttog den "beskedenhet", som regeringen ålagt honom att visa uti sina handlingar, framgår af följande

ligt, att denna tvist genom ömsesidiga eftergifter skulle kunna utjämnas, måste ändtligen regeringen i kraft af sin myndighet gripa in och göra ett slut på den bittra fejden. Hon förklarade, att hon hade haft fullt giltiga skäl att kalla båda parterna inför sin domstol [1], och sedan det af undersökningen blifvit utredt, hvilkendera af dem varit mest vållande till hvad som förefallit, ålägga denna ett välförtjänt straff. För denna gång åtnöjde sig dock regeringen med den åtgärden, att hon allvarligen förmanade både superintendenten och konsistoriet samt borgmästare och råd att, så kärt det vore för dem att undvika k. m:s högsta onåd och straff, för framtiden taga sig till vara för dylika tvister.

Men liksom regeringen varit oviss om att hennes förmaningar för framtiden skulle af vederbörande beaktas, ansåg hon sig dock böra begränsa de båda myndigheternas maktområden, och i många afseenden gaf hon därvid magistraten rätt gent emot superintendentens anspråk.

I mål, som rörde kyrkodisciplinen, föreskref regeringen, att dylika först skulle dragas inför magistratens forum och där afdömas, hvarefter de skulle underkastas konsistorii censur och slutliga dom, ifrån hvilken intet undantag eller vad finge äga rum [2]. Försummade magistraten att i detta fall göra sin plikt, stode det superintendenten och konsistoriet fritt att öfver dylika mål inquirera och förfara. Nya ceremonier vid gudstjänsten i stadens tyska kyrka finge, om de voro af religiöst värde och tjänade till att främja godt skick och god ordning i församlingen, enligt regeringens medgifvande införas endast under den förutsättning, att såväl superintendent och konsistorium som borgmästare och råd voro ense därom. Sedan

skrifvelse. Dessutom kunna vi intet låta falla vår auktoritet och myndighet den oss allernådigast gifven och ombetrodd är, hvarföre vi hafva aktat det citera såsom ock på H. K. H. och vårt dragande kall och ämbetets vägnar vi härmed och i detta vårt öppna brefs kraft för det kungl. konsistorium första, andra och tredje gången och alltså preemtorie D. D. Rath till den 18 november citera velandes, att de antingen själfve eller genom deras fullmäktige på satter termin comparera hörandes, hvad dem blifver föredraget svarandes till sådant och ett rättmätigt afsked förväntandes, så framt de contumaciam poenam undvika vele, hvarefter rådet hafver sig att rätta och för straffet att vakta.

Datum uti vårt consistorio den 14 november 1644. På consistorio vägnar M. Henricus Stahell, Preses. Livonica 122.

[1] Jfr K. M. T:s nådiga resolution på superintendenten Stahli underdånigast andragna punkter. Stockholm den 8 november 1645. Ingrica ecclesiast.

[2] Jfr K. M. T:s förut cit. resol.

svenska kyrkoordningen blifvit af k. m:t stadfästad, skulle den dock utan undantag tillämpas äfven vid Narvas tyska församlings gudstjänster. Jus patronatus öfver den tyska kyrkan skulle borgerskapet fortfarande få innehafva, dock med det förbehåll att hela församlingen skulle utöfva detsamma. Innan kallelse utfärdades till någon präst att antaga kyrkoherdebefattning i tyska församlingen uti Narva eller någon kyrkotjänare där tillsattes, skulle församlingen därom underrätta superintendenten och konsistoriet samt inhämta deras betänkande om personerna i fråga. Föreståndare för skolan, kyrkan och hospitalet skulle allt framgent tillsättas af borgmästare och råd[1]. Uppstod fråga om att reparera några af nämnda institutioners hus eller att för deras behof köpa eller sälja något, så tillkom det vederbörande institutions föreståndare att draga försorg därom, sedan först af stadens råd erhållits tillåtelse därtill. Ifrågavarande ämbetsmän voro skyldiga att inför borgmästare och råd afgifva redovisning för omhänderhafda medel. Ett exemplar af deras räkenskap skulle insändas till räknekammaren i Stockholm.

Af denna korta öfversikt af regeringens utslag uti ofvanberörda tvist framgår, att regeringen icke härutinnan visade sig synnerligen tillmötesgående mot superintendenten och konsistoriet med afseende på de maktspråk, som nämnda myndighet ville göra gällande gent emot Narvas tyska borgerskap. Egendomligt nog nämner icke regeringen i sin instruktion ett ord om jus episcopale, som dock var hufvudpunkten i denna tvist. Antagligen ansåg hon detta öfverflödigt, då hon redan vid bekräftandet af stadens privilegier förbehållit sig uppsyningsrätt öfver dess kyrka.

Emellertid var striden emellan de båda myndigheterna härmed ingalunda afslutad, ty, som redan sagdt är, fortfor den med endast kortare afbrott ända till svenska väldets slut i Ingermanland. Den ena tvisten följde den andra efter tvärt emot de varningar därför, som regeringen meddelat, och oaktadt regeringens ställföreträdare i denna landsdel idkeligen uppmanade båda parterna till ömsesidig fördragsamhet till och med i närvaro af Narvas mest framstående män. År 1652 blef striden ännu mera häftig än tillförene, emedan borgmästare och råd från Dorpt inkallat till Narva en doktor Salomon, som skulle blifva predikant därstädes. Härvid hade de uraktlåtit att enligt regeringens resolution anmäla sitt förehafvande

[1] Jfr K. M. T:s förut cit. resol.

för superintendenten ech konsistoriet, utan hade de i stället försäkrat dokt. Salomon[1], att han endast skulle bero af borgmästare och råd och följaktligen icke hafva något att skaffa med förenämnda myndighet[2]. På grund häraf vägrade dokt. Salomon att infinna sig inför konsistoriet, oaktadt han flera gånger kallades, och underlät att i något afseende hörsamma superintendentens bud.

Genom ett dylikt tillvägagående från magistratens i Narva sida finner guvernören Stenbock det ligga i öppen dag, att borgmästare och råd alltjämt sträfvade efter att erhålla jus episcopale öfver den tyska kyrkan[3]. För att åtminstone för en tid åvägabringa stillestånd emellan de stridande förmådde guvernören Stenbock dem att ingå en skriftlig öfverenskommelse. Uti inledningen till detta dokument[4] uppgifves, att striderna härrört af oförstånd, och att de icke varit af sådan betydelse, att de borde göras till föremål för undersökning och dom af domstol, utan båda parterna förklarade sig hädanefter gärna och hörsammeligen vilja efterlefva k. m:s instruktioner och resolutioner uti alla delar. Skulle däremot någon af parterna framdeles göra sig skyldig till brott mot denna öfverenskommelse, så att den ena parten ingrep på den andras maktområde eller en medlem af ena myndigheten framställde anklagelser mot ledamöter af den andra, så skulle antingen den anklagade rannsakas och efter förseelsens beskaffenhet dömas af sitt eget kollegium, eller ock skulle förhållandet af detta anmälas hos den andra kollegiala myndigheten, som efter omständigheterna hade att förfara. Den myndighet, som härutinnan beträddes med underlåtenhet, hade att erlägga i böter 200 riksdaler, hvilka skulle tillfalla katedralkyrkan i Narva. Till bekräftelse af öfverenskommelsen underskrefs denna af 4 ledamöter från hvardera af ifrågavarande myndigheter[5].

[1] Sedermera superintendent i Narva.

[2] Jfr guvernören Stenbocks bref 1652. Narfven.

[3] Jfr Stenbocks ofvan cit. skrifvelse.

[4] Jfr bilagan Lit. A. till guvernören E. Stenbocks bref af Narva den 12 juni 1652.

[5] Jfr Lit. A. till guvernören E. Stenbocks skrifvelse af den 12 juni 1652. Själfva öfverenskommelsen är daterad den 15 mars 1652.

Å konsistorii vägnar:	Å magistratens vägnar:
M. Henricus Stahel	Jacob. Fougt
Petrus Brommius	Lorentz Nummens
M. Salomon Mathiæ	Peter Küster
M. Ericus Albogius	Theobaldus Grümmer

Bönderna i provinsen gjorde i allmänhet minsta motståndet mot reformationsarbetet, såvida de icke af de ryska prästerna eller uppviglare retades därtill. Emedan de till en början icke förstodo meningen med de ofta återkommande mötena, som den nya kyrkoordningen föreskref, infann sig blott ett ringa fåtal af dem vid nämnda tillfällen; många gömde sig undan för att slippa öfvervara dem. Så småningom började de dock fatta dessa mötens goda innehåll och syftemål, hvaraf följden blef den, att de allt mera besöktes äfven af allmogen. Länge dröjde det heller icke, innan de bönder, som bekände sig till den lutherska läran, gärna och med tacksamhet allmänt bevistade dessa tillfällen till erhållande af kunskap och uppbyggelse[1]. De bland ryska bönderna, hvilka icke af sina präster förvillades i uppfattningen af reformationen, vinnlade sig äfven med all flit att lära sig Luthers lilla katekes, "bordläxorna", morgon- och aftonböner samt den lutherska trons förnämsta spörsmål. Deras arbete i nämnda afseende började äfven snart att bära frukt, ty vid medlet af år 1645 funnos inom provinsen öfver 2,000 ryssar[2], hvilka antingen kunde recitera hela Luthers katekes eller åtminstone största delen af denna bok samt hade därjämte lärt sig några psalmer. Innan superintendenten kom till landet, hade dessa personer ej ens haft sig bekant, att Luthers katekes fanns till. Tager man i betraktande landets glesa folkmängd och den korta tid, som blifvit ägnad åt detta arbete, så måste man, äfven om man icke rimligtvis kan antaga, att mera än blott en bråkdel af dessa personer kunde läsa i bok, dock medgifva, att detta arbete burit goda frukter.

Emellertid ansåg Stahell, att regeringen borde vidtaga åtskilliga åtgärder, genom hvilka reformationsarbetet kunde påskyndas. I detta syfte inlämnade han därför under året[3] 1645 en mängd desideria och petita, hvilka i de flesta delar tillvunno sig hennes godkännande. Regeringens resolution på Stahells inlaga är i synnerhet i ett hänseende af särdeles stort intresse. Den visar nämligen, att svenska regeringen, hvilken vid flera föregående tillfällen uttalat den grundsatsen, att man skulle söka att med "maklighet" vinna den grekisk-katolska kyrkans bekännare för protestantismens sak, numera var be-

[1] Jfr Stahells br. 29 febr. 1643.
[2] „ „ ämbetsber. 1645. Ingr.
[3] „ „ „ „ „

nägen att med tvingande medel förmå den grekisk-katolska befolkningen att närvara vid de talrika visitationerna och till deltagande i den lutherska församlingsgudstjänsten. I sin resolution förklarar regeringen visserligen, att hon fortfarande vore af den åsikten, att tvångsmedel i trossaker i allmänhet borde undvikas, men delade hon dock i afseende på förevarande fall den meningen, att superintendenten och konsistoriet vid sitt arbete i reformationens tjänst kunde hafva mycken nytta af den världsliga maktens assistens. Hon ansåg sig därför böra föreskrifva åtskilliga mera verksamma åtgärder dels mot de grekiska katolikerna i förenämnda syfte, dels ock mot lutheranerna för att tillbakahålla dem från öfvergång till grekisk-katolska kyrkan[1].

Dessa regeringens åtgärder afsågo först och främst de i landet boende ryssarne samt de förut omtalade finska stammarne ingrikot och watialaiset, hvilka stammar hvarken begagnade eller förstodo det ryska språket, men det oaktadt endast besökte den katolska gudstjänsten. Nämnda delar af Ingermanlands befolkning hade icke blott uteblifvit från de söndagliga gudstjänsterna i de lutherska kyrkorna, utan de hade äfven tillbakavisat alla öfvertalningsförsök att förma dem att infinna sig där på de utaf regeringen påbjudna särskilda högtidsdagarna såsom t. ex. böndagar m. fl. Detta gick regeringen djupt till sinnes, och fastän hon för sin del ville öfverlämna åt Guds behag att taga de vranga och villfarande meningarna ur deras hjärtan, ansåg hon dock, att de, som ej på de ifrågavarande högtidsdagarna ville deltaga i gudstjänstförandet uti de lutherska kyrkorna, därefter borde straffas för sin härigenom visade olydnad mot k. m:s befallningar.

Det af regeringen stadgade dödsstraffet[2], hvartill en och hvar af luthersk bekännelse, som öfverginge till grekisk-katolska kyrkan, därigenom gjorde sig skyldig, synes ej hafva medfört den af regeringen åsyftade verkan att afskräcka från ett dylikt steg. På den grund fann regeringen sig nu föranlåten att förbjuda i landet boende ryssar att uti sin tjänst antaga andra personer än dem, som själfva voro ryssar och tillhörde den grekisk-katolska kyrkan. Vid mantalsskrifningarna skulle vederbörande sorgfälligt undersöka, om några öfverträdelser härutinnan ägde rum, i hvilket fall de hade att genast anlägga

[1] K. M:s resol. på Stahells punkt. Sthlm 8 nov. 1645. Ingr.

[2] Jfr not. sid. 20 denna afh.

ur tjänsten hos rysk husbonde hvarje där anställd tjänare af luthersk religion och icke-rysk nationalitet. Härigenom inskränktes högst väsentligt möjligheten för ryssarne att göra propaganda för sin kyrkas trosläror.

År 1649 kunde äfven Stahell i den redogörelse öfver Ingermanlands kyrkliga förhållanden, hvilken han nämnda år inlämnade till regeringen[1] i Stockholm, gifva den finska och tyska allmogen i Ingermanland det vitsordet, att den bättrat sig och uti religionskunskapen tilltagit, så att dess flesta medlemmar icke blott kunde recitera Luthers katekes, utan att de äfven förstodo den. Han medgifver visserligen, att en del af den uppväxande ungdomen icke ännu kommit så långt, men han hade grundade förhoppningar om bättre förkofran äfven bland den. Äfven ryska bönderna finner Stahell vid denna tid hafva gjort glädjande framsteg uti sin kristendomskunskap. En del af dem hade till och med öfvervunnit sin motvilja för att bevista de protestantiska gudstjänsterna, så att nu många självmant infunno sig uti de lutherska kyrkorna i Duderhoff, Moloschowitz, Gobanitz och på andra ställen, hvarest den lutherska läran förkunnades, såsom Jamo, Caporie, Kattila samt till och med i de prästgårdar, som innehades af lutherska präster, såsom Soickina, Tyris och Carlberg. Äfven voro de närvarande och åhörde visitationspredikningar under bar himmel såsom t. ex. i Apollio och Elieser. En del af ryssarne hade till och med åtföljt superintendenten på dennes visitationsresor uti de närgränsande socknarne. Vid dessa tillfällen hade de flitigt reciterat katekesen samt vid sina böner äfven användt Davids psalmer, de hade riktigt besvarat till dem ställda trosspörsmål, och en del hade till och med i de lutherska kyrkorna brukat sakramentet[1]. På grund af dessa fakta anser sig Stahell våga hysa den säkra förhoppningen, att de ryska bönderna lätt skulle vinnas för den lutherska kyrkan.

Äfven om Stahell här liksom i alla sina under de sista åren till regeringen insända skrifvelser ser denna sak alltför ljus och ständigt och jämt låter henne veta, hvilka stora förtjänster han själf har om reformationsarbetets framgång uti Ingermanland, kunna vi likväl icke förneka, att han trots sina stora fel och brister dock uträttat mycket godt för reforma-

[1] Jfr superint. Stahells inl. 23 juli 1649. Ingr.

tionens sak. Att det icke var en lätt sak att förmå de ryska bönderna att öfvergå till den lutherska kyrkan, det hafva senare tider nogsamt lagt i dagen.

Vi hafva sett, att det var regeringen uti Stockholm, som var den egentliga själen uti reformationsarbetet i Ingermanland, och det var hon, som själf tog initiativet till de flesta åtgärderna för reformationens bedrifvande uti landet. Det var hufvudsakligen generalguvernörerna och guvernörerna, som hon tillika med superintendenterna använde såsom verktyg för sina reformplaners genomförande. Icke sällan uppmanades nämnda ämbetsmän att gemensamt rådpläga om bästa medlet att genomföra reformationen. Vi hafva förut visat, att regeringen redan 1623 uppmanade vederbörande guvernörer att vara dåvarande biskopen uti Viborg, Elemæus, behjälpliga att verkställa sockenindelning, vid uppbärandet af tionden m. fl. andra åtgärder [1]. Äfven generalguvernören E. Gyllenstjärna och guvernören Nils Assersson Mannersköld erhöllo uppdrag af regeringen att biträda Stahell vid reformationens genomförande. Dessa ämbetsmän stodo i ett ganska godt förhållande till Ingermanlands första superintendent. De framhöllo inför sin regering de stora förtjänster, som Stahell inlagt om bildningens och upplysningens spridande i landet, voro närvarande såväl vid synoder och examina som äfven vid åtskilliga visitationer och understödde på allt sätt Stahells arbete. En af dem uttryckte till och med den önskan, att Stahell mycket förr borde hafva kommit i landet [2]. Annorlunda kom saken att gestalta sig under den följande guvernören Carl Mörner till Tuna. I likhet med hvad som förut skett uti landets förste generalguvernör E. Gyllenstiernas instruktion, framhåller regeringen äfven i den för Mörner utfärdade [3] reformationsarbetet uti Ingermanland och Karelen såsom en ämbetsplikt äfven för generalguvernören. Dessa instruktioner äro äfven i det afseendet anmärkningsvärda, att de tjänade till mönster för de följande generalguvernörernas. Genom nu ifrågavarande instruktion ålades generalguvernören att hafva "uppsikt på och flitigt eftertrakta", att de af landets invånare, som bekände sig till den

[1] Jfr pag. 14 i denna afhandling.

[2] Jfr guv. Nils Asserssons skrifvelse till regeringen den 19 febr. 1642. Liv. 119. Stahells skrifvelse af den 16 mars 1644 m. fl. st.

[3] Jfr E. Gyllenstjernas instruktion af den 20 juli 1642, registrat.

evangeliska läran, måtte däruti konfirmeras och stadfästas. De åter, som antingen affallit från nämnda lära eller tillhörde den grekisk-katolska kyrkan, borde han bemöda sig om att draga till sanningens kunskap. På de lutherska prästernas lärdom och vandel borde han noga hafva akt, att prästerna i detta fall uppförde sig oklanderligt. I likhet med superintendenten skulle äfven generalguvernören se till, om de grekisk-katolska prästerna genom belöningar, bestående uti jord och spannmål, kunde förmås att både själfva lära sig Luthers katekes och äfven undervisa barn och ungdom i denna bok. Det var icke tillåtet för generalguvernören att "inmänga" sig i någon andlig administration, "utan för det fall att han hörde något förargligt vara särdeles af de evangeliska prästerna", borde han anmäla detta för kapitlet i Narva. Nämnda myndighet borde han räcka handen till verkställande af de straff, som hon pålagt någon, och så laga att allt med Guds församling må ordentligt och väl tillgå. Den generalguvernören förr tillkommande myndigheten att uti kyrkliga mål döma de grekisk-katolska kristna är utesluten ur Mörners instruktion [1].

Det dröjde icke länge, förrän Stahell och Mörner blefvo personliga ovänner. I ett bref till B. Skytte söker Mörner förmå denne att inför regeringen i Stockholm uppträda till sitt försvar, för den händelse att Stahell, som rest dit, där skulle antasta honom. Mörner klagar öfver att, oaktadt han bevisat Stahell all vördnad och lämnat honom all den hjälp, han kunnat, uti reformationsarbetet, Stahell dock hade "malidicerat och förbannat" honom. Folket uti Ingermanland var mera benäget till att fly öfver gränsen in i Ryssland än att antaga lutherska läran. Mörner finner det äfven behöfligt, rätt och billigt, att de af E. Albogius och H. Stahell till regeringen insända listor på omvända ryssar i Narva underkastades en förnyad granskning. Det torde nog då komma att visa sig, att nämnda herrar mycket lättvindigt bekommit de belöningar, som regeringen i och för det ifrågavarande ändamålet bestämt. Hvilka skäl Mörner hade att misstänka de båda herrarnes uppgifter i detta fall är icke lätt att afgöra. Att Stahell, förledd af sitt häftiga lynne, i detta fall lätt kunde ådraga sig misstankar, det kunna vi förstå. I stället för att efterkomma regeringens uppmaning att med

[1] Jfr C. Mörners instruktion af den 17 december 1645 registrat.

mildhet och saktmod undervisa ryssarne, hvilka enligt Mörner gärna ville lära, hade Stahell genom sitt högmod och sin äregirighet gjort sig så förhatad icke allenast af ryssarne utan äfven af landets öfriga invånare, att dessa icke ens ville höra hans namn nämnas. Med rätta anser därför Mörner, att Stahell under sådana förhållanden icke kunde vara landet till något gagn[1].

Detta Mörners påstående motsäges icke heller genom upplysningar från något annat håll. Att Mörner haft ganska goda skäl för sina hårda domar om Stahell framgår äfven däraf, att han i en ämbetsskrifvelse till regeringen fäller det hårda omdömet om hans verksamhet i landet, "att Stahell mera skolor och kyrkor omkullslår än uppbygger". Ett dylikt yttrande torde C. Mörner i egenskap af generalguvernör säkerligen icke vågat fälla inför landets regering, om han icke haft giltiga skäl för sitt påstående[2].

Att reformationsarbetet genom ett dylikt förhallande mellan statens och kyrkans förnämsta representanter inom provinsen skulle taga skada och hämmas i sin framgang, det behöfver ej sägas. Under den följande tiden synas guvernörerna icke mycket intresserat sig för reformationen, hvilket kan bero dels därpå, att de vistades så kort tid uti landet, dels äfven på det förhållandet, att reformationsarbetet efter Stahells bortgång om icke helt och hallet upphörde, dock sköts åt sidan. Det är först med Göran Sperling landet erhåller en kraftig generalguvernör, som nitiskt främjar reformationens sak.

Enligt sakens natur var det hufvudsakligen muntlig undervisning, som de lutherska prästerna meddelade den grekiskkatolska kyrkans bekännare uti Ingermanland. Skälen härtill voro dels brist på lämpliga böcker, författade pa ryska spraket, dels den totala brist på läskunnighet, som var radande hos den lägre landtbefolkningen. Skulle den på detta sätt meddelade bildningen bära några varaktiga frukter, var det af nöden påkalladt både att bibringa allmogen läsfärdighet och att förskaffa honom lämpliga religionsböcker. Detta insåg redan Gustaf Adolf själf och inrättade på den grund ett ryskt boktryckeri uti Stockholm. I spetsen för detta bok-

[1] Se härom utförligare uti generalguvernören C. Mörners bref till B. Skytte den 6 juli 1649. Ingrica n:o 9.

[2] Jfr C. Mörners bref till K. M. T. den 13 juni 1650. Ingrica.

tryckeri stod P. von Zelow, som inkallades 1625. Detta tryckeri blef af stor betydelse för de grekisk-katolska församlingarna uti de svenska östersjöländerna, ty från denna officin utgick en hel mängd af böcker både på finska och ryska språken, däribland en finsk katekes, tryckt med ryska typer. Det var på Gustaf Adolfs befallning nämnda bok trycktes[1], och hans syfte därmed var att draga de förförda finnarne till den lutherska läran. Kristinas förmyndareregering drog försorg om att Luthers katekes skulle öfversättas på ryska, så att utläggningen blef på "rätt ryska med hvad af bibeln är citeradt icke förändras utan som det står". Hans Flöri, åt hvilken detta uppdrag lämnades, anbefalldes att infinna sig i Stockholm för att erhålla ytterligare besked, alldenstund det var fråga om att till ryska öfversätta flera böcker[2]. År 1644 utkom från detta tryckeri en finsk katekes, tryckt med gamla slavoniska bokstäfver. Dylika katekeser hade äfven funnits förut[3]. Äfven rysstolken B. Mattson, prosten Fattbur i Nyen samt superintendenten Stahell utgåfvo ryska öfversättningar och utläggningar af katekesen. Mattson öfversatte därjämte evangeliiboken och utarbetade ett ryskt lexikon[4].

Dessutom omtalas en rysstolk, Roselius[5], som ämnade öfversätta katekesen på ryska och finska. Den svenska och finska katekesen skulle tryckas med ryska bokstäfver och den ryska katekesen med latinska bokstäfver. Dessutom nämnes att en ryss författat en bok mot den ryska religionen, hvilken bok var ämnad att öfversättas på svenska. Roselius omtalar äfven ett ryskt lexikon, som skulle författas på svenska och flera andra språk, allt i syfte dels att för prästerskapet i Ingermanland underlätta studiet af ryska språket, dels att vara till hjälp för landets ungdom, som möjligen kunde vara benägen för att lära sig detta språk, dels ändtligen till gagn för de ryssar, som kunde vilja lära sig svenska språket[4].

Huruvida denne Roselius är den samme rysstolk, som annars kallar sig Mattson, kan författaren icke afgöra. De på ryska språket öfversatta böckerna mottogos med mycket

[1] Gezelii skrifvelse till Carl XI 1686 eller 1687.

[2] Registrat. den 10 juni 1625.

[3] Lagus handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistoria, ny följd, 1:sta häft. pag. 5.

[4] Tigerstedt, Kexholms histor. Åbo gymn. program 1878, pag.

[5] Nordinska handskriftssamlingen 40 in folio.

olika känslor af ryssarne. Enligt prästerskapets uppgift uppväckte de lifligt intresse på somliga orter. På andra ställen åter förbannade ryssarne ofvannämnda böcker.

Under svenska tiden led Ingermanland brist på kyrkor, hvilken olägenhet svenska regeringen sökte att afhjälpa genom den förut omtalade nya indelningen af landet uti flera socknar. Då klagomål ifrån invånarnes sida uppstod däröfver, att superintendenten och landets guvernör vid sockendelningen gingo mycket godtyckligt tillväga, bestämde regeringen, att de ifrågavarande socknarnes invånare jämte ofvannämnda ämbetsmän skulle företaga delningen[1]. I allmänhet lågo landskyrkorna på långa afstånd från hvarandra, så att sockenboarne stundom kunde hafva 4—5 mil kyrkoväg, och på grund häraf kunde de icke ofta infinna sig vid den allmänna gudstjänsten. Under Stahells tid byggdes 14 nya kyrkor, och de gamla blefvo nödtorftigt reparerade[2]. Flera nya kyrkor skulle till den tiden uppförts, men detta hade icke kunnat ske, alldenstund hinder härför hade lagts från invånarnes sida. Under de ryska härjningarna 1656 och följande år hade en stor del af landets kyrkor blifvit uppbränd, så att invånarne efter ofreden ånyo måste börja på med kyrkobyggande, hvartill de äfven voro benägna.

Man har alla skäl att antaga, det Ingermanlands kyrkor voro mycket anspråkslösa träbyggnader, och blott ett fåtal var uppfördt af sten. Endast städernas kyrkor jämte en och annan landskyrka uti de folkrikare, mindre fattiga socknarne voro uppbyggda af sten. Då det var förenadt med allt för dryga kostnader för de i allmänhet utarmade landtmännen att anskaffa större träkyrkor, kom regeringen under sista tiden på den tanken att här och där i de vidsträcktare församlingarna uppföra smärre träkapell, som kunde tjäna till predikolokaler. Idéen härtill tog man från ryssarne, hvilka i skogar, lundar och på andra som heliga ansedda platser hade uppfört dylika små kapell, hvilka de mest använde för att i dem hålla sina präsneker. Karl XI intresserade sig mycket för dessa byggnader och skänkte en ringklocka till hvarje dylikt kapell[3]. Antagligen voro de äfven försedda med andra för dylika byggnader lämpliga prydnader. I en från medlet af 1650-talet härstammande förteckning öfver Ingermanlands kyrkor uppgifves, att i landet funnos 58

[1] Jfr K. M:s resol. på Hylssh:s o. Aminoffs punkter. Sthlm 13 april 1651.

[2] Stahell till reg. den 23 juli 1649. Ingrica.

[3] Jfr Gez. desid. till Karl XI ang. relig.-förförde finnar 1686 (?). Ingr.

lutherska församlingar med 36 kyrkor och 42 präster[1]. Omkring fyrtio år senare eller 1693 lämnades i en officiell skrifvelse den uppgiften, att i landet endast funnos 31 lutherska församlingar med lika många kyrkor samt därjämte 5 nyuppförda kapell. Ryssarne ägde däremot endast 10 kyrkor. Vid jämförelse mellan dessa båda uppgifter faller den betydliga minskning af kyrkor, som ägt rum under denna tid, genast i ögonen. Denna förminskning har icke endast drabbat de grekisk-katolska kyrkosamfunden, såsom man väl haft giltiga skäl att vänta, utan äfven de lutherska. Olikheten kan ej förklaras på annat sätt, än att åtskilliga af de under ryska kriget 1656 och följande år uppbrända kyrkorna icke blifvit återuppförda[2].

Emedan Ingermanland förut icke haft något biskopssäte inom sina gränser, saknade det någon kyrka, som lämpligen kunde användas till katedralkyrka, och därför fann regeringen sig föranlåten att bestämma, att den antagligen 1648 nyuppförda svenska kyrkan skulle upplåtas för detta ändamål. Om nämnda kyrka redan före 1648 blifvit grundlagd, framgår ej klart af den tidens handlingar, men år 1649 berättar Stahell[3], att det då hade kommit så långt med den nya kyrkobyggnaden, att både predikstol och altare voro uppsatta. Fönstren voro äfven insatta i kyrkan, blott kyrkklockor, orgel och altarprydnader fattades. År 1650 var kyrkan färdig[4]. Då varande svenske pastorn i Narva inlämnade detta år en skrifvelse till regeringen, däri han uttalar den farhågan, att rådet i Narva skulle äfven öfver denna kyrka söka att erhålla jus patronatus. Denna fruktan befanns dock vara öfverflödig, alldenstund domkyrkoförsamlingen i Narva blef ett regalt gäll, som oftast innehades af superintendenterna som prebende. Domkyrkan i Narva kom dock icke länge att förblifva i fullfärdigt skick, ty i den svåra brand, som 1659[5] förvandlade Narva till en askhög, blef äfven nämnda kyrka ett rof för lågorna och så i grund förstörd, att blott de nakna murarne stodo kvar. I sådant skick öfverlämnades ruinen till 1662, då det lyckades den dåvarande superintendenten Rudbecks energi att sätta restaurationen i gång. Materialer i och för kyrkans iståndsättande hade inköpts för mer än 600 riksdaler.

[1] Samtidigt ägde ryssarne 20 församl., 19 kyrkor och 10 präster.

[2] Uppgifterna från Ingrica ecclesiastica. Jfr bilagorna.

[3] Stahell till regeringen den 23 juli 1649. Ingrica.

[4] Bromius till K. maj:t.

[5] Jfr H. J. Hansen, Gesch. der stadt Narva, pag. 119.

Regeringen skänkte ånyo kyrkklockor, men Rudbeck var icke nöjd härmed utan bönföll att ytterligare erhålla någon hjälp till domkyrkans reparation[1]. Kyrkan blef på detta sätt småningom återställd, och genom en kungl. resolution[2] erhöll hon 1683 rätt att hvart år af hvarje obser jord i landet uppbära fyra kappar spannmål. Härigenom blef domkyrkans ekonomi för framtiden betryggad, så att hon både kunde underhålla sig själf och aflöna syssloman, klockare, ringare m. fl. Gezelius önskade äfven, att domkyrkan kunde erhålla en god ekonom, hvilken både kunde sköta kyrkans affärer och på samma gång ägde gåfvan att mässa och predika i kyrkan. Gezelii önskan blef icke långt därefter af Karl XI bifallen.

Efter Stahells frånfälle 1656 inträdde ånyo stor förvirring uti Ingermanlands inre förhållanden, i det att landet hemsöktes af ett förödande krig. Flertalet af dess grekisk-katolska invånare togo parti för de inträngande ryssarne. Icke få af den finska befolkningen följde exemplet. Många finnar öfvergingo till grekisk-katolska kyrkan dels för att få sin egendom skonad för skövling och ödeläggelse, dels för att äfven i öfrigt vinna ryssarnes bevågenhet samt att, om de flydde till Ryssland, bekomma underhåll af ryska tsaren. Superintendenten Rudbeck, Stahells närmaste efterträdare, lämnade landet strax efter krigets utbrott och vistades utom sitt stifts gränser under tillsammans tre år. Äfven några assessorer i domkapitlet följde[3] Rudbecks exempel; detta gäller i synnerhet de tyska och svenska pastorerna i Narva. Att under så ogynnsamma förhållanden reformationsarbetet skulle blifva åsidosatt, och att frukterna af en god del af Stahells arbete gingo förlorade, det bör ej vara ägnadt att framkalla undran. Att icke kyrkostyrelsen helt och hållet försummades under denna tid, det är uteslutande Albogii förtjänst. Denne man stannade troget på sin post, och med biträde af kyrkoherdar, som under ryssarnes invasion tagit sin tillflykt till Narva, höll han fortfarande konsistorii-sessioner och ombesörjde Ingermanlands kyrkliga angelägenheter så godt sig göra lät.

Efter freden inlämnade Rudbeck 1661 till regeringen en relation om det kyrkliga tillståndet inom provinsen[4]. At

[1] Rudbeck till regeringen den 16 apr. 1662.

[2] Gezelius till k. m:t antagligen 1686—1687.

[3] Jfr prosten E. Albogii bref till K. M. T., odateradt men antagligen från 1660—1661. Ingrica eccles.

[4] Jfr Rudbecks och konsistoriets i Narva skrifvelse af den 13 august 1661. Ingrica ecclesiast.

innehållet uti densamma framgår, att den finska allmogen i trots af kriget väl hade sin kristendomskunskap i minnet, men att däremot förhållandet i detta afseende var motsatt bland medlemmarne af den grekisk-katolska kyrkan och hos de finnar, hvilka trots af både språkolikhet och gällande förbud höllo sig till sistnämnda kyrka. Dessa båda kategorier af grekiska kristna voro mycket obstinata och ville icke vidare infinna sig vid de lutherska gudstjänsterna hvarken å sön- eller högtidsdagar. Ännu mindre kunde det komma i fråga, att dessa skulle numera anmoda de lutherska prästerna om barndop, copulation m. fl. kyrkliga handlingar. Genom giftermål inom ryska familjer med flera förbindelser drogos finnarne allt närmare den grekisk-katolska kyrkan.

Närmast gällde det nu att återuppbygga de genom kriget förstörda kyrkorna och prästgårdarna, till hvilka företag dock endast de lutherska sockenboarne visade sig benägna att medverka.

Den grekisk-katolska kyrkans bekännare uti Ingermanland ansågo sig efter krigets slut hafva obestridlig rätt att låta i Ryssland ordinera lämpliga personer af landets söner till präster och att äfven därifrån inkalla redan vigda sådana till att förrätta gudstjänst. Härutinnan understöddes de af flera bland landets stora jordägare, som därvid närmast läto bestämma sig af utsikten till ökad tillgång på arbetskrafter för sina ouppodlade ägovidder, under det den religiösa frågan i deras uppfattning vore af en mycket underordnad betydelse.

Reformationens tredje skede.

Segregationen 1684. Ryska tsarens ingripande i reformationsarbetet uti Ingermanland samt följderna häraf.

Reformationsarbetet uti Ingermanland inträdde efter ryska krigets slut nära nog i ett stillestånd, som fortfor under de närmast följande 22 åren. Härtill medverkade många omständigheter, af hvilka vi här endast vilja framhålla de viktigaste. Superintendentsämbetet i landet innehades sålunda under denna tid af män, hvilka antingen af ålderdom och sjuklighet voro urståndsatta att något uträtta, eller ock lämnade de sin befattning efter så kort tid, att de icke hunno att göra sin kraftiga

vilja och beprövade förmåga gällande på detta arbetsfält. Karl den XI:s svaga förmyndareregering, som saknade de förtjänster i riksstyrelsen, hvilka utmärkte såväl Gustaf Adolfs regering som Kristinas förmyndare, har icke heller i fråga om reformationsverket i det aflägsna landet vid Neva gifvit anledning till jäf mot senare tiders omdöme om dess sorglöshet och brist på handlingskraft. Ej heller synas därvarande guvernörer under denna tid hafva lämnat bevis på nämnvärdt intresse för det kyrkliga tillståndet i Ingermanland, hvilket dock torde kunna förklaras af det alltför ofta företagna ombytet af ämbetsinnehafvare på denna viktiga post. Därtill komma de för fortvaron af svenska väldets bestånd så farliga krigsåren 1675—1679, hvilka togo Karl den XI:s och hans regerings tid och krafter så uteslutande i anspråk, att snart sagdt alla andra riksbehof måste åsidosättas.

Först sedan Sverige genom freden år 1679 erhållit yttre lugn, kunde Karl den XI börja tänka på att hjälpa upp landet ur det djupa förfall, i hvilket det under förmyndareregeringen och kriget hade sjunkit. Att han äfven då började med intresse taga del af ställningen uti Östersjöprovinserna är helt naturligt, likasom det äfven är klart, att en person med Karl den XI:s skaplynne skulle inse, huru viktigt det vore, att invånarne i dessa nejder erhölle en god undervisning uti kristendomen. Det är på den grund lätt förklarligt, att han mycket skulle intressera sig för återupptagandet af reformationsarbetet uti Ingermanland. Det var dock icke Karl den XI själf, som tog första steget härtill, utan det skedde antagligen på hans initiativ af generalguvernör Fersen, som till ridderskapet och adeln uti Ingermanland framställde en proposition angående denna sak. I denna beklagar Fersen, att en stor del af gemene man liten eller ingen kunskap hade om Gud och hans ord. Detta gällde först och främst om de i landet boende ingrikorna och watialaiserna, hvilka Fersen funnit vara tröga till att infinna sig i de lutherska kyrkorna men däremot mycket benägna att bevista ryssarnes gudstjänst. Med rätta ansåg Fersen det vara ett "kristligt och högnödigt verk att föra dessa blinde och eländige människor" på den rätta salighetsvägen, och på den grund hyste han det förtroende till Ingermanlands ridderskap och adel, att de hädanefter skulle söka befordra Guds ära genom att föra sina underhafvande till sanningens kunskap. Bästa medlet härtill ansåg Fersen vara all-

varsamhet och tvång, för den händelse att icke persuasioner och förmaningar hjälpte. Han anser föröfrigt, att ingen borde få gifta sig och "blifva copulerad", förrän han inhämtat de nödiga kristendomens hufvudstycken och blifvit admitterad till nattvarden. Vidare fäste Fersen adelns och ridderskapets uppmärksamhet därpå, att allmogen genom firandet af sina bullrande präsneker förde ett förargligt lefverne och därigenom blef så utfattig, att han saknade bröd, hvarföre Fersen anser, att firandet af dylika fester antingen borde modereras eller helt och hållet upphöra[1]. Det dröjde dock icke länge, innan konungen själf tog hand om saken. Reformationssaken uti Ingermanland hade behandlats af svenska prästerskapet vid riksdagarne uti Stockholm 1680 och 1682. Det var Ingermanlands nye superintendent, som intresserat prästeståndet för saken. Nämnda stånd rekommenderade reformationsarbetet uti Ingermanland för Karl den XI, hvilken 1683 den fjärde maj utfärdade en resolution, som blef grundläggande för reformationsarbetet uti Ingermanland. I nämnda resolution förklarar Karl den XI, att han såsom en kristmild konung icke kunde annat än behjärta ingrikornas och watialaisernas beklagliga tillstånd, alldenstund dessa höllo sig till den ryska gudstjänsten, som förrättades på ett språk, hvilket de ej förstodo, och på den grund kunde man hysa föga hopp om deras salighet. För att hjälpa dem in på salighetens väg hemställde konungen till Ingermanlands dåvarande superintendent och generalguvernörs "försichtige bepröfvande", om man icke genom tjänliga persuasioner och utan tvång om högtiderna och på de stora böndagarne kunde draga dem till de lutherska kyrkorna, hvarest de af präster, som talade deras eget språk, kunde erhålla undervisning om salighetens väg. Märkte man åter, att de drogo något "skyy" för de lutherska kyrkorna, borde de finska prästerna använda all möda därpå att hemma i byarne gifva ingrikorna och watialaiserna all nödig underrättelse uti kristendomens hufvudstycken. Vidare anser konungen, att denna undervisning i hög grad kunde lättas, om de ryska prästerna förbjödos att uppbära några inkomster af eller förrätta några kyrkliga handlingar för de ifrågavarande ingrikorna och watialaiserna. Bland fördelar, som medlemmarna af de ifrågavarande stammarne erhöllo, om de öfvergingo till den

[1] Jfr Fersens proposit. till ridderskapet uti Ingermanland den 5 decemb. 1682. Ingrica.

lutherska kyrkan, var befrielse från att äfven intill 60 års ålder betala mantalspänningar. Föröfrigt lade konungen stor vikt därvid, att ifrågavarande sak såsom varande en samvetsfråga borde behandlas med den största varsamhet. Det hade varit väl, om konungens tjänare uti Ingermanland noggrannare, än hvad som skedde, ställt sig detta till efterrättelse[1].

Att reformationsarbetet ånyo kunde börjas med allvar berodde i främsta hand på Karl den XI:s kraftfulla vilja, men därtill kom att Ingermanland kort efter freden uti Gezelius den yngre erhöll en af sina mest nitiska och dugande superintendenter och uti Göran Sperling en lika duglig som kraftfull och nitisk generalguvernör. Det var dessa män, som med allvar, kraft och ifver återupptogo det här sedan lång tid hvilande reformationsarbetet. Detta gestaltade sig åtminstone i ett afseende olika med det förut bedrifna. Hade man nämligen tillförene företrädesvis haft ryssarnes öfvergång till lutherska kyrkan som mål för sin missionerande verksamhet, så blef denna hädanefter däremot mera uteslutande riktad på att till nämnda samfund öfverföra de finska stammarne ingrikot och watialaiset, hvilka, ehuru de icke förstodo ryska språket, dock hittills visat påtaglig förkärlek för grekisk-katolska kyrkan. Denna förändring af målet för en viktig del af det kyrkligt reformerande arbetet föranleddes af vunnen kännedom om det beklagansvärda andliga tillståndet bland nämnda finska stammar. Sedan Gezelius 1681 inträdt i utöfningen af sitt maktpåliggande ämbete, sökte han nämligen flitigt att genom synoder och visitationer blifva förtrogen med ställningar och förhållanden inom alla delar af sitt ämbetsområde. Ingenstädes fann han därunder råhet och okunnighet framträda så allmänt som hos ingrikot och watialaiset, af hvilka man ibland 600 personer knappt förmådde uppleta en enda, som kunde Herrans bön, och endast några få ibland 1,000, som kunde läsa upp symbolum Nicænum, samt ytterst sällan anträffade någon, som kunde återgifva tio Guds bud[2]. För att snarast

[1] Jfr Kongl. M:ts nådige resolution på några af Superintendenten i Narven vördige och höglärde Doktor Johan Gezelius den yngre andragne och af samtlige prästerskapet som till riksdagen Anno 1680 och 1683 sig infunno och merendels i underdånighet rekommenderande ärender. Registrat. den 4 maj 1683

[2] Ubique et semper tam rusos quam Ingros Wadiacosque horrenda stupiditate, et pertinaci superstitione deprehendi occupatos inter sexcentos vix unus tunc repertus qui Orationem Dominicam didicerat nec unus fere inter millenos

möjligt skingra denna djupa okunnighet fann Gezelius nödigt att afbryta dessa stammars förbindelser med grekisk-katolska kyrkan och förmå deras medlemmar att flitigt deltaga uti de lutherska finnarnes gudstjänster.

Förutom de å mötet i Coporje åt de ryska prästerna lämnade föreskrifterna, som gingo ut på att förmå dem[1] att vinnlägga sig om en sedlig vandel och ett riktigt bruk af Guds ord, tvingades de äfven på nämnda möte att både muntligen

och skriftligen förbinda sig att icke i sina kyrkor mottaga några ingrikor eller watialaiser ej heller åt dem utföra några kyrkliga handlingar. 13 af de närvarande ryska prästerna aflade ett dylikt löfte. Dessutom upplifvades här de gamla förbuden för ryssarne att i sin tjänst mottaga några lutherska

qui Symbolum Nicænum vel Apostolicum recitare potuit ac in myriade integra rarum si vel unus fuerit inventus qui Decalogum nosset. Jfr Beskrifning öfver Ingermanland särdeles uti ecclesiastiskt afseende år 1684 af dåvarande superintendenten i Narva, jfr Tengström handl. till upplysn. i Finl. kyrk.-hist. häft. 4 pag. 77.

[1] Jfr pag. 80—81 i denna afhandling.

tjänare och att på lördagar eller söndagar anställa bröllop eller andra stora gästabud. Den, som på en dylik dag gjorde detta, var förfallen till 10 daler silfvermynts böter, och hvar gäst, som på en sådan dag deltog uti ett dylikt gästabud, skulle plikta 5 daler silfvermynt. De böcker, som hämtades från Ryssland, skulle underkastas konsistorii censur. Slutligen åladés ryssarne att visa de personer ovillkorlig lydnad, hvilka å k. m:s vägnar hade något att befalla, och detta skulle i främsta hand gälla om superintendenten och konsistoriet.

Sedan Karl den XI genom sin resolution af den 4 maj 1683 beslutit att ingrikorna och watialaiserna skulle i religiöst afseende segregeras ifrån ryssarne, gällde det för Gezelius att sätta den beslutade segregrationen i verket, hvarigenom ingrikorna och watialaiserna skulle skiljas ifrån provinsens grekisk-katolska bekännare och i kyrkligt afseende förenas med Ingermanlands lutherska befolkning. Detta blef ett mycket drygt arbete, som tog hela Gezelii kraft och all hans energi uti anspråk. Men det var icke nog med att ingrikorna och watialaiserna skildes ifrån den grekisk-katolska och förenades med den lutherska kyrkan, utan de maste äfven undervisas i denna kyrkas lära. Detta var för Ingermanlands dåvarande prästerskap en ingalunda lätt sak. Frågan företogs redan till behandling i Coporje nära nog ett helt år, innan segregrationen genomfördes, och med anledning häraf utgaf Gezelius den 2 november 1683 en instruktion, genom hvilken han asyftar att lämna prästerna någon handledning, huru de skulle ga till väga vid ingrikornas och watialaisernas kristendomsundervisning[1].

Om medlemmarne af nämnda stammar voro mycket talrika i en by, borde de i och för undervisningens skull delas uti flera afdelningar och undervisningen sa anordnas, att hvarje afdelning åtminstone en gång i månaden erhölle kristendomsundervisning. Vore de återigen få till antalet, kunde undervisning lämnas hvar tredje söndag. Ingen söndag eller högtidsdag skulle dock få gå förbi, på hvilken vederbörande prästerskap icke meddelade finnarne någon undervisning. På stora helgdagar, eller då två eller flera helgdagar stötte tillsammans, och det vid socknens evangeliska kyrka endast funnes en präst, kunde denne ej hinna med att gifva

[1] Jfr Gezelius till Karl den XI den 21 november 1685. Lit. B.

en dylik undervisning. Var det åter flera än en präst vid samma kyrka, så fick ingen helgdag förflyta utan meddelande af särskild kristendomsundervisning.

När vederbörande pastor beslutit sig för att på något ställe meddela kristendomsundervisning åt finnarne, borde han tre veckor förut underrätta såväl egendomsherrarne som bönderna därom, på det att alla såväl gamla som unga, som kunde mottaga undervisning, måtte komma tillstädes.

Fanns någon tredska eller ovilja hos bönderna, ålåg det deras herrskap att råda bot därför. Lade possessorerna däremot något hinder i vägen för undervisningen, borde pastor ofördröjligen därom underrätta superintendenten och konsistorium, på det att nämnde myndighet måtte kunna vända sig till generalguvernören, som ägde att gifva bättre eftertryck åt det påbegynta verket.

Sammankomsten borde hållas på det mest passande ställe, byn kunde erbjuda. Funnes i byn något stort, vackert kapell, kunde detta med fördel användas och så mycket hellre, som vidskepelsen möjligen därigenom kunde dragas därifrån. När finnarne kommit tillsammans, borde de uppställas i en krets med de unga inuti och de gamla såväl män som kvinnor utomkring. Kunde böndernas herrar eller amptmän förmås att vara närvarande vid sammankomsten, blefve lusten och uppmärksamheten hos de undervisade större.

Undervisningen skulle börja med afsjungandet af en finsk psalm, och därefter lästes en kort bön på finska. Därpå uppläste prästen de 6 hufvudstycken, såsom de stå i katekesen, med klar och tydlig röst utan någon utläggning. Om det ibland mötets medlemmar fanns någon, som antingen delvis eller helt och hållet kunde fader vår eller tron, så borde man repetera det med denne, tills han lärt sig det ordentligt, men om ingen kunde något, då borde prästen begynna med de unga, som kunde fatta, och sysselsätta sig med dessa i de första öfningarna och icke fråga de gamla något, såvida icke dessa själfva läte märka, att de kunde något. Den ordning, som förekommer i abcboken, borde följas och ett stycke ej lämnas, förrän några kunde det. Men hvarje gång borde ej företagas mera än två stycken, och ingen lärare borde hålla det svårt, äfven om man 40 eller 50 gånger skulle behöfva upprepa samma stycken, innan 4 eller 5 kunde behålla det i minnet. Under repetitionen kunde man använda en del af Luthers förklaring till de närvarande

gamles uppbyggelse, men prästen borde i så fall akta sig för, att de närvarande förblandade utläggningen med själfva hufvudstycket. Infölle ett dylikt för undervisningen afsedt möte på söndagen, borde äfven pastorn föreläsa dagens epistel och evangelium och därur framdraga de viktigaste hufvudlärorna. Framför allt gällde det att hos finnarne uppväcka kärlek till sanningen. Men hufvudundervisningen borde dock helst ske genom frågor och svar, och borde man då äfven med fog och lämpa öfvertala de närvarande finnarne, att infinna sig vid de lutherska gudstjänsterna helst de, som bodde nära kyrkan. Öfningarna borde ändas med repetition af de stycken, som förut gåtts igenom, på det att några ändtligen kunde behålla det i minnet.

Ingrikorna och watialaiserna borde äfven lära katekesen af hvarandra, ifall det funnes några ibland dem, som kunde mera än andra, och äfven af de ibland dem boende lutherska finnarne. Undervisningen borde afslutas med vackra böner utur finska bönboken särskildt med de allmänna böner, som brukades i församlingarna. Därpå lästes fader vår, sedermera skulle alla sjunga en psalm, hvarefter välsignelsen borde meddelas, och det hela afslutas med en aftonpsalm. Gezelius var med rätta äfven mycket angelägen om att prästerna gent emot dessa finnnar skulle iakttaga en exemplarisk vandel. Hölls den ifrågavarande sammankomsten nära prästens boning, borde han helst foga sig genast hem och icke i början dröja hos finnarne efter mötets slut, icke gärna intaga någon måltid hos dem, ännu mindre dröja propter poculam.

Var platsen alltför långt aflägsen från prästgården, så att prästen icke kunde hinna hem till natten utan maste stanna kvar, så borde han uppföra sig sobrie et pie och genom offentliga morgon- och aftonböner gifva dem ett godt exempel om den lutherska religionens ljuflighet.

Om de sedan vid annat tillfälle komme för sin själasörjare, då skulle han med lämpa dock serio incultera det, i hvilket han undervisat.

Om det skulle så hända, att en präst efter informationen per ebrietatem, crapulam, lascivam eller något annat vitiram gifver dessa ett skandalöst exempel, så skulle en sådan präst därför straffas lika strängt, som om han begått ett dylikt brott under gudstjänsten i själfva kyrkan.

Lärarne hade icke rätt att af ingrikorna eller vatialaiserna taga någon ersättning för undervisningen. Skulle någon af dem, som mottagit sådan, frivilligt vilja lämna prästen något, fick denne ej mottaga det under själfva informationsresan, utan gifvaren borde sända det till prästens hem, på det att vederbörande pastor kunde undvika skenet af, att han i egennyttiga afsikter undervisade ingrikorna och watialaiserna. Om något hinder kunde uppstå vid utförandet af det oförsökta reformationsarbetet, skulle pastorerna och prostarna genast ändra, hvad de kunde. Förekommo några svårare fall, såsom t. ex. om någon person vore olydig och genträfvig mot de utfärdade påbuden, skulle underrättelse därom ofördröjligen lämnas till konsistoriet i Narva [1].

En god hjälp i sitt arbete i och för segregationens genomförande uti Ingermanland hade Gezelius uti guvernören Göran Sperling. Den 12 maj 1684 [2] utfärdade den sistnämnde ett manifest, i hvilket han gaf uttryck åt sin bedröfvelse öfver det missförhållandet, att nästan alla undersåtarne i hans guvernement såväl af adeln som andra, "de där gods på ett eller annat villkor possidera", hade underständt sig att förmedelst allehanda motsägelser och inkast dels uppenbarligen, dels ock mest hemligen söka hindra och "studsa det kristliga och goda uppsåt", som efter k. m:ts befallning hans ärevördighet superintendenten satt i verket för att låta undervisa och leda de uti hedniskt elände och villfarelse stadde s. k. ingrikor och watialaiser till deras rätta salighetsväg och till vår frälsare Kristi sanna kunskap. Såsom förklaring öfver detta sitt beteende hade förenämnda ägare och innehafvare af "gods" föreburit, att något påbud i detta afseende ej utkommit. Denna invändning vederlade Sperling, i det han hänvisade på k. m:ts patent af den 8 nov. 1683. Han hotade med att inberätta om förhållandet till k. m:t, på det att regeringen i tid måtte göra ett slut på ett slikt oförsvarligt och ogudligt väsende. Han erinrade vidare landets innebyggare om k. m:ts förmodan, att alla, som hade ett kristligt hjärta och icke förgätit skyldig vördnad för Gud och sin öfverhet, skulle anse sig obligerade att hjälpa och befordra det kristliga verket.

[1] Jfr Gezelii skrifvelse till Karl den XI den 21 november 1685. Litt. B. Ingrica.

[2] Hans bref för samma år och dato finnes uti Ingrica-samlingen.

Sperling förbjöd därjämte ingrikor och watialaiser på k. m:ts vägnar att besöka andra kyrkor än de protestantiska och uppmanade dem att där mottaga undervisning af de finska prästerna samt att af dem låta döpa sina barn, begrafva sina döda och alla andra kyrkliga förrättningar verkställa.

Vidare fäste han samtliga invånares uppmärksamhet på en med superintendenten träffad öfverenskommelse, enligt hvilken vederbörande prostar och kyrkoherdar skulle resa omkring hvar inom sitt distrikt för att förnämligast under förhör utröna, hvilket språk som talades på olika trakter. Alla, som kunde ryska språket och bekände sig till katolska religionen, skulle fortfarande få tillhöra grekisk-katolska kyrkan. Däremot skulle utan undantag alla, som icke förstodo detta språk, räknas till de protestantiska kyrkosamfunden, och de voro vid högsta straff förbjudna att besöka ryssarnes gudstjänster eller att deltaga i deras präsneker.

Vid förlust af ämbetet och därmed förenade inkomster förbjödos de ryska prästerna att under någon förevändning locka finsktalande invånare till sina kyrkor. Därjämte ägde de ryska prästerna icke rätt att mottaga något af segregerade finnar; skedde dock detta, skulle de felande första gången plikta dubbelt af det sålunda uppburna, andra gången fyrdubbelt, och gjorde de sig tredje gången skyldiga till en dylik förseelse, skulle de förlora sin tjänst och drifvas i landsflykt. Dessutom förmanade Sperling de segregerade finnarne att flitigt mottaga undervisning af de lutherska prästerna och bevisa dem lydnad.

I konungens namn ålade Sperling alla i landet boende adelsmän, antingen de själfva brukade sina gods eller öfverlåtit dispositionsrätten öfver dem åt andra, alla innehafvare af pantjord samt alla arrendatorer och förvaltare att såväl själfva infinna sig å segregationsmötena som äfven dit medföra sina underlydande bönder. Ifrågavarande ägare och innehafvare af jordegendomar förständigade han äfven att öfvervaka, att deras bönder noga följde de föreskrifter, som blifvit gifna i fråga om religionen, samt att icke heller själfva vare sig hemligen eller uppenbarligen arbetade däremot med några "konster eller uppfunna undflykter, mycket mindre eludera och travastera detsamma".

Till nämndemän eller "kupiasser" skulle icke några ingrikor och watialaiser eller ryssar utnämnas, hvilka icke kunde

förevisa intyg af vederbörande själasörjare öfver innehafvandet af den salighetskunskap, som därom utfärdad förordning föreskrefve. Dessutom ålade Sperling alla i landet boende possesores och k. m:ts tjänare att ställa sig det nu utfärdade påbudet till efterrättelse.

Om emot förmodan någon, vare sig hög eller låg och af hvilka villkor han än kunde vara, vore så förgäten af sin ed och plikt, att han af egennytta eller andra orsaker antingen själf eller genom andra gjorde eller läte göra något emot detta allmänna påbud, så skulle densamma utan anseende till personen icke allenast utan all nåd blifva tilltalad och straffad som en förbrytare mot k. m:ts nådiga befallning, utan han skulle ock skattas för en själamördare.

Slutligen befallde Sperling, att k. m:ts betjänte på landet, såsom häradshöfdingar, befallningsmän och landsgevaldiger, måtte öfva allvarsam uppsikt öfver den noggranna efterlefnaden af ifrågavarande påbud. För detta ändamål borde de flitigt korrespondera med prostar och kyrkoherdar om hvad som i sådant afseende passerade. Tilldroge sig något, som stode i strid med gällande påbud, ålåge det äfven nämnda ämbetsmän att undersöka saken och efter förseelsens beskaffenhet varna den eller de felande. Därjämte skulle de inrapportera undersökningsresultatet till guvernören, på det denne, om sakens innebörd sådant påkallade, måtte kunna ingripa i och för öfverträdelsens vidare beifrande.

I nära samband med G. Sperlings skrifvelse utfärdade superintendenten Gezelius på samma dag för Ingermanlands prästerskap två instruktioner [1], i hvilka han lämnar utförliga föreskrifter, huru de präster, som fingo något att göra med den beslutna segregationen, skulle gå till väga. Enligt Gezelii föreskrift tillkom det vederbörande prostar eller kyrkoherdar,

[1] Instruktion för reverendo ministerio evangelico i Ingermanland huru de skola å sin sida befordra och verkställa de förförde finnars nämligen ingrikor och watialaisers separation och skillnad ifrån ryssarna efter hans excell:tzes herr general och guvernörens plakat å H. K. M:ts vår allernådigste konungs vägnar, utgifvet den 12 maj 1684. Johannes Gezelius. Ingrica ecclesiastica.

Vidare påminnelser, som gifvas reverendo ministerio i Ingermanland, hvilka jämte den instruktion, som 1683 är gifven om de förförde finnars information, jämväl den som af detta dato gifves om deras segregation ifrån ryssarne, noga skola iakttagas. Narva den 12 maj 1684. Johannes Gezelius. Ingrica ecclesiastica.

hvilka därtill erhållit särskildt uppdrag, att verkställa segregationen.

Den, som erhållit befallning att utföra ett dylikt uppdrag, hade att 14 dagar före förrättningen underrätta vederbörande sockenpräst därom. Denne borde efter samråd med godsägarne uppgifva lämpligaste tiderna för segregationen för hvarje hof eller gård inom socknen. Funnes befallningsman eller gevaldiger i grannskapet, ägde sockenprästen att påkalla deras biträde för anordningarna. Om någon rysk präst funnes inom socknen, skulle äfven denne underrättas om segregationen. I motsatt fall borde sockenprästen därtill inkalla de ryska kyrkobetjänterna för att öfvervara och bevittna förhöret. Deras uteblifvande utgjorde dock intet hinder för förrättningens företagande, ej heller förminskade det giltigheten af därvid beslutade åtgärder.

Sedan man för segregationen bestämt tid och ställe, hvilket senare skulle vara ett hof eller en närbelägen kyrka, alåge det hvarje egendomsägare, arrendator, amptman eller hvilken annan som helst, som hade underlydande bönder, att till utsatt tid sammankalla dessa till den för mötet uppgifna platsen. Alla både stora och små, gamla och unga skulle infinna sig; endast de personer, som bekände sig till protestantiska läran, ägde rätt att uteblifva. Uteblef däremot någon af tredska, skulle denne hos generalguvernören befordras till straff [1].

Undersökningen skulle börja med familjer, som man visste vara ryska. Påträffades därvid någon person, man eller kvinna, ung eller gammal, som kunde finska språket bättre än det ryska, så skulle denne afskiljas till den evangelisk-lutherska kyrkan, äfven om han fortfarande förblefve medlem af den ryska familjen. När så undersökning försiggått med alla närvarande ryska eller till större delen ryska familjer, hemförlofvades dessa med den förmaning att, vid äfventyr att i motsatt fall förlora sina präster och kyrkor, noga taga i akt följande föreskrifter nämligen: 1) att flitigt åhöra de stycken, som den ryska prästen föreläser, och lägga dem på hjärtat, 2) att bedja för den lagliga öfverheten, 3) att hålla söndagen och de kristna högtiderna heliga, 4) att lefva gudeligen och kristeligen samt icke på något sätt hvarken med

[1] Jfr §§ 1, 2, 3 af Gezelii instrukt.

hot eller öfvertalande söka kvarhålla någon finsktalande person vid den grekisk-katolska kyrkan [1].

Äfven beträffande själfva förfaringssättet vid dessa undersökningar af rådande språkförhållanden bland watialaiser och ingrikor lämnar Gezelius i detalj gående föreskrifter. Först hade man i afseende på hvarje familj att utröna, hvilket språk dess medlemmar sinsemellan talade. Framginge det härunder, att finskan utgjorde samtalsspråket, så skulle hela familjen tilldömas den finsk-lutherska församlingen. Vederbörande borde härvid fästa mindre afseende vid ungdomen, som i regel icke kunde ryska. Om åter en eller annan af den tjänande klassen föregåfve sig kunna bättre tala ryska än finska, så skulle förrättaren af undersökningen strax lägga för honom att läsa kristendomens hufvudstycken, affattade på båda dessa språk. Ådagalade han nu sanningen af sitt påstående, så meddelades honom rätt att få förblifva vid sin grekisk-katolska religion. Med kristendomens hufvudstycken afser Gezelius dem, som framlades å mötet i Coporje. En hvar rysktalande, som riktigt förstode dessa, finge fortfarande ansluta sig till sin ryska präst. I detta afseende skulle han emellertid pröfvas genom åtskilliga till honom på ryska språket ställda frågor, t. ex. huru han tänkte sig kunna erhålla sina synders förlåtelse, på hvad sätt han hoppades blifva salig, hvaruti den sanna kristendomen bestode o. s. v. Däremot hade icke segregationsförrättaren att inlåta sig på besvarande af några fåfänga inkast från rysktalandes sida, utan vid sådant fall skulle han inskränka sig till att fästa deras uppmärksamhet på skyldigheten "att följa nuvarande öfverheten till himmelen och icke vandra efter deras blinda förfäder till helvetet". Om de åter åberopade sig på privilegier [2], skulle förrättaren erinra dem, att de såsom varande finska folkstammar icke undfått någon rättighet att tillhöra grekisk-katolska kyrkan, hvilken däremot vore tillförsäkrad de egentliga ryssarne.

I fråga om blandadt äktenskap, som kunde förekomma mellan ingrikor och watialaiser å ena sidan och ryssar å den andra, ansåg Gezelius, att den finske maken jämte alla barnen skulle antaga den evangeliska tron, hvartill man ock borde söka öfvertala den ryska makan. Men kunde detta icke lyckas,

[1] Jfr § 4 af Gezelii instrukt.

[2] Jfr § 6 af Gezelii instrukt.

skulle hon lämnas åt Gud och framtiden. Den finska makan däremot skulle öfvergå till den lutherska kyrkan.

Omedelbart efter segregationsförhöret skulle den evangeliske pastorn upprätta ordentligt register öfver de personer af alla åldrar, hvilka vid nämnda tillfälle blifvit öfverförda till lutherska församlingen, samt anteckna äfven dem, som fortfarande finge kvarstå i katolska kyrkan. Öfver dessa senare skulle jämväl den ryska prästen uppsätta en förteckning. Denne sistnämnde skulle därpå tillsägas att undvika all närmare beröring med dem, hvilka blifvit antecknade som medlemmar af det lutherska trossamfundet [1], samt allvarligen förbjudas att betjäna dessa med vare sig dop, vigsel, begrafning eller annan kyrklig förrättning eller att söka förma någon af dem till affall ifrån det dem anvisade kyrkliga samfundet. De, som blifvit afskilda till lutherska kyrkan, skulle allvarligen uppmanas till trohet mot sin församlings lära och att afhålla sig från grekisk-katolska prästen, kyrkan och gudstjänsten. Öfverträdelser häremot skulle som olydnad blifva bestraffade. Segregationsmötena borde af pastor börjas och slutas med bön och psalmsång.

I den andra instruktionen, som Gezelius utfärdat samma dag, lämnar han de ingermanländska prästerna ytterligare föreskrifter att iakttaga i afseende på segregationens befrämjande och fortbestånd. Prästerna skulle sålunda hvar inom sin församling noga tillse, huru generalguvernörens befallningar angående segregationsverket efterkommes, framför allt att icke från grekisk-katolska kyrkan afskilde ingrikor och watialaiser ånyo besökte ryssarnes kyrkor och präsneker eller deltoge uti deras religiösa bruk. Hit hörde bland annat besöken uti de små ryska kapellen i de ingrikotska byarna, vallfärder till kyrkor, lundar och "steen rässior" m. fl. ställen, om hvilka de kunde hafva någon "opinionem peculiaris sanctitatij". De lutherska prästerna borde ock efterforska, huruvida deras katolska ämbetsbröder uppbure lön af de dem frånskilda församlingarna, samt tillbörligt behjärta önskvärdheten af att nämndemän och cubiasser m. fl. personer, som ägde allmännare inflytande, vunnes för den lutherska läran [2].

I fråga om bilderna, åt hvilka ifrågavarande stammar ägnade sin dyrkan, ansåg Gezelius med rätta att stora svårigheter förelåge. Om de nämligen tillätos att bibehålla dessa, så hade de

[1] Jfr §§ 8—9 uti Gezelii instrukt.

[2] Jfr § 1 uti Gezelii andra instrukt.

oaktadt den skedda afsöndringen från katolikerna fortfarande kvar hos sig "fomenta pristinæ superstitionis". Å andra sidan kunde det vara förenadt med fara att våldsamt beröfva dem deras "religionsludibriis"[1]. Prästerskapet liksom hvarje upplyst kristen borde närmast enligt Gezelii mening förehålla dem af Guds ord, att en dylik dyrkan af bilder vore skadlig, dåraktig, stygglig och Gud misshaglig samt fördärflig för deras själar. Prästerna borde därjämte söka förmå possesores och andra förmögnare personer att bidraga till inskränkning af denna bilderdyrkan bland de segregerade genom att af dem inköpa ifrågavarande bilder och sedan skaffa dessa ur vägen. Vidare uppmanar Gezelius prästerna att verka för bortläggandet af den ryska klädedräkten, hvilken han ansåg medelbart motverka omvändelsen till den evangeliska läran. Han trodde därjämte, att det kors af silfver eller mässing, hvilket de flesta af dessa människor buro om halsen, hade för dem ett stort "mysterium religionis græcam". Det skulle därför kännas mycket hårdt för dem, om de tvingades att bortlägga detsamma. Därtill borde de föras genom öfvertygelse. De evangeliska prästerna och upplyste bekännarne borde i sådant syfte förehålla dem, att korset vore en erinran om Kristi lidande och död på korset för människorna, hvilken hans förtjänst vi hade att med tron tillägna oss. På denna väg skulle de erna en vida större tröst af den korsfäste Jesus i sina hjärtan, än den ett metallkors på bröstet kunde skänka dem[2]. Prästerna skulle vidare söka förmå finnarne att afstå från såväl firandet af särskilda fastedagar som utväljandet af vissa födoämnen för bestämda dagar och tider, för så vidt de därmed menade sig inlägga någon förtjänst hos Gud. Däremot borde de uppmuntras till att städse iakttaga måttlighet och att späka sig till böner och gudsfruktan utan all vantro eller vidskepliga syften.

De, som blifvit öfverförda till den lutherska kyrkan, skulle vidare prästerna taga sig troget an. De hade att oförtrutet och på bästa sätt begagna alla lämpliga tillfällen att undervisa dem. Funne de därvid några, som voro tröga till att läsa efter eller i minnet inprägla, skulle de åt dessa ägna längre tid till föreläsande af bibliska texter, gudliga böner, katekesens hufvudstycken samt till föresjungande af

[1] Jfr § 2 uti Gezelii andra instrukt.

[2] Jfr § 3 uti Gezelii andra instrukt.

psalmer. Äfven andra kristna med härför nödiga förutsättningar borde prästerna intressera för att bibringa finnarne undervisning. Isynnerhet kunde ägarne af de stora godsen och deras befallningsmän uträtta mycket i detta afseende, om de vid alla lämpliga tillfällen sökte föra deras tankar på religionens läror. Gezelius betonar, hurusom en saktmodig förmaning af ett godt kristligt hjärta oftast uträttade mera än alla spetsiga ordträtor. Men de lutherska kristna borde icke allenast verka med sina ord, utan i ännu större omfattning kunde de förbättra genom att föra en kristlig vandel och genom ett kärleksfullt umgänge och bemötande visa prof på den sanna trons lefvande kraft[1].

Såsom ett mycket verksamt medel till förkofrande af finnarnes religionskunskap förordar Gezelius hållandet af gemensamma morgon- och aftonböner vid de stora godsen, när mycket finskt arbetsfolk där vore tillstädes. Detta kunde ägarne af de stora godsen utan arbetsförlust föranstalta om. Därvid borde man läsa tron, tio Guds bud och Herrans bön. Sommartid kunde dylika andaktsstunder hållas ute på öppna fälten, alldeles som det ägde rum vid kronans egendomar. Personer, som kunde leda dylika andakts- och bönestunder, borde ej kunna saknas, sedan undervisningen i landets skolor blifvit så väsentligt förbättrad[2].

Prästerna borde icke förgäta att vid lämpliga tillfällen visa finnarne, hvilka fördelar deras öfvergång till den lutherska kyrkan tillfört dem. De behöfde sålunda icke numera såsom tillförene betala någon cunitza[3] eller brudlösen. De vore frikallade från arbeten å alla kyrkliga högtidsdagar och böndagar, hvilka firades inom de lutherska församlingarna, under det att de hos katolikerna varit underkastade arbeten äfven å dessa dagar. Icke heller behöfde de numera bidraga till aflöning af andra än de lutherska prästerna, under det att de, medan de tillhörde grekisk-katolska kyrkan, måst aflöna bägge kyrkornas prästerskap, och detta ehuru de ryska prästerna hvarken bibringat dem lärdom, tröst eller förmaning utan i stället tillskyndat dem förargelse genom fylleri, otukt och orolighet.

I syfte att bereda de lutherska finnarne ytterligare förmåner gör Gezelius en framställning, som afser egendoms-

[1] Jfr § 4 uti Gezelii andra instrukt.

[2] Jfr § 6 uti Gezelii andra instrukt.

[3] Cunitza-afgiften till den herre, under hvilkens egendom bruden hörde.

ägarne, och åt hvilken borde beredas framgång. Han erinrar om det förhållandet, att åtskilliga lutherska präster hade för viss tid afstått från alla afgifter af de segregerade finnarne, och att utsikt förefunnes, att ännu flera skulle bevekas till ett dylikt medgifvande. På grund häraf fann han både med rätt och billighet öfverensstämmande, att äfven egendomsägarne med någon lindring i sina finska segregerade bönders afgifter sökte draga dessa till att med kärlek omfatta den lutherska läran. Den skenbara tillfälliga förlust, som därigenom möjligen befarades, skulle mer än uppvägas af en snar framtida välsignelse[1].

Segregationen försiggick i allmänhet lugnt. Men på åtskilliga ställen gaf den dock anledning till uppträden af både störande och våldsam art[2]. Ett sådant af mycket allvarlig innebörd inträffade t. ex. uti Duderhoffs prosteri, där pastor i Tyris pastorat verkställde segregationen. Där uppträdde en förmögen ingrikbonde, Timoi Kusmu, hvilken mottagit särskild betalning af sina katolska trosförvandter för att försvara dem. Han kunde icke öfvertalas att frivilligt infinna sig vid undersökningen, hvarför han bland annat medelst handklofvars användande ditförskaffades af kommissarien J. Hendriksson. Då man nu vid förhöret använde ryska språket, syntes han däraf icke förstå ett ord, och då man vid kristendomsundervisningen begagnade finska språket, undvek han att svara och lade i dagen sitt förakt för undervisningen genom att buga sig och göra korstecknet för den i rummet varande bilden, under det att han och hans meningsfränder utöste hädelser mot lutherska religionen. Detta hade till följd, att nämnde kommissarie ryckte ned bilden och trampade sönder den samt befallde den närvarande profossen att uppsöka och skaffa ur vägen alla i grannskapet befintliga bilder, som voro föremål för dyrkan. Detta föranledde betjänterna till allmän förstöring af sådana bilder i Duderhoff.

Denna bildförstöring, som framkallade en obeskriflig förbittring i sinnena mot lutherdomen, var så mycket mer att beklaga, som Gezelius i sin instruktion varnat prästerna att gå våldsamt tillväga i afseende på bilderna, ty han ansåg

[1] Jfr § 7 uti Gezelii andra instrukt.

[2] En utförlig berättelse om segregationen finnes uti Gezelii skrifvelse till Karl den XI den 21 nov. 1685.

med rätta, att om Guds kunskaps sanna ljus blefve upptänd bland folket, så skulle all bilddyrkan försvinna af sig själf[1].

Äfven på Jamschowetza rönte segregationen ett ganska häftigt motstånd, synnerligast från en bonde, som påstod sig vara kommen från Ryssland. Oaktadt uppmaningar därtill från flera håll kunde han icke förmås att hvarken tala eller ens läsa "fader vår" på finska. Då man ansag, att hans beteende innebar förakt för Guds ord och ledde till åtlöje och förhär-

delse bland den närvarande finska befolkningen, bröts hans halsstarrighet af fullmäktigen på det gods, under hvilket bonden lydde, så att han bragtes till medgörlighet.

I Novabära uppträdde en ingrisk bonde, som icke kunde ett ord ryska och som dels själf ådagalade ett uppenbart förakt för kristendomsundervisningen, dels började egga andra närvarande att tala emot den kungl. förordningen angående segregationen. På grund häraf beslöto segregationsförrättarne att sätta honom i förvar, hvilket beslut ock af tillstädes-

[1] De präster, som deltagit i förstörandet af bilderna, erhöllo varning af konsistoriet i Narva.

varande landsgevaldigern genast verkställdes. Ej långt därefter anlände Gezelius själf dit och lyckades snart bringa bonden på bättre tankar, hvarpå han återfick friheten.

Efter segregationen uti Jama började några byars därvarande invånare att uppreta befolkningen i andra byar till motstånd mot den skedda afsöndringen, och de lyckades äfven förmå åtskilliga husbönder att begära ny segregation under den förevändningen, att de voro goda ryssar, men att det icke blifvit undersökt vid det hållna förhöret. Vid ånyo anställd undersökning visade det sig, att de klagande haft orätt. En del af dessa lugnade sig därefter, under det andra fortforo med sina upproriska stämplingar, hvarför några erhöllo en näpst, som bragte de öfriga till lydnad.

I Nyen lät prosten Lang genom landsgevaldigern afhålla de finnar, som formligen blifvit öfverförda till lutherska församlingen, från att besöka ryssarnes präsneker, och då de i kyrkan begynte med sitt korsande, blefvo några af dem tillsammans med ryska prästen Isidor insatta i fängelse. I en bondgård kastade pastor Ingris ned på marken en bild, som en närvarande ryttare trampade sönder. Klagomål häröfver anfördes genast, och rannsakning blef företagen.

Emellertid anser Gezelius, att alla de personer, som blefvo föremål för ofvan omnämnda våldsamheter, voro affälliga finnar och icke äkta ryssar. Hvad prästen Isidor beträffar, som i Nyen blef fängslad, så skedde detta på grund däraf, att han förut blifvit afsatt från ämbetet, emedan han gjort sig skyldig till grof förnärmelse mot andra [1].

Den påbjudna undervisningen hade emellertid mycket stora svårigheter att bekämpa. När prästerna i syfte att företaga information anlände till en ingrisk by, flydde dess invånare till skogs, om icke redan förut blotta ryktet om prästens annalkande jagat dem dit [2]. Lyckades det prästen att med stor möda hopsamla några, befunnos dessa vanligen vara särdeles otillgängliga, ofta förhärdade, alltid obenägna att underkasta sig information. Blott få egendomsherrar kunde förmå sina underhafvande att på de stora bön- och högtidsdagarne infinna sig uti de evangeliska kyrkorna. Alla försök att skaffa dem dit som uppmärksamma åhörare å sön- och mindre helgdagar voro däremot fåfänga. Förnämsta

[1] Jfr Gezelius förut cit. skrifvelse.

[2] Jfr Diarium Visitationes Ingro-Vadiacæ 1684.

orsaken till denna böndernas motsträfvighet trodde många bland herrarne vara att söka i prästernas oskicklighet och bristfälliga bildning. Dessa sades gå allt för hårdt och häftigt till väga, de lade ej sällan i dagen sin oförmåga att med framgång bemöta och gendrifva ofta framkommande spetsfundigheter, hvilket ådrog dem ringaktning, och de saknade nödig vana att behandla och leda dem, som ej från barndomen innehaft någon kunskap i religionslärans sanningar [1].

För att öfvervinna och undanröja dessa och dylika hinder beslöt superintendenten Gezelius att själf i egen person anföra och leda prästerna uti deras informationsarbete. Resan anträddes den 25 juli till Pillala by uti Kattila socken. Till denna by hade man ock kallat ingrikor och watialaiser ifrån tvenne närbelägna byar. Men ehuru man skickat amptmannen för att förmå dessa att tillstädeskomma och närvara, hade dock vid utsatt tid endast 30 personer af dem infunnit sig a samlingsplatsen. De församlade åhörde emellertid under stillhet bönen och sången samt föreläsandet af kristendomens hufvudstycken och tycktes belåtna med mötet. Att Gezelius nu skulle tillämpa den instruktion, hvilken han gifvit prästerskapet i och för dessa möten, faller af sig själf. Således började och afslutades sammankomsterna med bön och sång. Men härvid förekom äfven något, som icke var uttryckligen föreskrifvet i instruktionen, nämligen det allmänna bruket af litanian. Att denna icke blifvit i instruktionen anbefalld till bruk vid ifrågavarande tillfällen, måste man antaga hafva berott på glömska, alldenstund väl ingen annan bön kunde vara tjänligare, eftersom den var förut bekant för ryssarne [1].

Följande dag gällde Gezelii besök Novasolka, hvarest blott ett fåtal ingrikor och watialaiser paträffades. När superintendenten med följe kommit till Kirstova by, drefvos de ute på arbete varande männen och kvinnorna tillsammans i stort antal. Dessa åhörde visserligen sången och kristendomens hufvudstycken föreläsas, men det var endast med möda de förmåddes efterläsa trons artiklar och fader vår [1]. Närmaste by, som besöktes, var Garilofva, dit äfven personer till följd af förmäns åtgärder kommit från kringliggande byar. Folkets uppförande här liknade det i förut nämnda byar antydda och på samma sätt förhöll det sig äfven uti Novasolka kyrka.

[1] Jfr Diarium Visitationes Ingro-Vadiacæ 1684.

Ett mera välvilligt mottagande kom Gezelius och honom åtföljande informatorer till del uti byarne Pustamerse och Onstapel, hvarest infunnit sig ett stort antal ingrikor och watialaiser, hvilka både med andakt afhörde sången och bönerna och gärna efterläste de kristendomsstycken, som där föredrogos. Äfven äkta ryssar, som förstodo finska språket, voro närvarande och deltogo med andakt uti de förekommande gudstjänstöfningarna samt uttalade till och med sitt tack för god undervisning. Eluru folkets tid nu var mycket upptagen af den ännu ej afslutade skörden och den påbörjade rågsådden, ansåg dock Gezelius informationen vara af så stor vikt, att den ej på grund däraf finge afbrytas, utan skulle den vidare fortsättas. Likväl bereddes folket den lättnad, att man besökte dem i de särskilda byarna, så att de icke behöfde åsidosätta sitt arbete för att färdas de långa afstånden till hofven eller kyrkorna[1].

Den 9 aug. hölls information uti Keikina, hvarest ingrikorna i början visade stor motspänstighet men omsider förmåddes att återgifva de förelästa kristendomsstyckena. Större blef dock motståndet från ingrikorna i byn Kotkoa, hvarest visserligen endast få af dem kommit tillstädes. Men dessa voro så mycket mera bullersamma och gjorde lifliga invändningar mot hvad som förehades. En af dem sökte helt öppet att uppegga de öfriga till trots, hvarför han blef pryglad med en käpp och en stund fasthållen. Oaktadt detta framträdde emellertid på flera sätt den förefintliga oviljan under den fortsatta förrättningen. I Kuckus åter, där många både män, kvinnor och barn hade samlats, rådde stillhet och uppmärksamhet och de undervisande rönte åtlydnad. Detta gäller äfven om det informationsmöte, som hölls den 10 augusti i Cosemkina kyrka. Sistnämnda dag gjorde Gezelius äfven ett besök uti Ostrowa, där byns invånare samlades å herregården och med uppmärksamhet deltogo i såväl andaktsöfningarna som den därpå följande undervisningen. Följande dagen besöktes Krokolia by, hvarest ingen öfverhetsperson infunnit sig. Icke heller hade många af befolkningen tillstädeskommit, och de närvarande visade ringa böjelse att vilja läsa eller besvara till dem ställda frågor. Likartadt var mottagandet i Luzezza by. På Soickina gård hade många ingrikor samlats. Med andakt åhörde

[1] Jfr förut cit. diarium.

de bön och sång och ädagalade under förhöret tillmötesgående och välvilja, och ungdomen isynnerhet var mycket villig att läsa och lära. Vid förrättningens slut begärde dock några, därtill uppmanade af andra, att få behålla sin katolska tro, hvilken begäran emellertid afslogs[1].

I Wolanitza fick pastorn i Cosemkina ensam företaga de religiösa öfningarna med de närvarande, emedan superintendenten samma dag skulle besöka tre andra ställen, af hvilka ett låg 5 och ett annat 7 mil längre bort. I Samimcoperre sammanträffade Gezelius med en stor samling af ingrikor och watialaiser, hvilka gärna mottogo undervisning, villigt läste efter de förelästa styckena ur kristendomsläran och med vördnad afhörde bön och sång. Det bästa mottagandet kom dock superintendenten till del uti Nurmisto, dit folk från flera byar tillkommit. De församlade voro mycket villiga både att höra och mottaga undervisning, och de begärde att tillfälle oftare skulle beredas dem till dylik uppbyggelse. Äfven föreslogs, att man i den stora byn, som låg på 5 mils afstånd från sockenkyrkan, skulle bygga ett kapell.

Ett svårare arbetsfält beträdde Gezelius uti Jwannoski. Invånarne därstädes hade icke kunnat förmås att infinna sig vid segregationen, ej heller hade de visat pastor loci skyldig hörsamhet, när han velat undervisa dem. Sedan superintendenten anländt, infunno de sig visserligen trögt och långsamt men dock till ganska stort antal. Mötet aflopp emellertid vida bättre, än hvad man vågat hoppas, i det att såväl ingrikor som många ryssar, hvilka senare haft full frihet att uteblifva, under stillhet åhörde tio Guds bud, Herrans bön och tronsartiklarne föreläsas samt beklagade under tårar, att de icke tillförene blifvit så undervisade i kristendomen. Deras barn och ungdom, som i början icke ville svara, bevektes dock småningom därtill. Några watialaiser anhöllo ifrigt att få förblifva vid den katolska kyrkan, emedan de voro besläktade med ryska borgare i Narva, men denna anhållan kunde icke vinna bifall[1].

I det närbelägna Manko möttes superintendenten af samma beredvillighet från befolkningen. Äfven här begärde en gammal wadiak att få utträda ur lutherska kyrkan och återförena sig med sina förra trosfränder, hvilken begäran Gezelius ej ansåg

[1] Jfr förut cit. diarium.

sig kunna bevilja. Till nästa möte i Clementina infann sig befolkningen mycket fåtaligt och trögt; de få närvarande förmåddes dock att tåligt åhöra och efter mycket undervisande äfven läsa. I Gostilofwa åter hade de flesta invånarne vid underrättelsen om superintendentens ankomst flyktat till skogen. Endast några få familjer hade man lyckats församla, men dessa förhöllo sig anständigt och mottogo undervisningen med uppmärksamhet. Detta var ock förhållandet med ett fåtal närvarande ryska familjer. Hit hade ock kommit några wadiaker från Padosvam i Coporje socken, de enda i sin ort som under böndagarne besökt lutherska kyrkan. En af dessa hade frivilligt åtföljt sina vänner till detta möte liksom till nämnda kyrka, ehuru han vid segregationen fått tillstånd att kvarstå som medlem i katolska församlingen[1].

Den 15 augusti sökte en mängd ingrikor och watialaiser vinna tillträde till ryska kyrkan i Coporje men hindrades därifrån af landsgevaldigern, som vid tillfället grep två diaker, af hvilka den ene, som kommit dit utan tillåtelse, var från Jlieesck och den andre från Novgorod, då de emot gifvet förbud gjorde tjänst i nämnda kyrka. Den förre blef grundligt piskad, och den senare slapp undan med blotta förskräckelsen. Dagen därpå förrättades information med de finska invånarne uti Wäin Luska, hvilka villigt besvarade framställda frågor och andaktsfullt afhörde bön och sång. Den stora mängd finnar, som följande dag församlats i Copporitza, ådagalade under mötet där andakt, villighet och uppmärksamhet. Vid tillfället sammanvigdes tvenne ingriska brudpar[1].

Söndagen den 17 augusti skulle information hållas i Hewa kyrka. Före gudstjänstens början var kyrkan till trängsel fylld. Med synnerlig andakt deltogo äfven de talrikt närvarande ingrikorna och watialaiserna uti gudstjänsten liksom ock uti den omedelbart därpå följande undervisningen, ehuru det nu led mot slutet af dagen. Några af dem hade blifvit ådömda böter för uteblifvande från lutherska gudstjänsten å årets första böndag. De begärde nu att från erläggandet af dessa erhålla befrielse, hvilket Gezelius lofvade att söka utverka[2]. Vid samma tillfälle öfverlade man om uppförandet

[1] Jfr det förut cit. diariet.

[2] Detta af följande skäl: 1) förseelsen hade ägt rum före segregationen, 2) inga andra ingrikor och watialaiser hade undergått straff för sådan öfver-

af ett kapell i Kornowa, om sockenkyrkans fullbordande och utvidgning, en ny kyrkklockas anskaffande samt upptagandet af en ny kyrkväg för längst bort boende församlingsmedlemmar [1].

Nästa sammankomst hölls uti Asicala med ett stort antal ingrikor, hvilka flitigt läste efter samt med uppmärksamhet och andakt åhörde undervisningen, sangen och bönerna. Efter mötets slut begärde de att oftare få åtnjuta förmånen af gudstjänst och dylik undervisning, hvilken begäran bifölls, hvarom ock vederbörande prästerskap underrättades. En af nagra framställd förfrågan, om de fortfarande finge bära sina kors om halsen, blott de icke mera befattade sig med den ryska tron, afvisade Gezelius icke heller med afslag, men han försäkrade dem, att de dock gjorde ännu bättre, om de bortlade dem.

Den 18 augusti fortsattes undervisningen uti Jacowitz m. fl. byar. De äfven på dessa ställen talrikt församlade ingrikorna förhöllo sig lika välvilligt som de i Asicala och anhöllo, att prästerskapet måtte besöka dem åtminstone hvar tredje söndag. Likartade voro förhållandena å Pronsomoisio gods, hvarest informatorerna sammanträffade med folket under själfva arbetet på fälten. En hvar gladde sig att få höra Guds ord, hvilket de äfven villigt läste efter, och några af ingrikorna kunde utantill läsa upp tronsartiklarne, fader vår och tio Guds bud. Glädjande för Gezelius var äfven uppförande och sinnelag bland dem, som öfvervoro nästa möte uti Tyris prästgård.

Den 19—21 augusti höllos af ingrikor och watialaiser talrikt besökta informationsmöten i Cunsoja, Strelna, Ropso kapell, å Sockowitz gods uti Novabära socken, i Kanitza, Boru Håff och Novabära by. Till förstnämnda mötesplats hade själfmant infunnit sig äfven många finnar från det aflägsna Duderhoff, hvilka hade vitsordet att vara flitiga deltagare uti de lutherska gudstjänsterna. På samtliga dessa möten mottogs undervisningen med största beredvillighet, och informatorerna funno sig särdeles uppmuntrade af de närvarandes värdiga uppförande och andäktiga deltagande i guds-

trädelse, 3) de hade därtill blifvit förförda af den ryska prästen, 4) de hade de tre följande böndagarne flitigt bevistat den lutherska gudstjänsten samt 5) emedan de lofvade att förblifva ståndaktiga uti lutherska tron.

[1] Jfr förut cit. diarium.

tjänstöfningarna. I Kanitza begärde folket från en aflägsen by att fortfarande få begrafva de döda i sina gamla lundar och "calm". Efter att hafva erinrat om vikten af att ägna större omsorg "åt de lefvande själarne än de liflösa kropparne" förordnade Gezelius, att de närmast kyrkan boende borde begrafva sina döda i kyrkogårdarne, men så länge dessa genom församlingarnas liknöjdhet och försummelse finge "ligga för svin- och fä-fot", borde man icke förmå dem, som bodde längre bort, att bära sina lik till dessa vanvårdade platser[1].

Den 22 fortsatte superintendenten sin resa till Globitz socken, där informationen företogs i Sakeruowa by och Larowitz under det mest beredvilliga och andäktiga deltagande från de i stort antal närvarande medlemmarne af finska stammar. Invånarne i Larowits erhöllo vid tillfället af sin lutherske pastor vitsord om sina flitiga kyrkobesök. Äfven å bägge dessa möten gjordes framställningar rörande de dödas begrafningar, hvarjämte gjordes anhållan om tillåtelse att få begagna de förra ryska klädebonaderna. Något direkt svar på dessa framställningar synes ej Gezelius hafva afgifvet, ty i protokollet finnes blott antecknadt, att de förmanades att framför allt vara bekymrade om själarnas och hjärtats prydning inför Gud.

Därefter besökte superintendenten Teglitz, dit äfven folket från ett par andra byar blifvit kalladt. Sedan han förgäfves väntat några timmar, infann sig ändtligen en öfverstelöjtnant Jurgen Rohr. Vederbörande erhöllo en skarp tillrättavisning af superintendenten för deras försumlighet att ej skaffa folket till mötet, hvarefter de ålades att i enlighet med Guds bud, k. m:ts vilja och generalguvernörens manifest omedelbart, om så skulle behöfvas med anlitande af hot och tjänligt tvång, bringa befolkningen tillsamman, att den i stillhet måtte undervisas i Guds ords kunskap. Mellan 60—70 personer blefvo i hast tillkallade, hvilka villigt och andäktigt öfvervoro informationen. Gezelius befallde, att de frånvarande under de följande dagarne skulle infinna sig till undervisning, hvarför pastor loci kvarstannade därstädes[1].

Till den 24 aug. var ett möte utlyst att hållas uti Arbala by i Unaditza socken. När Gezelius från gudstjänsten i Coporje å bestämd tid anlände dit med sitt följe, befanns det, att af 15 familjer icke en enda person kunde påträffas, eme-

[1] Jfr förut cit. diarium.

dan alla hade flytt till skogs, hvarför Gezelius fick resa därifrån med oförrättadt ärende. Icke särdeles lyckligare aflopp hans besök uti Tyttiza, där invånarne under dagens lopp sades hafva varit församlade men därefter begifvit sig bort. Det var endast med knapp nöd bland 16 familjer 4 gamla gubbar kunde föras tillsammans. För dessa genomgingos emellertid de tre första hufvudstyckena, ehuru de fyra åhörarne därvid syntes mycket likgiltiga såväl som under bönen och sången, hvarför de ock erhöllo allvarlig förmaning, innan de atskildes.

Knappt bättre gick det i Lousana, hvarest ifrån 16 gårdar endast 2 personer kunde förmås infinna sig vid aftonbönen. Amptmannen från Domaschova och en bonde försökte att framföra ursäkt för de frånvarande, i det de påstodo, att dessa af fruktan ej vågat infinna sig, emedan landsschulzen befann sig i Gezelii följe. Att detta blott var en förevändning, sökte Gezelius visa, i det han framhöll det faktum, att under de 14 dagar landsfogden varit med, hade folket utan någon violence blott genom förmaningar och hotelser talrikt kommit tillsammans och ingen haft anledning att fly. Å andra sidan intygade pastor loci, att då han ensam utan någon handräckning infunnit sig uti byarne, hade folket heller icke afbidat hans ankomst utan begifvit sig på flykten. Följande morgon samlades i pastor loci frånvaro 20 personer till morgonbön. Med andakt deltogo de i denna och afhörde uppmärksamt den därpå följande undervisningen.

Liknande var förhållandet i Coladitz. Det sista ställe, Gezelius under denna månadslånga informationsfärd besökte, var Moloschowitz, till hvilken plats äfven folket från Wruda gods skolat komma. Men härifrån infann sig icke en enda, hvilket superintendenten fann vara mycket märkligt, emedan befolkningen å denna egendom flitigt besökte den finska kyrkan och åhörde predikan där. Däremot hade till detta informationsmöte kommit några personer från det långt bort belägna Jesterbyna, hvilka tillika med öfriga mötesbesökande andäktigt åhörde bönerna och läste flitigt efter förelästa kristendomsstycken[1].

När Gezelius återkommit från sin omfattande informationsresa, som varat en hel månad, ansåg han sig böra gifva

[1] Samtliga uppgifterna rörande Gezelii visitationsresa äro hämtade från Diarium Visitationis Ingro Wadiace, Anno 1684 Ingrica.

prästerskapet ytterligare föreskrifter i afseende på informationen [1].

Efter att hafva erinrat om de förut meddelade påbuden angående segregationen, hvilka prästerskapet stadigt borde hafva för ögon, uppmanar han prästerna till att ifrigt bedja Gud om hjälp. Med innerlig bön skulle alla förhandlingarna börja. Vid söndagliga gudstjänsten i kyrkan skulle prästen hålla förbön för den saliga nyttan af det möte, han under veckan ämnade hålla, utan att därvid uppgifva tid eller ort för det samma [1].

Därjämte skulle prästen i hemlighet utforska, om de, som talade ett annat språk än ryssarne, också verkligen hade kommit från annat land än Ryssland, t. ex. Estland, Karelen, Savolax, Finland. Denna undersökning borde nödvändigtvis ske med ytterlig försiktighet, emedan såväl de förvillade finnarne som deras patroner ville anses härstamma från Ryssland. Det vore därför icke tillräckligt att veta, att de efter kriget inkommit från detta land, dit de ju kunde hafva flytt under krigstiden, utan den noggrannaste undersökning borde lägga i dagen, huruvida de eller deras förfäder redan före krigstidernas inbrytande hade inflyttat från Ryssland eller, hvilket mera troligt vore, från något annat af nämnda land [1].

Emedan Gezelius funnit invånarne på många orter välvilligt stämda mot informationen, borde prästerna med flit fortsätta denna verksamhet. De skulle därvid icke mycket gravera de gamle med läsning; de unga däremot borde de locka genom samtal och med bön och sång att tillägna sig salighetens kunskap. För framgången af detta företag skulle prästerna icke aflåta att begära bistånd af de godsinnehafvare, hvilka därför visade sig benägna, icke heller finge de uraktlåta att till vederbörlig näpst hos guvernören angifva de possesores, hvilka lade hinder i vägen för informationsverket. Efter att hafva uppmanat prästerna att icke för sina förrättningar taga någon, om än aldrig så ringa betalning, alldenstund gemene man betraktade detta som en ny pålaga, och illasinnade possesores däraf skulle taga sig anledning att stämpla dem för girighet, ålägger han dem vidare att noga undersöka, om ingrikornas och watialaisernas forna poper och diakoner fortfarande af dessa bekomme några ordinarie eller extra ordinarie afgifter, hvilket kronans befallningsmän icke ägde tillåta. Blefve någon gammal ingrik eller wadiak,

[1] Vidare anl. huru omvänd.-verk. med de härtill förförde finnar skall med Herrens bistånd fortsättas. Narfven d. 17, 19 febr. 1685. Gez. Ingr.

man eller kvinna, dödssjuk, borde den evangeliske prästen opåkallad inställa sig och på det språk, som den sjuke kunde begripa, gifva denne undervisning att ångra synden och i en fast tro på Kristus undfå en evig salighet. Om den sjuke därjämte mottoge nattvarden, så hade den ryska prästen ingen rätt att taga befattning med honom. Skulle däremot någon dö, som icke mottagit någon nöjaktig undervisning i den evangeliska läran, och den ryska prästen i nagra förståndiga lutheraners närvaro hade visat, att den döende förstått, hvad han af Guds ord på ryska meddelat honom, då ägde den ryske prästen att begrafva den döde enligt Kristi ord: "Låten de döda begrafva sina döda" [1].

Sedan Gezelius medelst sin året 1684 företagna informationsfärd genom stiftet gjort en god början med ingrikornas samt watialaisernas undervisning uti och öfvergang till lutherska läran, hoppades han, att det så småningom skulle lyckas att helt och hållet samla de enskilda af dessa stammar i den lutherska kyrkans sköte. Och hade arbetet fatt pagå oafbrutet, så hade nog Gezelii förhoppningar till en stor del åtminstone gått i fullbordan, synnerligen som han i detta sitt arbete kraftigt understöddes såväl af Karl XI själf som af generalguvernören Göran Sperling. Men hinder lades i vägen för Gezelii sträfvanden från ett annat håll.

Ifrån Ingermanland och Estland framförde den grekisk-katolska kyrkans bekännare upprepade klagomål öfver där rådande religionsförtryck till tsaren i Moskwa. Under åberopande af 1684 års traktat mellan Sverige och Ryssland aflät tsaren till Karl XI ett bref, dateradt den 7 aug. 1685, i hvilket han med anledning af nämnda klagomal gjorde allvarliga föreställningar angående det förtryck, som enligt hans förmenande utöfvades mot den grekisk-katolska kyrkans medlemmar uti Ingermanland och Karelen, samt fordrade uppfyllande från Sveriges sida af nämnda traktats bestämmelser i afseende på ifragavarande religionsbekännare. I enlighet med fördragets andra punkt begärde han sålunda, att de grekiska katolikerna i Reval skulle för sina gudstjänsters ostörda firande fritt få begagna Nicolai kyrka därstädes och själfva innehafva nycklarna till densamma samt att det stall, som en borgare i Reval uppfört invid väggen af samma kyrka, genast måtte blifva bortskaffadt.

Tsaren framhöll i omförmälda bref [2] exempel på åt-

[1] Jfr not å näst föreg. sida.

[2] Tsarens bref finnes i samlingen Moscovitica för 1684 i riksarkivet.

skilliga af svenskarne enligt hans förmenande begångna förbrytelser och godtyckligheter mot sagda fördrag. Så hade under åren 1684—1685 flera expressutskickningar blifvit gjorda från Narva och Nyen med en mångfald af fördragsstridiga påbud till katolska befolkningen i Ingermanland och Karelen, åtföljda af hot med strängaste straff för öfverträdelser häraf. Vid förlust af lifvet hade t. ex. denna befolkning förbjudits att gå i kyrkor eller Guds hus för att där förrätta sin andakt. De grekiska katolikerna hade strängeligen förbjudits att i sina hus och kyrkor hysa eller dyrka helgonbilder; de finge icke hålla präster af sin egen tro eller låta dessa förrätta några kyrkliga handlingar; icke begå nattvarden eller deltaga uti fastehögtider o. s. v. De utskickade hade i de hus, där de anträffat helgade bilder, hånfullt nedryckt, genomstungit eller sönderslagit dessa och uppbränt dem; de hade under de ryska prästernas gudstjänstförrättning ryckt dessa ur kyrkorna och fört dem till Narva och Skansen, där de hållit dem fängslade långa tider, vanhedrat dem och "göra än mer än gement" samt förbjudit dem att vidare undervisa ingrikor i den grekiska religionsläran eller att döpa deras barn[1]. Vidare påstod tsaren, att 26 grekiska katoliker i Karelen hade fängslade blifvit förda till Narva, där man låtit dem veta, att alla deras trosfränder i Karelen skulle tvingas till afsägelse af sin tro. Dessa kareler jämte prästerna uti Polschoi pogost hade man senare medelst "stort tvång, trug och plågor" sökt tvinga därtill, och emedan många icke förmått uthärda plågorna eller tortyren, hade äfven flera därunder afsagt sig den grekiska kyrkans tro; de åter, som därtill icke kunnat förmås, hade blifvit på det grymmaste misshandlade och plågade. Såsom de där isynnerhet föröfvat detta förtryck och våld mot de grekisk-katolska invånarne, uppgaf tsaren superintendenten i Narva och prosten i Nyen.

Sedan tsaren vidare uttalat sin stora förvåning öfver att något dylikt kunnat företagas i uppenbar strid mot den mellan bägge rikenas gesandter träffade öfverenskommelsen af 1684, upprepade han sin begäran[1], att konungen af Sverige ofördröjligen skulle låta bortskaffa det invid Nicolai kyrka varande stallet och rengöra platsen, samt att den präst, som tsaren ditsände, måtte oförkränkt få behålla sin bostad och förvalta gudstjänsten under obehindradt tillträde för alla ryssar. Därjämte uttalade

[1] Jfr tsarens förut cit. bref.

tsaren den förhoppning, att konungen af Sverige, sedan han nu blifvit underkunnig om missförhållandena, skulle strängeligen förbjuda ämbetsmännen i Karelens och Ingermanlands städer att för deras tros skull förtrycka dem, som tillhöra den grekisk-katolska religionen, utan tillåta dessa att i deras kyrkor, böne- och privathus uppsätta helgade bilder, och där hafva egna präster, som kunde hålla gudstjänsten vid makt, döpa barn, hålla fasta o. d. efter religionens bud. Mot dem, som tvingat katoliker till religionsafsägelser, påyrkade tsaren allvarlig bestraffning. Slutligen uttryckte tsaren sin önskan, att undersåtarne, som bo i grannstäderna, måtte få åtnjuta skydd af gällande fredsfördrag.

Granskar man nu tsarens bref något närmare, finner man, att de flesta af däri förekommande uppgifter äro öfverdrifna, men att ett och annat, t. ex. påståendet om bildernas utrotande, nog hade sin motsvarighet i verkligheten.

När Karl XI mottagit detta tsarens bref, infordrade han emellertid upplysningar om förhållandena på det kyrkliga området i landet såväl af Gezelius som af generalguvernören [1]. Att Gezelius nu skulle försöka vederlägga tsarens mörka skildring, finner man naturligt, och han söker äfven att punkt för punkt uppvisa dess obefogenhet, för så vidt den afser de i Ingermanland boende katolikerna.

Med hänvisning till visitationsprotokollet, för hvilket vi redan förut lämnat redogörelse, vill han ådagalägga, att något tvång mot ingrikot och watialaiset ej blifvit användt. Huru han i detta fall umgås med sanningen, det ha vi redan uppvisat. I fråga om beskyllningen för kränkning af bestående fördrag hänvisar han på det obestridliga faktum, att segregationen och informationen företagits, innan öfverenskommelsen i Moskwa afslöts [2]. Vidare erinrar Gezelius, att under 1685 års visitation hade ryssarne flitigare än förut infunnit sig uti sina kyrkor, och att de nu i Ingermanland finge lära mera kristendom än i tsarens egna länder. För dem, som icke kunde inhämta kristendomens hufvudstycken på ryska såsom flertalet af ingrikor och watialaiser, vore tillfälle därtill beredt på finska spraket, hvilken åtgärd hade framkallat större begärlighet att förvärfva kunskap.

Att ryssarne uti Ingermanland skulle hafva varit före-

[1] Jfr Karl XI:s bref till Gez. 27 okt. 1685. Registr.

[2] Gez. bref till Karl XI 21 nov. 1685. Ingr.

mål för religionsförtryck, anser Gezelius sakna all grund. Såsom stöd för denna sin mening framhåller han deras kyrkliga fri- och rättigheter. De hade sålunda kapell i nästan hvarje rysk by och dessutom mångenstädes i lundar och skogar; de ägde inom stiftet tolf kyrkor med inredning och prydnader af bilder o. d. samt ringklockor i hvarje kyrka. Vid hvarje kyrka funnes en à två präster och dessutom alltid minst en diakon eller kyrkotjänare, som i kyrkan läste och sjöng utan att vara prästvigd[1]. Förfölle någon rysk kyrka eller brände upp, så hade de aldrig nekats att uppbygga en ny, tvärtom hade regeringen lämnat befallning därom. Den jord, som tillhörde de ryska kyrkorna och prästerna, finge dessa senare afgiftsfritt använda, och regeringen försvarade den mot alla inkräktningsförsök. Om något våld vederfores deras präster eller föröfvades i deras kyrkor, blefve sådant beifradt och straffadt, som om det blifvit begånget i de evangeliska kyrkorna eller mot dessas präster. Utan hinder finge ryssarne fira sina högtider eller präsneker vid sina kyrkor och kapell, där de började med mångahanda korsande och bugande inför bilderna men utan någon rätt gudsdyrkan. Därpå fortsatte de dem med bestialiskt drickande och okristligt svärmande under några dagar, ofta under hela veckor. Oaktadt dylika fester icke kunde vara annat än styggelse inför Gud och skadliga för hela landet, finge dock ryssarne, som äfven följde ett särskildt kalendarium, fortfarande fira dem[1].

Emot deras vilja ägde ingen komma in i deras kyrkor, och kunde således heller ingen utan deras egen tillstädjelse blifva i tillfälle att störande inverka på deras gudstjänster. Då Gezelius i sin egenskap af superintendent begärt tillträde till deras kyrkor, hade sådant nu som under föregående 35 åren beviljats. För att hindra ungdomen att under åtskilliga större högtidsdagar, i synnerhet Maria himmelsfärdsdag, störande inträngа i kyrkorna för att åse ceremonierna hade ryssarne på superintendentens förord erhållit begärd vakt,[1] hvarjämte de lutherska prästerna uppmanat sina åhörare att icke störa ryssarne uti deras gudstjänstöfningar. De ryska prästerna uti Ingermanland finge åtnjuta lutherska prästerskapets privilegier i tillämpliga fall. De vore numera äfven

[1] Det är så långt ifrån att ryssarne förtrycktes, att de tvärtom hade större frihet här än uti Ryssland. Lit. J. Gez. skrifv. 21 nov. 1685. Ingr.

befriade från de kroppsliga straff, som de tillförene ofta varit underkastade af det till grekisk-katolska kyrkan hörande ridderskapet[1].

År 1682 hade ryska prästerna uti Ivangorod förständigats att till konsistoriet inlämna en förteckning öfver de böcker, som till kyrkobruk användes, och att inför samma myndighet uppvisa hvarje ny sådan, innan den finge till användning vid gudstjänsten införas. För undvikande af klagomål hade emellertid denna föreskrift icke noga tillämpats. Af samma skäl hade man icke heller ålagt de ryska kyrkorna att bidraga till aflöning af den ryska tolken i konsistoriet. Från inkvartering vore ryska prästerna och alla kyrkobetjänter befriade till och med den kvinna, som bakade det vid sakramentets utdelande använda brödet, och i detta fall åtnjöte de ryska kyrkotjänarne större förmåner under det svenska väldet, än de bekommit under det ryska. Svenska regeringen hade ock visat mycken efterlåtenhet i fråga om de ryska prästernas ordination. Trots upprepade påbud att de ryska prästerna uti Ingermanland skulle ordineras antingen uti Konstantinopel eller af någon grekisk biskop i Polen, hade dock under de närmast förflutna 60 åren nästan alla därvarande ryska präster på tre eller fyra[1] undantag nära blifvit ordinerade uti Novgorod eller Pleskov, och detta gällde äfven om de ännu lefvande ryska prästerna. Om svenska regeringen skulle följt dessa påbud noggrant, hade hon bort utdrifva alla ryska präster ur landet.

Enligt Gezelius var det så långt ifrån att de ryska prästerna i Ingermanland ledo förtryck, att de tvärtom där hade större friheter än deras ämbetsbröder i Ryssland. Oaktadt man funnit de ryska prästerna "vara olärde, arge och föra ett lif uti dryckenskap och otukt", hade man dock i Ingermanland måst fördraga dem för att icke gifva ryssarne anledning att klaga däröfver, att man ville beröfva dem deras religion. De ryska prästernas missivbref föreskref, att de icke utan tillåtelse af den person, som vigt dem, finge aflägsna sig från den kyrka, till hvilken de blifvit vigde. Detta sattes icke ens i fråga uti Ingermanland, där till och med ryska präster, som blifvit änklingar, tillätes att förrätta gudstjänsten, då sådana däremot i Ryssland måste gå i kloster[1].

[1] Se noten å näst föreg. sida.

Ehuru de ryska prästerna vid visitationerna befunnits försumliga uti flera af sina åligganden, hade man alltid sökt att med mildare medel än afsättning förmå dem att göra sin plikt. Det vore däremot icke obekant, huru man i Ryssland[1] under tvång medelst de kvalfullaste marter, såsom att lefvande brännas, tvingade folket att underkasta sig de oväsentliga nyheter i religionen, som några patriarker efter eget godtfinnande påbjudit. Något liknande hade i Ingermanland icke förekommit, utan de ryska invånarne där hade utan invändningar fått blifva vid sina gamla religionsbruk, och det funnes icke någon provins uti hela Ryssland, där invånarne lede så litet tvång som uti Ingermanland.

Endast följande förpliktelser i fråga om religionen vore alla ryssar i Ingermanland, präster som lekmän, underkastade, nämligen: 1) att helighålla de stora bot- och böndagarne, som k. m:t påbjudit, samt att prästerna, som icke ägde förutsättningar för att kunna predika, skulle vid gudstjänsten läsa vissa psalmer af psaltaren; 2) att på söndagar och större högtidsdagar afhålla sig från kroppsligt arbete och ägna dessa dagar åt gudsdyrkan; 3) att de ryska prästerna och diakonerna efter k. m:ts nådiga förordnande lydigt och långsamt skulle läsa de nödigaste kristendomstycken ur sina böcker, hvilka af deras förnämsta präst i ett bekvämt format för betalning vore utdelade till hvar kyrka, hvilken anordning redan förhjälpt ryssarne där till en salighetskunskap, hvartill man icke kunde uppleta motstycke inom vida sträckor af det egentliga Ryssland, och till hvilket gynnsamma resultat diakonerna på landsbygden bidragit vida mer än prästerna; 4) det vore dem förbjudet att förbanna den evangeliska religionen och förakta dess kyrkor och prästerskap, och att de präster, som blifvit ordinerade annorstädes än i Ingermanland, vore skyldiga att till k. m:t aflägga trohetsed, i hvilket sammanhang förtjänte påpekas, att några få ryska präster på ryska böndernas uttryckliga begäran på senare tider låtit ordinera sig af superintendenten i Narva; 5) att ryssarne måst tillåta, att visitationer hållits i deras kyrkor, hvilket icke heller väckt anstöt eller medfört förargelse; visitators uppgift vore också hufvudsakligen att undersöka, huru lärarne skötte sitt ämbete och beskaffenheten af deras vandel[2]. Under de två senaste åren hade de ryska prästerna därjämte varit förbundna att icke hafva

[1] Afser raskolnikernas förföljelse.

[2] Bil. till Lit. J. uti Gez. skrifv. till Karl XI 21 nov. 1685. Ingr.

någon gemenskap med ingrikor och watialaiser eller tjäna dem med några prästerliga förrättningar.

Häraf framginge, förmenar Gezelius, att ingen äkta ryss i Ingermanland kunde med skäl klaga öfver att hafva blifvit hatad eller förföljd för sin religion. Gezelius anser, att tsarens anklagelser i skrifvelsen till Karl XI icke kunnat afse ingrikor och watialaiser[1], då han däri endast talar om dem, som hafva en andäktig kristen religion efter grekiska sättet eller äro af den grekiska religionen och lidit tvång och förföljelse uti dess bekännelse. Dessa bestämmelser kunde icke tillämpas på ifrågavarande finska stammar, som utan kunskap i ryska språket hållit sig till de ryska kyrkorna, ty de hade hittills saknat hvarje trosbekännelse och hade icke kunnat bekomma någon religionskunskap af de ryska prästerna, hvilka de icke förstode[2].

Efter att i fråga om dessa finska stammars härkomst hafva i hufvudsak anfört de bevis, för hvilka vi förut hafva redogjort, finner Gezelius obegripligt, att öfverenskommelsen i Moskwa skulle sträcka sig så långt som till de finska stammarne, alldenstund de ryska prästerna icke hade tagit sig an dem i religiöst afseende. De svenska regenterna hade a andra sidan heller aldrig velat gifva de ryska tsarerna rätt till någon talan angående de grekisk-katolska kristna uti Ingermanland, hvarför de ej heller tillåtit dessa senare att taga sig präster från Ryssland utan från Konstantinopel eller Polen, hvadan ryska biskopar ingen rätt ägde att ordinera präster för nämnda land. Detta hade ock åtminstone metropoliten i Kiev insett, emedan han afvisat de ingriska prästkandidater, som i och för detta ändamål infunnit sig hos honom[3].

Ej heller kunde väl rätteligen ryske tsaren nu, då det funnes ett mindre antal grekiska kristne, anse sig hafva större rätt att antaga sig deras sak än fordom, när deras antal varit större och då fordran på sådan rätt likväl icke ens blifvit

[1] Att H. K. M. vår aller nådigste konung och Herres till Muschou förordnade H:s stora legater uti transactions instrumentet oprättad den 22 Maii 1684 intet lära hafva ment de här i mörkret stadda finnar som kallas Ingrikor och Watialaiser och att de ej heller derunder kunna begripas synes af följande skäl. Ingr.

[2] Huru ryska prästerna betraktade dessa stammar, jfr pag. 5 i denna afhandl.

[3] Jfr § 3 af Gezelii förut cit. skrift.

af tsarerna framställd. Och ändå hade anledningar därtill ej bort saknas. Gustaf Adolf hade t. ex. låtit på ryska och finska språken trycka Luthers katekes med ryska bokstäfver. Denna bok hade då ryssarne förbannat. År 1645 hade drottning Kristinas regering förordnat, att ryska präster och diakoner i kyrkorna och byarne vid äfventyr af straff skulle lära sig denna katekes, hvarjämte ryssar af den grekisk-katolska bekännelsen belades med pänningeböter och straff, om de uteblefvo på grund af partikularvisitationerna, och skulle straffas som öfverträdare af k. m:ts bud, om de icke besökte de finska gudstjänsterna, då de förstode det finska språket. Deras präster skulle enligt samma regerings beslut ordineras af superintendenten i Narva och deras calendarium afskaffas[1]. Senare under superintendent Stahells tid hade de ryska prästerna och diakonerna straffats dels med pänningeböter eller fängelse, dels med tjänstens förlust och landsflykt, då de icke ställt sig erhållna befallningar till efterrättelse. Skarp tukt utöfvades under samma tid äfven i syfte att förmå de ryska invånarne att i egna kyrkor åhöra evangelii predikan på ryska språket. Härunder hade dock icke tsaren funnit sig föranlåten att åberopa någon sin förmenta rätt att inblanda sig uti de ingermanländska katolikernas mellanvarande med svenska myndigheter.

Fredsfördraget i Stolbova lämnade icke heller enligt Gezelii mening något stöd för tillvaron af en dylik rätt för ryska tsaren. Detta fördrag gåfve tvärtom fullt tillfredsställande skäl för den uppfattningen, att tsaren därvid icke tänkt sig möjligheten af någon rätt i afseende på de grekisk-katolska kristne, som efter freden i Stolbova förblefvo kvar uti Ingermanland. Ty vid nämnda freds afslutande hade han sökt bereda största möjliga antal grekiska katoliker tillfälle att blifva försatta utanför svenska väldets vidgade gränser[2]. Återbekommandet af ryska öfverlöpare och af svenskarne tagna krigsfångar, hvilka samtliga voro katolska bekännare, hade han sålunda tillförsäkrat sig. Nämnda fredsfördrag talade dessutom om två kategorier af grekisk-katolska invånare: dels sådana som under kriget inkommit i Ryssland och där öfvergått till grekiska kyrkan, hvilket senare i själfva verket varit en tvångssak, emedan ingen af gemene man i Ryssland ägde

[1] Jfr § 3 af Gezelii förut cit. skrift.

[2] Jfr § 5 „ „ „

rätt att bekänna sig till någon annan lära, dels de grekiska katoliker, hvilka under kriget blifvit bortförda som fångar till Ryssland. Enligt fördraget hade de förra med eller mot sin vilja måst förblifva under tsarens välde, de senare hade däremot själfva fått bestämma, om de ville blifva ryska undersåtar eller återvända under svenska väldet. Häraf framginge, menar Gezelius, att den ryska tsaren icke i Stolbova betingat sig någon religionsfrihet åt de katoliker, som förblefvo uti eller frivilligt återvände till de svenska besittningarna, icke ens ur religiösa hänsyn funnit sådant behöfligt. Men då tsaren förbehållit sig herraväldet öfver alla dem, som under kriget i annan egenskap än som krigsfångar kommit till Ryssland och där blifvit upptagna i katolska kyrkan, och betagit dessa friheten att ånyo ställa sig under svenska väldet, så kunde detta hans handlingssätt endast varit förestafvadt däraf, att han såsom grekiska kyrkans patron befarat, att dessa, om de återkommit under svenska kronan, skolat återgå till sin förna religion. Tsaren hade således härmed gifvit tillkänna, att han icke på grund af fördragsbestämmelser kunde garantera någon vid den grekiska religionen inom svenska besittningar. Fruktan att ryska tsaren eftersträfvade rätten att öfvervaka, att de grekiska kristnes religionsfrihet komme att respekteras uti de af svenskarne nyförvärfvade landskapen, hade väl äfven föranledt de svenska freskommissarierna att afstå från svenska kronans rätt till ett så stort antal flyktingar. Någon fördragsenlig rätt för tsaren att ingripa i svenska undersåtars religionsangelägenheter förefunnes alltså icke[1].

Mellan Sverige och Ryssland hade före 1684 icke förefunnits någon traktat, i hvilken talats om religionsintrång eller förföljelse i afseende på de svenska undersåtar i Ingermanland och Karelen, som blifvit uppfostrade i den grekiska religionen. I 1684 års traktat åter vore intet annat från svensk sida lofvadt, än att det, som i förenämnda hänseende kunde vara emot facta, skulle ändras och botas. Alltså vore intet sådant[2] utfäst, som tsaren nu pretenderade, menar Gezelius. Ville man å rysk sida icke förstå skillnaden mellan facta och privilegier, så hade ryssarne så mycket mindre skäl att påyrka något, som rörde Sveriges grekisk-katolska undersåtars religionsfrihet. Ty hvar och en borde kunna inse, huru obefogad den ene

[1] Jfr § 5 af Gezelii förut cit. skrift.

[2] Jfr § 5 af Gezelii förut cit. skrift.

potentaten vore att inblanda sig uti särskilda rättigheter, som den andra statens regent gåfve sina undersåtar. Några allmänna privilegier vore emellertid icke förlänande de grekisk-katolska kristna uti ifrågavarande provinser, men väl hade partiella sådana blifvit gifna åt särskilda församlingar bland dem såsom uti Ivangorod m. fl. Härvid hade dock de svenska regenterna städse allvarligen och oföränderligen sökt afskära de katolska kristna all förbindelse med Moskwa, Novgorod, Pleskov och flera ryska orter, hvarpå en mängd handlingar lämnade bevis. Men de särskilda privilegier, som afsåge de ryska invånarne i städerna, kunde icke utan vidare tillämpas på den ryska befolkningen a landsbygden, mycket mindre på ingrikor och watialaiser. Detta framginge tydligt af k. m:ts till de ryska bönderna aflåtna resolutioner, hvilka alltid hade förbjudit de ryska bönderna att underhålla någon förbindelse med Ryssland eller söka gemensamhet med detta land i fråga om kyrkoväsendet eller att därifrån taga sina präster. Dessa förbud hade äfven förnyats, då de grekiska katolikerna efter krigets slut undfatt tillåtelsen att återtaga sina forna präster, och de hade ytterligare inskärpts 1660.

Kungliga förordningar ägde dock sin kraft i sig själfva och vore icke beroende af en främmande furstes vilja. Detta gällde äfven dem, som afsåge ingrikor och watialaiser, i afseende på hvilka stammar särskildt borde erinras om Gustaf Adolfs sträfvan för deras upplysning, då han låtit på både ryska och finska språken trycka Luthers katekes. Därtill komme 1645 års påbud, att de skulle infinna sig vid den lutherska gudstjänsten[1].

K. m:t har vidlyftigt resolverat om grekisk-katolska präster och kyrkor i kungörelserna af 1683 den 4 maj, 1684 den 21 april och 1685 den 27 januari. Föreskrifterna i alla dessa resolutioner gällde dock endast de ryska invånarne, ryska borgare eller ryska bönder. Då ingrikor och watialaiser till ursprung, utseende, språk, seder eller klädedräkt icke vore ryssar, så kunde heller icke grekiska religionen, hvilken de därtill icke förmådde fatta, göra dem till ryssar. Antoge man åter, att tsaren utan afseende på facta och privilegier tagit sig an ingrikor och watialaiser blott såsom trosförvant, efter dessa blifvit döpta till den grekiska tron, så vore äfven i så

[1] Jfr § 6 af Gezelii förut cit. skrift.

fall mot detta hans försök mycket att invända från teologisk och politisk synpunkt. Om ifrågavarande finska stammar mera allmänt förstått ryska språket, hvilket dock icke varit förhallandet, så kunde de ju hafva tillåtits på grund af detta visserligen svaga skäl att besöka de ryska prästerna och kyrkorna, hvilka k. m:t af nåd låtit ryssarne behålla, ehuru han med afseende på de förfalskningar af kyrkolärans grundsatser, som ägde rum i Moskwa, hade haft giltiga skäl att afskaffa båda i sina besittningar. I stället hade emellertid katolska kyrkans bekännare uti Ingermanland genom svenska regeringens försorg erhållit religionsundervisning dels af evangeliska predikningar på ryska språket, dels genom öfversättningar till ryska af Luthers katekes m. m. Visserligen hade regeringen hoppats, att den grekiska religionens bekännare härigenom skulle förminskas, men något tvång mot dem i sadant syfte hade aldrig användts[1]. Därjämte kunde det ifrågasättas, hvad som vore den rätta grekiska religionen, då tsaren i Moskwa under korskyssning tid efter annan förändrade dess satser och därpå fordrade, att alla skulle antaga dem, samt läte de rysligaste straff öfvergå de människor, som vågade göra motstånd.

Men hvad som nu i berörda hänseende kunde sägas om de rätta ryssarne hade föga afseende på ingrikor och watialaiser. Kunde man före detta kalla dessa ryska trosförvanter, så måste alla i Ryssland, som tillhörde den ryska tron, vara mycket okunniga om Gud och kristendomens innehåll, ty så okunniga vore ifrågavarande finska stammar, som hållit sig till de ryska prästerna, att de af dessa hållits för paganer och barbarer. K. m:t hade nu på finska språket, som de förstode, låtit undervisa dessa i salighetens kunskap, och de hade redan på flera orter börjat få kunskap om Guds nåd och vilja. Detta hade skett i enlighet med Guds vilja och ord[2] att genom evangelii predikan fortplanta tron. Då under tsarens regemente vid religionsutöfning och undervisning endast finge användas ryska eller slavoniska språket, som dessa stammar icke förstode, så hade utan k. m:ts förenämnda åtgärd icke funnits någon utväg till meddelande af salighetens kunskap åt dem, utan det tillstånd, i hvilket de skulle hafva befunnit sig, hade då varit föranledt af Guds ords och sakramentens missbruk[3]

[1] Här glömmer Gezelius tilldragelserna vid segregation.

[2] Rom. 10, v. 14.

[3] Jfr 1 Kor. 14, v. 6, 9, 11, 16, 19.

samt inneburit för dem själfva ett syndastraff och ett medel till deras fördärf[1].

K. m:t hade ej heller gjort någon annan förordning, än att han föreskrifvit, att dessa finnar skulle med tjänliga medel föras till evangelii kunskap. Att k. m:ts ifrågavarande åtgärd varit både tjänlig och af behofvet påkallad, därom vore äfven de ryska prästerna öfvertygade, sedan bönderna under segregationen, då de jämväl hade ådagalagt sin oerfarenhet uti ryska språket, visat sig icke hafva kunnat inhämta någon kunskap af dem. På denna grund hade de äfven vid nämnda tillfälle blifvit ålagde att öfvergå till de finska församlingarna af den lutherska kyrkan, och de skulle aldrig med skäl kunna visa, att de lidit tvång eller förföljelse för religionens skull. Hela landet och förhandenvarande acta kunde intyga, huru ingrikor och watialaiser på de flesta orter godvilligt, på några få trakter endast genom en liten aga efterkommit regeringens påbud att bevista de lutherska kyrkornas gudstjänst. På de orter, hvarest husbönderna visade nit om sina finska bönders salighet, vore dessa numera glada att få höra Guds ord på ett för dem begripligt språk och att vara befriade från de ryska prästerna, som endast vore drinkare och bolare. De fruktade nu blott att blifva utsatta för hån af andra bönder, hvilka lefde under herrar, som icke hyste intresse för religionen.

Då nu ifrågavarande stammar tillförene lefvat i ett tillstånd af religionslöshet, kunde endast den omständigheten, att de vore döpta till den grekiska kyrkan, gifva den ryska tsaren en föregifven anledning att blanda sig i deras religiösa angelägenheter. Men att denna anledning helt och hållet saknade verklig grund, det hade förut blifvit visadt.

Detta framginge äfven af följande skäl: 1) Många af de nu lefvande och troligtvis alla deras förfäder hade blifvit döpta till den evangeliska tron; 2) Det kunde dragas i tvifvelsmål huruvida ryssarne ansåge det dop giltigt, som blifvit förrättadt af präster, hvilka icke hade undfått den apostoliska välsignelsen; 3) Då de lutherske däremot erkände ingrikors och watialaisers dop, påstode de därjämte, att de döpta på grund af sitt döpelseförbund vore förbundna att hålla kristen tro. Emedan nu dessa finska stammar dels för språkets skull, dels på grund af de ryska prästernas försummelse, okunnighet och

[1] Jerm. 5, v. 15.

lättja icke kunde inhämta trons hufvudstycken uti de grekiska kyrkorna, vore de genom döpelsen förpliktade att på finska låta lära sig kristendomens hufvudstycken. Att döpa dem och sedan låta dem växa upp i okunnighet och vidskepelse lände den kristna tron till hån och förakt och vore det gröfsta missbruk af döpelsen [1].

Detta är hufvudinnehållet uti Gezelii mot tsarens anspråk riktade försvarsskrift, i hvilken han icke utan framgång sökt visa, att ryska tsaren ej hade rätt att uppträda såsom protektor för Ingermanlands grekisk-katolska befolkning, särskildt för de af finskt ursprung varande ingrikorna och watialaiserna. Att Gezelius i mycket har rätten på sin sida, synnerligen om man, såsom han gör, betraktar saken från kyrklig synpunkt, lider intet tvifvel. Sakens politiska sida tager däremot Gezelius icke så mycket i skärskådande, som Karl den XI gör, och häri har man att söka orsaken till Karl den XI:s och Gezelii olika ståndpunkt i frågan.

Att försvarsskriften var uppsatt hufvudsakligen för Karl den XI:s räkning såsom svar på hans befallning att erhålla upplysning om det kyrkliga tillståndet i landet, är säkert. Den är närmast beräknad på att utgöra en vägledning för Karl den XI själf, på det att han skulle veta, hvad svar han skulle gifva ryska tsaren [2]. Äfven G. Sperling inkom med en dylik skrifvelse, afsedd för samma ändamål. Sedan Karl den XI på detta sätt erhållit tillräckligt material, tog han ifrågavarande ärende i mycket noggrannt skärskådande och genomgick alla handlingar, som funnos att tillgå från den 4 maj 1683. Ytterligare klagomål inkommo äfven till honom dels från en rysk präst, som låtit viga sig af patriarken uti Novgorod, dels från en ingrisk bonde, som i och för detta ändamål begifvit sig till Stockholm. Då generalguvernören Sperling begärde förhållningsregler i öfverklagade afseendet, erhöll han af Karl XI, som nu grundligt inträngt i saken, en resolution, genom hvars tillämpning det af Gezelius med så stor ifver ånyo påbörjade reformationsverket hämmades i sin fortgång.

I själfva hufvudsaken är konungen ännu fullkomligt öfverens med såväl Sperling som Gezelius om det önskvärda i att hela den villfarande hopen, den må nu hafva hvad namn som helst, matte blifva omvänd till den sanna religionen och salig-

[1] Jfr Matt. 28, v. 19, 20. Filipp. 3, v. 5, 6, 7. 1 Petri 3, v. 21.

[2] Jfr Karl XI:s skrifv. till Gez. d. 27 okt. 1685. Registr.

hetens väg. Men om medlen, som användas i och för detta ändamål, har han delvis andra tankar. Kristendomskunskapen borde bibringas därigenom, att man saktmodigt undervisade folket i Guds ord men icke använde tvång, trug, band eller fängelse[1]. Vidare anser sig konungen icke helt och hållet kunna trots Gezelii vederläggningsförsök lämna ur sikte fredsfördragen med ryska tsaren, om hvilka dessa litligt påminde honom. Äfven ansåg han sig böra fästa afseende vid undersåtarnes klagomål öfver religionsförtryck, hvilket de nu ansågo sig lida, då de åberopade de friheter, som de fordom ägt uti religiöst afseende.

Karl XI gör å ena sidan full rättvisa åt Gezelii nit och oförtrutna verksamhet för de ifrågavarande stammarnes upplysning, i det han vitsordar, att Gezelius icke blott omedelbart därpå nedlagt stort arbete, utan att han äfven undervisat prästerna, huru de skulle blifva trogna arbetare i Herrans vingård[2]. Men att man å andra sidan därvid brukat trug, tvång, fängslande, hugg och slag, finner konungen framgå såväl af de till honom inlämnade akterna som af superintendentens egen berättelse, i hvilken dock detta förfarande ogillas. Men äfven på flera andra än de af honom och i akterna omnämnda ställena kan, säger konungen, något dylikt hafva försiggått. Han erinrar om föreskrifterna i superintendentens egen instruktion, hvaraf framginge bland annat: att prästerskapet skulle vid segregationen vara åtföljda af befallningsman eller gevaldiger; att ingrikor och watialaiser hade afsöndrats från ryssarne och förbjudits att hålla sig till den ryska religionen och dess präster; att om någon medlem af dessa stammar kunde litet ryska men bättre finska, måste denne dock besöka endast den lutherska kyrkan; att det vore sådan medlem förbjudet att anlita ryska präster vid förrättande af barndop, brudvigsel, begrafning eller af dem mottaga sakramentet, samt att ryska prästerna skulle genom en med deras namn undertecknad revers förbinda sig att icke med någon prästerlig förrättning betjäna dem, som blifvit segregerade från den grekisk-katolska kyrkan[3].

Af allt detta finner konungen, att man icke kunde för-

[1] Jfr Karl den XI:s bref till Göran Sperling om religionsväsendet uti Ingermanland den 11 nov. 1686.

[2] Jfr Karl den XI:s förut cit. skrifvelse.

[3] Jfr Karl den XI:s förut cit. skrifvelse.

neka, det tvång blifvit användt vid segregationen, helst som prästens skäl därvid haft understöd af gevaldigerns blotta närvaro [1]. Konungen förklarar äfven, att han icke helt och hållet kan lämna å sido de äldre ryska fredsfördragens bestämmelser angående den grekisk-katolska religionens ställning i de af ryssarne afträdda länderna. Dessa bestämmelser, hvilka innehållas i Stolbovafredens 8 §, i det Walisovska stillestånds-fördragets 4 § och i Cardisfördragets 29 §. gåfve ryska tsarerna någon anledning att påstå, att grekisk-katolska religionen skulle bibehållas i de afträdda provinserna, och det icke allenast för de egentliga ryssarne utan äfven för de öfriga invånarne. Och då ingrikor och watialaiser äfven den tiden bodde i landet likaväl som nu och således äfven de vore inbegripna uti nämnda paragrafer, så fölle själfva fundamentet för segregationen. Härom förklarar sig konungen ej förut hafva varit noga underrättad. Helt annat anser konungen förhållandet vara med de personer, som inflyttat i landet efter tillkomsten af bemälda fördrag och varit födda af lutherska föräldrar men öfvergått till katolska kyrkan.

Hvad nu tsarernas anspråk angående den grekisk-katolska kyrkans ställning uti Ingermanland beträffar, så förklarar konungen, att han visserligen kunde åsidosätta dem och återtaga de privilegier, som denna kyrkas kristna i nämnda afseende erhållit, men att detta kunde gifva anledning till förnyade klagomål såväl från den ryska tsaren som från undersåtarne själfva. Därjämte befarar konungen, att om han begagnade stränghet uti föreliggande frågas behandling, så skulle flertalet af provinsens invånare utvandra till Ryssland och han därigenom erhålla ett öde land. Såsom stöd för denna åsikt åberopar konungen sig på Gustaf II Adolf, som just af detta skäl föranleddes att verka för de ryska prästernas kvarstannande, på det att landets ryska befolkning icke matte lockas att följa exemplet af sina prästers utvandring. Detta skäl finner konungen väga så mycket tyngre, som man med mycket ringa framgång sökt befolka Ingermanland med tyskar, holländare, engelsmän m. fl., hvilka dock icke funnit någon trefnad där.

På grund af anförda skäl befallde Karl XI, att de ingrikor och watialaiser, som voro födda af grekisk-katolska föräldrar, ej med tvång eller trug borde förbjudas att hålla sig till de ryska

[1] Jfr Karl den XI:s förut cit. skrifvelse.

prästerna och deras religion, och att Sperling skulle låta verkställigheten af beslutade åtgärder i motsatt riktning af sig själf afstanna[1] utan att däröfver afgifva någon offentlig förklaring. Å andra sidan förklarar dock konungen, att han gärna skulle se, att de ifrågavarande stammarne genom goda öfvertalningsförsök och gudlig undervisning samt några goda och fördelaktiga villkor kunde lockas först att småningom med barndop, brudvigsel, begrafningar och mera dylikt inställa sig hos de lutherska prästerna, som ej ägde att därför taga någon ersättning, och sedan framdeles bevekas till fullständig omvändelse.

Hvad återigen beträffar dem, som blifvit födda inom lutherska kyrkan och därifrån affallit, borde de icke allenast segregeras utan äfven straffas i enlighet med gällande stadgar. Dessutom befaller konungen, att de, som icke tillhöra någon religionsbekännelse, måtte på det flitigaste vinnas och dragas till den rätta salighetens väg, dock mera med god undervisning än med tvång.

Det var icke blott genom ryska tsarens ingripande som reformationsarbetet hindrades uti Ingermanland, utan detta skedde äfven därigenom, att en invandring till provinsen af de ryska raskolnikerna[2] ägde rum. Under tidernas lopp hade äfven inom den grekisk-katolska kyrkan uppstått en hel mängd sekter, af hvilka raskolnikerna (= schismatiker) vid denna tid ådrogo sig den största uppmärksamheten. Åtskilliga författare[3] indela raskolnikerna uti två klasser, gammaltroende och irrlärige. Det är blott medlemmarne af den första klassen, hvilka hafva en viss betydelse för Ingermanlands kyrkliga förhållanden. Anledning till bildandet af de gammaltroendes sekt Staroobrjadzi gaf patriarken[4] i Moskwa Nikon, hvilken under sin ämbetstid företog sig att i ursprungligt skick söka återställa den grekisk-katolska kyrkans liturgiska böcker, hvilka under århundradens lopp blifvit mycket vanställda. Detta Nikons företag väckte stor harm och förbittring hos den lägre befolkningen, som betraktade kyrkans liturgiska böcker såsom heliga föremål[5] och ville icke godkänna de vid-

[1] Jfr Karl den XI:s förut cit. skrifvelse.

[2] Jfr Gehring Die Sekten der russischen Kirche pag. 25.

[3] Jfr J. H. Kurtz Lehrbuch der Kirchengeschichte. Zweiter Band § 166 pag. 281.

[4] Var patriark 1652—58. Jfr Gehrings förut cit. arbete pag. 37.

[5] Jfr pag. 92 uti denna afhandling.

tagna förändringarna. Motviljan hos den lägre befolkningen ökades ännu mer därigenom att ett stort konsilium i Moskwa 1667 förklarade Nikons ändringar i den ryska ritualen för ortodoxa och bannlyste alla dem, som icke ville antaga de nya kyrkoböckerna. Följden häraf blef den, att raskolnikernas sekt bildades af dem, som icke ville hörsamma konsiliets beslut, och än i dag räkna raskolnikerna[1] omkring 10 millioner anhängare uti Ryssland. Emedan raskolnikerna icke ville underkasta sig den ortodoxa kyrkan uppstod inbördes krig emellan de förra och denna kyrkas anhängare. Då raskolnikerna därjämte voro invecklade uti strilitzer-upploppet 1682, sammankallades efter dettas slut 1683 ett nytt konsilium till Moskwa, på hvilket de hotades med det strängaste straff, hvilka icke ville underkasta sig den ortodoxa kyrkan. På grund af detta beslut blefvo raskolnikerna grymt förföljda[2], och under det att en del frivilligt uppsökte martyrdöden, flydde andra till främmande länder, däribland äfven till Ingermanland.

Då de här ibland landets invånare började göra proselyter, befallde Karl den XI superint. Gezelius att taga reda på medlemmarnes af den "nya sekten" lefnad och lära. Detta gjorde han äfven på det sätt, att han personligen reste[3] till de byar, hvarest raskolnikerna bodde och sökte genom samtal med dem taga reda på de förnämsta grunddragen af deras lära. Resultatet af det, som han på detta sätt kunnat inhämta, nedlade han uti en utförlig berättelse, som han inlämnade till Karl den XI[4].

I sin berättelse söker Gezelius göra raskolnikerna full rättvisa, i det han framhåller såväl deras förtjänster som fel.

Bland de förtjänster, som Gezelius tillägger raskolnikerna uti Ingermanland, kunna vi först framhålla deras kärlek för "religionssaker", om hvilka de ofta sins emellan talade och undervisade hvarandra, och härigenom utmärkte de sig fördel-

[1] Alla raskolniker gå icke lika långt uti sin opposition mot den ortodoxa kyrkan. De kunna lämpligen delas i tre klasser: 1) *Yedinowerzy* hvilka endast i fråga om ceremonier skilja sig från den ortodoxa kyrkan; 2) *Staroobrjadzy* som neka att erkänna de ortodoxa prästerna; 3) *Bespopowtschiny* som icke hafva några präster utan äldste.

[2] Jfr Gehrings förut cit. arbete. 54.

[3] Resan företogs uti febr. och mars 1687. Gezelius. Ingrica.

[4] Kort berättelse om den nyligen inkomne mycket utvidgade "secta" bland ryssarne här uti Ingermanland, daterad Narva den 17 oktober 1687. Gezelii skrifvelser. Ingrica.

aktigt framför de öfriga ryssarne. Frågan om Kristi tillkommelse intresserade dem mycket, såsom förhållandet plägar vara med alla i religiöst afseende förföljda.

I sin vandel utmärkte de sig för mycken återhållsamhet därigenom, att de både ofta fastade och undveko bruket af bränuvin samt alla andra starka drycker och deltogo således hvarken i finnarnes dryckeslag eller ryssarnes präsneker. De vaktade sig för "svordom, tjufnad och orättrådigheter". I fråga om ceremonier drefvo de icke bilderdyrkan (promiscua edololatria) så långt som de andra ryssarne, och de påstodo föröfrigt, att de brukade samma ceremonier, som 1617 begagnats uti den grekisk-katolska kyrkan, då Gustaf II Adolf meddelade religionsfrihet åt ryssarne uti Ingermanland. Detta påstående bekräftades äfven af de gamle ryssarne, som bodde uti Ingermanland, och på den grund anslöto de sig gärna till den nya sekten.

Med anledning af dessa goda egenskaper, som Gezelius funnit hos raskolnikerna, var han böjd för att rekommendera dem såsom lämpliga kolonister uti Ingermanland, förutsatt att de kunde fördragas uti religiöst afseende. Man behöfde ej befara att de ånyo skulle begifva sig på flykten, och de lämnade äfven goda förhoppningar om sig, att de skulle ordentligt betala sina utgifter.

Men å andra sidan finner Gezelius raskolnikerna vara behäftade med svåra fel. Han fäster sig då först vid deras uppfattning af bibelns auktoritet. Den sätta de icke så högt som lutheranerna utan antaga åtskilliga scripta humana, hvilka de tilldelade samma auktoritet som bibeln. Bibeln utlade de allegoriskt[1]. Kyrkofädernas skrifter och andra kyrkliga skrifter af senare datum använde de som vapen mot anhängare af den ortodoxa kyrkan[2].

Det stränga asketiska lif, som de förde, alstrade hos dem en krass fariseism, i det att de mera byggde sitt hopp om saligheten på sina gärningar än på Kristi förtjänst. En följd häraf var, att de förde ett från de öfriga ryssarne strängt afsöndradt lif. De kunde ej bevekas att besöka ryssarnes kyrkor eller i fråga om kyrkliga handlingar mottaga någon hjälp af

[1] Så är det hos desse mera gängse att de vränga den heliga skrift a sensu literali till sensus allegoricos sed absurdos. Jfr Gezelii förut cit. arbete.

[2] Såsom exempel härpå anför Gezelius en bok Wiera, som 40—50 år förut var riktad mot den unierade grekiska kyrkan.

de ryska prästerna. Men ej nog härmed, deras afsöndring från andra gick så långt, att de hvarken kunde äta eller dricka med dem, mycket mindre äta den mat, som tillredts af andra än raskolniker. Om någon ryss eller någon annan person begagnade ett kärl, som tillhörde raskolnikerna, brukade de sedan slå sönder detsamma. De kunde hvarken bo tillsammans med ryssarne i samma by ej heller hämta vatten från samma källa, bäck eller sjö som dessa. De anse allt, som icke deras egna anhängare äga, vara förbannadt.

En följd af raskolnikernas asketiska tänkesätt var äfven, att de föraktade äktenskapet men däremot värderade celibatet synnerligen högt. Gezelius har dock kommit till den åsikten, att de icke gjorde detta så mycket för att kunna späka sin kropp som för andra syften[1]. Det afsöndrade lefnadssättet hade äfven till följd, att osämja uppstod mellan medlemmarne uti en familj, om några af familjens medlemmar ville tillhöra sekten, andra icke. Det kunde äfven hända, att blodiga slagsmål utkämpades mellan de olika parterna, och det gick stundom så långt, att barnen kunde för denna saks skull mördade föräldrarne och föräldrarne barnen.

Stöd för sitt asketiska och tillbakadragna lif funno raskolnikerna uti Pauli och Johannes skrifter.

Sina religiösa sammankomster höllo raskolnikerna om nätterna, hvilket tillvägagående regeringen ogillade. De ville ej veta af några ordentliga lärare, och särskildt hyste de stort hat och stor afsky för de ryska prästerna. Någon offentlig gudstjänst firades ej hos dem, ej heller brukade de sakramenten. En följd häraf var äfven, att de icke brydde sig om att fira de stora böndagarna, liksom de heller icke frågade efter några förordningar som i och för detta ändamål publicerades. Ett utmärkande drag för raskolnikerna i Ingermanland liksom för andra sekter, var deras stora ifver att göra proselyter. Och härvid voro icke blott tvänne från Ryssland inkomne diaker verksamma, utan däri deltogo snart sagdt de flesta raskolniker. På en kort tid lyckades de att förmå öfver 50[2] familjer att öfvergå till den nya sekten.

[1] Ty är till befara, att förutan det de hos sig förstöra propagationem et alios honestii conjugii usus, de ock därjämte illicitas commixtiones sodomiam infanticidia och sådana svåra synder införa. Jfr Gezelii förut cit. arbete.

[2] Såsom deltagare uti detta arbete nämner Gezelius bönder, fäherdar och gamla gummor.

På samma gång som Gezelius från en synpunkt fann raskolnikerna lämpliga till kolonister uti Ingermanland, ansåg han dem från en annan synpunkt mindre lämpliga därtill. De skäl som han finner tala för det sista antagandet voro dels raskolnikernas motvilja för äktenskapet, hvarigenom de sattes ur stånd att fortplanta sitt släkte, dels deras myckna fastande och försakande af att förtära kött, hvarigenom de saknade den kraft som fordrades för att med framgång kunna sysselsätta sig med jordbruksarbete. På grund däraf att kött icke ingick uti deras föda intresserade de sig icke heller för att föröka sina hjordar.

Sådan var i hufvudsak den uppfattning som Gezelius under sin resa ibland raskolnikerna erhöll angående deras lefnad och lära. Att han gjorde allt för att förmå dem att ändra sina åsikter är naturligt, men alldenstund han redan följande året lämnade Ingermanland kunde han icke uträtta något i detta afseende. Hvad Karl den XI själf tänkte om raskolnikerna framgår af hans skrifvelse till guv. G. Sperling af den 10 januari 1688[1]. Frågan gällde då först om raskolnikerna skulle få vistas inom provinsen. Med afseende härpå ansåg konungen att raskolnikerna tills vidare borde tolereras i landet, alldenstund det icke dittills visat sig, att de gjort sig skyldiga till större villfarelser än de öfriga anhängarne af den grekisk-katolska läran. Däremot är icke konungen böjd för att genast meddela dem samma rättigheter som Ingermanlands grekiska katoliker utan ville dröja därmed, till dess man kunde få se, huru saken utvecklade sig. Därjämte finner konungen det vara nödigt, att man under tiden noga gifver akt på deras uppförande, på det att man skulle få reda på om de, såsom man beskyllde dem för, under religionens täckmantel sökte dölja utöfvandet af grofva brott. På den grund vore det önskligt, om de kunde förmås att hålla sina religiösa sammankomster under dagarne och ej som nu skedde under natten. Konungen ålägger prästerskapet att noga vaka däröfver, att icke någon af den lutherska kyrkans bekännare öfvergick till den ifrågavarande sekten. Såsom skäl för sitt tillmötesgående att för en tid tolerera den nya sekten anger konungen den förhoppning, han hyste därom, att det skulle lyckas det lutherska prästerskapet i landet att vinna proselyter från båda parterna, alldenstund den grekiska kyrkans anhängare och raskolnikerna ständigt lågo i fejd med hvarandra. Konungen var äfven för-

[1] Jfr K. M:ts skrifv. till Sperling d. 10 jan. 1688. Tengström, Handl. till upplysn. i Finlands kyrkohist. häft. 5, pag. 144.

vissad om, att superintendenten skulle vinnlägga sig därom genom att instruera det ingermanländska lutherska prästerskapet, huru det uti ifrågavarande fall borde gå tillväga, och han uppmanar Sperling att öfverlägga med superintendenten därom.

Det dröjde icke många år därefter, innan den nye superintendenten Lang ansåg sig böra lämna Karl den XI några underrättelser om raskolnikernas görande och låtande, men alldenstund han i fråga om dem i hufvudsak gjort samma iakttagelser som Gezelius, anser sig författaren ej här böra närmare redogöra för innehållet af Langs skrifvelse. Lang vill framför allt betona, att raskolniker alls icke lämpade sig till jordbrukare[1]. Han motiverar sitt påstående med det faktum, att raskolnikerna på grund af sitt stränga fastande voro oförmögna att uthärda så strängt kroppsarbete, som åkerbruket kräfde. På grund af deras motvilja för äktenskapet kunde de ej fortplanta sitt släkte, hvarigenom landet för framtiden möjligen kunde blifva folktomt. Raskolnikerna voro fortfarande lika ifrige till att värfva proselyter, och hvarken Lang eller konsistoriet hade lyckats att förmå några lutheraner, som öfvergått till sekten, att återgå till lutherska kyrkan, oaktadt nämnda myndighet hade hotat dem med järn och tvångsarbete. Man har skäl att antaga, det icke några vidare åtgärder från regeringens sida vidtogos mot raskolnikerna under den återstående korta tid, som svenska väldet varade uti dessa trakter. Emellertid ansåg Ingermanlands siste svenske superintendent, J. Rungius, sig böra till regeringen inlämna en berättelse om raskolnikerna uti Ingermanland. Emedan han gjort samma erfarenheter om raskolnikernas lefnad och lära som superintendenterna Gezelius och Lang gjort förut, anser sig författaren ej böra lämna någon redogörelse för innehållet af hans skrifvelse. Rungius begär förhållningsregler rörande sitt förhållande till raskolnikerna. Antagligen lämnades ej några dylika, alldenstund hans skrift är daterad den 10 december 1703[2], och inom ett år därefter var det slut med svenska väldet i dessa trakter.

Vi hafva förut sett, att ryska tsaren i sin klagoskrift betecknade Gezelius såsom den förnämsta upphofsmannen till de förföljelser, som den grekisk-katolska kyrkans anhängare i

[1] Jfr Langs skrifv. 4 sept. 1690. Ingr.

[2] Jfr Rungii skrifvelse till K. M. T. af samma år och dato. Ingrica.

Ingermanland enligt tsarens förmenande fingo lida. Och vi hafva äfven redogjort för innehållet af Gezelii vidlyftiga försvarsskrift rörande detta ämne. Men äfven från ett annat håll inkom till Karl den XI klagomål öfver Gezelii tillvägagående i fråga om kyrkoreformationen uti nämnda provins, i det att landets grekisk-katolske invånare beklagade sig däröfver, att de voro utsatta för svårt religionsförtryck. Deras klagomål framfördes af en rysk präst, Sidor, samt af en ingrisk bonde, Hnotar Hnotarsson[1]. Den senare var en öfver hela Ingermanland allmänt och af mången illa känd man, som farit omkring i provinsen och därstädes uppeggat den grekisk-katolska befolkningen till motstånd mot reformationsarbetet. Hnotar reste öfver till Stockholm, hvarest han blef i tillfälle att personligen till Karl den XI framlämna de grekiska katolikernas klagoskrift. Som vanligt klagade de grekiske katolikerna däröfver, att deras barn icke erhöllo dop, deras brudfolk ingen vigsel m. m. Därjämte påstodo de, att en stor part af landets befolkning på grund af religionsförföljelse utvandrat till Ryssland[2]. Gezelius, som för tillfället vistades i Stockholm, vederlade punkt för punkt deras klagomål. Han fäster sig först vid Hnotars person och erinrar konungen därom, att generalguvernören Sperling redan lärt känna denne persons arghet och därför velat ställa honom till ansvar[2]. Hvad den ryske prästen Sidor beträffade, ansåg Gezelius honom för den sämste man i hela stiftet, hvilken emot gifven ed och revers ej aktade tro och lofven. Hvad nu själfva klagomålen beträffade, så saknade de all grund. Det tillkom enligt Gezelii åsikt åklagarne att visa fram några barn, som icke erhållit dopet[2]. Kunde de visa fram ett ryskt barn, som icke undfått dopet, låg felet hos vederbörande ryske pastor, som borde straffas för sin förseelse. Var det åter ett ingriskt barn, så låg skulden därför hos den finske pastorn, hvilken med ämbetets förlust borde få plikta för sin förseelse. Ville barnets ingriske föräldrar däremot icke låta döpa sitt barn, borde äfven de lida straff därför[3]. Klagomålen rörande de ovigda brudparen ansåg Gezelius vara uppdiktade, hvilket

[1] Jfr Gezelii skrifvelse present. d. sept. 1686. Ingrica.

[2] Jfr Gezelii förut cit. skrifvelse.

[3] Gezelius anser att detta borde ske af följande skäl: 1) att de föraktade dopet; 2) att de handlade mot Guds bud och konungens vilja; 3) försummade sina barns salighet; 4) uppeggade de den lydiga delen af befolkningen till motstånd.

han genom häradsrättens protokoll kunde bevisa. Lika litet finner Gezelius den anklagelsen hafva grund, enligt hvilken de påstått, att många för religionens skull hade måst fly till Ryssland. I egenskap af präst och själasörjare bönföll han hos Karl den XI, att en undersökning skulle hållas rörande denna sak, hvarvid åklagarne borde åläggas att visa upp någon ort eller by, från hvilken någon bonde för religionens skull måst utvandra till Ryssland. Sedan Gezelius på detta sätt visat upp det grundlösa uti deras klagomål, erinrar han konungen därom, att han i reformationsfrågan endast följt de påbud, som voro utfärdade därom [1], och finner det föga rimligt och föga passande, om man skulle sätta mera förtroende till dessa "oppstussare" än till sådana personer, som i statens tjänst antingen beklädde andligt eller världsligt ämbete.

Att den mellan ryska tsaren och svenska legaterna år 1684 i Moskva ingångna öfverenskommelsen, att den grekisk-katolska befolkningen uti Ingermanland icke skulle utsättas för några tvångsåtgärder, skulle smärtsamt beröra Gezelius, faller af sig självt. Med rätta befarade han, att så snart ryktet härom hunnit sprida sig bland landets grekiska katoliker, skulle dessa göra häftigare motstånd mot hans reformationsplaner. I ett bref till kanslirådet Bergenhjelm säger han, att om de redan lagda grundvalarne för conversionsverket kullkastades, hade han ingen annan utväg än att hos k. m:t anhålla om ett litet pastorat i Sverige eller Finland för att dels kunna undgå "spott och åtlöje", dels om möjligt glömma smärtan däröfver, att så mycket folk uti Ingermanland öfverlämnades åt förtappelse, hvilket i motsatt fall kunnat räddas. Äfven generalguv. Sperling var af samma åsikt [2]. När beslutet i Moskva gjorde ett dylikt intryck på dessa män, ligger det i sakens natur, att de skulle känna ännu större smärta, när Karl den XI i slutet af år 1686 befallde Sperling att låta de vidtagna åtgärderna rörande conversionsverket af sig själf falla [3]. Innan konungen fattat detta beslut, hade Gezelius ansett sig böra utgifva en ämbetsberättelse, omfattande tiden mellan 1681 till medlet af 1686 [4]. Af denna urkund framgår det,

[1] Jfr Gezelii förut cit. skrifvelse.

[2] Jfr Tengström Gezelii den yngres minne, pag. 56.

[3] Jfr Karl den XI:s skrifvelse till Sperling den 11 nov. 1686. Registrat.

[4] Jfr superint. i Narva doc. J. Gezelii berättelse om sina ämbetsåtgärder 1681—1686. Tengström Handl. till upplysning i Finlands Kyrkohistoria, femte häftet, pag. 132.

att såväl de ryska prästerna som deras åhörare visade Gezelius någon vördnad och "obedientia". Hos de ryssar, som på grund af sitt språk ägde rätt att fortfarande få tillhöra den grekisk-katolska kyrkan, hade han till sin stora glädje iakttagit, att några tusen af dem på sitt eget språk lärt sig fader vår, och dessutom hade ett stort antal ryssar äfven lärt sig andra "kristendomsstycken". I fråga om ingrikornas och watialaisernas conversion kan Gezelius nu lämna det intyg, att det år 1686 kommit så långt därmed, att i somliga socknar höllo alla medlemmarne af nämnda klasser sig till den lutherska kyrkan och hennes präster och hade redan någorlunda börjat fatta kristendomens hufvudstycken på finska, och somliga hade gjort så stora framsteg däri, att de kunnat admitteras till H. nattvard. I andra socknar åter voro invånarne uti hela byar villiga att besöka lutheranernas gudstjänst särskildt på de stora böndagarne. Gezelius berättar vidare, att han icke påträffat någon församling, inom hvilken det icke fanns några personer, som ville ställa sig 1684 års föreskrifter till efterrättelse. Under Gezelii ämbetstid hade öfver 1,000 barn, tillhörande nämnda stammar, blifvit döpta till den lutherska tron, omkring 200 par blifvit vigda af de lutherska prästerna, hvilka äfven meddelat religionens tröst åt många döende ingrikor och watialaiser. Under nämnda tid hade 6 nya kyrkor blifvit uppbyggda och 20 nya lärareplatser i kyrka och skola blifvit inrättade och försedda med lämpliga innehafvare.

Sedan Karl den XI genom sitt 1686 fattade beslut delvis rubbat grundvalen för conversionsverket uti Ingermanland, kan Gezelii reformatoriska verksamhet därstädes i det hela anses vara afslutad. Visserligen nedslog icke denna motgång Gezelii mod, utan han inkom till Karl den XI med nya förslag, syftande på conversionsverkets befrämjande[1]. Karl den XI synes äfven hafva tröttnat på Gezelii talrika skrifvelser, hvilket framgår däraf att han dels uppdrog åt generalguvernören att bevara Gezelii skrifvelser, dels lämnade Gezelius hänvisning till sina förut gifna resolutioner[2].

Äfven mellan Gezelius och rådet i Narva uppblossade den gamla striden om gränsen mellan konsistoriets jus episcopale och stadens jus patronatus. Af formella skäl nödgas författa-

[1] Jfr t. ex. Gez. skrifv. "Gud, som hafver gjort E. K. M. regemente etc."

[2] K. M:ts förkl. och svar på Gez. inlev. desiderier. Stockh. 17 nov. 1686. Tengström, Handl. till upplysn. i Finlands kyrkohist. pag. 141.

ren att afstå ifrån att inlåta sig på någon redogörelse för förloppet af denna strid, som i det stora hela utföll till konsistorii fördel.

Att Karl den XI visste att uppskatta de stora tjänster Gezelius gjort, framgår bland annat af den dyrbara present, som Gezelius erhöll för sin på Karlsdagen 1688 i Narva hållna predikan[1].

En fråga, som stod mycket nära reformationsarbetet uti Ingermanland, var huruvida det kunde anses tillbörligt meddela religionsfrihet åt några andra religionsbekännare än ryssarne. Om svenska regeringen handlat fullt konsekvent härutinnan, så hade hon icke kunnat meddela en dylik tillåtelse, alldenstund en af hennes hufvudgrunder för reformationsarbetet uti Ingermanland var att uppnå religiös enhet. Till en början syntes äfven Karl den XI vara af denna åsikt och ansåg det vara nog därmed, att han måst gifva en dylik tillåtelse åt ryssarne i landet. Men rikshushållaren Karl den XI kunde icke enbart betrakta frågan ur religiös synpunkt. Den hade äfven en statsrättlig och merkantil sida. Då Ingermanlands läge ägnade sig förträffligt för transitohandeln emellan östra och västra Europa, hade under hela den svenska tiden Europas förnämsta handelsfolk besökt dessa trakter.

Allt sedan Stolbovafreden hade svenska regeringen varit mycket angelägen om att draga den ryska handeln öfver de till Sverige hörande östersjöprovinserna. För detta ändamål inkallade hon tidigt till dessa besittningar holländska köpmän, hvilka där tillförsäkrades betydande förmåner och däribland ganska vidsträckt frihet uti kyrkligt hänseende. På världshandelns område hade emellertid engelsmännen omsider trängt holländarne undan från främsta rummet bland de handelsidkande folken, och äfven uti ifrågavarande provinser hävdade de förstnämnda snart sitt anseende såsom Europas förnämsta handlande nation. Länge voro de dock här i saknad af alla särskilda kyrkliga rättigheter. Först år 1684 den 16 december ledde gjorda framställningar därom till något resultat. Karl XI, som i afseende på transitohandelns stora betydelse för svenska statens besittningar bortom Östersjön tillfullo delade sina företrädares uppfattning, och som kommit till insikt om engelsmännens nedlagda förtjänster i fråga om denna han-

[1] Skänken bestod af 200 dukater samt en silfverkanna af 200 lods vikt. Tengström Gezelii minne, pag. 67.

dels utveckling, utfärdade nämnda dag ett plakat, genom hvilket en af åtskilliga förbehåll dock begränsad religionsfrihet tillerkändes samtliga uti Ingermanland varande och blifvande bosatta engelsmän [1].

Villkoren för åtnjutandet af den i mera allmänna ordalag sålunda beviljade rättigheten till fri religionsutöfning därstädes bestämdes närmare genom en efter samråd med superintendenten Gezelius af guvernören G. Sperling utfärdad förordning. Redan förut hade inkallats en doktor Carolus Thirlby, som af biskopen i London blifvit ordinerad att förrätta engelsk gudstjänst i Ingermanland. Denne prästman måste enligt förenämnda förordning, innan han inträdde i utöfning af sitt ämbete, inför superintendenten bevisa sig tillhöra den engelska statskyrkan och ej representera någon af de i England talrikt förekommande sekterna. Genom ed skulle han ock förbinda sig att under sin vistelse där vara landets lagliga öfverhet huld och trogen samt att i sina förböner innesluta konungen, det kungliga huset och svenska rikets välfärd. Likaså skulle han med edfästelse lofva att icke hvarken med ord eller gärning, hemligen eller uppenbarligen göra något, som direkt eller indirekt kunde lända konungen, dennes hus eller rike till nackdel eller till störande af landets lugn. I sina predikningar finge han icke framhålla skiljomeningarna uti de lutherska och reformerta kyrkornas trosläror, ej heller begagna några invektiver mot förstnämnda kyrka. Ett sådant tillvägagående ledde nämligen endast till förargelse, split och oenighet samt mångens förvillelse. Det var honom strängeligen förbjudet att göra propaganda för sin reformerta tro. Han fick därför icke på något sätt förmå någon till antagande af den reformerta läran, mycket mindre därtill öfvertala dem, som tillhörde den lutherska kyrkan. I samma syfte var det den engelske prästen förbjudet att utan konsistoriets i Narva goda minne underhålla någon religionskorrespondens [2].

Den engelska gudstjänsten skulle endast i all enkelhet få hållas uti privat hus inom lyckta dörrar och å tider, då gudstjänstfirandet i landets kyrkor ägde rum. Blott engelska språket finge därvid förekomma och tillträde lämnas endast åt de engelska köpmännen med familjer och lagstadde tjänare, de

[1] Jfr Sperling till K. M. T. den 23 september 1685.

[2] Jfr Sperlings förut cit. skrifvelse.

engelska sjömännen och handtverkarne. Alla andra, ehvad nation och folkslag de än tillhörde, borde i ingen matto "participera" uti denna frihet, utan de "excluderas" alldeles därifrån.

För att kunna utöfva nödig kontroll öfver att dessa bestämmelser efterlefdes, voro engelsmännen skyldiga att till guvernören i Narva på hans begäran inlämna en underskrifven förteckning på alla de personer, som brukade deltaga uti deras gudstjänster.

Skulle den engelske pastorn eller hans församlingsmedlemmar icke ställa sig dessa föreskrifter till efterrättelse, gjorde de sig därigenom skyldiga till stränga straff och förlorade sina kyrkliga fri- och rättigheter.

Sedan J. Gezelius lämnat sin befattning som superintendent uti Ingermanland, fick frågan om ingrikornas och watialaisernas omvändelse för en tid hvila. Men år 1701, då svenska väldet uti östersjöprovinserna nalkades sitt slut, ansåg sig dåvarande superintendenten Bergius ånyo böra upptaga densamma. I sin skrifvelse till k. m:t rörande detta ärende nämner Bergius endast ingrikorna, icke watialaiserna, hvaraf det vill synas, som om han icke gjorde någon skillnad mellan dessa båda folkstammar, ty säkert är det emellertid, att watialaiserna ännu funnos i Ingermanland, och att de heller icke öfvergått till den lutherska läran. Bergius klagar öfver att en stor del af den "gemena hopen", som kallas ingrikor, fortfarande ville tillhöra den grekisk-katolska kyrkan, ehuru den icke förstode en enda mening uti dess lära, knappast ett ord af det språk, som användes vid samma kyrkas gudstjänst. Och nästan lika klent beställdt hade Bergius funnit det i afseende på kunskapen uti kristendomens grundsanningar hos nämnda kyrkas präster, hvilka därför icke kunde bibringa sina åhörare undervisning om ens det nödvändigaste af religionens innehåll [1].

Visserligen kunde Bergius icks förneka, att somliga af förut varande superintendenter hade vinnlagt sig om att draga dessa finska stammar från otron in på salighetens väg, men de hade mäst göra detta utan åsyftad påföljd, emedan föremålen för deras omvändelsenit varit alltför obenägna till att öfvergifva sin villfarelse. Nu ansåg dock Bergius, att en väsentlig del af de forna svårigheterna för omvändelseverket

[1] Jfr superint. N. Bergii skrifvelse den 18 oktober 1701 Narva.

blifvit röjda ur vägen, så att nu återstode hufvudsakligen endast att öfvervinna den obenägenhet, som intalades ingrikorna af de ryska prästerna. Men detta hinder motvägdes enligt Bergii åsikt af det[1] förhållandet, att såväl ridderskapet och adeln i landet som statens därvarande tjänare enhälligt och oaflåtligt uppmanade ingrikorna att öfvergå till den lutherska läran. Den allmänna nöd, som öfverginge land och folk, hade äfven gjort motståndet hos ingrikorna mindre ihärdigt. Med anledning af dessa sammanträffande omständigheter och förhållanden af gynnsam art hade konsistoriet befallt prästerna uti stiftet att företaga en undersökning i syfte att få utrönt, huruvida ingrikorna skulle kunna öfvertalas till deltagande uti luthersk gudstjänst och till mottagande af undervisning i den lutherska kyrkoläran.

Att vederbörande prästerskap efterkom denna konsistoriets befallning, det kan icke betviflas, emedan flera af de till nämnda myndighet insända berättelserna om förloppet af sådana undersökningar och därunder vunna erfarenheter ännu finnas i behåll. Granskar man innehållet af dessa berättelser, finner man emellertid, att allmänna tänkesättet bland omförmälda stammar i fråga om deras öfvergång till den lutherska kyrkan var år 1701 ungefär i sak detsamma som det, hvilket under Gezelii stora segregation 1684 gjorde sig gällande. A några orter förklarade nämligen åtskilliga ingrikor inför vederbörande pastor, att de ville antaga lutherska trosläran, om deras kamrater och trosförvandter i trakten befunnes benägna att följa exemplet, och för så vidt det därjämte kunde bevisas dem, att en sådan öfvergång vore i full öfverensstämmelse med konungens uttryckliga vilja. Andra åter, hvilka under senaste kriget mot Ryssland understödt rikets fiender, voro böjda för en omedelbar trosförändring, emedan de hoppades därigenom kunna undgå fruktade efterräkningar för detta sitt brottsliga förfarande. De flesta befunnos dock ej vilja öfvergifva sina fäders tro och många, som förut bevistat de lutherska gudstjänsterna, hade upphört därmed, emedan de trodde sig med visshet kunna förutse det svenska väldets nära förestående slut, hvilket icke heller länge lät vänta på sig[2].

Med dylika fakta för ögonen kan man knappast värna

[1] Jfr superint. N. Bergii skrifvelse den 18 oktober 1701 Narva.

[2] Extracter af de skrifvelser som sedan den 18 oktober 1701 af prästerskapet till konsistoriet angående ingrikornas bekvämande till vår lära. Ingrica.

sig för den tanken, att superintendenten ånyo framdragit denna fråga för att därmed fästa uppmärksamheten vid sig. Däremot torde man svårligen kunna föranledas däraf att tro på en inträdd förändring i ingrikornas kyrkliga tänkesätt till förmån för det lutherska kyrkosamfundet.

Icke dess mindre anhöll Bergius i förenämnda skrifvelse, att Karl XII skulle ord för ord förnya sin faders 1683 gifna resolution om ingrikornas och watialaisernas omvändelse till den lutherska läran. Bergius förmenar, att konungen därigenom "varder icke mindre triumferandes öfver Guds rikes fiender än öfver dem, som sökt skada eders k. m:ts arfrike, och lärer denna triumfen blifva så mycket härligare, som den varder befrämjandes icke allenast de nu lefvandes utan ock deras efterkommandes eviga salighet, så att de med oss och vi med dem lära visserligen få hugna oss åt ärans och härlighetens krona".

Öfver Bergii här berörda framställning infordrade Karl XII rådets utlåtande, som redan den 7 december s. å. förelåg i fullbordadt skick. Efter att hafva erinrat om att kanslikollegium kort förut tillstyrkt ett förslag i liknande syfte af biskopen och konsistoriet i Viborg, ansåg rådet att ifrågavarande framställning angående ingrikornas och watialaisernas i Ingermanland omvändelse borde bifallas. Rådet uttalade därjämte den förhoppningen, att om den af Karl XI afgifna resolutionen i samma ärende helt enkelt förnyades och den däri föreskrifna metoden iakttoges, de ifrågavarande finnarne därigenom skulle kunna föranledas att antaga medlemskap uti den lutherska kyrkan[1]. Till konungens afgörande hemställde ock rådet, huruvida icke åt sådana borde åtminstone för någon tid beredas särskilda förmåner. Så kunde t. ex. befrielse från erläggande af mantalsafgifter beviljas till och med 30:de lefnadsåret åt dem, hvilka i ungdomen öfverginge till lutherska kyrkan, samt till och med 60 års ålder åt alla dem, som vid öfvergångstillfället öfverskridit förstnämnda lefnadsålder. Konungen fattade sitt beslut i enlighet med rådets tillstyrkande[2].

[1] Jfr hist. handl. rör. Skandinaviens hist. del. 2.

[2] Jfr Karl XII:s skrifv. d. 2 jan. 1702 i Hist. handl. rör. Skandinaviens hist. del 2.

Läroverken uti Ingermanland.

På grund af det intresse, som vi hos svenska regeringen sett framträda i fråga om höjandet af det religiösa tillståndet uti Ingermanland och särskildt bland dess bredare samhällslager, faller det nästan af sig själf, att hon äfven skulle för den andliga utvecklingen öfver hufvud hysa varma sympatier och sålunda ägna en synnerlig omvårdnad åt skolväsendet inom provinsen. Detta var också fallet. Regeringen sökte icke blott att vidmakthålla, utvidga och förbättra de skolor för den elementära undervisningen, som redan förefunnos, utan hon medverkade äfven för inrättandet af nya sådana å trakter, hvarest behofvet däraf var påtagligt.

Som vi förut sett, ålades superintendenten Stahell genom sin instruktion att tillse, att inom hvarje socken funnes en person, som kunde lära ungdomen därstädes att läsa och skrifva [1]. På denna grundval skulle uti Ingermanland som annorstädes folkskolor kunnat uppstå, och guvernören N. Assersson lämnar äfven i sin ämbetsberättelse 1643 den uppgiften, att folkskolor antingen redan blifvit färdigbyggda eller voro under uppförande [2]. Arbetet härpå synes dock snart hafva blifvit afbrutet, ty några år senare säges det uti en till regeringen af adel, bojarer och landsåtare insänd skrifvelse, att inga dylika skolor funnos i provinsen, hvarför insändarne äfven påyrkade barnskolors inrättande därstädes [3]. Till lärarnes aflöning kunde djäknepänningarne användas. Regeringen var äfven böjd för antagandet af detta förslag, men hon ön-

[1] Jfr Stahells instruktion.

[2] Jfr guv. i Ingerm. Nils Asserssons redogörelse för sin ämbetsförvaltning den 28 augusti 1643. Liv. 120.

[3] Jfr J. Hulsshorst och Isai Aminoff Im Nahmen undt wegen der Ingermanlandischen samptlicher Ritter Adell und Landschafft omkring 1650. Ingrica ecclesiastica.

skade att först öfverlägga med landets guvernör därom. Därefter synes dock saken hafva råkat i glömska[1]. Några undervisningsanstalter, som i nämnvärd mån tillgodosågo den högre bildningens kraf, funnos icke före svenska väldets inträde i landet, utan regeringen måste för fyllandet af detta behof underkasta sig både grundläggnings- och organisationsarbetet.

Såsom redan blifvit antydt, saknade landet visserligen icke helt och hållet skolor vid nämnda tidpunkt. En sådan mycket gammal fanns nämligen uti Narva och hade ursprungligen blifvit inrättad af stadens borgerskap. Nyens skola hade blifvit uppförd på bekostnad af J. Skytte 1632[2]. Samme man hade äfven i sitt friherreskap Duderhoff inrättat en skola, som dock var afsedd endast för barnen i nämnda friherreskap, hvilka här åtnjöto undervisning "in pietate declinando, conjungando, exponando med exercitiiss cribendis[3]". Däremot är Akianders uppgift, att en skola funnits uti Nöteborg, oriktig[4]. Största anseendet bland dessa åtnjöt stadsskolan i Narva, hvilken dock af guvernören karakteriserades såsom en liten barnskola[5], och superintendenten Stahell lämnar om densamma det vitsordet, att den var mycket usel[6]. Skolan i Nyen var ursprungligen blott en pedagogi, försedd med endast en lärare.

Sedan man med allvar börjat åstadkomma en bättre tingens ordning i kyrkligt afseende, gjorde sig bristen på högre bildningsanstalter uti Ingermanland särdeles kännbar. Om svenska regeringens planer med afseende på Ingermanlands framtid skulle kunna realiseras, behöfdes där ett stort antal bildade män, hvilka dels såsom präster kunde förestå kyrkoförsamlingarna, dels såsom civila ämbetsmän kunde användas i och för landets förvaltning. Regeringen hade länge insett, af huru stor vikt det vore att till sådana män kunna uppfostra landets egna söner, hvilka därunder skulle göras fullt hemmastadda i det ryska språket. Redan 1637 under-

[1] Jfr K. M. T:s resolution och förklaring öfver de punkter och ärender etc. som Joh. Hulsshorst och Isai Aminoff hafva andragit den 30 april 1681. Ingrica ecclesiast.

[2] Jfr Bonsdorff Nyen pag. 446.

[3] Jfr Stahells bref till K. M:t den 22 sept. 1641. Ingrica.

[4] Akiander pag. 15.

[5] Jfr Nils Asserssons förut cit. skrifvelse.

[6] Jfr Stahells skrifvelse den 19 sept. 1642. Ingrica ecclesiast.

höll hon i sådant syfte 12 gossar vid skolan i Narva[1]. Med mycken ifver arbetade Stahell för att i stiftet erhålla präster, som voro mäktiga nämnda språk, och därtill hade han ock fullt giltig anledning, emedan en sådan kunskap under deras ämbetsutöfning visat sig vara alldeles oundgänglig med hänsikt till ryska språkets ställning bland provinsens befolkning. För att ernå detta mål framlade Stahell för regeringen tvenne förslag: antingen borde man till Ryssland sända studerande, som kunde svenska och finska, för att där inhämta grundlig kunskap äfven i ryskan, eller ock borde ett antal ryska gossar från de olika länen på regeringens bekostnad underhållas i provinsens skolor och där bibringas nödig ämbetsmannautbildning. Denna Stahells framställning lämnade regeringen obesvarad, vare sig att hon fann densamma oantaglig, eller hon ansåg sig behöfva längre tid för dess öfvervägande[2].

I fråga om läroverkens ordnande utgör år 1642 epok uti Ingermanlands historia[3]. Nämnda år beslöt regeringen att i

[1] Att tio eller tolf svenska pojkar hålles i ryska skolan till att göra sig det språket väl bekant finner H. K. M. vara godt och nyttigt och består gubernatorn af öfverloppsräntorna, på hvilket ännu ingen anordning är gjord att använda hvad därtill nödigt göres. Jfr K. M. T:s resolution öfver de ärende, som guvernören af Ingermanland etc. genom underståthållaren Peter Larsson sig hafver underdånigst förfrågat den 14 febr. 1637. Ingrica.

[2] Jfr Stahells skrifvelse till K. M. T. den 19 sept. 1642. Ingrica.

[3] Regeringens bref, angående skolors inrättande i provinsen, hade följande lydelse: "Vi Christina med Guds nåde etc. göre veterligen efter som vi till att upphjälpa och fatta uti ett skick och order kyrkoväsendet uti vår provins Ingermanland hafve godt funnit icke allenast en superintendent där att konstituera för denna tid förordnat vördige och höglärde mag. Henrik Stahell, utan ock låtit den order ställa, att uti Narva en trivialskola bestående på 5 präceptores sammaledes uti Nyen en skola utaf 3 präceptores sedan vi Jama, Koporje och Nöteborg på hvardera orten en liten barnaskola af en präceptor inrättas måtte och att superintendenten uti där förekommande saker i kapitlet skall hafva sig en notarie så ock en rysk tolk tillhanda. Vi hafva fördenskull på det någon visshet må vara, öfver deras lönunderhåll velat oss härmed i nåder förklara, att hvar och en af dem årligen skall bekomma räknadt upp i svenskt silfvermynt såsom följer: 1:o *trivialskolan i Narva:* 1 teologus 200 daler; d:o rektor 150; konrektor 100; 2 kolleger tillsammans 80 daler; *trivialskolan i Nyen:* 1 rektor 150 daler; d:o konrektor 100; 1 kollega 40 daler; 1 d:o i Ivangorod 40 daler; 1 präceptor uti Jama 40 daler; 1 präceptor uti Koporje län 40 daler; 1 d:o uti Nöteborg 40 daler. — — — Till visso är detta med vårt sekret och våra samt Sveriges rikes och respektive förmyndares och regerings underskrifter bekräftadt. Stockholm den 26 juli 1642. Registr.

Narva inrätta en trivialskola[1] med fem lärare, uti Nyen en mindre trivialskola med tre lärare samt i hakelverken vid Jama, Coporje och Nöteborg en barnskola med en lärare. Ursprungligen delade regeringen den åsikten, att den nya trivialskolan i Narva icke skulle stå i förbindelse med stadsskolan därstädes utan borde vara en självständig inrättning. Men snart öfvergaf hon denna mening, sedan superintendenten Stahell lyckats öfvertyga henne, hurusom trivialskolan med en sådan ställning svårligen skulle erhålla några lärjungar, emedan borgerskapet i Narva fortfarande skulle sända sina barn till stadens egen skola[2]. I stället beslöt regeringen, att sammanslå trivialskolan och stadsskolan i Narva till ett läroverk. År 1643 försiggick invigningen af det nya läroverket, därvid superintendenten Stahell, sedan en predikan och en tysk oration hållits, installerade en konrektor samt en svensk och en tysk kollega[3]. Dessa ämbetsmän skulle aflönas af svenska regeringen. Däremot dröjde det ganska länge, innan någon teologie lektor förordnades. Denna tjänst var oftast förenad med kyrkoherdebefattningen vid domkyrkan i Narva. Tidtals var dock lektorsbefattningen helt och hållet indragen såsom under åren 1660—1680. På uppdrag af rådet i Narva installerade Stahell vid samma tillfälle en kantor, som skulle biträda den där varande gamle i tjänstens förrättning. Efter skolans invigning ökades elevantalet med 30—40 gossar, hvilket ingaf Stahell den förhoppningen, att de omkostnader, hvilka rege-

[1] Att Stahell däremot önskade erhålla ett gymnasium framgår af följande "Ich solle auch, da ich residire, ein Gymnasium anrichten von Sechs Lectores, Nemblich einem Theologo, der auch Ebraeam linguam profitire einem Physico der Zugleich die Griechische Sprache lese, einem Mathematico, der in allen Stücken, so zur Mathesi gehören die Jugend informire einem Ethico der auch die Praecepta Politices incultire einem Logico, der auch Rhetoricam tractire, einem poëten, der auch zugleich historicus sey Diese Rectoratus an diesem Gymnasio kan seyn perpetuus beij dem Theologo, die Inspection bleibe mir vorbehalten. (Livonica 119.)

[2] Stahells post. Livonica 122. "Och på det man härefter med tiden må hafva sådana karar, som uti det ryska språket predika kunna, synes oss rådeligt om E. K. M. några få skickliga lärda i svenska språket och i finska språket förfarna studiosi villa skicka åt Ryssland för att lära det ryska tungomålet, dem man till de bästa konditionerna här i riket sedan promovera kunde. Några ryska pojkar utaf hvart och ett län så många E. K. M. täckes taga låta, hålla i våra skolor till att antaga information i vår sanna och saliggörande tro, etc.

[3] Stahells skrifv. 28 febr. 1643. Ingr.

ringen för detta läroverk underkastat sig, skulle blifva fruktbärande.

Skolorna uti Coporje och Jama kommo äfven samma år till stånd, och Stahell hoppades, att skolan i Nöteborg samtidigt skulle kunna börja sin verksamhet. Ivangorods borgare inrättade på egen bekostnad en skola med tvenne lärare[1].

Skolarbetet i denna provins hade att kämpa med sällsporda svårigheter. Som vi förut sett, utgjordes befolkningen i landskapet af fem nationer med lika många olika språk, hvilka samtliga voro representerade äfven bland lärjungarne vid läroverket i Narva. Att påträffa en bildad man, hvilken kunde alla dessa språk och för öfrigt innehade de kvalifikationer, som man borde finna hos en lärare vid en trivialskola, det var snart sagdt omöjligt[2]. Icke mindre kännbar var bristen på läroböcker. Hvarken bokhandlare eller boktryckerier funnos inom landet. Någon boksamling för skolan fanns icke heller. Bristen på böcker vållade största olägenheterna i de lägre klasserna, innan lärjungarne kunde läsa och förstå det latinska språket[3].

Undervisningsämnena i trivialskolan i Narva voro latinska, tyska, svenska och ryska språken jämte aritmetik och musik; sedermera tillkom äfven teologi. I Nyens mindre trivialskola undervisades antagligen i samma ämnen som uti den i Narva möjligen med en eller annan inskränkning. Uti Ivangorods skola sysselsattes lärjungarne med innanläsning, katekes, skrifning och räkning. Troligtvis var det äfven meningen, att latin skulle läsas där, emedan det särskildt framhålles, att den ene läraren i skolan kunde detta språk.

Uti pedagogierna i de tre hakelverken erhöllo lärjungarne undervisning uti innanläsning, katekes, skrifning och räkning. Dessa skolor voro flitigt besökta af både gossar och flickor. Flertalet af dessa barn tillhörde antagligen de gifta bland

[1] Stahells skrifv. 16 mars 1644. Ingr.

[2] Jfr Stahells skrifvelse den 19 sept. 1642. Ingrica ecclesiast.

[3] Die ist hoch Zu beklagen, dass wir in aller welt keine Bücher finden deren sich Docentes und Discentes besonders in infernis Clasibus ehe man ad latinam lingvam allein in superioribus clasibus kommet gebrauchen können weill alhier eine confluenter wirdt von Schwede, Deut Finn, Reuss und Estnischen Kindern wolte Wunschen Wie Jch auch zuvor gebeten Ew. Kongl. M:ts dass hiesiege consistorium und Schule midt einer Typographia allergnedigst begehen machte. Livonica 119, 1642 fol. 427.

officerare och manskap vid de å fästningarna uti hakelverken förlagda garnisonerna[1].

Arbetet uti skolan i Narva bedrefs de första åren med nit och framgång både af lärare och lärjungar. Vid den examen, som superintendenten 1644 i generalguvernörens närvaro höll där, aflade också lärjungarne så vackra prof på gjorda framsteg uti de särskilda ämnena, att superintendenten fann sig manad att däröfver uttala sitt välbehag. Men äfven här skulle inom kort denna lofvande utveckling afbrytas genom den strid, i hvilken superintendenten råkat med stadens borgmästare och råd[1].

Emedan stadens gamla skola blifvit förenad med den nybildade trivialskolan till ett läroverk, fortfor borgerskapet i Narva att aflöna åtskilliga lärare i den nya skolan. Häraf togo borgarne sig omsider anledning att utan superintendentens och konsistoriets hörande där tillsätta som lärare hvilka personer de funno för godt utan att förut undersöka, om dessa voro tillräckligt kvalificerade för en dylik befattning. Såsom vi förut i annat sammanhang redan meddelat, gick det slutligen ända därhän, att tvenne stadens borgare under superintendentens frånvaro som konrektor i skolan insatte en "skolpojke". Ifrågavarande personer stängde äfven skolan för superintendentens son, då denne ämnat hålla en latinsk oration. Den af de båda borgarne tillsatte konrektorn ville äfven taga hand om skolan i Ivangorod, därifrån han emellertid blef bortvisad af superintendenten, hvarpå han begaf sig bort från provinsen.

Genom sitt mindre välbetänkta tillvägagående i den påbörjade striden bragte superintendenten rådet till en hämndlystnad, som i sina uttryck vållade äfven skolan svårt afbräck. Rådets medlemmar togo nämligen sina barn ur skolan och uppmanade sina vänner att göra detsamma. Följden häraf blef den, att lärjungeantalet inom kort sammansmälte, så att

[1] Livonica 120. Stahells ämbetsber. d. 16 mars 1644. "Jag hafver ock examen anställt uti Narveska skolan, där sig docentes och dicentes så hafva presenterat, att generalguvernatorn och alla hafva sig fröjdat. Är informerat in latina, svetica, germanica, finnonica, ruthenica linguis såsom ock in aritmeticis et musicis, hvarutinnan de hafva utmärkt sig, och emedan vi nu hafva konstituerat till ryska kollegan en person, som kan latin tala och skrifva, alltså förmodar man, att genom hans flit både narveska och Ivangorodska skolans ungdom mer tilltagande varder".

endast ett litet fåtal fanns kvar. Enligt superintendentens egen utsago bragtes skolan härigenom till fullständig ruin.

Äfven denna tvist mellan superintendenten och rådet i Narva drogs inför regeringens forum. Där afgjordes den på det sätt, att borgmästare och råd fortfarande skulle kalla de lärare, som staden aflönade. Men innan dessa tillträdde sina ämbeten, voro de skyldiga att inför superintendenten och konsistoriet undergå examen "in vita doctrina et donis docendis". Endast om den kallade lärarekandidaten bestod detta prof, fick han tillträda [1] lärarebefattningen ifråga. Emedan stadsskolan och trivialskolan fortfarande skulle utgöra ett läroverk, borde rådet underrättas, när någon installation eller examen skulle äga rum i skolan. Det stode då i rådets fria skön att genom deputation öfvervara de ifrågavarande akterna, hvilka ensamt skulle förrättas af superintendenten. Inspektoratet öfver skolan skulle uteslutande tillkomma den sistnämnde, som på grund däraf ägde att ensam utöfva inseendet öfver lärarnes uppförande och arbete i skolan. Ville rådet åter afsätta någon af de lärare, som staden aflönade, skulle superintendenten och konsistoriet först därom underrättas och nämnda myndighets råd och betänkande inhämtas, innan frågan i stadens råd afgjordes [2].

I sin redogörelse för stiftets tillstånd lämnar Stahell 1649 några nya underrättelser om provinsens läroverk [3]. Förutom de förut omtalade undervisningsämnena hade vid läroverket i Narva tillkommit logik, rhetorik, poetik, grekisk grammatik och teologi. I Nyens skola lästes samma ämnen som i nämnda med undantag af grekiska, ryska och teologi. Skolan i Coporje hade måst upplösas, emedan medel till hennes underhåll saknades. Ivangorods skola finner staden öfverflödig, då den ej besöktes af mer 3 à 4 gossar, hvilka kunde besöka skolan i Narva [4].

Följande året lämnar kyrkoherden Petrus Brommius i Narva några närmare upplysningar om tillståndet i skolan därstädes. Af hans berättelse framgår, att nämnda skola var

[1] Jfr K. M. T. resolution på superintendenten H. Stahli underdånigast andragna punkter. Stockholm den 8 nov. 1645. Ingrica.

[2] Jfr K. M. T. resolution på superintendent H. Stahli punkter. Stockholm den 8 nov. 1645.

[3] Jfr superint. i Ingermanland H. Stahlii inlaga den 23 juli 1649. Ingrica.

[4] Jfr Stahells förut cit. skrifvelse.

mycket talrikt besökt, emedan borgerskapet ensamt underhöll densamma[1]. Sedan tvisten mellan Stahell och rådet uppstått, hade däremot de tyska borgarne sändt sina äldre söner till läroverk i andra städer. Det oaktadt hade de för de af dem tillsatta lärarne bibehållit tre delar af stadens skola och endast lämnat en fjärdedel åt de lärare, som svenska staten aflönade.

Brommius framhåller önskvärdheten af snar enighet mellan de stridande parterna, och för egen del hade han i sådant syfte gjort sitt bästa ehuru utan framgång. Dock ansåg han troligt, att ernåendet af endräkt dem emellan skulle underlättas genom följande åtgärder, nämligen: att svenska skollagen infördes i landet, att vid skolan anställda lärare försörjdes med nödiga bostäder, samt att Stahells befattning som inspektor scholæ inskränktes till öfvervakande af examina och uppsikten öfver skolans byggnader, under det att kyrkoherdarne uti Narvas tyska och svenska församlingar utöfvade inspektionen i öfrigt[2].

Att Brommii bemödanden blefvo fruktlösa, finner man af den skildring af skolförhållandena i Narva, som år 1652 inlämnades till regeringen af guvernören E. Stenbock. Det var då så illa ställdt, att ungdomen gick sysslolös på gatorna, emedan såväl rektor som konrektor och collega scholæ hade till följd af den rådande oenigheten mellan rådet och konsistoriet begifvit sig därifrån, och ingen fanns där vidare, som åtog sig ungdomens undervisning. De föräldrar, som hade någon utväg därtill, skickade sina söner till gymnasier uti andra städer. Så ringa frukt anser Stenbock skolan i Narva hittills hafva burit, att ingen af dess lärjungar i sina studier kommit därhän, "att han hafver kunnat blifva dispos och tjänlig för en collegam, mycket mindre till något högre ämbete der att brukas"[3].

Under de icke långt därefter följande stormiga krigsåren kunde naturligtvis icke inträda någon förändring till ett bättre i fråga om undervisningen i skolorna. Öfriga förutnämnda skolor upphörde då helt och hållet att existera, emedan ingen fanns, som ägde att sammanhålla och leda verk-

[1] Jfr Petrus Brommii skrifvelse till K. M. T. Stockholm den 24 sept. 1650. Ingrica.

[2] Jfr Brommii förut cit. skrifvelse.

[3] Jfr generalguv. E. Stenbocks skrifvelse till K. M. T. den 12 juni 1652. Ingrica.

samheten, sedan superintendenten Rudbeck för en tid af tre år öfvergifvit sitt stift, som därunder svårt hemsöktes af krigets förödelser. Sedan Rudbeck återvändt, klagar han 1661 för regeringen öfver att "skolstaten är mäkta slätt". Läroverken saknade både lärare och lärjungar, och det gällde saledes att börja anyo. Till att gripa sig an därmed vid de särskilda skolorna uti Ingermanland hade Rudbeck nu införskrifvit därför kvalificerade personer från Uppsala, hvilkas utbekommande af betingade löner han anbefaller i regeringens vänliga åtanka[1]. Till stor förlust för skolan i Narva indrog regeringen 1660 lektorsbefattningen i teologi därstädes, hvilken återupprättades först under senare delen af Karl XI:s regering enligt år 1680 därom fattadt beslut.

Under de närmast följande tjugo åren efter 1661 inträffade, som förut är nämndt, ombyte af superintendenter ej mindre än sex gånger. Några af dessa voro af ålder och sjukdom nästan orkeslösa. Att under dylika förhållanden intet nämnvärdt kunnat uträttas för undervisningsväsendets återupphjälpande ifrågavarande år, behöfver man ju knappast säga. År 1679 inlämnade den året förut utnämnde superintendenten Bång till regeringen några underrättelser, som icke jäfva riktigheten af denna uppfattning. Vid samma tillfälle erinrade Bång om att regeringens resolution af den 16 november 1662, enligt hvilken de genom kriget ödelagda skolorna uti Nöteborg och Coporje omedelbart skolat återupprättas, likväl ännu ej ledt till något resultat, hvarför han nu begärde verkställighet af nämnda regeringsbeslut. Han uttalade därvid äfven sin förhoppning, att regeringen skulle ihågkomma lärarne såväl på dessa ställen som äfven vid skolorna i Narva och Nyen med erforderligt underhåll, så att de kunde hafva sin nödtorftiga bärgning. Skolan i Nyen, som höll sig bättre uppe än den i Narva, hade vid denna tid 80 lärjungar[2].

När Gezelius blifvit superintendent i Ingermanland insände han år 1681 till regeringen en berättelse om läroverkens

[1] Jfr J. Rudbeck en kort relation om närvarande kyrkoväsen uti Ingermanland som ock några underdåniga petita begär och resolution uppå några ärenden H. K. M. till Sverige vår allernådigste herre och konung i all som största underdånighet år 1661 den 13 augusti af consistorio i Narven är öfverskickadt och insinueradt. Ingrica.

[2] Jfr Bangs gravamina utan dato men att döma af K. M. T:s resolution därå den 8 juli 1681 antagligen ifrån föregående år.

tillstånd inom sitt stift. I mörka färger är denna berättelse hållen. Han påstår däri bland annat, att skolstaten befunne sig i så eländigt tillstånd, att det ej vore möjligt att uppvisa något sämre på någon annan del af svenska väldet. Detta anser Gezelius lända provinsen till den största skada, dels emedan barbari och en vilseförande religion ännu innehade så stor utbredning bland befolkningen, dels därför att landets ungdom, som för erhållande af bildning vore hänvisad till

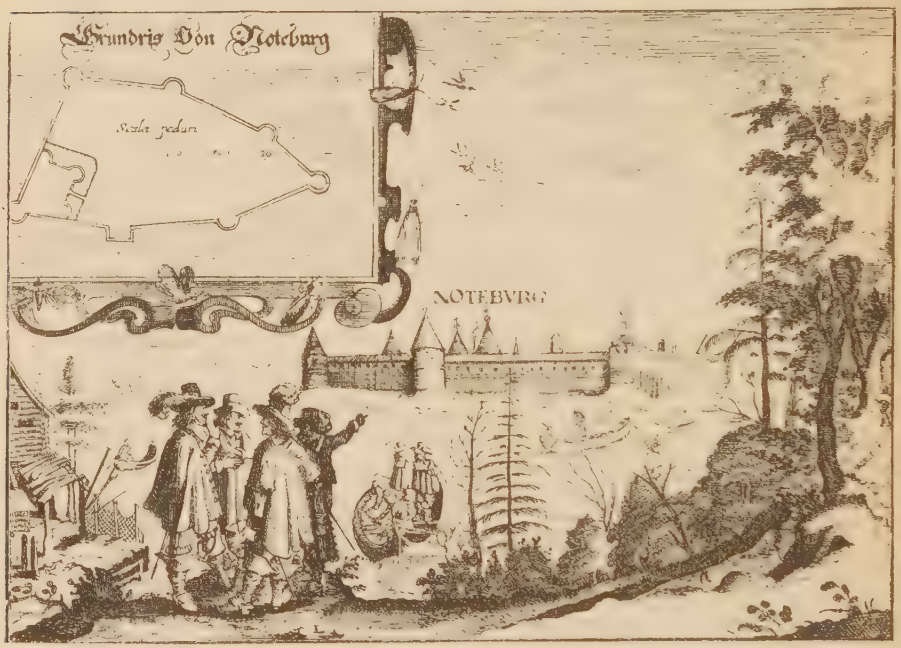

utom stiftet belägna gymnasier och akademier, oftast vore af de långa afstånden förhindrad att besöka dessa[1]. Följden häraf hade blifvit, att de kyrkliga myndigheterna af brist på lämpligare personer mast i kyrkans tjänst använda antingen okunniga och olärda präster eller ock utländingar, som icke vore mäktiga landets språk. Under sådana omständigheter anser Gezelius det vara omöjligt att upphjälpa församlingarna. Han yrkar därför på, att skolorna ofördröjligen måtte försättas uti godt skick, så att dygd och lärdom kunde inplantas hos landets söner, hvilka Gezelius med rätta anser vara lämp-

[1] Gezelius om skolstaten uti Ingermanland 1681. Ingrica ecclesiast.

ligast till församlingslärare och ämbetsmän inom provinsen. För skolväsendets upprättande föreslår han hufvudsakligen tillämpning af 1642 års förordningar i detta hänseende med en eller annan modifikation uti där upptagna stat. Sålunda anser han, att vid läroverket i Narva borde anställas dels en rektor med 150 daler silfvermynt i lön, då för mindre belopp icke gärna kunde erhållas någon duglig person, dels en god kollega med lön af 60 daler och en annan med 20 daler förutom det bidrag, som kyrkan kunde lämna. I Nyens skola finner han en kollega med 50 daler i lön väl litet jämte en rektor med 100 dalers lön. I Nöteborg ansåg Gezelius det vara tillräckligt, att en pedagog med 40 dalers lön tillsattes. Oaktadt de förändringar, som försiggått med Coporje fästning, ansåg dock Gezelius, att skolan därstädes borde bibehållas och en lärare med 40 dalers lön anställas. Såsom skäl härför framhåller han, att skola förut funnits på denna plats, som ligger midt i landet, och att befolkningen själf ej mäktade underhålla en skola. Däremot omnämner han icke skolan i Jama.

Bristen på akademisk bildning föreslår Gezelius att afhjälpa genom utnämnande af tvänne lärda och berömliga lektorer med bostad i Nyen, som hade centralt läge inom landet och särdeles billiga lefnadskostnader. Den ene af dessa skulle ha till uppgift att undervisa uti dogmatik samt exegetiskt genomgå de lättare bibliska böckerna och därjämte lämna undervisning uti grekiska och hebreiska språken. Den andre lektorn skulle lämna undervisning uti latinskrifning jämte etik och logik samt uti elementerna af historia och matematik. Efter att hafva genomgått skolorna i Narva eller Nyen kunde sedan dessa skolors bästa lärjungar af ifrågavarande lärare ytterligare inhämta grunddragen af de ofvannämnda vetenskaperna och sedermera antingen erhålla anställning uti kyrkans tjänst eller vinna inträde vid något universitet. Dessa båda lärare eller lektorer kunde aflönas med 500 daler [1].

Genom dessa anordningar öfverskred man icke 1642 års skolstat, men Gezelius anser, "att nyttan blefve vida större och därigenom skulle med Guds välsignelse skaffas den frukt, som i andra stift af ett helt gymnasio och några trivialskolor komma kan".

[1] Jfr Gez. skrifv. om skolstat. i Ingerm. 1681. Ingr.

Karl XI gillade i hufvudsak Gezelii framställning men var icke benägen att tillsätta de båda föreslagna lektorerna i Nyen. Att icke heller sådana blefvo utnämnda, det torde äfven framgå däraf, att Gezelius uti sin 1686 afgifna ämbetsberättelse ej nämner något därom. Han anser för öfrigt att skolorna under sista tiden betydligt utvecklats. Såsom bevis för denna sin uppfattning anför han det faktum, att såväl lärare som lärjungeantalet blifvit ökade, så att skolorna sistnämnda år räknade till och med flera lärjungar än någonsin tillförene [1]. Med rätta framhåller Gezelius, att trivialskolan i Narva skördat mycket gagn däraf, att lektoratet i teologi därstädes erhållit sin egen målsman, hvarigenom jämväl disputationer under sista tiden kunnat anställas. Äfven i afseende på undervisningen uti barnskolorna, hvilka under senare åren ökats i antal, kunde man ej undgå att förmärka en fortgående förkofran.

[1] Nyens skola hafver nu dessa få år en god förkofring. När jag sist i februari med Herr General- och guvernören var där i staden att afgöra de besvär, som min antecessor nuvarande biskop i Viborg emot magistraten där hade, hvilke om den gången väl blefvo af H. general och guvernören undersökte, examinerade jag sedan skolan då voro där till 145 gossar och gjorde vackra specima. Gezelius till K. M. T. antagligen år 1686 eller 87. Ingrica ecclesiast.

Bilagor.

Kongl. Maij:tz
Wår allernådigste Drottnings och Frökens Instruction för Superintendenten öfver Ingermanlandh, Wyrdige och Höglärde M. Henrico Stahlio, hwar effter han sigh vthj samma sitt ämbethe skall hafwa till regulera. Actum Stockhollm den 16 Junij, Anno 1642. Från Ingrica ecclesiastica.

§ 1.

Effter som Hennes Kongl. Maij:tt nådigst hafwer tillbetroodt och förordnat M. Henricum Stahlium till Superintendent öfver Ingermanlandh och Alentack, och där uthj honom fölliande Kyrckie sochnar åå landet tillordnat nämligen Luggenhausen, Jewe, Pöhaiäggi, Isack, Waiwer, Lagena, S. Petter, och Wassonarfwen, Hwarföre skall han först och för all ting finnes Hennes Kongl. Maij:tt och Sweriges Chrono huld, trogen och rättrådig, deres gagn och wälfärdh sökia och främia, skada och fördärf där han sådant förnimmer wara och i tijdh tillkänna gifwa, aldeles såsom en trogen och redelig vndersåthe och Superintendent ägnar och bör, och han för Gudh, Hennes Kongl. Maij:tt och hwar ärlig Man kan till swars ståndа.

§ 2.

Särdeles skall han effter sitt bästa förståndh och förmågo winläggia sigh att hålla alle Hennes Kongl. Maij:tts Vndersåthere i förbe:te Provincier, dee ware sigh Andelige och Werldzlige, Edle och OEdle uthj plicktig hörsamheet och Devotion emoth Hennes Kongl. Maij:tt och Sweriges Chrono, och så myckit hooss honom står, styrckia dem till godo, och vppehålle medh hälsosamma förtroende som Herre och Vndersåther ägnar och bör war emellan.

§ 3.

Sedan hwadh hans ämbethe in specie widhkommer, medden thär till siellfwe realiteten eller Substantien där vthj består, att tillsee huru och på hwadh sätt prästerskapedh sigh förhålle uthi lärdom och lefwerne, och dee som där vthi Superintendentien ähre boende, särdeles dee enfaldige af Bondefolckedh och andre uthur Gudz ordh rätte-

ligen blifua lärde och vnderwijste; Så hafwer Superintendenten sigh dedh förnämligst att låta wara anlägit, att dedh goda må blifwa erhållit och stadfäst, och thed onda och förargelige afskaffadh, synnerligen hwadh uthj Gudz ordh simpelt ähr befalt, eller och forbudit. Sedan vthj andre saker som willkårlige ähre och allenast för bättre ordning och ricktigheet skull i Gudz försambling införde, lämpade lijkwäl till den Scopum Gudh i sitt ordh föresatt hafuer, att bruka bästa lämpa och beskedenheet, såsom widh en Kyrckio Stat, then ännu inthet ähr kommen vthj någon rätt skick och ordning, vthan mehre ähr till considerera lijka som skulle han nu först drages uthur hedendomen, och fördenskull däruthinnan föllia Apostlarnes exempel efter, synnerligen att vndersåtherne måge där vthinnan confirmeradhe och stadfäste blifua; sedan att dee som där ifrån affalne ähre, eller ännu hålle sigh widh den Grækische religionen, måge medh mackeligheet drages ther ifrån till sanningens rätta Kundskap, wäl acktendes att för än han nogot begynner, som lätteligen och af sigh sielf kan brista, han förzt medh saktmodigheet söke dem wäl att informera, på thed han sålunda där i församlingerne mehre må bättra och oppbyggia, än genom nogon otijdig sträng och styffheet (där den företages) göra skada och turbera.

§ 4.

Och emädan stor mackt där oppå ligger att Capitel hållas och Kyrkiodomb sätties, så skall fördenskull Superintendenten låta sig wara anlägit att inrätta uthj Narfwen ett ordentligit Consistorium eller Capittel, huar vthj han sielff præsiderer, och hafwer sigh till Assessorer eller bijsittiare, en Swensk, en Tysk, en Finsk och en Ryssk, Pastorem, sedan och en notarium och en tålk för dedh Rysche Språked. Men extraordinarie synnerligen in causis gravioribus, må han kalla till sigh præpositos af landet, hälst dee som närmast besettne äre, och medh dem hwadh således förefaller, skäligen öfuerläggia decedera och afhiälpa.

§ 5.

Till förbe:de consistorium hörer och lyder att hafwa bekymmer om Kyrckior, Scholer och Hospitaler, och thes widh mackt hållande, medh them som där vthj lära, och dem förestå skole, om ett ordentligit Kyrckio Regemente och godh Kyrckio disciplin; om Synodis och Prestemöther, så och om visitationer åhrligen att anställa och hålla, medh mehra som där af dependerar. Men så måste vthi Kyrckio disciplinen här iämpte wäl tagas vthj ackt, att Rysserne icke blifue ther medh belagde, för än dee kunne igenom Gudz nåde, medh andre Ewangelische församlingar komma till en lijkheet; och där för theras bråtт och förseende them något penninge Straff påläggias skulle; att sådant, effter föregången Communication, skeer af Loci Gubernatore.

§ 6.

Elliest mädan den Superintendentien ähr något wida begripin, och mongom sålunda will falla till stort beswär att vthj deres saker

sökia till Capittlet uthj Narfuen; Sedan att icke Superintendentens wärk ähr att altidh uthj alle districter kunne wara tillstädes, och förrätta hwadh hans ämbete fordrar; Dy skall han hafue sigh till adsistenter åå landet wisse præpositos, och them hwarthere otta, Nijo eller tijo Kyrckior effter orthernes lägligheet till ordna.

§ 7.

Bemelte præpositorum ämbete skall wara, att opptaga hwar vthi sijn præpositura dee förefallande consistorial saker, dem afhiälpa så wida dedh skäligen står till att göra, eller där nogon sak befinnes wara af särdeles betänckiande och wicktigheet, den anten remittera till Capittledh i Narfuen, eller och referera medh öfwerskickande af dess protocoll, acter och documenter, och tedan all behörlig beskedh där oppå förwänta.

§ 8.

Hwadh in consistorio af wicktigheet förelöper, skall flitigt anteknass, så och sielfue dommar, och afskedarne vnderskrifwes af Assessorerne och läggias i Capitteledh archivo vthi förwaring till Ewigh rättelse; Men huadh parterne uthantwardes dedh blifuer af Superintendenten nomine Sno et Capitularium subsignerat och vnderskrifuit.

§ 9.

Assessorerne i förb:te capitel skole göra theres Eedh, att i samma ämbethe förhålla sigh upricktige och redelige, så och tystlåtige i dedh som icke bör vthkomma, alle förefallande Consistorial saker effter bästa förståndh intaga, höra, dömma och för afskeda, så och i allt annat som dätta Capitlet tilstår, hielpa der hän att dirigera, att dhet må lända Gudh till ähra, den Christelige Kyrckio, Scholar och Hospitaler till nytta och opkompst, iustitien till befordring, och Menniskiorne till dheres Siälars ewige wälfärdh och saligheet. Sammalunda skall vthaff Capitlets notario Eeden Händas, att göra sitt Embete medh högsta troheet och flijt, wara vthj alle Secrete saker förswigin och tyster, så och elliest på alle Capitlets acter och handlingar holla godh richtigheet. Item af Tålken att oppricktigt och fullkomligen translatera och förtålka hwadh honom i dedh Rysche språket föreställt, så och att ifrån sigh gifwa, befalt och pålagt warder.

§ 10.

Så skall och detta capitlet hafwa sitt wissa inseegel i citationer, dommar och andre nödige saker att bruka iämpte Superintendentens sub scription.

§ 11.

Synodum eller Prästemöthe skall Superintendens hålla twenne gånger om åhret, nämligen in Januarie medh præpositis och Pastoribus, och in Julio medh Præpositis och Diaconis, och då icke allenast förfahra huru thedh gåhr i stiftedh, och hwadh casus sigh till draga, vthan i synnerheet holla samtal om den Ewangelische lähran, på dhet

hela Clerckerijet vnge och gamble motte mehr och mehr vthi dess rätta förståndh tilwexa och gåffuorne föröka. Hwilket genom Gudz bijståndh skeer, när dhe hålla sijne Synodalische Predikningar, orationer och disputatis icke om obequäme och onyttige saker, vthan sådane som lända till Skrifftenes förklaring, religionens rätta Förståndh, Gudeligit leffuerne, goda seder och sanningenes förswar emoth Kättare och falska lärare.

§ 12.

Effter dy och medh Kyrkio disciplinen illa står till fortkomma, vthan så ähr dhet åhörerne flitigt bliffua lärde och vnderrättade att känna Gudh effter sitt wäsende, så och effter sin willia honom medh devotion och ett ostraffeligit leffuerne ähra och tiäna; Ty hafuer Superintendens där oppå till arbeta, först att Presterskapedh af den rätta Ewangelische religionen, må föreskrifwas en kortt kyrkio agenda lämpadh till dhet bruk som holles medh församblingerne här vthj Rijket, att interimswijs till dess den öffuerseedd, och aff Hennes Kongl. Maij:tt ratificeradt warder, der effter om gåå och förfara både medh gamble och vnge, särdeles dedh enfaldige Bondefolkedh vthi deres Christendombs öfning; Sädan att bemälte Präster medh alfwar pålägges icke allenast alle Sondager, att hålla catechismi examen vthi Kyrckiorne vthan och laga så, dedh hwar och en uthi sitt huuss, oppå håfuen för och effter ändigat arbethe, så och elliest widh Måltidztijderne, må älsska Gudz fruktan, och taga bönen i ackt. Och till dedh tredie, att sielfwe beflita sigh gåå sine åhörare synnerligen dem enfaldige före medh gått exempel och oförargeligit lefwerne, och iu icke medh någon otijdig ijfwer eller egen nyttig procedur stöta dem i någon måtto för hufwudet, vthan heller rätt dela lagen och Ewangelium, at alt må lända till Gudz forsamlings oppbyggelse, och deres Åhörares ewige wälfärdh och saligheet. Sidst att och så myckit Rysserne anbelanger, Superintendenten (effter som i den tredie artikel ähr berördt, icke medh wåldh stränge hooss dem på någon reformation, uthan brukar lämpa och saktmodigheet, till att effter handen mehre och mehr dem till sanningens kundskap igenom Gudz nåde föra och ledsaga.

§ 13.

Superintendenten skall och till holla Probsterne, hwarthera alla åhr twå gångor Nembl. in Aprili och Octobri visitera Kyrkiorne i sin District eller provestie, där beskeda för sigh Pastorem, diaconum sampt medh åhörarne, granneligen förnimma huru dhe ähre informerade i Gudz ordh till dheres Saligheet och ett Christeligit leffuerne, huru offta som predikes, huru Catechismi förhör bliffuer driffuit, medh hwadh mehra som hijt till länder, och sådana visitationer elliest egentligen böre anställas före.

§ 14.

Desse præpositi skole och medh dhet samma förfahra, hurulunda Adelen och andre dhe där haffwe Landgodz, bönder och tiänare att råda öffuer, så wäl som dheras Amptmän eller Arrendatorer, förhålla

sigh i dheres Gudztiänst; Sedan och huru dhe effter låta sitt huussfolck och bönder att komma till Kyrckio. Om dhe göre till Kyrckiorne hwadh dem tillkommer, och låte Pastori fåå sin rättigheet medh mehre sådant; Och då hwadh som befinnes icke att wara uthi dess rätta skick och lagh, medh lämpa och fogeligheet see till att förandra och remidiera, eller och remittera dhet till Superintendenten och Capitlet.

§ 15.

Dhe skole och vthi sådan dheres visitation flitigt effterfråga och förnimma om Predikanternes lära och leffuerne, huru dhe göra dheres Embete medh Predikande, Skrifftermåhl den högwärdige Nattwardens vthdelande, medh barnadop och dhe siukes besökninger etc. om dhe ähre giruge, tretesamme, dryckesbultar, eller på något annat sätt leffua förargeligen. Och hwadh således hooss dem straffwärdigt finnes, dhet skall Probsten carpera, corrigera och ändra, så och alt hwadh dhe vthi samme visitationer observera och förrätta, flitigt annotera och opteckna, och innan fyra veckur à dato fenitæ visitationis insckicka till Superintendenten och Capitlet.

§ 16.

Så skole och Præpositi hwar i sin præpositura medh där till hörige Pastoribus diaconis och Klåckare åhrligen anställa och hålla fyra Conventus particulares, och då särdeles medh Contractisterne conferera piè och placide om wår Christelige trooss artiklar lämpandes samma colloquium att dee kunne alle tu åhr en gång locos Theologicos Haffenrefferi igenom löpa. Sedan effter ändat colloquium förnimma, hwadh för ett tillståndh hwars och ens församling hafwer? Huru visitatio localis ähr afluppin? och om alle föreluppne saker intaga gran och noga information, så och afhiälpa hwadh dem tillstår, och sedan Superintendenten och Capitlet alt skrifftligen anbringa.

§ 17.

Särdeles skall widh desse particular conventibus alt öfuerflödigt ätande och drickande widh högt Consistorialisch straff wara förbudit; Och på dedh där vthinnan må tillgåå deste ricktigare, så skall Superintendenten hafwa där medh gran tillsyn, och när desse conventus blifue håldne, där om ransaaka, på sätt och manier som dedh sigh bäst låter göra.

§ 18.

Elliest såsom medh förbe:te Probsters visitation icke ähr nog eller gör tillfyllest, uthan att Superintendenten och alla åhr en gång visiterar Kyrkiorne öfuer hela stiftedh, så måste den och medh mehra alfuar blifva företagin och förrättadh; Till huilken ända där uthinnan ähr till observera.

1) Att samma visitation uthj en sann Gudz frucktan medh bön och Predickning warder begynt och ändat.

2) Att Pastor, Diaconus och Klåckaren, hwarthera för sigh och uthj hemligheet oppå sitt samwethe befrågas om nogon uthj forsam-

lingen ähr, som lefuer uthj vppenbar synder, emoth den första och andra Taflan uthj Gudz laag, och om nogot elliest förargeligen begåas till föracktat af ett gudeligit och Christeligit lefwerne, och godh Kyrkie disciplin.

3) Att pastor och Diaconus göre beskedh om, huru och hwaruthj dee Studera? Huru the sine Predickninger conipere läre Gudz ordh, och sigh där medh lämpe till sine åhörare.

4) Att han Publicè inquirerar, om antingen församlingen i gemeen, eller någon vthj synnerheet hafuer att beswera sigh öfuer theres Siälesöriare; Item huru the sitt ämbethe i prädikande och alle andre före och förrätta, så och om theres Lefwerne; Och hwadh feel som då finnes, affskaffa och hiälpe i bättre laag att bringa.

5) Att examen catecheticum anställes, och drifwes medh hogsta flijt att hwar och en i församlingen till sin Saligheet på bästa sätt må blifwa underwijst.

6) Att ackt gifwes oppå Kyrkiorne och Prästegårderne, så och theres byggningar, äger och inkåmster, om dee ähre uthi sitt esse, eller och där oppå kan wara nogot feel. I synnerheet att Kyrkians förmän styrkes till trooheet och rättrådigheet desslikest att oppå Kyrckians saker hafua ricktige inventarier i alla Kyrckior, så och för deres upp bårde och vthgifter, göra godh reda och räkenskap.

§ 19.

Superintendens skall inthed tillstädia nogon Pastori, hwadh heller den boor uthi en stadh, i fästning eller på landet, att föruthan den församlingen han egentligen ähr ordnat till, hafuer nogon annexam eller adiacentem ecclesiam. Vthan heller see där oppå, att hwar Pastor må allenast hafva en Pogost' till att förestå; Men där the samma falla för store, dividera them vthj twå eller tree församlingar, och hwarthera sin wisse pastorem tillordna.

§ 20.

Jämpte pastorem skall Superintendens och till hwar Kyrckia förordna en Sacellanum, och en Klåckare, doch ingen admittera, uthan han ähr lagligen kalladh, hafuer gått wittnesbördh om sitt ärlige förhållande, och kan bestå in examine och wijsa, att han till lähro ämbetedh ähr dugelig, och hafuer wettenskap vthj dedh Finske och Ryske språkedh, i hwilke han för än ordinationen skee skall göra sine prof predikan.

§ 21.

Superintendens skall och tillhålla hwar och en pastorem, att iämpte sin Collega, så och den Ryska Presten eller Diak, om nogon i hans Pogost ähr förhanden, att alle åhr, twå gångor nämligen in Martio och Septembri localiter visitera sine åhörare; då alla egennyttige handlingar och öfwerflödigheet i maat och dryk till dedh högsta vndwijka, och i dess ställe uthi spörsmåhl flitigt drifwa catechismum hooss gamble så wähl som vnge, vnderwijsa them till deres saligheet,

alle Casus och hwars och ens profectum flitigt förtekna, och in conventu particulari gifwa Præposito om hela förlåppet till känna.

§ 22.

Om Scholerne där i stifftedh hafuer Superintendens att låta sigh wårda, att dee såsom rätta seminaria ecclesiæ måge inrättade blifwa, och stälte oppå gång, effter som Hennes Kongl. Maij:tt och till den ända hafuer gått funnit, att vthj Narfuen låta inrätta af Chronones medell en trivial Scholæ af fem Præceptorer, nämligen en Theologo, en Rectore, en Conrectore och twenne Collegis. Desslikest vthj Nyen en Trivial Schola af en Rectore, en Conrectore och en Collegâ. Sedan widh Jamo, Coporrio, och Nötheborg på hwarthera orthen en Barne Schola förordna.

§ 23.

Föruthan dätta hafuer Superintendens och att låta sigh wårda, att widh alle Kyrckior åå landet må wara någon, som kan lära och vnderwijsa Vngdomen uthj dee styker dem kunne wara nödige, synnerligen till att bedia, läsa och skrifwa; och att Kyrckiotiänerne sökie rådh och meddel dem till att vnderhålla.

§ 24.

På hospitalet i Narfuen hafuer Superintendens iämwäl att bära ögat, att den rätteligen föreståndeu warder, och thed som ähr, eller här effter blifwer där till deputeradt redeligen omgåås medh, ock icke till några andre usus förwändes.

§ 25.

Infaller någon forwirring ofuer ett eller annat, då kan Superintendens tillsee medh fogeligheet sådant att afhiälpa, brukandes sigh General Gouverneurens så wäl som Gubernatoris loci bijståndh och hiälp uthj dedh han sådant skäligen kan behöfwa; Huilke och förmodeligen på dhet fallet inthed warde låtandes hwadh deres skylligheet och Gudz församlings tiänst i så motto fordrar och kräffuer.

Ryskt afsvärjelseformulär för dem, som öfvergingo till grekisk-katolska kyrkan. Ur saml. Moscowitica af år 1684.

Om någon går öfwer ifrån det Lutherske Kiätteriet att låta döpa sig til wår rätta sanna Christne religion; den motte säija detta:

Jag afsäger och förbanner all Kiättersk lärdom och skrifft den förbannedes Wifleks och Johan Huses, deslijkest deras bedrägeris emottagares Martin Luthers, hwilka hafwa ihopasatt en kiättersk lära af den Papistiske religionen den argeste, sammaledes dhe förbannade som med sin arghet detta kiätteriet föregåt.

Jag förbanner deras skrifter, dhe 12 Sändeskrifter som äre emot grekiske religionen, uti hwilka deras lära som dem af Satan inblåst worden, är skrifwen, dhe där och dhe rätta Christne föreena med de Kiättare. Men den sanna Christne grekiske lärans tradition och lärdom tager jag emot, den samma jag med trohet wyrder och med sanhet

kysser. Där emot all Kiättersk och Latinisk Påwisk lära jag förbannar, frånfaller och undertrampar, såsom och dhesse Kiättare Wifleck, Johan Hus och Martin, tillika med dem förbanner jag Ant och deras Synoder som kallas dhe 7 helga Universal Synoders lära, och de 9 mindre Synoders, sampt dhe helga Kyrcko lärares.

Jag förbanner den Lutherske Scolen och Martins lärjunge Calvinum hwilken är ibland de argeste i det som Martin af Satan lärdt hafwer. Med honom des warande lärjunge Servetum och Phalerum som hafwa giort förargelse och warit beläte förstörare.

Jag förbanner de Kiätteres Luthers och Calvini förstånd och spitsfundighet. Jag förbanner dhe som effter Servetum äre opkomne, Serveti effterföljare, dhe elaka argaste beläte förstörare Georgium Baidrat, Paulum Alstatum, Lelium Socynum Fransiscum och Davijdi, och dhe 7 städers ministrer sampt Budnam i Behmen och alla dem som hafwa effterfölgt och emottagit deras lära och alle andre Kiättare.

Jag förbanner den Liubelske Synoden och deras decreter. Jag förbanner och den Synodens beläte förstörare och de det emottagit, Valentinum Gentilem, som många hafwer bedragit, och med sig lefwande fördt til Helfwitet uti Helvetien och Franckrijke sampt andre orter.

Jag förbanner alla lärjunger och med Consorter Martin Luthers och Calvini, såsom Zwinglium och andre många, hwilka sin orena lära hafwa fört på gång och guds folck förwändt ifrån den sanna religionen och i förderfwelsens graf kastat.

Jag förbanner deras första lära som dhe ställa för dhe små barnen, den boken som de kalla Cathechismum, den Martin hafwer skrifwit uthi 4 delar hwilken effter Lutheri och Calvini bedrägerij är kallat en hufwudlära, den de alle ifrån ungdomen lära framför dett som är af Christi mund kommit, till at förwända dhe som äre af sanna religionen, och at uttyda 10 guds bud, hwilket tiäner till att föra folcket in uthi den Judaiske religionen.

Wijdare förbanner jag alla som där af låtit förföra sig, beläte förstörare, och förtrampare och förstörare af munckståndet, som är ett prof och exempel af den bättring som giörs med tårar.

Än förbanner jag den effter deres Kiätterske skrifft wärckande owigde andelighet, som intet behöfwer den andelige wälsignelsen.

Här på förbanner jag alla som hafwa wijsat sin spitzfundige utlägning öfwer den boken, och dhe som det ännu giöra.

Jag förbanner dhe lutherske och Calvinske echtenskap som präster ingå, Ärchiebiskoper och Biskoper, som andre och tridie resan giffta sig, och sina orena Sacraments bruk förrätta i deras styggelige Kyrckor.

Jag förbanner och deras lefwande utan echtenskap som bereda sig at komma i andelige ståndet och utan blygd hålla sig concubiner så många dhe willa.

Jag förbanner alla Lutherska Kyrckor och Calvinske Tzerzer eller hwad annat nampn dhe hafwa effter deras språks åtskilnad, det är alla deras orena, guds hus kallade, uti hwilka dhe wända sig somblige till öster, somblige til wäster, andre till Norr, andre till söder, Några lägge sig och neder där att beda.

Jag förbanner deres styggelige offer, den lutherske och Calvinske gudstienst med osyrad bröd, hwilcket dhe giöra icke effter dhe helge Aposters instichtande icke heller effter dhe helige fäders i dhe 7 universal och dhe 9 mindre synoder.

Jag förbanner deras orena doop, förmedelst hwilket dhe pågiutas, och icke insänckas effter Herrens Christi exempel uti Jordan, och effter som dhe helge Apostler inrättat med tree insäncknings i Nampn Faders, Sons och den helige andes.

Jag förbanner deras bedräglighet som see på himmelens lopp, hwarifrån dhe falla i det Manicheiske kiätterij, säjandes, som woro twenne begynnelser till alla skapade ting synlige och osynlige. Den ene begynnelsen regerer öfwer dhe himmelske osynlige ting och det andre öfwer dhe synlige. Dhe detta troo hafwa en Satans lära.

Jag förbanner och afsäjer mig deras åhrlige omgång igenom hela lagen, dhe som intet hålla fasta och afhålla sig ifrån kiött uti dhe dager som Christus wår gud hafwer lijdit.

Än förbanner jag deras judaiske bruk i deras orena gudstienst som skier med orgers och basuners roop, och där hunder löpa in, där deras styggelige präster stå och förrätta tiänsten.

Jag förbanner deras lögnachtige och bedräglige bekennelse som dhe hafwa i dheras Cronicor, som skulle wår Herre Christus icke wara kommen i kiöttet åhr 5500 utan åhr 3975.

Jag förbanner all Kiättersk spitsfundighet, dhe som lögnachtligen tala, som hade Sonen warit uti fadren guds ord beredd och icke född för alla tijder, utan woro han födder i den tijden, när Gabriel det bebådade den aldra helgaste Jungfrun Maria.

Jag förbanner alla Kiättare som icke ret bekiänna den sanna guds moder, den aldrahelgaste Jungfru Maria, utan tala det slätt, Jungfru Maria.

Jag förbanner alla som icke bucka sig för wår Herres guds och wår återlösares Jesu Christi och den aldraheligste guds moders Jungfru Mariæ och alle heliges himliske Härars och alla guds heligas beläten.

Jag förbanner alla Christi kors fiender, dhe som därföre icke bucka sig och icke techna sitt ansichte med korssande.

Jag förbanner alla Kiättare som tala illa om guds heliga och dhe som berömma och siunga Psalmer sånger och andelige wijsor, dem läsa och uti Helige guds hus giöra sina böner.

Jag förbanner alla Kiättare som intet troo dhe Heligas böner, hwilka heliga alla nu bedia för oss.

Jag förbanner alla Lutherske och Calvinske kiättare som uthan försyn begå stora synder och bespotta dem som bekiänna det dhe giort, och giöra bättring för sina synder.

Jag förbanner all Kiättersk spitsfundighet, som förbiuda att göra åminnelser effter dem som från denne werlden skiljas, och at gifwa almoser för dem.

Än förbanner jag en annan Lutheri och Calvini spitsfundighet de där säja at dhe rättfärdige intet kunna hielpa oss med sine böner, om icke gud sielf sig öfwer enom förbarmer.

Jag förbanner alla Kiättare som hålla på uthom guds helige Kyrkor uti private huus at Consecrera nattwarden.

Jag förbanner alla Kiättare som icke rena sig ifrån deras synder och horerij utan til deras renande anamma deras orena osyrade brödh.

Jag förbanner Lutheri och Calvini spitsfundighet dhe där säja att man intet bör hålla helgedager til dhe guds heligas åminnelse, utan allenast guds helgedagar.

Jag förbanner det Kiätterske maner som är effter Arrianiskt sätt följt, deras neml. som intet giöra sina böner med blott hufwud, så wäll som dhe där neder ligga och bedia, och intet ståendes giöra böner.

Jag förbanner Lutheri och Calvini spitzfundighet bestående där uti, at man icke skall sätta full troo till alla böcker som dhe helige fäder skrifwit.

Jag förbanner all sådan bedrägeri och all kiättersk spitsfundighet och alle deres gärningar som för gud äre styggelige, såsom och alle andre kiätterier som äre antechnade eller eij, ifrån dhesse afwänder jag mig och afsäjer mig och aldeles drager därtill en styggelse, och förbanner och bespyer dem och alla deras egenkloka medhielpare, och dhe som hålla sig till dem och dem berömma. Dhesse alle afsäjer jag mig och giör affall ifrån.

Prästbref af Pitirus, metropolit i Novgården.

Med Gudz nåde, den fromme Pitirum och helige Metropolit utöfwer Gudz sahliggiörande Städer Stoore Novgården och stoore Luuk, hafwer effter den macht och wälsignelsse Herren Gudh och wår frelsare Jesus Christus oss gifwit hafwer, förordnat Diaken Simeon Jeffimieffson till dett helige ståndet, att läsa och wara Præd Diakon och Diakon, så och beslutit honom wara Präst uthi mitt Metropolitz Stiffte uthi Biesetzesi pœtin Tvenskoi dehlen i Kosloffscoi pogost till den kiörkan som kallas Wedenia Pretzistaia Bogoraditza, altså wählsignar, förlåter och betygar iagh honom, effter hans bekennelse för sin skrifftefader Jefimifscois wår hoff Predikare, Inoca Lafrentieff, det han är dugeligh till dett heliga ståndet. Dy må han mässa och andra heliga Predikningar förrätta uthi Gudz heliga Försambling, effter dett sätt och rättesnöre dhe helige Apostlar och helige Fäder, så och wår fromheet gifwit ostraffeligen: Hwilka hans Åhörare som till honom komma, hafwer han macht att lösa och binda, effter dhett sätt af dhe helige Apostlar, helige Fäder och wår fromheet; förbindes därhoos att han inga klösterfålck tager till skrifft medh mindre icke högste nöden dhett fordrar. Han skall och hålla godt omgänge medh dhe olärda uthi andeliga saker på wår fromheetz wägnar; Han skall och intet gå af och an ifrån den æna kiörkan till den andra, uthan wårt loff och kommer till oss att taga wählsignelsen, eller han ställer Gudz wrede dhe helige Apostlars och helige fäders förbod tillbakars, och begynner föra ett orooligit lefwerne, med dryckerij och swalg, är han inthet dugelig att mässa eller elliest Gudz ord förkunna och läsa uthi Gudz kiörcka, af krafft dhetta wårt honom gifne bref, hwilket wij honom

här medh bekräffta och gifwit uthi Gudz saliggiörande Stad Stoore Novgården, och gudz wijsheetz huus, A:o ifrån werldennes begynnelse 7178 och ifrån Christi födelse 1669 indicta 8 d. Aprilis.

frome Jpitirim medh gudz nåde Metropolit uthi stoore Novgården och Weliki-Luuk.

(L. S.)

Specification
Uppå alla Kyrckior Capeller och Pastorater uti Narven och Ingermanlands Stifft effter Kongl. Maij:tz allernådigste befallningh upsat d. 9 Januarij A:o 1693.

Vti Narven innom Fästningen ähro

1) Dom Kyrkian, dess Pastor är Superintendens, haf:r Pastoratz huuset uti Staden, och strax utom $^1/_4$ obs landh, sedan nya Fästningen hafwer intagit deraf halfwa dhelen.

2) Den Tyska Kyrckian hafwer sit Pastorat huus, utan något Pastorat på landet.

Uthom Festningen

3) Den Finska Kyrckian uti Narfska hackelwärket, hafwer sit Pastorat utan Pastoratz land.

4) Den Ryska Kyrkian i Iwanagorodz Hackelwärcket med dess Pastorat.

I Iwanagorodz lähn

5) Kosemkina kyrckia och Pastorat kwilkes Capelboer hålla theras Gudztienst uti Iwanagorodz kyrckia, der som elliest det Finska Folcket af Gvarnison komma tillsamman. Uti samma Sochn är nästan halfwa delen Ryssar och Ingrikor som hålla sig till Ivanagorodz Ryska kyrkia.

Jahmo Lähn

6) Moloskowitz kyrckia och Capellet Soritz medh dess Pastorat, sampt ok Capellet Retkina.

Uti samma Sochn ähr een Rysk kyrkia Ihes medh dess Pastorat.

7) Navasolka Kyrkia medh Pastoratet.

Uti samma Sochn är een Rysk Kyrkia Opolia medh dess Pastorat.

Capurie Lähn

8) Soikina Kyrckia och Pastorat, men största dehlen af Sochnen består af Ingrikor och Ryssar, som sammastädes hafwa ett Capell, och een Diac.

9) Cattila Kyrckia och Pastorat; hwilken Sochn och största dehlen Ryssar och Ingrikor ähro, hafwandes dheras kyrkia och Prest medh dess Pastorat.

10) Unaditz kyrkia och Pastorat, sochnen består af största dhelen Ryssar, som hafwa een kyrckia Udensala och Capelet Retzina wedh dess Pastorat.

11) Capurie kyrkia och Pastorat, hwarest och een stoor dehl Ryssar ähro, som hafwa dheras kyrkia och pastorat.

12) Lilla Globitz Kyrckia och Pastorat.

13) Novabura kyrkia och Pastorat, sochnen består af een stoor dehl Ryssar och Ingrikor, som hafwa deras kyrkia Gorcka och Pastorat.

14) Hefwa Kyrkia och Pastorat.

15) Gubanitz Kyrkia och Pastorat, hwilken sochn ehuru wähl något stoor, icke ännu hafwer fåt något Capel uthan Predikas stundom i wijdt aflägse byar ifrån kyrkian.

16) Deglina Kyrkia och Pastorat.

17) Petrina Kyrkia och Pastorat medh dess Capel Orlina som förledit åhr åhr färdigt wordet.

18) Sqvoritz Kyrkia och Pastorat medh Capellen Robso och Colpana.

Nöteborgz lähn

19) Duders Kyrkia och Pastorat med dess Capel Mölkamäki.

20) Tyris Kyrckia och Pastorat.

21) Nyen Stadz swänska och Finska Kyrkia medh dess Pastorat der till och Böndren af sochnen Spaskoi sig, till Finska Gudztiensten Försambla.

22) Nyens Tyska kyrkia hafwer Pastoratz huus utan landh.

Uti Nyens sochn är och een Rysk kyrkia Woronpol med des Pastorat.

23) Kieltis Kyrkia och Pastorat.

24) Tokowa Kyrkia och Pastorat medh Capellen Wolkesari och Wartiamäki.

25) Cuivas Kyrkia och Pastorat.

26) Nöteborgz Kyrkia och Pastorat.

27) Loppis Kyrkia och Pastorat.

28) Jerfwisari Kyrkia och Pastorat.

29) Kawaneka kyrkia och Pastorat.

30) Lisina Kyrkia och Pastorat.

31) Ingris Kyrkia och Pastorat.

Att Ofvanbe:te Specification richtig åhr verificerar

Jac. Lang
Superint. Narv.

Stahells program för 1684 års synod. Från kungl. bibl. i Stockholm.

Nådh och Fridh aff Gudhi genom JEsum Christum i then heliga Anda. Näst min venlige Helsos och itt gott Tillbjudelse altijdh tillförenne.

Ehrwürdige och Wällärde *Dn. Pastor*, i Christo käre Broder och gode Wen. E. E. weet ythan min påminnelse, hvad i näst förleden *Synodo* om *Visitatione æstivali Præpositorum, locali Pastorum, Conventu particulari Clericorum in unaquaq: Præpositura*, och *Synodo hyemali totius Cleri* beslutet är. Will för then skul E. E. här medh til sinnes föra, och begäres:

Först och fremst, at *Dnn. Præpositi* then 19 *Septembris* alla Kyrkior, hvar och en i sin *Præpositura* fliteligen besöke, rättandes

sigh effter sin vndfångne *Instruction*, och ther hooss medh alffwar *inqvirerandes*, om the Presterna Lijkheet i *Ceremonier* hålla effter Swenska Handbooken, såsom i framledhen Winter på *Synodo concluderat* bleff: och om så många Ryssar hafwa lärt the Cathechismi Hufwudstycker, som först i *Conventu particulari*, och nu sedhan i Synodo berättat är.

Til thet andra, at strax effter fulendat *Visitatione Dnn. Præpositorum, Dnn. Pastores* på begynna i *Septembri* Månadh till at *loca liter visitera* sin hele Försambling, ingen *Nation*, ingen By, eller Hoff försummandes och fliteligen *observerandes*, hwadh then i *instructione* § Wijdare skal och *& scqq.* föreskrifwit och förordnat är.

Til thet tridie at then 4 *Decembris* om Afftonen *Dnn. Pastores* medh theras Sacellanis och Klockare sigh inställa hooss *Præpositum*, på then Orten, han genom sin Skrifwelse *determinerandes* warder, näst följjande Daghen på begynnandes och hållandes *Conventum Particularem*, såsom i *Præpositorum* och *Pastorum Instructionibus* förmält är.

Til thet fierde at *Præpositi* och *Pastores* sigh inställe på Synodo, hwilken genom Gudz Nådhe och Tilhielp skal hållas then 10 *Januar. Anno 1644.* Och på thet at hwar och en tilbörligen sigh til bemälte *Synodum* skicka må; Alltså gifwer jagh här medh til känna, at wij, om Gudh wil, och wij lefwe, följjande ordningh hålla wele.

Then 10 *Januar.* skal för Middaghen hållas aff *Superintendente*, om Gudh wil, en Landzdagz Predikan Tysck è Psal. 101. 1. och sedhan anställas ett *Colloquium* medh Adelskapet, om någrehanda nödhtorfftiga Kyrkiosaker. Effter Middaghen skal *Dn. Præpositi Erici* Falcken Relatio tracterat blifwa.

Then 17 Januar skal för Middaghen hållas een Swensk Predikan aff Her *Abrahamo Jordano, Pastore* i Caporie, è 1. Timoth. 1. 19. Ther vthinnan han lärer, hwadh hwar och een Menniskio ägnar och böör at giöra, så frampt hon wil saligh warda. Effter endat Predikan warder *Superintendens* hållandes een Latinisk *Oration*, thervthinnan han tracterar några Rationes, the som hwar och een, besynnerligha Predikanterna skole *movera* och beweka til at giöra, hwadh them til står, och Gudh aff them kräfwer och fordrar. Effter Middaghen skal *Dn. Præpositi Andreæ* Besickens Relatio företagas och tracteras.

Then 18 *Januar.* skal för Middaghen hållas een Tysk Predikan aff *Dn. M. Michaëli* Scholbach, è Luc. 19. 42, 43, 44 ther vthinnan han *persvaderar*, at man granneliga achtar Nådhennes Tijd, så frampt man icke wil aff Gudhi här Timeligen och ther Ewinnerligen förskiuten och straffat warda. Effter Predikan warder *Superintendenten* anställande et *Colloquium cum Ruthenis*, ther hän dirigerat och lämpat at the see och förnimme theras Plichtskyllighet, til at lära för sigh så och the sina en san Gudz fruchtan och the Christendoms stycker på thet the måge Christeliga lefwa, saliga döö, och ewinnerlighen saligha warda. Effter Middaghen skal *Dn. Præpositi Erici Albogii Relatio* öfwerseed och tracterat warda.

Then 19 *Januar.* skal för Middaghen hållas een Rysk Predikan è Johan. 3. 16. aff *Dn. Petro Sigfridi, Pastore* i Håfwa om wår Christendoms första Stycke, och thervthinnan bewijsas, at wij vthan Tron på Christum intet kunne salige warda. Effter Predikan skal disputatio på begynnas och effter Middaghen skal *Dn. Præpositi M. Johannis Lifmanni Relatio* skärskodas och tracteras.

Then 20 *Januar.* skal för Middaghen hållas een Finsk Predikan aff *Dn. Johanne Hoffmanno Pastore* i Ingris è Mich. 6--8 ther uthinnan han predikar om thet andra Christendoms Stycke nembligha om ett Gudhi behageligit Lefwerne. Effter Predikan skal Her *Ambrosius* Winter hålla en Latinisk *Oration* hwarvthinnan han vpräcknar the mangfalleliga Wälgärningar, som Gudh thenna Landzorten vthaff blotta Nådhe och Barmhertigheet beteedt och bewijst hafwer, Sädhan skal *Disputatio Synodalis continueras.* Effter Middaghen skal *Dn. Præpositi M. Henrici* Fattaburs Relatio öfwerseedt och tracterat blifwa.

Then 21 *Januar.* skal aff Her *Marco Lamberti Pastore* i Waiwara hållas een Estnisk Predikan è Psal. 147. 19. 20. thervthinnan han then Aldrahögstas Gudz Wälgärningar berömmer och honom ther före hiertelighen tacker. Effter Predikan skal *Dn. M. Michaël* Scholbach *recitera* en Latinsk *Oration,* hwar vthinnan han tacker then Aldrahögsta Gudh för alt thet godha, wij aff honom vthaff blotta Nådh och Barmhertigheet vndfångit hafwe, så och H. Kon. Mayest. för alt thet, som H. K. Mayest. oss sine fattige Vndersåtare aff sin Konugl. Ynnest och Mildheet beteedt hafwer, och sädhan skal *Disputatio* beslutin warda medh een kort Latinisk *Oration* aff *Dn. Balthasaro Franco.* Effter Middaghen skal Synodus *concluderas,* och *Venerandum Ministerium dimitteras,* när tilforene *Visitatio generalis,* huilken medh thet snaraste effter endat *Synodum* skal företagin warda, är *publicerat,* och thes *cursus Dnn. Pastoribus significerat.*

Jag förmoder, såsom och beder, at hwar och een sigh tilbörligheen här effter warder rättandes, och thes emillan, hwad elliest honom böör görandes. Och befaller E. E. medh sampt heela Församblingen vnder Gudz mildrika *protection.* Aff Narfwen then 8 Augusti Anno 1643.

E. W. g. W.

Arkimandriten ifrån Nassaret Aron Semblicerscoi skrifvelse till Narvas grekiska borgerskap, att han matte blifva deras biskop.

Medh patriarchen ifrån Jerusalem Jagh frome Gafril Mitropolit dee Nassareners, och Jagh fordom Anfinohen eller Achimandrit Nassareners sampt Jgnumen Deconskj.

Skrifwer till Edher bröder, wällachtade Christj Elskare och Rätta Christne, bårgare vthj Gudz bewarade Stadh Iwanegård, Önskandes Edher Christi welsignelsse och fredh nu och till Ewigheet, han Stadfäste Edher vthi densamma Christelige trona. Jagh bedher Edher bröder i Christo flitigt at i wille winleggia Edher om den Christeliga troona dee Grekiske wällberömblige kyrkior westan till, wår Moder, faller inthet aff vthan beder Edher nådige Fru och Drottningh deth H. K. Maijtt wille förunna Edher weedh Jwanegård at hafwa een Bijskop Emedan den heele Christelige trona består vthj een Biskop skoner inthet Bröder Edher ägodelar, men befordren fast mehr Edher Sielar och at dee wester på kyrkiorne må blifwa wedh macht håldne, Dy i see sielfwa at i blifwa förderfwade till Edhre Sielar, och förde på een orättan wägh, ifrån sanningen, effter i intet wela befordra Eder

sielfua och Edhre Prester hafua ingen herde, vthan fara wille som fåår. Jagh beder Edher Bröder i Christo, wår skapare på miner och förmanar Oss, at wij skolle öfwergifua allt werldzligit och befordra wåra sielar at besitia den himblische herligheeten, Derföre bröder skoner inthet Edhre ägodelar eij heller Edhert Lijf, vthan låter om döpa Edher J blodh, för densamme Christelige lähran, och i som för några och K: Maij:tt närmaste ähre, kunne bäst drifwa detta wärket, Män i weela inthet, J äre så förblindade igenom denne werdenes wällust, och Satan hafuer för stärkat Edhert hierta medh girigheet eller weta i Jcke bröder, at Gudh lärer fordra Rächenskap af Edher, som Elste äre och Rådh och macht hafua, för deras sielar som vthan aflössningh och vthan dop och Christendom döde äre at swara; Bemanner Edher bröder och blifwer fasta, och går inthet vthj förderf. Apostelen Paulus seijer at vthj denne farlige tijden har man ingen warachtigh stadh, derföre J bröder skoner inthet Edhror ägodelar, winlägger Edher om een Bijskop för een tijmeligh Skatt, och kiöper Edher een Ewinnerligh Skatt, Kommer i hogh huru wår Herre Christus oss medh sin heliga blödh igen köpt hafwer, K. Bröder befordran Edre Sielar, och winlegger Edher om een sann troo. Gudh seer till K. Bröder at Jagh ähr bekymbrat om Edher af allt hierta och will gierna leda Edher ifrån otrona till den sanskyllige Grekiske troon allenast i förmår hoos H. K. Maij:tt at Jagh må blifua Edher biskop, som är wedh nampn Aron Semblicerscoi af Slovernins slächte Arkimandrit ifrån Nassaret J welle Jgenom Jwan Morosoff låta migh skriffteligen få wetta om Edher willia heruthjnnan är eller eij, Jagh förundrar migh icke litet bröder at Jagh för deta haar skrifwit Edher till, Män inthet swar af Edher tilbakar bekommit, om i wille hafua till Edher een Biskop, eller om Edher Dråttningh icke hafuer bewilliat dertill, Jagh beder bröder i Christå at i draga försårgh om Edhre sielar, och at i jcke förderfwens förgören icke Edre Sielar, och Edre sielars frucht uthj Trona, Beder H: K: Maij:tt om een Bijskop, och i skola finna een beredd dertill uthj migh derså Edher Dråtningh behagar. Jagh haar ifrån Jerusalem och den helige Patriarchen paisi och Mittropoliten ifrån Nassaret Gavril tillståndh om den Christelige trona, at den hoos Edher icke måtte uthrotas, och om herdar at wara bekymbradt at icke forskingrens som fåår, och förderfwens, haar ochså ett bref till bröderna, huilket Jagh nu inthet kan öfwersenda, för än i skrifwa migh till, och låta migh få weta, då ähr Jagh sielff tillredo at reesa till H: K: Maij:tt och till Edher, bröderne Patriarchen ifrån Jerusalem och Mitropoliten ifrån Nassaret woro i Muskou at vnfå almosa, och Jagh kom och till Muskou, at vnfå almossa ifrån Desnitz Stadh och Wascresenia Christova Clöster vnder polotzko. Her medh önskar Jagh bröderna hellssan å Christo Andrei Docutsarief Jacob postnik, Jwan Filipiofvitz Lebed, Gregorei paflef, Antsonei Svisenik, sampt andre både Stoore och små vthj then helige Christelige gemenskapen Muskou A:o $\frac{1651}{1661}$ d. 20 Junij.

De tryckta källorna till föreliggande arbete äro, som redan antydts, jämförelsevis fåtaliga och komma i likhet med de otryckta att citeras, så ofta de ligga till grund för författarens omdömen eller påståenden. De viktigaste af dessa arbeten äro hufvudsakligen följande:

Akiander, Bidrag till kännedom om de evangelisk-lutherska församlingarna uti Ingermanland. Helsingfors 1865.

Akiander, Wiborgs stifts herdaminne.

Brinkmanska arkivet.

Bonsdorf, Nyenskans. Acta Fennica Tomus XVIII.

Carlsson, Sveriges historia.

Gehring, Die Sekten der russischen Kirche.

Hafenrefferi, Matthiae, Compendium, Doctrina coelestis ex locis Theologicis Reverendi atque Clarissimi Viri d. n.

Hansen, Geschichte der Stadt. Narva.

Hallenberg, G. A., Historia.

Handlingar till Skandinaviens historia.

Hockinnen, Finlands historia.

Kurtz, Lehrbuch der Kirchengeschichte Wexionius de antiquitate et origene gentis.

Lundström, L. P. Gotus.

Lagus, Historiska handlingar.

Olearius, Moscowitischen und Persichen Reyse.

Petrejus, Rysk krönika.

Rhyzelius, Episcoposcopia Svio-gothica.

Schück, Svensk Litteraturhistoria.

Sjögren, Gesammelte Schriften über die finnischen Bevolkerung.

Svenska riksrådets protokoll.

Tengström, Handl. till Finl. Kyrkohistoria.

Tengström, Gezelii den yngres minne.

Westling, Estlands kyrkoförfattning.

Westling, Förarbetena till den Estniska bibelöfversättningen.

Zethrini, M., Catalogus Chronologicus Praesulum.

Tillägg och rättelser till litteraturförteckningen.

De tryckta källorna till föreliggande arbete äro, som redan antydts, jämförelsevis fåtaliga och komma i likhet med de otryckta att citeras, så ofta de ligga till grund för författarens omdömen eller påståenden. De viktigaste af dessa arbeten äro hufvudsakligen följande:

Akiander Matt., Bidrag till kännedom om evangelisk-lutherska församlingen i Ingermanlands stift. Helsingfors 1865.

Anjou, L. A., Svenska kyrkans historia från Uppsala möte år 1593. Stockholm 1866.

Bonsdorf, Nyenskans. Acta Finnicæ Tomus XVIII. Helsingfors 1891.

Handlingar ur v. Brinkmanska archivet på Trolle-Ljungby utgifna af G. A. Örebro 1859.

Carlsson, F. F., Sveriges historia. I. Stockholm 1855.

Gehring, Die Sekten der russischen Kirche. Leipzig 1898.

Hafenrefferi, Matthiæ, Compendium, Doctrina cælestis ex locis Theologicis Reverendi etc. Stockh. Ignatius Meurerus 1640.

Hallenberg, Gustaf Adolfs Historia. Stockholm 1790—1796.

Handlingar till Skandinaviens historia. 2. 29.

Hansen, H. J., Geschichte der Stadt Narva. Dorpat 1858.

Koskinen, Y., Finlands historia. Stockholm 1874.

Kurtz, Joh. Heinr., Lehrbuch der Kirchengeschichte. Zwölfte Auflage. II band. Leipzig 1892.

Lagus, W. G., Handlingar till Finlands kyrkohistoria. Åbo 1836.

Lundström, H. Laur. Paul. Gothus. Uppsala 1893—1398.

Olearius, A., Moscowitischen und Persichen Reyse. Schlezwig 1656.

Petrejus, Rysk krönika. Stockholm 1616.

Rhyzelius, A. O., Episcoposcopia Sviogothica. Linköping 1752.

Schück, H., Svensk Litteraturhistoria. Stockholm 1890.

Sjögren, Gesammelte Schriften über die finnische Bevölkerung und über den ursprung des Namens Ingermanland. S:t Petersburg 1861.

Stahells Synodprogram för 1644 års synod, Kungl. bibliot. Stockholm. I bilagan står årtalet 1684, hvilket härmed rättas.

Svenska riksrådets protokoll 1621—1641.

Tengström, J. J., Handl. till Finlands Kyrkohist., del. I—V. Åbo 1821.

Tengström, J. J., Gezelii den yngres minne. Helsingfors 1833.

Tigerstedt, K. K., Bidrag till Kexholms läns historia. Åbo gymnasiiprogram 1877—1882.

Westling, F., Estlands kyrkoförfattning. Sundsvall 1896.

„ „ Förarbetena till den Estniska bibelöfversättningen. Sundsvall 1892.

Wexionius, De Antiquitate et origene gentis Sveo-Gothicæ et Fennicæ. Uppsala Universitets Bibliotek.

Zethrini, M., Catalogus Chronologicus Praesulum på Uppsala Universitets bibliotek.